

आचार्यवर्यश्रीमन्मलयगिरिप्रणीतवृत्तियुक्तम्

श्रीमत् राजप्रश्नीयसूत्रम् ।

प्रकाशकः—श्रीमत्या भागमोदयसमित्याख्यसंस्थाया एकः कार्यवाहकः महेशाणावास्त्वन्य
सुरचन्द्रात्मजं वर्णविन्दः पत्तनवास्त्वन्यः श्री क्षेमचन्द्रात्मजोत्तमचन्द्रयुक्तसुरतवास्त्वन्य
श्रीप्रतापचन्द्रात्मज मगनलालाभिषेकुतद्रूपसाहाय्येन.

अस्य पुनर्मुद्रणाधाः सर्वेऽधिकारा पतत्संस्थाकार्यवाहकाणायमाताः स्थपिताः

प्रतयः ७५०.

वीर संवत् २४५१.

पण्यम् १-८-०.

विक्रम संवत् १९८१.

Published by,

Shah Venichand Surchand

FOR

AGNYODAY SAMITI

AT THE OFFICE OF

Sheth Doychand Lalchand

Jain Pustakodhar Fund.

486, Javeri Bazar-BOMBAY.

Printed at the

ARY-BHUSHAN PRINTING PRESS

Pages 72 and remaining

“Vir-Shusan Printing Press”

AMMEDABAD.

BY

SHAH VITHALDAS MOHANBHAI.

All Rights Reserved by the

Secretaries

Shree Agnyoday Samiti.

॥ अहम् ॥

श्रीमन्मलयगिर्यार्यविहितविद्वत्सिधुतं श्रीमद्राजप्रीयमुपाङ्गम् ॥

॥ ॐ नमः ॥

प्रणमत वीरजिनेश्वरचरणयुगं परमपाटलच्छायम् । अधरीकृतनतवासवमुकुटस्थितरत्नरुचिचक्रम् ॥ १ ॥

राजप्रीयमहं विवृणोमि यथाऽऽगमं गुरुनियोगात् । तत्र च शक्तिमशक्तिं गुरवो जानन्ति का चिन्ता ? ॥ २ ॥

अथ कस्मादिदमुपाङ्गं राजप्रीयमभिधानमिति ? उच्यते, इह प्रदेशिनामा राजा भगवतः केशिकुमारश्रमणस्य समीपे यान् जीव-
विषयान् प्रश्नानकार्षीत्, यानि च तस्मै केशिकुमारश्रमणो गणभूत् व्याकरणानि व्याकृतवान्, यच्च व्याकरणसत्यक्षपरिणतिभावतो
बोधिमासाद्य मरणान्ते शुभानुशययोगतः प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोके विमानमाधिपत्येनाधितिष्ठत्, यथा च विमानाधिपत्य-
प्राप्त्यनन्तरं सम्यगवधिज्ञानाभोगतः श्रीमद्वर्धमानस्वामिनं भगवन्तमालोक्य भक्त्यतिशयपरीतचेताः सर्वस्वसामग्रीसमेत इहावनीयं
भगवतः पुरतो द्वात्रिंशद्विधिं नाट्यमनरीदृत्यत्, नर्तित्वा च यथाऽऽशुष्कं दिवि सुखमनुभूय ततश्च्युत्वा यत्र समागत्य मुक्तिपट्टं प्रा-
प्स्यति, तदेतत्सर्वमस्मिन्मुपाङ्गेऽभिधेयं, परं सकलवक्तव्यतामूलं राजप्रीय इति—राजपश्येष्टु भवं राजपश्येष्टु । अथ कस्याङ्गस्येद-
मुपाङ्गं ?, उच्यते, सूत्रकृताङ्गस्य, कथं तदुपाङ्गतोति चेत्, उच्यते, सूत्रकृते ह्यङ्गे अशीत्यधिकं शतं क्रियावादिनां, चतुरशीति-
रक्रियावादिनां, सप्तषष्टिरज्ञानिकानां, द्वात्रिंशद्वैतयिकानां, सर्वसङ्ख्यया त्रीणि शतानि त्रिषष्ट्यधिकानि पारखण्डिकशतानि प्रतिशेष्य

स्वसमयः स्थाप्यते, उक्तं च नन्यध्ययने—“सुयंगडे णं असीयसयं किरिआवाईणं चतुरासीई अक्रिरियावाईणं सत्तही अण्णाणिय-
वाईणं वत्तीसा वेणइयवाईणं तिण्हं तेवद्वाणं पासीडियसयाणं णियूहं किच्चा ससमए ठाविज्जई”त्ति, प्रदेगी च राजा पूर्वमाक्रिया-
वादिमतभावितमना आसीत्, अक्रियावादिमतमेव चावलम्ब्य जीवविषयान्प्रधानकरोत्, केशिकुमारश्रमणश्च गणधारी सूत्रकृताङ्ग-
सूचितमक्रियावादिमतप्रक्षेपमुपजीव्य व्याकरणानि व्याकापित्, ततो यान्येव सूत्रकृताङ्गसूचितानि केशिकुमारश्रमणेन व्याकरणानि
व्याकृतानि तान्येनात्र सविस्तरमुक्तानीति सूत्रकृताङ्गतविशेषप्रकटनादिदमुपाङ्गं सूत्रकृताङ्गस्येति । एतद्वक्तव्यता च भगवता
वर्द्धमानस्वामिना गौतमाय साक्षादभिहिता, तत्र यस्यां नगर्यी येन प्रक्रमेणाभ्यधीयत तदेतत्सर्वमभिव्यत्सुरिदमाइ—

ते णं काले णं ते णं समए णं आमलकप्पा नामं नयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पासा
दीया दरिसणिज्जा अभिस्त्वा पडिस्त्वा (सू० १) ॥ तीसे णं आमलकप्पाए नयरीए इहिया उत्तरपुर-
त्थिमे दिसीभाए अंबसालवणे नामं चेदएं होत्था, पोराणे जाव पडिस्त्वे (सू० २)

‘ते णं काले णं ते णमित्यादि’, ‘ते’ इति प्राकृतशैलीवशात्तस्मिन्निति द्रष्टव्यं, अस्यायमर्थो—यस्मिन्काले भगवान् वर्द्धमान-
स्वामी स्वयं विहरति स्म तस्मिन्निति, ‘ण’मिति वाक्यालङ्कारे, दृष्टश्चान्यत्रापि णंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थो यथा—‘इमा णं पुट्ठी’
इत्यादाविति, ‘काले’ अधिकृतावसापिणीचतुर्थविभागरूपे, अत्रापि णंशब्दो वाक्यालङ्कार्तो, ‘ते णं समए णं’ समयोऽवसर’

१ सूत्रकृते अशीतं शत क्रियावादिनां चतुरशीतिमक्रियावादिनां सप्तपष्टिमक्रानिकानां द्वात्रिंशत् वेनायिक्यादिनां त्रयाणां त्रिपष्टचधिकानां पालाण्डिक-
शतानां निर्यूहं कृत्वा स्वसमयः स्थाप्यते ।

वाची, तथा च लोके वक्तारो-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्य समयो वर्तते, किमुक्तं भवति ?-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्तते इति, तस्मिन्निति यस्मिन् समये भगवान् सूर्याभदेववक्तव्यतामचकथत् तस्मिन् समये आमलकल्या नाम नगरी अभवत्, नन्विदानीमपि सा नगरी वर्तते ततः कथमुक्तमभवदिति ?, उच्यते, वक्ष्यमाणवर्णकर्णग्रन्थोक्तविभूतिसमन्विता तदवभवत्, न तु विवक्षितोपाङ्गविधानकाले, तदपि कथमवसेयमिति चेत्, उच्यते, अयं कालः अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभाभावा हानिमुपगच्छन्ति, एतच्च सुप्रतीतं जिनवचनेवेदिनामतोऽभवदित्युच्यमानं न विरोधभाक् । सम्प्रत्यस्या नगर्या वर्णकमाह-
“रिद्धित्थिमियसमिद्धा जाव पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा” इति ऋद्धा-भवनैः पौरजनैश्चातीव वृद्धिमुपागता, ‘ऋद्धि वृद्धा’विति वचनात्, स्तिमिता-स्वचक्रपरचक्रतस्करडमरादिसमुत्थभयकडोलमालाविवर्जिता, समृद्धा-धनधान्यादिविभूतियुक्ता, ततः पदत्रयस्य विशेषणसमासः, यावच्छब्देन ‘पमुइयजणजाणवया’ प्रमुदिताः-प्रमोदवन्तः प्रमोदहेस्तुवतूनां तत्र सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोकाः जानपदाः-जनपदभवास्तत्र प्रयोजनवशादायाताः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजनजानपदा, ‘आइणजणमणूसा’ मनुष्यजनैराकीर्णार्णा, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, “हलसयमहस्समंकिट्ठुविगिट्ठुलट्ठुपणत्तसेउसीमा” हलानां शतैः सहस्रैश्च सङ्कष्टा-विलिखिता विकृष्टा-नगर्या दूरवर्तिनी बहिर्वर्तिनीति भावः, लट्ठा-मनोज्ञा प्राज्ञाप्ता, छेकपुरुपपरिकर्मिणेति भावः, सेतुसीमा कुल्याजलसेक्यक्षेत्रसीमा यस्याः सा हलशतसहस्रसङ्कष्टविकृष्टलट्ठुप्राज्ञाप्तासेतुसीमा, ‘कुकुडसेडयगामपउरा’ कुकुडसम्पात्या ग्रामाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रचुरा यस्याः सा कुकुडसण्डेयग्रामप्रचुरा, ‘गोमहिसगेवेलापभूया’गावो-बलीवर्दा महिषाः-प्रतीता गावः-स्त्रीगव्य एडकाः-उरभ्रास्ते प्रभूता यस्यां सा तथा, ‘आयारवन्तचेइयजुवइविसिट्ठुसनिट्ठुवट्ठुला’ आकारवन्ति-सुन्दराकाराणि

चैत्यानि युवतीनां च पण्यतरुणीनामिति भावः, विशिष्टानि सन्निविष्टानि, सन्निवेशपाटका इति भावः, बहुलानि-बहुनि यस्यां सा
 तथा, 'उक्तीडियगायंगिभेदतासंहरकृतरहिया' उत्क्रोटा-लक्षा तथा चरन्ति उत्क्रोटिकास्तेर्गात्रभेदः-गरीरविनाशकारिभिर्गन्धिभेदः-
 ग्रन्थिच्छेदः तस्करैः खण्डरक्षैः-दण्डपाशिकै रक्षिता, अनेन तत्रोपद्रवकारिणामधायमाह, 'क्षेमा' अशियाभावात्, 'निरवद्व्या' राजादिकृतो-
 पद्रवाभावात्, 'सुभिक्षा' भिक्षुक्राणां भिक्षायाः सुलभत्वात्, 'विसत्थसुहावासा' विश्वस्तो-निर्भयः सुखमावासो लोकानां
 यस्यां सा तथा, 'अणेगक्रोडिहोदुंवियाङ्णणिब्वुत्तसुहा' अनेकक्रोटीभिः-अनेकक्रोटिसङ्ख्याकैः कौटुम्बिकैराकीर्णो निवृत्ता
 सन्तुष्टजनयोगात् शुभा शुभवस्तूपेतत्वात्, ततः पदत्रयस्य कर्मभारयः, "नडनट्टजल्लमल्लमुट्टियनेलंगकहगपक्कलासकआइक्खयल्लखमं-
 लतूणल्लतुंववीणिअणेगतालाचराणुचरिया" नटा-नाटयिनारो, नर्तका ये नृत्यन्ति, जल्ला-राज्ञः रतोत्रपाठकाः, मल्लाः
 प्रतीता सौष्टिका-मल्ला एव ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विदूषकाः कथकाः-प्रतीताः प्लनका-ये उत्प्लवन्ते नगादिकं वा तरन्ति,
 लासका-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डा इत्यर्थः, आख्यायिका-ये शुभाशुभमाख्यान्ति लङ्ख्या-महानंशाग्र-
 खेलका मङ्ख्याः-चित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, 'तूणइल्ला' तूणाभिधानवागविशेषधन्तः तुम्बवीणिक्ताः-तुम्बवीणावादका, अनेके च ये
 तालाचराः-तालादानेन मेक्षाकारिणः, एतैः सर्वैरनुचरिता-आसेविता या सा तथा, "आरामुज्जाणअगहनल्लागदीहियवाप्पिणिगुणो-
 ववेया" आरामा यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीन्यागत्य रमन्ते, उद्यानानि-पुष्पादिमद्द्रक्षसन्तुलान्युत्सवादौ बहुजनभोग्यानि
 अगडत्ति-अवटाः कूपास्तडाकानि-प्रतीतानि दीर्घिकाः-सारिण्यः, चप्पिणिक्ताः-कैदाराः, एते गुणोपेता-रम्यतादिगुणोपेता
 यस्यां सा तथा, 'उब्बिद्धविउलंगंभीरखातफलिहा' उब्बिद्धं-उण्डं विउलं-विस्तीर्णं गम्भीरम्-अलङ्घ्यमऽयं स्वातम्-उपरिविस्ती-

ण्यैर्मधः सद्गुचितं परित्वा च-अथ उपरि च समस्तात्ख्या यस्यां सा तथा, 'चक्रगयमुसंहिओरोहसयधिजमलकवाडघणदुष्पवेसा'
 चक्राणि-ग्रहरणविशेषरूपाणि गदाः-ग्रहरणविशेषाः मुण्डयोऽप्येवंरूपा अवरोधः-प्रतोलीद्वारेष्वन्तःप्राकारः सरभाव्यते, शतद्वयो-
 मन्नायय्यो महाशिला वा याः पातितः क्षतानि पुरषाणां भ्रान्ति यमलानि-समस्तितद्रव्यरूपाणि यानि कृपाटानि धनानि च-निश्चि-
 द्राणि तैर्दुष्पवेसा या सा तथा, 'धनुकुडिलवंकृपागारपरित्विता' धनुकुडिलं-कुटिलं धनुस्ततोऽपि वक्रेण प्राकारेण परिक्षिप्ता या सा
 तथा, 'कविपरीसचक्रद्वयसंहियविरायमाणा' कविपरीषदैर्द्वारचितसंस्थितैः-वर्तुलकृतसंस्थानैर्वैराजमाना-शोभमाना या सा तथा,
 'अट्टालयचरियदारगोपुरतोरणउन्नयसुविषत्तरायमणा' अट्टालकाः-प्राकारोपरिभूत्याश्रयविशेषाः चरिका-अट्टहस्तप्रमाणो मार्गः
 द्वाराणि-भवनदेवकुलादीनां गोपुराणि-प्राकारद्वाराणि तोरणानि च उन्नतानि-उच्चाणि यस्यां सा तथा, सुविभक्ता-विविक्ता राज-
 मन्मार्ग यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः, 'लियापरियरइपदढफलिहइंदकीला' लोकेन-निपुणेत्ताचार्येण-शिल्पोपाध्यायेन
 रचितो दृढो-मलवान् परिधः-अर्गला इन्द्रधौलश्च-सम्पादितकृपाद्वयाधारभूतः प्रवेशमध्यभागो यस्यां सा तथा, 'कविणिवणिच्छिन्न-
 सिध्दिआइणनिव्वुयसुहा' विपणीनां-वणिक्पथानां दृढमार्गाणां वणिजां च क्षेत्रं-स्थानं सा विपणिवाणिक्क्षेत्रं तथा शिल्पिभिः-
 शुभभयानादिभिर्निर्द्दतैः-सुखिभिः शुभैः-स्वरवकर्मकुशलैराकीर्णैः, प्राकृतत्वाच्च सूत्रेऽन्यथा पदोपन्यासः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः,
 'सिंयाडगतिपचउक्ताचचारणिपापगविविहवमुपरिमंडिया' शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरैः पणितानि-क्रयाणकानि तत्प्रधानेषु आपणेषु
 यानि विविधानि वस्तूनि-द्रव्याणि तैश्च परिमण्डिता, शृङ्गाटकं-त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुर्कं-रथ्याचतुष्कमील-
 नात्तर्कं, चत्वरं-बहुरथ्यापातस्थानं, 'सुरम्मा' सुरमया-आतिरमया, 'नरवइपविइन्नामहिइपहा' नरपत्तिना-राज्ञा प्रविक्रीर्णो-

गमनागमनाभ्यां व्याप्तिं परीषतिषथो-राजमागो यस्यां सा तथा, 'अणोपगतरतुरगमचतुंगरसरयद्वयसमीयसंदमायीआइणजाणजोणा'
 अनेकैर्वनुरगाणां प्रसक्तुझराणां रथानां च पदकरैः-सरत्वातैः तथा शिविकाभिः स्यन्दमानाभिर्धानैर्दुर्गैर्धार्मीर्णा-व्याप्ता या सा तथा,
 आशीर्णोमब्दस्य मन्थनिषातः माकृतत्वात्, तत्र शिविकाः-हुडाकारेणान्छादिता जम्भानविक्षेपाः स्यन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणा
 जम्भानविक्षेपा यानानि-दाकटादीनि युगयानि-गोह्रविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्भानान्येव, 'विमञ्जलनव-
 नलिणसोभियजन्ता'विष्कुल्यैः-विकसितैर्नैर्लिनैः-कमलैः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा, 'पंडुरवरभजगपतिप्रदिया ललाणयनयण-
 पिच्छणिक्ता' इति सुगमं, 'पासाइया' इत्यादि, पासादेषु भया मासादीया, मासादबहुला इत्यर्थः, अत एव दर्शनीया द्रष्टुं योग्या,
 मासादानामतिरमणीयत्वात्, तथा अपि द्रष्टुम् प्रतिप्रत्येकमभिमुखमतीव चेतोहारित्वात् रूपम्-आकारो यस्याः सा अपिरूपा, एतदेव
 व्याचष्टे-प्रतिरूपा, प्रतिविशिष्टम्-असाधारणम् रूपम्-आकारो यस्याः सा प्रतिकृपा ॥ १ ॥ "नीसे णा'मित्यादि, तस्यां णमिति
 पूर्ववत् आमलकल्यायां नगर्यां बहिः उत्तरपारस्त्ये-उत्तरपूर्वार्थे देशाणकोणे इत्यर्थः, द्विगुभागे 'अम्यनालवणे' इति आम्नैः
 शान्देभ्यानिपचुरतयोपलक्षितं यद्वनं तदाप्रक्षालयनं तयोगाच्चैत्यमपि आम्रक्षालयनं, चित्तैः-लेण्यादिचयनस्य भावः कर्म वा चैत्यं,
 नश्च इह संज्ञानाब्दत्वात् देवताप्रतिविम्बे प्रसिद्धं, ततस्तदाश्रयभूतं यदेकताया ग्रहं तदप्युपचारात् चैत्यं, तच्चैह व्यन्तरायतनं द्रष्टव्यं,
 न तु भगवतामर्हतामायतनं, 'होत्य' चि अभवत्, तच्च किंविशिष्टमित्याह-चिरातीते पुराणे यावच्छब्दकरणात् 'सादिष्ट किञ्चिष्ट
 नाए सच्छेते सञ्ज्ञए' इत्याद्योपपातिकग्रन्थप्रसिद्धवर्णकपरिग्रहः । एवंरूपं च चैत्यवर्णकमुक्तत्वा वनस्पत्यवत्तत्पता वक्तव्या, सा चैवं-
 'सि णं अंनसालवणे चेइए एणेणं महया वणसंदेणं सच्चओ समंता संपरिवित्तचे, से णं वणसंदे किण्ठाभासे इत्यादि यावत्पासाइए

दारिसणिज्जे अभिरुवे पडिरुवे ' तत्र प्रसादीयं-कृणावभासत्वादिना गुणेन मनःप्रसादहेतुत्वाद्दर्शनीयं चक्षुरानन्दहेतुत्वात्, अभिरुपप्रतिरूपकत्वार्थः प्राणत्, तत उक्तं- 'जाव पडिरुवे' ॥ २ ॥

असोयवरपायवपुढविमिलावट्टयवत्त्वया उववातियगमेणं नेया (सू० ३) ॥

अशोकवरपादपस्य पृथिवीशिलापट्टकस्य च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थानुसारेण ज्ञेया, सा चैवं- 'तस्स पं वणसंडस्स बहुमज्झा-देरमाए इत्थ पं महं एगे असोणवरपायवे पन्नत्ते जाव पडिरुवे, से पं असोणवरपायवे अनेहिं वट्टहिं तिलएहिं जाव नंदिरुक्खेहिं सव्वओ समंता संपरिकारित्ते, ते पं तिलगा जाव नन्दीरुक्खा कुसविकुसविसुद्धरक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो जाव पडिरुवा, ते पं तिलगा जाव नंदिरुक्खा अन्नाहिं वट्टहिं पउमलयाहिं नागलयाहिं असोणलयाहिं चंपगलयाहिं चूयलयाहिं वणलयाहिं वासंतियलयाहिं अट्टमुत्तयलयाहिं कुंदलयाहिं सामलयाहिं सव्वतो समंता संपरिरित्ता, ताओ पं पउमलयाओ जाव सामलयाओ निम्वं कुसुमियाओ जाव पडिरुवाओ, तस्स पं असोणवरपायवस्स उवरिं वट्टे अट्टमंगलगा पन्नत्ता, तंजहा-सोत्थियं स्मिरिवच्छ नंदियावत्त वट्टमाणग भट्टासण कलस मच्छदपणा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा पीरया निम्मला निपंका निक्कंकडच्छाया सपथा समिरीया सउज्जोया पासादीया दरसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, तस्स पं असोणवरपायवस्स उवरिं वट्टे किण्ह-चामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया हालिहचामरज्झया सुक्किहचामरज्झया अच्छा सण्हा लण्हा रूपपट्टा वहरामयदंडा जलयामलगांधिया सुरम्मा पासाइया दारिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, तस्स पं असोणवरपायवस्स उवरिं वट्टे छत्ताइलत्ता पडगाइ-पडगागा धंटाजुयला चामरजुयला उप्पलइत्थगा पउमहत्थगा कुमुयहत्थगा पालिणहत्थगा सुभगहत्थगा सोगांधियहत्थगा पोंडरियहत्थगा

महापौडरियहृत्यगा नयपत्तहृत्यगा सहस्रपत्तहृत्यगा सत्वरयणामया अच्छा जाव पडिस्वा । तसस णं असोणवरपायवसस हेट्टा एत्थ
णं महे एगे पुढविस्सिलापट्टए पत्तत्तं दत्तित्वंथासमण्णिणे विक्खलंभायापसुप्पमाणे क्खिण्णे अंजणगयणकुवल्लयहलधरकोसेज्जसरिस-
आगासकेसकज्जलक्केयणइंदनीलअयमिक्खुसुमप्पणासं भिंगंजणभंगंभेयरिद्विगगुलियगयल्लादरेणं भमरनिकुलंभवूते जंतुक्खलअरणकुसुम-
सणवंधणनीलुप्पलपत्तणिगरमरगयासासगणयणकीयसिक्खानिद्धे यणे अञ्जुसिरं रूक्खगपडिक्खगदरिसाणिज्जे आर्यंसगतलोचमं सुरम्मं
सीहासणसंठिते सुरवे मुत्ताजालखइयंतकम्मं आइणगरूयवूरणवणीयतुल्लासं सत्वरयणामए अच्छे जाव पडिस्ववं' इति,
असय व्वाख्या- 'तसस णमिति' पुत्रवत् वनखण्डस्य बहुप्रच्यदेशभागे 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे महान् एकोडशोकरपादपः
पद्मस्तूर्तीशकरगणधरैः, स च किम्भूत इत्याह- 'जाव पडिस्वे' अत्र यावच्छब्देन ग्रन्थान्तरमसिद्धं विशेषणजातं सूचितं,
तथेदं- 'दुरुगयकन्दमूलवट्टलट्टुसंधिअसितिट्ठे यणमसिणसिणिद्धअणुणुवित्तुजायाणिरखहंतोव्विक्खपवरखंधी अणेगणरपवरभुय-
अगेज्जे कुसुमभरसमोणमंतपत्तल्लविसालसाले महुकरिभमरगणगुमुगुमादयाणिलितवट्टंतससिसरीए णाणासज्जणगणमिहणसुमहुर-
व्वाणसुहपलत्तसद्धमहुरे कुसविकुसविमुद्धरक्खमूले पासाइए दरिसाणिज्जे अभिख्वे पडिस्वे' तत्र दूरमुत्-भावत्येन गतं कन्दस्या-
धस्तात् मूलं यस्य स दूरोद्गतकन्दमूलस्तथा दृत्तभावेन परिणत एवं नाम सर्वायु दिक्षु विदिक्षु च शारवाभिः प्रशारवाभिश्च
प्रसृतो यथा वर्तुलः प्रतिभासते इति, तथा लट्टाः-मनोज्ञाः सन्धयः-शारवा गता यस्य स लट्टसन्धिस्तथा आश्रिट्टः-अन्यैः पादपैः सहस्र-
स्पृक्तो, विविक्त इत्यर्थः, ततो विशेषणसमासः, स च पदद्वयमीलनेनावसेयो, वहूर्ना पदानां विशेषणसमासानभ्युपगमात्,
तथा वनो-निविडो पसुणः-कोमलत्वक् न कर्कशस्पर्शः, स्निग्धः-शुभकान्तिः, आट्टुपूव्या-मूलादिपरिपाठ्या सुष्ठु जन्मदोषरहितं

यथा भवति एवं जात आनुपूर्वीसुजातः, तथा निरुपहत-उपदेहिकाद्युपद्रवरहित उद्भिः-उच्चः पवरः-प्रधानः स्कन्धो यस्य स धनमसृणस्त्रिधाऽनुपूर्वीसुजातनिरुपहतोद्भिःपवरस्कन्धः, तथा अनेकस्य नरस्य-मनुपस्य ये पवराः-प्रलम्बा भुजाः-बाहवस्तरग्राह्यः-अपारेमेयोऽनेकनरमवरभुजाग्राह्यः, अनेकपुरुषव्यामैरप्यपतिमेयस्यैव इत्यर्थः, तथा कुसुमभरेण-पुष्पसम्भारेण समु-र्द्धपदवन-मन्त्यः पत्रसमुद्भाः 'पत्तसामिद्धंति खंयपित्तलमि'ति वचनात् विशाला-विस्तीर्णाः शालाः-शाखा यस्य स कुसुमभरसमवनमत्पत्र-लविशालशालः, तथा मधुकरीणां भ्रमराणां च ये गणा 'गुमगुमायिता' गुमगुमायन्ति स्म, कर्मकर्तृत्वात्कर्त्तरि क्तप्रत्ययो, गुमगुमेति वादं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थः, निलीयमानाः-आश्रयन्त उड्डीयमानाः-तत्प्रत्यासन्नमाकाशे परिभ्रमन्तस्तैः सश्रीको मधुकरीभ्रमराण-गुमगुमायितनिलीयमानोड्डीयमानसश्रीकः, तथा नानाजातीयानां शकुनगणानां यानि मिथुनानि-क्षीपुंसयुग्मानि तेषां प्रमोदवशतो यानि परस्परगुमधुराण्यत एव कर्णसुखानि-कर्णसुखदायकानि प्रलभानि-भाषणानि, शकुनगणानां हि स्वेच्छया क्रीडतां प्रमोद-भरवशतो यानि भाषणानि तानि प्रलभन्तीति प्रसिद्धानि ततः 'एलत्ते' त्युक्तं, तेषां यः शब्दो-ध्वनिस्तेन मधुरो नानाशकुनगणमिथुन-युमधुरकर्णसुखमलशब्दमधुरः, तथा कुशा-दर्भादयो विकुशा-वल्बजादयाः तैर्विशुद्धं-राहितं दृक्षस्य-सकलस्याशोकपादपस्य, इह मूलं शाखादीनामापि आदिमो भागो लक्षणया पोच्यते, यथा शाखामूलमिदं पशाखा मूलमिदमित्यादि, ततः सकलाशोकपादप-सत्कमूलप्रातिपत्त्ये दृक्षग्रहणं, मूलं यस्य स कुशाविकुशाविशुद्धदृक्षमूलो, यश्चैवंविधः स द्रष्टृणां चित्तसन्तोषाय भवति, तत आह-प्रासादीयः-प्रसादाय-चित्तसन्तोषाय-हितरतदुत्पादकत्वात् प्रासादीय अत एव दर्शनीया-द्रष्टुं योग्यः, कस्मादित्याह-'अभिरूपो' द्रष्टारं २ प्रत्याभिमुखं न कस्यचिद्विरागहेतू रूपम्-आकारो यस्यासावभिरूपः, एवंरूपोऽपि कुतः ? इत्याह-प्रतिरूपः-प्रतिविशिष्ट-

फला अकंदका पाणाविहसुच्छगुम्भमंदवगसोहिषा विचित्सुहकेजपभूया वाविपुक्वरिणिदीहिषासु य सुनिवेसियरम्म-
 जालयरगा पिंडिमनीहारिमसुगांधिसुहसुरभिपणहरं च महया गंधद्वणिं मुचंता सुहसेजकेतुवहुला अणेगसगडजाणजुगाणिहि-
 थिद्धिसीयसंदभाणिपडिमोयगा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा' इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या—इह मूलानि
 सुप्रतीतानि यानि कन्दरयाधः प्रसरन्ति, कन्दस्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्ते अपि प्रतीताः, खन्यः—गुहं त्वक्—छद्मी शालाः—
 शालाः प्रवालः—पल्लवाद्भूरः पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि, सर्वत्रातिशयेन कचिद् भूम्नि वा मत्तुष्यतयः, 'अणुपुञ्चरुजायकचि-
 लवटभावपरिणया' इति आनुपूर्व्या—मूलादिपरिप्राद्या मुष्टु जाता आनुपूर्वीयुजाता रुचिराः—स्तिग्धतया देदीप्यमानच्छविमन्तः, तथा
 वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति?—एवं नाम सर्वार्थु दिक्षु विदिक्षु च शालाभिः प्रशालाभिश्च प्रसृता यथा वर्चुलाः
 संजाता इति, आनुपूर्वीयुजाताश्च ते रुचिराश्च आनुपूर्वीयुजातरुचिरस्ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च आनुपूर्वीयुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः ते
 तथा, तिलकादयः पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, प्राकृते चारय स्त्रीत्वमिति 'एगखंधा' इति सूत्रपाठः, तथा अनेकाभिः शालाभिः प्रशालाभिश्च
 मध्यभागे विटपो—विस्तारो येषां ते तथा, तिर्यग् बाहुद्वयं प्रसारणप्रमाणो व्यापः, व्यापीयन्ते—परिच्छिद्यन्ते रज्ज्वाद्यन्तेति व्यापः, बहुलवच-
 नात् 'करणे कचिदि'ति ह्यप्रत्ययः, अनेकैर्नरव्यामः—गुरुपव्यामः सुप्रसारितैरग्राहाः अपमेयो घनो—निविडो विपुला—विस्तीर्णो वृक्षः—
 स्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राहघनविपुलवृत्तस्कन्धाः, तथा अच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः, किमुक्तं भवति?—
 न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा गडुरिकादिरितिरुपजातो येन तेषु पत्रेषु छिद्राण्यभविष्यन्नित्यच्छिद्रपत्राः अथमा एवं नामान्यो-
 ऽन्यं शालाप्रशालानुप्रवेशात्पत्राणि पत्राणामुपरि जातानि येन मत्तगप्यपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यते इति, तथा चाह—'अविरलपत्ता'

सकलजगत्साधारणं रूपं यस्य सप्रतिरूपः, 'से षं असो गवरपायवे' इत्यादि 'जाव नंदिरुक्त्वेहि' इत्यत्र यावच्छब्दकरणात्, 'लउ-
 एहिं छत्तोवगोहिं स्तिरीसेहिं सत्तवणोहिं लोद्धेहिं दधिवन्नेहिं चंदणेहिं अज्जुणेहिं नीवेहिं कयंवेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं
 तमालेहिं पियात्थेहिं पियंणूहिं रायस्सक्त्वेहिं नंदीरुक्त्वेहिं' इति परिग्रहः, एते च लवकच्छत्रोपगोशिरापसप्तपर्णदधिपर्णलुब्धकधव-
 चन्दनार्जुननीपकदम्बफनसदाडिमतालतमालमियालमियज्जुराजटक्षनन्दिवृक्षाः प्रायः सुप्रसिद्धाः, 'ते षं तिलगा जाव नंदिरुक्त्वा कुस-
 विकुसे'त्यादि ते तिलका यावन्तदिवृक्षाः कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः, अत्र व्याख्या पूर्ववत्, 'मूलवन्तः' मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि
 च सन्त्येपामिति मूलवन्तः, कन्द एवामस्तीति कन्दवन्तः, यावच्छब्दकरणात् सन्धिमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पवालमन्तो पत्तमंतो
 पुष्पमंतो फलमंतो वीयमंतो अणुषुव्विजुजायस्सहलवट्टभावपरिणया एगस्वंधा अणेगसाहप्पसाहविडिमा अणेगनरवामसुप्पसारियअगिज्झ-
 वणविपुलवट्टस्वंधा अचिद्धपत्ता अविरलपत्ता अवाईपत्ता अणईणपत्ता णिवुयजरत्तपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंथयारगंभीरदरि-
 सणिज्जा उवनिगयनवतरणपत्तपल्लवा कोमलउज्जलचलंतकिसल्यसुकुमालपवालसोभियवरंठुरगसिहरा निच्चं कुसुमिया निच्चं
 मजलिया निच्चं लवइया निच्चं थवइया निच्चं गुलइया निच्चं गोच्छिया निच्चं जमलिया निच्चं जुयलिया निच्चं णमिया
 निच्चं पणमिया निच्चं कुसुमियमजलियलवइयथवइयगुलइयगुच्छियजमालियजुयालियविणमियपणमियसुविभत्तपिंडिमंजरिवाडिसय-
 धरा सुक्कवरहिणमयणसल्लगाकोइलकोरुगकभिंगारककोडलकजीवंजीवकनंदीमुल्लकविलिपिगलक्खगकारंडवचक्कवाककलहंससारस-
 अणेगसउणगणमिहुणविरइयसद्धोन्नइयमहुरसरणाइया सुरम्मा सुपिंडियदरियममरमहुयरिपहकरपरिष्ठवपत्तलप्पयकुसुमासवल्लो-
 लमहुरमुममुमंतंजुंतदंसभागा अंभिंभरपुष्पफला वाहिरपत्तोच्छण्णा पत्तेहि य पुष्पेहि य उच्छन्नपल्लिच्छिन्ना निरोगका साउ-

यथा भवति एवं जात आनुपूर्वीभुजानः. तथा निरुपहत-उपदेहिक्वायुप्रववर्हित उद्विद्धः-उच्चः प्रवरः-प्रधानः स्कन्धो यस्य स
 यन्मपसृणस्त्रिगुणानुपूर्वीभुजानि न कपहन्ते द्विद्धमवरस्तन्त्रः, तथा अनेकस्य नरस्य-मनुपस्य ये प्रवराः-मूलम्या भुजाः-वाहवस्तरग्रालः-
 अपारे मेयोऽनेकनरमवरभुजाग्राः, अनेकपुरुषस्यापरेष्वपमिति मेयस्योऽल्प इत्यर्थः, तथा कुमुभगरेण-पुष्पसम्भारेण सम-ईषदवन-
 मन्त्र्यः पवारमृद्धाः 'पत्तमामिद्धांति नम्यपित्तलमि'ति वचनात् विद्याला-विस्तीर्णाः शालाः-शाखा यस्य स कुमुभमवरसमवनमत्पत्र-
 लविशालशालः, तथा मधुकरिणां भ्रमराणां च ये गणा 'मुममुमायिता' मुममुमायन्ति स्म, कर्मकर्तृत्वात्कर्त्तरि क्तप्रत्ययो, मुममुमेति
 शब्दं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थः, नित्यीयमानाः-आश्रयन्त उर्द्वीयमानाः-तलमत्त्यासन्नमाशये परिभ्रमन्तस्तः सश्रीको मधुकरीभ्रमरगण-
 मुममुमायितनित्यीयमानोर्द्वीयमानसश्रीकः, तथा नानाजानीयानां शङ्खनगणानां यानि मिथुनानि-स्त्रीपुंसशृङ्गमानि तेषां प्रमोदवशतो
 यानि परस्परमुममुमपरायत एव कर्णमुखायानि-कर्णमुखदायकानि मूलशानि-भाषणानि, शङ्खनगणानां हि स्वेच्छया क्रीडतां प्रमोद-
 भववशतो यानि भाषणानि तानि मन्त्रशानीति प्रसिद्धानि ततः 'पल्लवे' त्र्युक्तं, तेषां यः शब्दो-व्यनिरतेन मधुरो नानाशङ्खनगणमिथुन-
 मुममुमकर्णमुखमूलमूलशब्दमधुरः, तथा कुशा-दर्भादयो विकुशा-वल्वजादयाः तैर्विशुद्धं-रहितं वृक्षस्य-सकलस्याशोकपादपरय, इह
 मूलं शाखादीनामपि आदिगो भागो लक्षणया प्रोच्यते, यथा शाखामूलमिदं प्रशाखा मूलमिदमित्यादि, ततः सकलशाशोकपादप-
 सत्तमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणं, मूलं यस्य स कुशाविकुशाविशुद्धवृक्षमूलो, यश्चैवैवः स द्रष्टव्यां चित्तसन्तोषारः भवति, तत आह-
 प्रासादीयः-प्रसादाय-चित्तसन्तोषाय-हितस्तदुत्पादकत्वात् प्रासादीय अत एव दर्शनीया-द्रष्टुं योग्यः, कस्मादित्यह- 'अभिरूपो'
 द्रष्टारं २ मत्वाभिमुखं न कस्यचिद्विनागहेतु रूपम्-आकाशो यस्यासावाभिरूपः, एवंरूपोऽपि कुतः ? इत्याह-प्रतिरूपः-प्रतिविशिष्ट-

वन्त इत्यर्थः, नित्यं 'गुलइया' इति गुलिमताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ, नित्यं 'गोच्छिता' गोच्छवन्तः, नित्यं 'जमालिता' यमलं-
 नाम समानजातीययोर्युग्मं तत् सज्जातमेवामिति यमालिताः, नित्यं गुगालिता गुगलं—सजातीयविजातीययोर्द्वन्द्वं तदेषां सज्जातमिति
 युगालिताः, तथा नित्यं—सर्वकालं फलभरेण विनताः—ईषजताः, तथा नित्यं महता फलभरेण प्रकर्षेणातिदूरं नताः प्रणताः, तथा
 नित्यं—सर्वकालं सुविभक्तः—सुविच्छिन्नचिकः प्रतिविशिष्टो मञ्जरीरूपो योज्वलतंसकस्तद्धरास्तद्धारिणः, एवं सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिर्को
 धर्म एवैकस्य वृक्षस्योक्तः, साम्प्रतं केषाञ्चिद्वृक्षाणां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह—'निचं कुसुमियमजलियेत्यादि,
 किमुक्तं भवति—केचित्कुसुमिताद्यैकगुणयुक्ताः केचित्समस्तकुसुमितादिगुणयुक्ता इति, अत एव कुसुमियमालइयमजलियेत्यादिपदेषु
 कर्मधारयः, तथा शुक्रवर्हिणमदनशालिकाकोकिलाकोरककोभवभिङ्गारककोण्डलकजीवजीवकनन्दीमुखकपिलपिङ्गलक्षकारण्डवचक्र-
 वाककलहंससारसारव्यानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैः—स्त्रीपुंसयुक्तैर्यद्विचरितम्—इतस्ततो गमनं यच्च शब्दोच्चारिकं—उन्नतशब्दकं
 मधुरस्वरं च नादितं—लपितं येषु ते तथा, अत एव सुरन्याः—सुष्ठु रमणीयाः, अत्र शुकाः—कीराः, वर्हिणो—मयूराः, मदनशालिकाः—
 शारिकाः, कोकिलाः—पिकाः, चक्रवाककलहंससारसाः प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकोतो वेदितव्याः, तथा समिपण्डिताः—
 एकत्र पिण्डीभूताः दृशाः—मदीन्मत्ततया दर्पाश्माता भ्रमरमधुकरीणां पृहकराः—सङ्ख्याताः 'पृहकर ओरोह संघाया' इति देशी-
 नाममालावचनात् यत्र ते समिपण्डितदृप्तभ्रमरमधुकरीपृहकराः, तथा परिलीयमानाः—अन्यत आगत्याश्रयन्तो मत्ताः पट्पदाः कुसु-
 मासवल्लोलाः—किञ्चलकपानलम्पदा मधुरं शुभशुभायमाना गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु येषां ते परिलीयमानमत्तपट्-
 पदकुसुमासवल्लोलमधुरशुभशुभायमानगुञ्जद्देशभागाः, गमकत्वादेवमपि समासः, ततो भूयः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथा अभ्यन्तराणि-

अभ्यन्तरभागवतीनि पुष्पाणि च फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा, 'वाहिरपचोच्छन्ना इति' वहिस्तः पत्रैश्छन्ना—व्याप्ता वहिःपत्रच्छन्नाः, तथा पत्रैश्च पुष्पैश्च अवच्छन्नपरिच्छन्नाः—अत्यन्तमाच्छादिताः, तथा नीरोगकाः—रोगवर्जिता अकण्टककाः—कण्टकरहिताः, न तेषां प्रत्यासन्ना वन्वूलादिदृक्षाः संन्तीति भावः, तथा स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः, तथा स्निग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः, तथा प्रत्यासन्नैर्नानाविधैः—नानाप्रकारैर्गुच्छैः—वृन्ताकीप्रभृतिभिर्गुल्मैः—नवमालिकादिभिर्मण्डपकैः शोभिता नानाविधगुच्छगुल्ममण्डपक-शोभिताः, तथा विचित्रैः—नानाप्रकारैः शुभैः—मण्डनभूतैः केतुभिः—ध्वजैर्वहुला—व्याप्ता विचित्रशुभकेतुवहुलाः, तथा 'वाविपुक्खरिणीदी-हियासु य गुनिवेशियरम्मजालघरगा' वाणश्चतुरस्रकारास्ता एव वृत्ताः पुक्करिण्यः, यदिवा पुक्कराणि वर्तन्ते यासु ताः पुक्क-रिण्यः, दीर्घिका—वहुसुसारिण्यः, वापीषु पुक्करिणीषु दीर्घिकासु च सुष्ठु निवेशितानि रम्याणि जालयुक्ताणि गेयु ते वापीपुक्करिणी-दीर्घिकासु सुनिवेशितरम्यजालयुक्ताः, तथा पिंडिमा—पिंडिना सती निर्होरिमा—दूरं विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनिर्होरिमा तां सुगन्धि-सुगन्धिकां शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशात् मनोहरा शुभगुरभिमनोहरा तां च, 'महगा' इति प्राकृतत्वात् द्वितीयार्थे तृतीया, महतीमित्यर्थः, गन्धघ्राणि यावद्विर्गन्धपुद्गलैर्गन्धविषये गन्धघ्राणिरूपजायते तानती गन्धपुद्गलसंहतिरूपचारात् गन्धघ्राणिरित्युच्यते, तां निरन्तरं सुश्रन्तः, तथा 'मुदसेउकेउवहुला' इति शुभाः—प्रधाना इति सेतवो—मार्गा आलचालपाल्यो वा केतवो—ध्वजा बहुला-वहवो येषां ते तथा, 'अणेगरहसगइजाणजुगगिद्धिधिद्धिसिवियसंदमाणियपढिमोयणा' इति, रथा द्विविधाः—क्रीडारथाः सङ्ग्रामरथाश्च, शकटानि प्रतीतानि, यानानि—सामान्यतः शेषाणि नाहनानि युग्यानि—गोष्ठविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि नेदिक्तोपशो-भितानि जम्पानानि शिविकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः सगन्दगानिकाः—पुरुषप्रमाणजम्पानविशेषाः, अनेकेषां रथगकटा-

दीनां मध्येऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु तत्तथा, 'पासादीया' इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत्, 'ते णं तिलगा' इत्यादि पाठसिद्धं,
 नवरं 'नागलयाहि' ति नागाः-दुमविशेषाः 'वणलयाहि' ति वना अपि दुमविशेषाः, दुमाणां च लतात्वमेकशाखाकानां
 द्रष्टव्यं, ये हि दुमा ऊर्ध्वगतैकशाखा न तु दिग्विदिक्प्रसृतवहुशाखास्ते लता इति प्रसिद्धाः, 'निचं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ'
 इत्यत्र यावच्छब्दकरणात् 'निचं कुसुमियाओ निचं मालइयाओ निचं लवइयाओ निचं थवइयाओ निचं गुच्छिइयाओ
 निचं गुम्मियाओ निचं जमलियाओ निचं जुयलियाओ निचं विणमियाओ निचं पणमियाओ सुविभत्तपडिमंजरि-
 वडिसगथरीओ निचं कुसुमियमालइयथवइयलवइयगुम्मियजमलियजुयलियगुच्छियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिसगथ-
 रीओ संपिंडियदरियभमरमहुयरिपहकरपरिछेंतमत्तछप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमेंतगुजंतदेसभागाओ पासाइयाओ दरिसणिज्जाओ
 अभिरूवाओ पडिरूवाओ इति' एतच्च समस्तं प्राग्वद् व्याख्येयं, तस्य 'ण'मिति प्राग्वत्, अशोकवरपादपस्य
 उपरि वहूनि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-स्वस्तिकः श्रीवृक्षो 'नंदियावत्ते' इति नन्द्यावर्त्तः, कचिद् नन्दावत्त
 इति पाठः, तत्र नन्दावर्त्त इति शब्दसंस्कारः, वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं भद्रासनं कलशो मत्स्ययुग्मं दर्पणः, एतानि चाष्टावपि
 मङ्गलकानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि-आकाशस्फटिकवदतीव स्वच्छानि श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि श्लक्ष्ण (तन्तु)
 निष्पन्नपटवद् लण्हानि-मसृणानि घुण्टितपटवद् 'घट्टाई'ति घृष्टानीव घृष्टानि खरशाणया पापाणप्रतिमावत् 'मट्टाई'ति मृष्टानीव
 मृष्टानि, सुकुमारशाणया पापाणप्रतिमेव, अत एव नीरजांसि-स्वाभाविकरजोरहितत्वात्, निर्मलानि-आगन्तुकमलाभावात्, निष्प-
 ङ्गानि-कलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा निष्कङ्कुटा-निष्कवचा निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः छाया-दीप्तिर्येषां तानि

निष्कङ्कुटच्छायाणि 'सप्रभाणि' स्वरूपतः प्रभावन्ति 'समरीचीनि' वह्निर्विनिर्गताकिरणजालानि, अत एव सोद्योतानि-वह्निर्व्यवस्थित-
 तवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि 'पासाइया' इत्यादिपदचतुष्टयव्याख्या पूर्ववत् । 'तस्स णभि'त्यादि, तस्य 'ण'मिति प्राग्वत्, अशोकवर-
 पादपस्योपरि वह्नवः कृष्णचामरध्वजाः, चामराणि च ध्वजाश्च चामरध्वजाः कृष्णाश्च ते चामरध्वजाश्च कृष्णचामरध्वजाः, एवं नील-
 चामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हारिद्रचामरध्वजाः, शुक्रचामरध्वजाः, एते च कथम्भूता इत्याह-अच्छाः-स्फटिकवदति-
 निर्मलाः, श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नाः, 'रूपपट्टा' इति रूप्यो-रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूप्यपट्टाः
 'वहरदण्डा' इति वज्रो-वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्ती येषां ते वज्रदण्डाः, तथा जलजानामित्र-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवा-
 मलो गन्धो येषां ते जलजामलगन्धकाः अत एव सुरम्याः-अतिशयेन रमणीयाः 'पासाइया' इत्यादि पूर्ववत्, तस्स णमिति
 प्राग्वत्, अशोकवरपादपस्योपरि वहूनि छात्रातिच्छत्राणि छात्रात्-लोकप्रसिद्धादेकसङ्ख्याकादतिशायीनि छात्राणि उपर्यधोभागेन
 द्विसङ्ख्यानि त्रिसङ्ख्यानि वा छात्राणि छात्रातिच्छत्राणि, तथा वडयः 'पडागाइपडागा' इति पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशा-
 यिन्यः पताकाः पताकातिपताकाः वहूनि तेभ्येव छात्रातिच्छत्रादिषु घण्टायुगलानि चामरयुगलानि, तथा तत्र तत्र प्रदेशे उत्पलहस्तकाः-
 उत्पलाख्या जलजकुसुमसङ्घातविशेषाः, एवं पद्महस्तकाः कुमुदहस्तकाः नलिनहस्तकाः सुभगहस्तकाः सौगन्धिकहस्तकाः पुण्डरीक-
 हस्तका महापुण्डरीकहस्तकाः शतपत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः गुभगहस्तकाः, उत्पलं-गर्दभकं पद्मं-मूर्ध्वविकाशि पङ्कजं मुकुदं-कैरवं
 नलिनम्-ईषदत्तं पद्मं सुभगं-पद्मविशेषः सौगन्धिकं-कल्हारं पुण्डरीकं-श्वेतान्धुजं तदेवातिविशालं महापुण्डरीकं शतपत्रसहस्रपत्रं
 पत्रसङ्ख्याविशेषावच्छिन्नौ पद्मविशेषौ, एते च छात्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि सर्वरत्नमयाः-सर्वात्मना रत्नमयाः 'अच्छा सप्पा'

इत्यादि विशेषणजातं पूर्ववत्, 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य 'ण'मिति प्राग्वत् अशोकवरपादपस्याधस्तात्, 'एत्थ ण'मिति अशोकवर-
 पादपस्य यदधो अत्र 'ण'मिति पूर्ववत् एको महान् पृथ्वीशिलापट्टकः प्रज्ञप्तः, कथम्भूत इत्याह—'इसिखंधो समल्लीणे' इत्यादि, इह
 स्कन्धः स्थुडमित्युच्यते, तस्याशोकवरपादपस्य यत् स्थुडं तत् ईपट्ट—मनाक् सम्यग् लीनस्तदासन्न इत्यर्थः, 'चिक्खम्भायामसुप्पमाणे'
 इति, चिक्खम्भेनायामेन च शोभनम्—औचित्यानतिवर्ति प्रमाणं यस्य स चिक्खम्भायामसुप्पमाणः, कृष्णः, कृष्णत्वमेव निरूप-
 यति—'अंजणयणकुवल्लयहलहरकोसेज्जसरिसो' अञ्जनको—वनस्पतिविशेषः घनो—मेघः कुवल्लयं—नीलोत्पलं हलहरकौशेयं—वल-
 देववस्त्रं तैः सद्गताः—समानवर्णः, 'आगासकेसकज्जलक्केयणइंदनीलअयसिकुमुप्पगासे' आकाशं धूलीमेघादिविरहितं, केशाः—
 शिरसिजाः, कज्जलं—प्रतीतं, कर्केतनेन्द्रनीलौ—मणिविशेषौ अतसीकुसुमं प्रसिद्धमेतेषामिव प्रकाशो—दीप्तिर्यस्य स तथा, 'भिगं-
 जणभंगभेयरिट्ठगनीलगुल्लियगवलाइरेगे' इति भृङ्गः—चतुरिन्द्रियः पक्षिविशेषः अञ्जनं—सौवीराञ्जनं तस्य भङ्गेन—विच्छित्या
 भेदः—छेदोऽञ्जनभङ्गभेदो रिष्टको—रत्नविशेषः नीलगुटिकाः—प्रतीताः, गवलं—माहिपं शृङ्गं तेभ्योऽपि कृष्णत्वेनातिरेको यस्य
 स तथा, 'भमरनिकुरम्भूए' इति अत्र भूतशब्द औपम्यवाची, यथाऽयं लाटदेशः सुरलोकोपम इत्यर्थः,
 ततोऽयमर्थः—भ्रमरनिकुरम्भूयोपमः, 'जंवूफलअसणकुसुमबंधणनीलुप्पलपत्तनिकरमरगयआसासगनयणकीयासिवन्ने' जम्बूफलानि प्रती-
 तानि, असनकुसुमबन्धनं—असनपुष्पवृन्तं नीलोत्पलपत्रनिकरो मरकतमणिः प्रतीतः, आसासको—वीयकाभिधानो वृक्षः, नयन-
 कीको—नेत्रमग्रताराः, असि—खड्गं तेषामिव वर्णो यस्य स तथा, स्त्रिगंधो न तु रूक्षः घनो—निविडो न तु कोष्ठक इव मध्यशुषिरः
 'अज्जुसिरे' इति श्लक्ष्णशुषिररहितः, 'ख्वगपडिख्वगदरिसणिज्जे' इति रूपकाणां यानि तत्र सङ्क्रान्तानि (प्रतिरूपकाणि)

प्रतिविम्बानि तैः दर्शनीयो रूपकप्रतिरूपकदर्शनीयः, 'आदर्शतलोपमः' आदर्शो-दर्पणस्तस्य तलं तेन समतयोपमा यस्य स आदर्शतलोपमः, सुष्ठु मनांसि रमयतीति सुरम्यः 'कृद्रुहल'मिति वचनात् कर्चरि यप्रत्ययः, 'सिंहासनसंठिण' इति सिंहासनस्येव संस्थितं-संस्थानं यस्य स सिंहासनसंस्थितः, अत एव सुरूपः-शोभनं रूपम्-आकारो यस्य स सुरूपः, इतश्च सुरूपो यत आह-'मुत्ताजालखड्गयन्तकम्मे' मुक्ताजालानि-मुक्ताफलसमूहाः खचितानि अन्तर्कर्मसु-प्रान्तप्रदेशेषु यस्य स मुक्ताजालखचितान्तर्कर्मा, 'आङ्गणग्रह्य-दूरनवनीयतूलफासे' आजिनकं-चर्ममयं वस्त्रं रूतं-प्रतीतं दूरो-वनस्पतिविशेषः नवनीतं-न्नक्षणं तूलं-अर्कतूलं तेषामिव कोमल-तया स्पर्शो यस्य स आजिनकरूतदूरनवनीततूलस्पर्शः, 'सव्यरयणामण' इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥

सेओ राया धारिणी देवी, सामी ममोगेडे, परिमा निगया, जाव राया पज्जुवामइ (सू० ४)

'सेओ राया धारिणी देवी जाव समोसरणं समत्त'मिति तस्यां आमलकल्पायां नगर्यां श्रेतो नाम राजा, तस्य समस्तान्तःपुरप्रधाना भार्या सकलगुणधारिणी धारिणीनामा देवी, 'जान समोसरणं समत्त'मिति यावच्छब्दकरणाद्राजवर्णको देवीवर्णकः समवसरणं चौपपातिकानुसारेण तावद्भक्तव्यं यावत्समवसरणं समाप्तं, तच्चैवं-तस्य णं आमलकल्पाए नगरीए सेओ नाम राजा होत्या, महयाहिप्रबन्तमहंतमलयमंदरमहिंदसारे अजंतविसुद्धरायकुलनंसम्पद्मणं निरंतरं रायलखणविगइयंगमंगे बहुजणवहुमाणपूइए सव्वगुणसमिद्धे खत्तिए सुइए सुद्धाभिसित्ते माउपिउजाए दय(व्व)पत्ते सीमंकरे सीमंकरे खेमंकरे सेमंकरे मणुस्सिंदे जणवयपिया जण-वयपाले जणवयपुरोहिण्ण सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसवरे पुरिससीद्धे पुरिसवग्गे पुरिमआसीवित्ते पुरिसवरपोंडरीए पुरिसवर-गंधहत्थी अइ दित्ते नित्ते विच्छिन्ननिपुलभवणसयणासणजाणनाहणाइन्ने बहुधणवहुजायस्वरजण आओगपओगसंपउत्ते विच्छिदिय-

पउरभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेल्णप्पभुए पडिपुनजंतकोसकोट्टागाराउहवरे बहुदुब्बलपच्चाभिन्ते ओहयकंटयं मलियकंटयं
 उद्धियकंटयं अप्पडिकंटयं ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मलियसत्तुं उद्धियसत्तुं निजियसत्तुं पराइयसत्तुं ववगयदुब्बिक्खदोसमारिययविप्प-
 मुक्कं खेमं सिवं सुभिक्षवं पसंतडिंवडमं रज्जं पसासेमाणे विहरइ । तस्स णं सेयोरणो धारिणीनामं देवी होत्था, सुक्खमालपाणि-
 पाया अहीणपडिपुणपंचिंदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया माणुम्माणपमाणपडिपुणसुजायस्वंगसुदरंगा ससिसोभागारकंतपि-
 यदंसणा सुरूवा करयलपरिमियपसत्थतिवलिवलियमज्झा कुंडलुल्लिहिय[वीण]गंडलेहा कोमुइयरयणियरविमलपडिपुणसोम-
 वयणा सिंगारागारचारुवेसा संगयगयहसियभणियचिट्ठियविलासललियसंलावनिउणजुचोवयारकुसला सुंदरथणजघणवयणकर-
 चरणयणलायणविलासकलिया सेएण रणा सद्धि अणुरत्ता अविर्त्ता इहे सद्धफरिसे रसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे
 पच्चणुभवमाणा विहरइ' एप राजदेवीवर्णकः, अस्य व्याख्या—'महयाहिमवंतेति' महाहिमवान् ह्यभवतस्य क्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी
 वर्षधरपर्वतः मलयः—पर्वतविशेषः सुप्रतीतो मन्दरो—मेरुमहेंद्रः—शक्रादिको देवराजस्तद्वत् सारः—प्रधानो महाहिमवन्तमहामलयमन्दर-
 महेंद्रसारः, तथा अत्यन्तविशुद्धे राजकुलवंशे प्रमृतोऽत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः, तथा 'निरन्तरं रायलकूखणविराइयंगमंगे' इति
 निरन्तरम्—अपलक्षणव्यवधानाभावेन राजलक्षणैः—राज्यमूर्चकैर्लक्षणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि—अङ्गप्रत्यङ्गानि यस्य स निरन्तर-
 राजलक्षणविराजिताङ्गमङ्गः, तथा बहुभिर्जनैः बहुमानेन—अन्तरङ्गप्रीत्या पूजितो बहुजनबहुमानपूजितः, कस्मादित्याह—'सन्वगुणस-
 मिद्धे' सर्वैः शौर्योपशमादिभिर्गुणैः समृद्धः—स्फीतः सर्वगुणसमृद्धः ततो बहुजनबहुमानपूजितो, गुणवत्सु प्रायः सर्वेषामपि बहुमानसम्भवात्,
 तथा 'खत्तिये' इति क्षत्रस्यापत्यं क्षत्रियः 'क्षत्रादिय' इति इयप्रत्ययः, अनेन नवमाष्टमादिनन्दवत् राजकुलप्रभृतोऽपि न हीन-

जातीयः, किन्तु उत्तमजातीय इत्याद्येदितं, तथा 'श्रुतिः' सर्वकालं रूपवान्, प्रत्यनीकोपद्रवाम्भवान्, तदन्वयश्च प्रत्यनीकाना-
 मेवाभावात्, तथा चाह—'श्रुद्धाभिसिचे' प्रायः सर्वैरपि प्रत्यन्तराजैः प्रनापमसहमानैर्नान्ययाऽस्माकं गतिरिति परिभाष्य मूर्द्धभिः—
 मन्तैरभिपिक्तः—शूजितो मूर्धाभिपिक्तः, तथा मातृपितृभ्यां गुजातो मातृपितृमुजातः, अनेन ममस्तगर्भाधानमभृतिमभविदोपविकल
 इत्याद्येदितः, तथा दया(द्रव्य)प्राप्तः स्वभावतः शुद्धजीनद्रव्यत्वान्, तथा सेवागानामपूरापूव्यनुपाणां सीमां—मर्यादां करोति यथा एवं वात्त-
 त्वयमेवं नेति सीमङ्कुरः, तथा पूर्वपुरुषपरम्परायानां स्वदेशप्रवर्त्तमानां सीमां—मर्यादां प्राग्यति पालयति न तु विलुम्पतीति सीमन्धरः,
 तथा क्षेम—वञ्चवर्त्तिना उपद्रवाभानं करोति क्षेमङ्कुरः चौरादिसंहारान् तथा तन् प्राग्यति आरक्षकनियोजनान् क्षेमन्धरः, अत एव
 मनुयेन्द्रः, तथा जनपदस्य पितेव जनपदपिता, कथं पितेयेत्यत आह—'जनपदपालः' जनपदं पालयतीति जनपदपालः, ततो भवति
 जनपदस्य पितेव, तथा जनपदस्य आन्निकारिनया पुरोहित इव जनपदपुरोहितः, तथा सेतुः—मार्गं नं करोतीति सेतुकरः, मार्ग-
 देशक इति भावः, केतुः—चिह्नं तत्करोतीति सेतुकरः, अद्भुतसंनिधानकारीति भावः, तथा नंगु—मनुयेषु मन्त्रे भवगो—नरप्रवरः,
 स च सामान्यमनुष्यापेक्षयापि स्यादत आह—'पुरिमार' पुरुषेण—पुरुषाभिमानेण मन्त्रे वरः—प्रधान उत्तमपौरुषोपेतत्वाद्धिति पुरुष-
 वरः, यतः पुरुषः सिंह इवाप्रतिमहत्तया पुरुषमिहः, तथा पुरुषो व्याघ्र इव अतया पुरुषव्याघ्रः, पुरुष आत्मीयि इव दोषविना-
 जनशीलतया पुरुषासीविषः पुरुषः वरपुण्डरीकापितोत्तमतया भुवनमरोररभूतत्वात् पुरुषरगुण्डरीकः, पुरुषः वरगन्धदम्नीर परानमद-
 गानान् प्रतीति पुरुषवरगन्धदम्नी ततो भवति पुरुषवरः, तथा आढ्यः—समृद्धो दीप्तः वरीरन्वना देदीप्यमानत्वान् इतो वा ह्यमारि-
 मानमर्दनशीलत्वान् अत एव विचो—जगन्मनीनो, यदुक्तमाह्व इति तदेव सावित्ररगुणदर्शयति—'निन्दित्ये'त्यादि, निन्दीर्णानि—

विस्तारवन्ति विपुलानि-प्रभूतानि भवनानि-गृहाणि शयनानि आसनानि च प्रतीतानि यानानि-स्थादीनि वाहनानि-अश्वादीनि
एतैराक्रीर्णो-व्याप्तो युक्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाक्रीर्णः, तथा बहुधनं बहुजातरूपं-सुवर्णं रजतं च-रूप्यं यस्य
स बहुधनवहुजातरूपरजतः, तथा आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः-आवाहनविसर्जनकुशलः, तथा विच्छर्दितं-तथाविधविशिष्टोपकराकारि-
तया विसृष्टमुकुरिटकादिषु प्रचुरं भक्तपानं यस्मिन् राज्यमनुशासति स विच्छर्दितप्रचुरभक्तपानः, अनेन पुण्याधिकतया न तस्मिन्
राज्यमनुशासति दुर्भिक्षमभूदिति कथितं, तथा बहूनां दासीनां दासानां गवां-बलीवर्दीनां महिषाणां गवां-ह्रीगवानां एडकानां
च प्रभुः बहुदासीदासगोमहिषगवेलगप्रभुः, ततः स्वार्थिकप्रत्ययविधानात् प्रभुकः, तथा परिपूर्णानि-भृतानि यन्त्रकोशकोष्ठागाराणि
यन्त्रगृहाणि कोशगृहाणि-भाण्डागाराणि कोष्ठगृहाणि-धान्यानां कोष्ठागाराणि गृहाणि इति भावः, आसुधगृहाणि च यस्य स प्रति-
पूर्णयन्त्रकोशकोष्ठागारायुधगृहः, तथा वलं शारीरिकं मानसिकं च यस्यास्ति स बलवान्, दुर्बलप्रत्ययमित्रो, दुर्बलानामकारणवत्सल
इति भावः, एवंभूतः सन् राज्यं प्रशासत् विहरति-अवतिष्ठते इति योगः, कथम्भूतं राज्यमित्याह-अपहतकण्टकं, इह देशोपद्रव-
कारिणश्चर्याः कण्टकाः ते अपहृता अवकाशानामादनेन स्थगिता यस्मिन् तत् अपहतकण्टकं, तथा मलिताः-उपद्रवं कुर्वाणा मान-
म्लानिमापादिताः कण्टका यत्र तन्मलितकण्टकं, तथा उद्धृताः स्वदेशत्याजनेन जीवितत्याजनेन वा कण्टका यत्र तत् उद्धृतकण्टकं,
तथा न विद्यते प्रतिमल्लः कण्टको यत्र तदप्रतिमल्लकण्टकं, तथा 'ओहयसत्तु' इति प्रत्यनीकाः राजानः शत्रवस्ते अपहृताः स्वावकाशमलभ-
मानीकृता यत्र तत् अपहतशत्रु तथा निहताः-रणाङ्गणे पातिताः शत्रवो यत्र तन्निहतशत्रु, तथा मलिताः-तद्गतसैन्यत्रासापादनतो मान-
म्लानिमापादिताः शत्रवो यत्र तत् मलितशत्रु, तथा स्वातन्त्र्यच्यावनेन स्वदेशच्यावनेन जीवितच्यावनेन वा उद्धृताः शत्रवो यत्र तत्

उद्धृतशत्रु, एतदेव विशेषणद्वयेन व्याचष्टे—निर्जितशत्रु, पराजितशत्रु, तथा व्यपगतं दृभिक्षं दोषो मारिश्च यत्र तत् व्यपगतदृभिक्षदोष-
 मारि, तथा भयेन स्वदेशोत्थेन परचक्रकृतेन वा विप्रमुक्तं, अत एव क्षेमं—निरुपद्रवं शिवं—शान्तं सुभिक्षं शोभना—शुभा भिक्षा दर्शनिनां
 दीनानाथादीनां च यत्र तत् सुभिक्षं, तथा प्रशान्तानि डिम्बानि—विन्ना इमराणि—राजकुमारादिकृतविकृतविद्वरा यत्र तत्प्रशान्तडिम्बइमरं।
 देवीवर्णकं—‘सुकुमालपाणिपाया’ इति सुकुमारौ पाणी पादौ च यस्याः सा सुकुमारपाणिपादा, तथा अहीनानि—अन्यूनानि स्वरूपतः प्रति-
 पूर्णीनि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन् तथाविधं शरीरं यस्याः सा अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, तथा लक्षणानि—स्वास्तिरुचका-
 दीनि व्यञ्जनानि—मपीतिलकादीनि गुणाः—सौभाग्यादयस्तेरूपेता लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता, उप अप इति गन्धद्रव्यस्थाने
 ‘पृषोदरादय’ इत्यपाकारस्य लोपे उपपेता इति द्रष्टव्यं, ‘माणुम्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगमुंदरंगी’ इति तत्र मानं—जलद्रोण-
 प्रमाणता, कथमिति चेत्, उच्यते, जलस्यातिभृते कुण्डे पुरुषे स्त्रियां वा निवेशितायां यज्जलं निस्सरति तद्यदि द्रोणप्रमाणं भवति
 तदा पुरुषः स्त्री वा मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं—अर्द्धभारप्रमाणता, सा चैनं—तुल्यायामारोपितः पुरुषः स्त्री वा यद्यर्द्धभारं तुलति
 तदा स उन्मानप्राप्तोऽभिधीयते, प्रमाणं—स्वादुलेनाष्टोचरगतोच्छ्रिता, ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि—अन्यूनानि सुजातानि—
 जन्मदोषरहितानि सर्वाणि अङ्गानि—शिरःप्रभृतीनि यानि तैः गुन्दराङ्गी मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णैर्युजातसर्वोद्गुन्दराङ्गी, तथा
 शशिवन्सोमाकारम्—अरौद्राकारं कान्तं—कमनीयं प्रियं—द्रष्टुणामानन्दोत्पादकं दर्शनं—रूपं यस्याः सा शशिसोमाकारकान्तप्रियदर्शना,
 अत एव मुरुषा, तथा करतलपरिमितो—मुष्टिश्रावः प्रशस्तलक्षणोपेतस्त्रियलीको—चलित्रयोपेतो रेखात्रयोपेतो चलिर्को—चलवान् मध्यो—
 मध्यभागो यस्याः सा करतलपरिमितप्रशस्तत्रिनलीकचलिक्रमभ्या, तथा कण्डलाभ्यां उल्लिखिता—मृष्टा गण्डलेभ्या—रूपोलविरचितमृग-

मदादिरेखा यस्याः सा कुण्डलोद्धिखितगण्डलेखा, 'कोमुर्इयरयणियरविमलपडिपुण्णसोमवयणा' कौमुदी-कार्तिकीपौर्णमासी तस्यां
रजानिकरः-चंद्रमास्तद्विभक्तं-निर्मलं प्रतिपूष्णम्-अन्यूनातिरिक्तमानं सौम्यम्-अरौद्राकारं वदनं यस्याः सा तथा, शृङ्गारस्य-रस-
विशेषस्यागारमिवागारं, अथवा शृङ्गारो-मण्डनभूषणादोपस्तत्प्रधान आकारः-आकृतिर्यस्याः सा तथा, चारु वेपो-नेपथ्यं यस्याः
सा तथा, ततः कर्मधारयः, शृङ्गारागारचारुवेपा, तथा सङ्गता ये गतहसितभणितचेष्टितविलासललितसंलापनिपुणयुक्तोपचार-
कुशला, तत्र सङ्गतं नासङ्गतं गतं यदगुप्ततया तद्गुह्यैवान्तर्गमनं न तु बहिः स्वेच्छाचारितया सङ्गतं हसितं-यत्कपोलविकाशमात्र-
सूचितं न त्वदृष्टहासादि 'हसियं कपोलकहकहिय' मिति वचनात्, सङ्गतं भणितं यत्समागते प्रयोजने नर्मभणितिपरिहारेण
विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादनं सङ्गतं चेष्टितं यत्कुचजघनाद्यवयवाच्छादनपरतयोपवेशनशयनोत्थानादि सङ्गतो विलासः-स्वकुलो-
चित्येन शृङ्गारादिकरणं, तथा सुन्दरै स्तनजघनवदनकरचरणनयनलावण्यविलासैः कलिता, अत्र विलासः-स्थानासनगमनादि-
रूपश्रेष्ठाविशेषः, उक्तं च-"स्थानासनगमनानां, हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात् ॥ १ ॥"
अन्ये त्वाहुः-विलासो नेत्रजो विकारः, तथा चोक्तं-"हावो मुखविकारः स्यात्, भावश्चित्तसमुद्भवः । विलासो नेत्रजो ज्ञेयो,
विभ्रमो भ्रूसमुद्भवः ॥ १ ॥" "ते णं कालेणं ते णं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव चउतीसबुद्धवयणाइसेससंपत्ते पणतीस-
सच्चवयणातिसेससंपत्ते आगासगएणं चक्केणं आगासगतेणं छत्तेणं आगासगयाहिं सेयचामराहिं आगासफालिहमएणं सपायपढिण
सीहासणेण पुरतो धम्मज्झएणं पगढिज्जामणेणं चउदसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहस्सीहिं सद्धि सम्परिवुडे
पुब्बाणुपुण्वि चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं विहरमाणे जेणेव आमलकप्पा नयरी जेणेव वणसंडे जेणेव

असोऽगवरपायवे जेणेव पुढविषिसिलापट्टे तेणेव उवागच्छइ, २ चा अहापडिखं उगहं उगिणिहत्ता असोऽगवरपायवस्स ओह
 पुढविषिसिलापट्टांगि पुरत्थाभिगुहं संपलिअंकनिसन्ने संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति" । इदं सुगमं, नवरं 'जाव
 चोचीसाण' इत्यत्र यावच्छब्दकरणात् 'आइकरे तित्थगरे' इत्यादिकः समस्तोऽपि औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धो भगवद्दर्शको वाच्यः, स
 चातिगरीयानिति न लिख्यते, केवलमौपपातिकग्रन्थादवसेयः, 'नोचीसाण् नुद्धवयणातिसेससंपत्ते' चतुर्विंशद् बुद्धानां—भगवता-
 मर्हतां वचनप्रमुखाः 'सर्वस्वभापानुगतं वचनं धर्मावधोभकर'मित्यादिना उक्तस्वरूपा ये अतिशेषा—अतिशयास्तान् प्राप्तश्रुतसिंश-
 दुद्धवचनातिशेषसम्भाषः, इह वचनातिशेषस्योपादानमत्यन्तोपकारितया प्रागन्यल्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठयन्ते,
 तथा (चाह)—देहं विमलसुगन्धं आमयपस्सेयवज्जियं अरयं । रुहिरं गोक्खीरामं निच्चिस्सं पंडुरं मंस ॥ १ ॥ मित्यादि, 'पणती-
 साण् सच्चवयणातिसेससंपत्ते' पञ्चविंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—अतिशयास्तान् सम्भाषः पञ्चविंशद्वचनातिशेषसम्भाषः, ते
 चापी सत्यवचनातिशेषाः—संस्कारवत्त्वं १ उदात्तत्वं २ उपचारोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वं ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वं ६ उपनीत-
 रागत्वं ७ महार्थत्वं ८ अव्याहतपौर्वापर्यत्वं ९ शिष्टत्वं १० असन्दिग्धत्वं ११ अपहृतान्योत्तरत्वं १२ हृदयग्राहित्वं १३ देशकाल-
 युतत्वं १४ तत्त्वानुरूपत्वं १५ अमर्षणीप्रसृतत्वं १६ अन्योऽन्यगृहीतत्वं १७ अभिजातत्वं १८ अतिसिन्धुमधुरत्वं १९ अपरमर्म-
 वेभित्वं २० अर्थधर्माभ्यासानुपेतत्वं २१ उदारत्वं २२ परनिन्दात्योत्कर्षविप्रमुक्तत्वं २३ उपगतश्लाघत्वं २४ अनपनीतत्वं २५
 उत्पादिताविच्छिन्नकौतूहलत्वं २६ अद्भुतत्वं २७ अनतिविलम्बित्वं २८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चितादिनियुक्तत्वं २९ अनेकजाति-
 संश्रयाद्विचित्रत्वं ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्त्वपरिगृहीतत्वं ३३ अपरितोदितत्वं ३४ अप्युच्छेदित्वं ३५ चेति,

तत्र संस्कारवत्त्वं संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं, उदात्तत्वं उच्चैर्घृतिता उपचारोपेतत्वम्—अग्राभ्यता, गम्भीरशब्दत्वं मेघस्यैव, अनुनादिता प्रस्त्रिचोपेतत्वं, दक्षिणत्वं सरलता, उपनीतरागत्वं—उत्पादिता श्रोतृजने स्वविषयबहुमानता, एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अत ऊर्ध्वं त्वर्थाश्रयाः, तत्र महार्थत्वं—परिपुष्टार्थोभिधायिता, अव्याहतपौर्वापर्यत्वं—पूर्वापराव्यायविरोधः, शिष्टत्वं वक्तुः शिष्टत्व-सूचनात्, असन्दिग्धत्वं परिरुद्धार्थप्रतिपादनात्, अपहृतान्योत्तरत्वं—परद्रूपणानिपयता, हृदयग्राहित्वं—दुर्गमस्याप्यर्थस्य परहृदये प्रवेशकरणं, देशकालाव्यतीतत्वं प्रस्तावोचितता, तत्त्वानुरूपत्वं—विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता, अप्रकीर्णप्रसृतत्वं—समन्वाधिकाकार-परिमिता, अन्योऽन्यग्रहीतत्वं—पदानां वाक्यानां वा परस्परसापेक्षता, अभिजातत्वं—यथाविवक्षितार्थोभिधानशीलता, अतिरिणग्ध-मधुरत्वं—बुभुक्षितस्य घृतगुडादिवत्परमसुखकारिता, अपरमर्षवेधित्वं—परममर्मानुद्घटनशीलता, अर्थधर्मोभ्यासानपेतत्वं—अर्थधर्मममति-वज्रता, उदारत्वं—अतिविशिष्टगुण्युक्तता अतुच्छार्थप्रतिपादकता वा, परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वं प्रतीतं, उपगतश्लाघत्वं—उक्तगुणयोगतः प्राप्तश्लाघता, अनुपनीतत्वं—कारककालवचनलिङ्गगदिव्यत्ययरूपवचनदोषापेक्षता, उत्पादिताविच्छिन्नकुतूहलत्वं—श्रोतॄणां स्वविषये उत्पादितं—जनितमविच्छिन्नं कौतूहलं—कौतुकं येन तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं, श्रोतॄणु स्वविषयान्द्रुतविस्मयकारितेति भावः, अद्रुतत्वमनतिविलम्बित्वं च प्रतीतं, विभ्रमविक्षेपकिलिकिश्रितादिविद्युक्तत्वमिति—विभ्रमो—वक्तुर्भ्रान्तमनस्कता विक्षेपो—वक्तुरेवाभिधे-यार्थं प्रत्यनासक्तता किलिकिश्रितं—रोपभयलोभादिभावानां युगपदसकृत्करणं आदिशब्दान्मनोदोषान्तरपरिग्रहः तैर्वियुक्तं यत्तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं, अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वं—सर्वभाषानुयायितया चित्ररूपता, आहिताविशेषत्वं—शेषपुरुषवचनापेक्षया शिष्येष्टूपादितमति-विशेषता, साकारत्वं—विच्छिन्नपदवाक्यता, सत्त्वपरिगृहीतत्वम्—ओजस्विता, अपरिखेदित्वम्—अनायाससम्भवात्, अव्यवच्छेदित्वं—

विवक्षितार्थसम्यक्सिद्धिं यावदविच्छिन्नवचनप्रमेयतेति । 'आगासफालियामएणं' आकाशस्फटिकं-यदाकाशवत् अतिस्वच्छं स्फटिकं-
 तन्मयेन 'धम्मज्झएणं'ति धर्मचक्रवर्तित्वसूचकेन केतुना महेन्द्रज्जेनेत्यर्थः, तथा 'पुब्बाणुपुंन्वि चरमाणे' इति पूर्वानुपूर्व्या क्रमेण-
 त्यर्थः चरन्-सञ्चरन्, एतदेवाह-'गामाणुगामं दूइज्जमाणे' इति ग्रामश्चानुग्रामश्च-विवक्षितग्रामादनन्तरं ग्रामो ग्रामानुग्रामं, तत् द्रवन्-
 गच्छन्, एकस्मादनन्तरं ग्राममनुछद्ध्यन् इत्यर्थः, अनेनाप्रतिवद्धविहारिता ख्यापिता, तत्रार्थोत्सुवयाभावमाह-'सुहंसुहेणं
 विहरमाणे' सुखंसुखेन-शरीरखेदाभावेन संयमवाधिविरहेण च ग्रामादिषु विहरन्-अवतिष्ठमानो 'ज्जेणेवे'ति प्राकृतत्वात्सप्तम्यर्थे
 तृतीया यस्मिन्नेव देशे आमलकल्पा अगरी यस्मिन्नेव च प्रदेशे ननखण्डो यस्मिन्नेव देशे सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः शिलापट्टकः 'तेणामेवे'ति
 तस्मिन्नेव देशे उपागच्छति, उपागत्य च पृथिवीशिलापट्टके पूर्वोभिमुखः, तीर्थकृतो हि भगवन्तः सदा समवसरणे पृथिवीशिला-
 पट्टके वा देशनायै पूर्वोभिमुखा अवतिष्ठन्ते संपर्यङ्कनिपण्णाः, संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् विहरन् आस्ते ॥ ततः पर्यन्निर्गमो वाच्यः,
 स चैवं-तए णं आमलकप्पानयरीए सिंघाडगतियचउक्कचरउम्मुहमहापहेसु बहुजणो अण्णमण्णं एवमाइस्खइ एवं भासेइ
 एवं पण्णवेइ एवं परूवेइ-एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जाय आगासगएणं छत्तेणं जाय संजमेणं तवसा अप्पाणं
 भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु देवाणुप्पियाणं तहारूवाणं अरहंताणं नामगोयस्सवि सवणयाए किमंग पुण अभिगमणवंदण-
 नमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए?, तं सेयं खलु एगस्सवि आयरियस्स भग्गियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग पुण विउलस्स
 अइस्स गहणयाए?, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! रामणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं
 चेइयं पज्जुवासेमो, एयं तं इहभवे परमवे य हियाए (सुहाए खमाए निस्सेसाए) आणुगामियत्ताए भविस्सइ, तए णं आमलकप्पाए

नयरीए बहवे उग्गा भोगा' इत्याद्यौपपातिकग्रन्थोक्तं सर्वमवसातव्यं यावत् समग्राऽपि राजप्रभृतिका परिपत्पर्युपासीना अवतिष्ठते ॥
ते णं काले णं ते णं समए णं स्वरियाभे देवे सोहम्मे कण्णे स्वरियाभे विमाणे सभाए सुहम्माए स्वरिया-
भंसि सिंहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं चउहिं अगमाहिसीहिं सपरिवाराहिं तिहिं परिसाहिं
सत्तहिं अणियाहिं सत्तहिं अणियाहिवईहिं सोलसाहिं आयरक्खदेवसाहसीहिं अन्नेहि य बहूहिं स्वरियाभ-
विमाणवासीहिं वेमाणिणहिं देवहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महयाऽऽहयनट्टगीयवाइयतंतीतलतालतु-
डियवणमुइंगपडुप्पवादिदरवेणं दिब्बाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति, इमं च णं केवलकण्णं जंबुदीवं
दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणे २ पासति ।

‘ते णं काले ण’मित्यादि, ते इति प्राकृतशैलीवशात्तास्मिन्निति द्रष्टव्यं, यस्मिन्काले भगवान् वर्द्धमानस्वामी साक्षाद्विहरति तस्मि-
न्काले ‘ते णं समए णं’ति तस्मिन् समये यस्मिन्नवसरे भगवानाम्रशालवने चैत्ये देशनां कृत्योपरतस्तस्मिन्नवसरे इति भावः, सूर्याभौ
नाम्ना देवो, नामशब्दो ह्यव्ययरूपोऽप्यस्ति, ततो विभक्तिलोपः, ततो सौधम्मार्ख्ये कल्ये यत्सूर्याभनामकं विमानं तस्मिन् या सभा
सुधम्मार्माभिधा तस्यां यत्सूर्याभाभिधानं सिंहासनं तत्रोपविष्टः सन्निति गम्यते, ‘चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं’ इति समाद्युने तिविभ-
वादौ भवाः सामानिकाः, अध्यात्मादित्वादिकण्, विमानाधिपतिसूर्याभदेवसदृशद्युतिविभवादिका देवा इत्यर्थः, ते च मातृपितृगुरु-
पाध्यायमहत्तरवत्सूर्याभदेवस्य पूजनीयाः, केवलविमानाधिपतित्वहीना इति सूर्याभं देवं स्वामिनं प्रतिपन्नाः, तेषां सहस्राणि सामा-

निकसहस्राणि तैश्चतुर्भिः, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे सकारस्य दीर्घत्वं स्वीत्वं च, 'चतस्रभिरग्रमहिषीभिः' इह कृताभिषेका देवी महिषीत्युच्यते, सा च स्वपरिवारभूतानां सर्वासामपि देवीनामग्रे इत्यग्राः, अग्राश्च ता महिष्यश्च अग्रमहिष्यस्ताभिश्चतस्रभिः, कथम्भूताभिरित्याह—'सपरिवाराभिः' परिवारः सह यासां ताः सपरिवारास्ताभिः, परिवारश्चैकैकस्या देव्याः सहस्रं २ देवीनां, तथा तिस्राभिः पर्पद्भिः, तिस्रो हि विमानाधिपतेः सर्वस्यापि पर्पदः, तद्यथा—अभ्यन्तरा मध्या बाह्या च, तत्र या वयस्यमण्डलीकस्थानीया परममित्रसंहतिसदृशी सा अभ्यन्तरपर्पत्, तथा सहापर्यालोचितं स्वल्पमपि प्रयोजनं न विदधाति, अभ्यन्तरपर्पदा सह पर्यालोचितं यस्यै निवेद्यते यथेदमस्माकं पर्यालोचितं सम्मतमागतं युष्माकम्पर्पदं सम्मतं किंवा नेति सा मध्यमा, यस्याः पुनरभ्यन्तरपर्पदा सह पर्यालोचितं मध्यमया च सह दृढीकृतं यस्यै करणायैव निरूप्यते यथेदं क्रियतामिति सा बाह्या, तथा 'सत्तर्हि अणिर्एहि' इति अनीकानि—सैन्यानि, तानि च सप्त, तद्यथा—ह्यानीकं गजानीकं रथानीकं पदात्यनीकं गन्धर्वानीकं नाव्यानीकं, तत्राद्यानि पञ्चानीकानि सङ्ग्रामाय कल्पन्ते, गन्धर्वनाट्यानीके पुनरुपभोगाय, तैः सप्ताभिरनीकैः, अनीकानि स्ववाधिपतिव्यतिरेकेण न सम्यक् प्रयोजने समागते सत्युपकल्पन्ते ततः सप्तानीकाधिपतयोऽपि तस्य वेदितव्याः, तथा चाह—'सत्तर्हि अणियाहिवर्हि', तथा 'पोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रै'रिति विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः, 'कर्मणोऽणि' त्यण् प्रत्ययः, ते च शिरस्त्राणकल्पाः, यथा हि शिरस्त्राणं शिरस्यानिर्द्धं प्राणरक्षकं भवति तथा तेऽप्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिप्रहरणाः समन्ततः पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतश्चावस्थायिनो विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः, देवानामपायाभावात् तेषां तथाग्रहणपुरस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत्, न, स्थितिमात्रपरिपालनहेतुत्वात् मर्कटहेतुत्वाच्च, तथा हि ते समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीतप्रहरणा ऊर्द्धस्थिता अवतिगुपानाः

स्वनायकशरीररक्षणपरायणाः स्वनायकैकनिपणहृष्टयः परेपामसहमानानां क्षोभमापादयन्तो जनयन्ति स्वनायकस्य परां प्रीतिमिति, एते च नियतसङ्ख्याकाः सूर्याभस्य देवस्य परिवारभूता देवा उक्ताः, ये तु तस्मिन् सूर्याभे विमाने पौरजनपदस्थानीया ये त्वाभियोग्याः—दासकल्पास्तेऽतिभूयांसः आस्थानमण्डल्यामपि चानियतसङ्ख्याका इति तेषां सामान्यत उपादानमाह—‘अनेहिं बहुहिं सूरियाभविमाणवासीहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे’ एतैः सामानिकप्रभृतिभिः सार्द्धं संपरिवृतः—सम्यग्नायकैकचित्ताराधनपरतया परिवृतः, ‘महयाऽऽहये’त्यादि, महता रवेणेति योगः ‘आहया’ इति आख्यानकप्रतिबद्धानीति वृद्धाः, अथवा अहतानि—अव्याहतानि, अक्षतानीति भावः, नाट्यगीतवादितानि च तन्त्री—वीणा तला—हस्ततालाः कंसिकाः तुटितानि—शेषतूर्याणि, तथा घनो—घनसदृशो ध्वनिसाधर्म्यत्वात् यो मृदङ्गो—मर्दलः पटुना—दक्षपुरुषेण प्रवादितः, तत एतेषां पदानां द्वन्द्वः, तेषां यो रवस्तेन, दिव्यान्—दिवि भवान् अतिप्रधानानित्यर्थः, ‘भोगभोगाई’ इति भोगार्हा ये भोगाः—शब्दादयस्तान्, सूत्रे नपुंसकता प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गव्यभिचारः, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे—‘लिङ्गं व्यभिचार्यपी’ति, भुञ्जानो ‘विहरति’ आस्ते, न केवलमास्ते कित्वमं—प्रत्यक्षतया उपलभ्यमानं ‘केवलकल्पं’ इपदपरिसमाप्तं केवलं—केवलज्ञानं केवलकल्पं, परिपूर्णतया केवलसदृशमिति भावः, जम्बा रत्नमय्या उत्तरकुरुवासिन्या उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपस्तं जम्बूद्वीपाभिधानं द्वीपं ‘विपुलेन’ विस्तीर्णैर्नावधिना, तस्य हि सूर्याभस्य देवस्यावधिरथः प्रथमां पृथिवीं यावत्तिर्यक् असङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रानिति भवति विस्तीर्णस्तेनाभोगयन्—परिभावयन् पश्यति, अनेन सत्यप्यवधौ यदि तं ज्ञेयविषयमाभोगं न करोति तदा न किञ्चिदपि तेन जानाति पश्यति वेत्यावेदितं ॥

तथ समणं भगवं महावीरं जंबूद्वीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए बहिया अंबसालवणे चेइए

अहापडिरूवं उंगह उगिगणिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणं पासति, पासित्तो हट्टुट्टुचित्त-
माणंदिए णंदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए विकसियवरकमलणयणे पय-
लियवरकडगतुडियेकेउरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे पालंवपलंवमाणघोलंतभूसणधरे ससंभमं तुरिय-
चवलं सुरवरे (जाव) [सीहासणाओ अब्भुट्टेइ २ ता पायपीढाओ पच्चोरुहति, २ ता एगसाडियं उत्तरासंगं
करेति, २ ता सत्तट्टुपयाइ तित्थयराभिमुहे अणुगच्छति, २ ता वामं जाणुं अंचेति, २ ता दाहिणं
जाणुं धरणितलंसि णिहट्टु तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि णिवेसेइ, णिवेसित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ, ईसिं
पच्चुन्नमइत्ता करतलपरिगगहियं दसणहं सिग्गसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी-णमोऽत्थु णं अरि-
हंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्थगराणं सयंसंबुद्धाणं पुरिसोत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुंडरीयाणं
पुरिसवरगंधहत्थीणं लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपईवाणं लोगपज्जोयगराणं अभयदयाणं
चक्खुदयाणं मग्गदयाणं जीवदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं
धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतचक्कवट्ठीणं अप्पडिहयवरनाणंदसणधराणं वियट्टुछउमाणं जिणाणं जावयाणं
तिण्णाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोयगाणं सब्बूणं सब्बदरसीणं सिवमयलमरुमणं-
तमक्खयमब्बावाहमपुणरावत्तं सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संभत्ताणं, नमोऽत्थु णं समणस्स भगवओ

महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स, वंदामि णं भगवन्तं तत्थगयं इह गते] पासइ मे भगवं तत्थ गते
इहगतंतिकट्टु वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता सीहासणवरगए पुब्बाभिमुहं सण्णिसण्णे । (सू० ५) तए णं
तस्स सुरियाभस्स इमे एतारूवे अब्भत्थिते मणोगते संकप्पे समुपजित्था

‘तत्र’ तस्मिन्विपुलेनावधिना जम्बूद्वीपाविषये दर्शने प्रवर्तमाने सति ‘श्रमणं’ श्राम्यति—तपस्यति नानाविधमिति श्रमणः, भगः—
समग्रैश्वर्यादिलक्षणः, उक्तं च—“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पण्णां भग इतीङ्गना ॥ १ ॥ ”
भगोऽस्यास्तीति भगवान् भगवन्तं ‘सूर वीर विक्रान्तौ’ वीरयति—कृपायान् प्रति विक्रामति स्मेति वीरः महंश्चासौ वीरश्च महा-
वीरस्तं, जम्बूद्वीपे भारते वर्षे आमलकल्पायां नगर्यां वहिराम्रशालवने चैत्ये अशोकवरपादपस्याधः पृथिवीशिलापट्टके सम्पर्यङ्क-
निपण्णं श्रमणगणसमृद्धिसंपरिष्टत प्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तं पश्यति, दृष्ट्वा च—‘दृष्टुदुमाणंदिए’ इति,
हृष्टुष्टोऽतीवतुष्ट इति भावः, अथवा हृष्टो नाम विस्मयमापन्नो, यथा—अहो भगवानास्ते इति, तुष्टः—सन्तोषं कृतवान्, यथा—भव्य-
मभूत् यन्मया भगवानालोकितः, तोपवशादेव चित्तमानन्दितं—स्फीतीभूतं ‘हु नदि समृद्धावि’ति वचनात्, यस्य स चित्तानन्दितः,
सुखादिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः, मकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिक्स्ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलेन कर्मधारयः, ‘पीइमणे
इति’ प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीतिमनाः, भगवति बहुमानपरायण इति भावः, ततः क्रमेण बहुमानोत्कर्षवशात् ‘परमसोमणस्सिए’
इति शोभनं मनो यस्य स सुमनास्तस्य भावः सौमनस्यं परमं च तत्सौमनस्यं च परमसौमनस्यं तत्सज्जातमस्येति परमसौमन-

स्थितः, एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह—‘हरिसवसचिसप्पमाणहियए’ हर्षवशेन विसर्पत्—विस्तारयायि हृदयं यस्य स हर्षवशविसर्पद्ध-
 दयः, हर्षवशादेव ‘वियसियवरकमलनयणे’ विकसिते वरकमलवत् नयने यस्य स तथा, हर्षवशादेव शरीरोद्धर्पेण ‘पयलियवरकड-
 गतुडियकेउरमउडकुडले’ति प्रचलितानि वराणि कटकानि—फलाचिकाभरणानि शुद्धितानि—वाहुरक्षकाः केउराणि—वालाभरण-
 विशेषरूपाणि मुकुटो—मौल्लिभूषणं कुण्डले—कर्णभरणे यस्य स प्रचलितवरकटकश्रुटितकेयूरमुकुटकुण्डलः, तथा हारेण विराज-
 मानेन रचितं—शोभितं वक्षो यस्य स हारविराजमानरचितवक्षाः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, तथा प्रलम्बते
 इति प्रलम्बः—पदकस्तं प्रलम्बमानं—आभरणाविशेषं घोलन्ति च भूषणानि धरन्तीति प्रलम्बप्रलम्बमानघोलद्भूषणधरः, सूत्रे
 च प्रलम्बमानपदस्य विशेष्यात्परतो निपातः प्राकृतत्वात्, हर्षवशादेव ‘ससंभमं’ संभ्रम इह विवक्षितक्रियाया बहुमानपूर्विका
 प्रवृत्तिः सह सम्भ्रमो यस्य वन्दनस्य नमनस्य वा तत्ससम्भ्रमं, क्रियाविशेषणमेतत्, त्वरितं—शीघ्रं चपलं—सम्भ्रमवशादेन व्याकुलं
 यथा भवत्येवं सुरवरो—देववरो यावत्करणात् ‘सीहासणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता पायपीढाओ पचोरुहति २ चा पाउयाओ ओमुयइ
 ओमुयइत्ता तित्थयराभिमुहे सत्तट्टपयाइं अणुगच्छइ अणुगच्छित्ता वामं जाणुं अंचेइ [उत्पाटयति] दाहिणं जाणुं धरणितलंसि
 निहट्टु तिलुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि निभेइ निमित्ता (निवेसेइ २ चा) ईसिं पच्छुवामइ पच्छुवमित्ता कडियतुडियथंभिययुयाओ
 साहरइ साहरित्ता करयलपरिगहिं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कटु एवं वयासी—नमोऽत्थु णं अरिहंताणं भगवन्ताणं जाव ठाणं
 संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स आदिगरस्स तित्थयरस्स जान संपाविउकागस्स, वंदामि ण भगवंतं तत्थ-
 गयं इह गए’ इति परिग्रहः, पश्यति मां स भगवान् तत्र गत इह गतमिति कृत्वा वन्दते—स्तौति नमस्यति—कारेण मनसा च

वन्दित्वा नमस्यित्वा च भूयः सिंहासनवरं गतो गत्वा च पूर्वोभिमुखं सन्निपण्णः ॥ 'तएणं तस्से' त्यादि, 'ततो' निपदनानन्तरं 'तस्य' सूर्याभदेवस्य अयमेतद्रूपः सङ्कल्पः समुदपद्यत, कथम्भूत इत्याह—'मनोगतः' मनसि गतो—व्यवस्थितो, नाद्यापि वचसा प्रकाशित-स्वरूप इति भावः, पुनः कथम्भूत इत्याह—आध्यात्मिकः आत्मन्यध्यध्यात्मं तत्र भव आध्यात्मिकः, आत्मविषय इति भावः, सङ्कल्पश्च द्विधा भवति—कश्चिद् ध्यानात्मकः अपरश्चिन्तात्मकः, तत्रायं चिन्तात्मक इति प्रतिपादनार्थमाह—चिन्तितः चिन्ता सञ्जाता-ऽस्येति चिन्तितः, चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिदभिलाषात्मको भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलाषात्मकः, तथा चाह—प्रार्थितं प्रार्थनं प्रार्थो निजन्तत्वात् अल्पप्रत्ययः, प्रार्थः सञ्जातोऽस्येति प्रार्थितः, अभिलाषात्मक इति भावः, किंस्वरूप इत्याह—

एवं (सेयं) (मे) खलु समणे भगवं महावीरं जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाणयरीए बहिया अंबसालवणे चेइए अहापडिरुवं उगहं उगिगणिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु तहारूवाणं भगवंताणं णामगोयस्सवि सवणयाए किमंग पुण अहिगमणवंदणमंसणप-डिपुच्छणपज्जुवासणयाए ?, एगस्सवि आयारियस्स धम्मियस्स सुवणयस्स सवणयाए ?, किमंग पुण विउलस्स अट्टस्स गहंणयाए ?, तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वंदांमि णमंसामि सक्कारेमि सम्मा-णेमि कट्ठाणं मंगलं चेतियं देवयं पज्जुवांसामि, एयं मे पेच्चा हियाए सुहाए खमाए णिस्सेसाए आणु-

गामियत्ताए भविस्सतिच्चिकट्टु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिच्चा आभिओगे देवे सद्वावेइ २ ता एवं वयासी (सू० ६)
—एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जंबूद्वीवे दीवे भारहेवासे आमलकप्पाए नयरीए बहिया
अंबसालवणे चेइए अहापडिरूवं उगगहं उगिगण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ

‘सेयं खलु’ इत्यादि, श्रेयः ‘खलु’ निश्चितं ‘मे’ मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दितुं कायेन मनसा च प्रणन्तुं सत्कार-
यितुं क्षुसुमाञ्जलिमोचनेन पूजयितुं सन्मानयितुम्—उचितप्रतिपत्तिभिराराधयितुं कल्याणं कल्याणकारित्वात् मङ्गलं दुरितोपशम-
कारित्वात् दैवतं—देवं त्रैलोक्याधिपतित्वात् चैत्यं सुप्रशस्तमनोहेतुत्वात् पर्युपासितुं—सेयितुम् ‘इतिकृत्वा’ इतिहेतोः ‘एवं’ यथा
वक्ष्यमाणं तथा ‘सम्मेषते’ बुद्ध्या परिभावयति, सम्प्रेक्ष्य च आभियोगिकान्—आभिमुख्येन योजनं अभियोगः—प्रेष्यकर्मसु व्यापार्य-
माणत्वं अभियोगेन जीवन्तीत्याभियोगिकाः ‘वेतनादेर्जीवन्ती’ति इकण्प्रत्ययः, आभियोगिकाः—स्वकर्मकरास्तान् शब्दापयति—
आकारयति शब्दापयित्वा च तेषां सम्मुखमेवमवादीत्—एवं खलु देवानां मियाः इत्यादि सुगमं, नवरं देवानां मियाः—
ऋजवः प्राज्ञाः,

तं गच्छह णं तुमे देवाणुप्पिया ! जंबूद्वीवं दीवं भारहं वासं आमलकप्पं णयरिं अंबसालवणं चेइयं
समणं भगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करेत्ता वंदह णमंसह वंदित्ता णमंसित्ता साइं
साइं नामगोयाइं साहेह साहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स (सव्वओ समंता) जोयणपरिमंडलं जंकिंचि

तणं वा पत्तं वा कट्टं वा सक्करं वा असुइं अचोक्खं वा पूइअं दुब्बिगंधं सव्वं आहुणिय आहुणिय
एगंते एडेह एडेत्ता णच्चोदगं णाइमट्ठियं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगंधोदयवासं वसह
वासित्ता णिहयरयं णट्ठुरयं भट्ठुरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेह करित्ता जलथलयभासुरप्पभूयस्स विंट्ठा-
इस्स दमद्धवणस्स कुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमित्तं ओहिं वासं वासह वासित्ता कालागुरुवरकुंदुरु-
क्कतुरुक्कधूमधमधंतगंधुद्धूयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्ठिभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करेह
कारेवेह करित्ता य कारेवत्ता य खिप्पामेव (मम) एयमाणत्तियं पच्चप्पिण्ह (सू० ७)

‘तं गच्छह णमि’त्यादि, यस्मादेवं भगवान् विहरन् वर्त्तते तत्—तस्माद्देवानां प्रिया ! यूयं गच्छत जम्बूद्वीपं २ तत्रापि भारतं वर्षं
तत्राप्यामलकल्पं नगरीं तत्राप्याम्रशालवनं चैत्यं श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः—त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत, आदक्षिणाद्
—दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिणः—परितो भ्राम्यतो दक्षिण आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं कुरुत, कृत्वा च वन्दन्वं नमस्यत, वन्दित्वा नमस्यित्वा च
‘साइं साइंति’ स्वानि २ आत्मीयानि २ नामगोत्राणि, गोत्रम्—अन्वर्थस्तेन युक्तानि नामानि नामगोत्राणि, राजदन्तादिदर्शनानामशब्दस्य
पूर्वनिपातः, साधयत—कथयत, कथयित्वा च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सर्व्वतः—सर्व्वीसु दिक्षु समन्ततः—सर्व्वीसु विदिक्षु योजन-
परिमण्डलं—परिमाण्डल्येन योजनप्रमाणं यत् क्षेत्रं तत्र यत् ‘तुणं’ किलिञ्चादि काष्ठं वा काष्ठशकलं वा पत्रं वा निम्वाऽश्वत्थादिपत्रजातं कच-
वरं वा—श्लक्ष्णतृणधूल्यादिपुञ्जरूपं, कथम्भूतमित्याह—‘अशुचि’ अशुचिसमन्वितमचोक्षम्—अपवित्रं पूयितं—कुथितमत एव दुरभि-

गन्धं तत्संवर्तकवातविकुर्वणेनाहत्याहत्य एकान्ते-योजनपरिमण्डलाक्षेत्राद्वीयसि देशे 'एडयत' अपनयत एडयित्वा च नात्युदकं
 नाप्यतिमृत्तिकं यथा भवति एवं सुरभिगन्धोदकवर्षं वर्षत, कथम्भूतमित्याह-दिव्यं-प्रधानं सुरभिगन्धोपेतत्वात्, पुनः कथ-
 म्भूतमित्याह-'पविरलपफुसिय'मिति प्रकर्षेण यावद्रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्कर्षेणेति भावः, स्पर्शनानि प्रस्पृष्टानि प्रवि-
 रलानि घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रस्पृष्टानि-प्रकर्षवन्ति स्पर्शनानि मन्दस्पर्शनसम्भवे रेणुस्थगनासम्भवात् यस्मिन्वर्षे तत्प्रविरल-
 प्रस्पृष्टं, अत एव 'रयरेणुविणासणं' श्लक्ष्णतरा रेणुपुद्गला-रजः त एव स्थूला रेणवः, रजांसि च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां विनाशनं,
 एवम्भूतं च सुरभिगन्धोदकं वर्षं वर्षित्वा योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं निहतरजः कुरुतेति योगः, निहतं रजो भूय उत्थानासम्भवात् यत्र
 तन्निहतरजः, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि सम्भवति तत आह-नष्टरजः-नष्टं सर्वथाऽदृश्यीभूतं रजो यत्र तन्नष्टरजः,
 तथा अष्टं-वातोद्भूततया योजनमात्रात् क्षेत्रात् दूरतः पलायितं रजो यस्माच्चद् अष्टरजः, एतदेव एकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-उपशान्तरजः
 प्रशान्तरजः कुरुत, कृत्वा च कुसुमस्य जातोविकवचनं कुसुमजातस्य जानूत्सेधप्रमाणमात्रमोघेन-रामान्येन सर्वत्र योजनपरिमण्डले
 क्षेत्रे वर्षं वर्षत, किंविशिष्टस्य कुसुमस्येत्याह-'जलथलयभासुरप्पभूयस्स' जलजं च स्थलजं च जलस्थलजं जलजं पद्मादि
 स्थलजं विचकिलादि भास्वरं-दीप्यमानं प्रभूतं-अतिप्रचुरं, ततः कर्मधारयः, भास्वरं च तत्प्रभूतं च भास्वरप्रभूतं जलज-
 स्थलजं च तत् भास्वरप्रभूतं च जलजस्थलजभास्वरप्रभूतं तस्य, पुनः कथम्भूतस्येत्याह-'विट्ठ्ठाइस्स' घृन्तेन-अधोवात्तिना
 तिष्ठतीत्येवंशीलं घृन्तस्थायि तस्य घृन्तस्थायिनः, घृन्तमयोभागे उपरि पत्राणीत्येवं स्थानशीलस्येत्यर्थः, 'दसद्धवन्नरस' दशानामर्द्धं
 पञ्च दशार्द्धं वर्षणा यस्य तद् दशार्द्धवर्षं तस्य पञ्चवर्णस्येति भावः, इत्यम्भूतस्य च कुसुमजातस्य वर्षं वर्षित्वा ततः योजनपरि-

मण्डलं क्षेत्रं दिव्यं—प्रधानं सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुत, कथम्भूतं सत् कृत्वा सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुतेत्यत आह—‘कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुर्लक्ष्मधूमधमघंतंगंधुडुयाभिरामं’ कालागुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—प्रधानः कुन्दुरुक्तः—चीडा तुरुक्तः—सिल्हकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्तुर्लक्ष्मौ च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुर्लक्ष्माः तेषां धूपस्य यो मधमघायमानो गन्धः उद्धूतः—इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामं—रमणीयं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुर्लक्ष्मधूमधमघायमानगन्धोद्धूताभिरामं तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धास्ते च ते वरगन्धाश्च—वासाः सुगन्धवरगन्धास्तेषां गन्धः सोऽस्यास्तीति सुगन्धवरगन्धिकं ‘अतोऽनेकस्वरादिति’ इकप्रत्ययः, अत एव गन्धवर्त्तिभूतं, सौरभ्यातिशयात् गन्धगुटिकाकारमिति भावः, न केवलं स्वयं कुरुत किन्वन्यैरपि कारयत, कृत्वा च कारयित्वा च एतां ममाज्ञसिकां क्षिप्रमेव—शीघ्रमेव प्रत्यर्पयत, यथोक्तकार्यसम्पादनेन सफलां कृत्वा निवेदयत ॥

तए णं ते आभियोगिया देवा स्तारियाभेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हट्टुट्टु जाव हियया करयलपरिगहियि (दसनहं) सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं देवो तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, एवं देवो तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेत्ता उत्तरपुरच्छिमं दिसिभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरच्छिमं दिसिभागं अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति २ ता संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरन्ति, तंजहा—रयणाणं वयराणं वेरुलियाणं लोहियकूखाणं मसारगल्लाणं हंसगब्भाणं पुग्गलाणं संगंधियाणं जोइरसाणं अंजणपुलगाणं अंजणाणं रयणाणं जायरूवाणं अंकाणं फलिहाणं रिट्ठाणं अहावायरे पुग्गले

परिसाडंति अहा० ता अहासुहुमे पुगले परियायंति २ ता दोच्चपि वेउव्वियसमुग्घाणं समोहणंति
 २ ता उत्तरवेउव्वियाइं रुवाइं विउव्वंति २ ता ताए उक्किट्ठाए (पसत्थाए) तुरियाए चवलाए चंडाए
 जयणाए सिग्घाए उद्धूयाए दिव्वाए देवगइए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवय-
 माणे २ जेणेव जंबुद्वीवे २ जेणेव भारहे वासे जेणेव आमलकप्पा णयरी जेणेव अंबसालवणे चेतिए
 जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो
 आयाहिणपयाहिणं करंति २ ता वंदंति नमसंति वंदित्ता नमसित्ता एवं वदासि-अम्हे णं भंते ! सूरि-
 याभस्स देवस्स आभियोगा देवा देवाणुप्पियाणं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मगलं
 देवयं चेइयं पज्जुवासामो (सू० ८)

‘तए णमि’त्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् ते आभियोगिका देवाः सूर्याभेन देवेन एवमुक्ताः सन्तो ‘हट्ठुट्ठु जाव
 हियया’ इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् ‘हट्ठुट्ठुचिचमाणंदिया पीइमणा परमसोयणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया’ इति
 द्रष्टव्यं, ‘करयलपरिगहिय’मित्यादि, द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरितानुग्लिकयोः सम्पुटरूपतया यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिस्तां
 करतलाभ्यां परिगृहीता-निष्पादिता करतलपरिगृहीता तां दश नखा यस्यां एकैकस्मिन् हस्ते नखपञ्चकसम्भवात् दशनखा
 तां तथा आवर्त्तनमावर्त्तः शिरस्यावर्त्तो यस्याः सा शिरस्यावर्त्तो ‘कण्ठेकाल उरसिलोमे’त्यादिवत् अलुक् समासः, ताम्,

अत एवाह—मस्तके कृत्वा विनयेन वचनं सूर्याभस्य देवस्य प्रतिशृण्वन्ति—अभ्युपगच्छन्ति, कथम्भूतेन विनयेनेत्याह—‘एवं
 देवो तहसि आणाए’ इति हे देव ! ‘एवं’ यथैव धूममादिशत तथैवाज्ञया—भवदादेशेन कुर्म इत्येवंरूपेण, देवो इत्यत्रौकार आम-
 न्त्रणे प्राकृतलक्षणवशात्, यथा ‘अज्जो’ इत्यत्र, प्रतिश्रुत्य वचनं ‘उत्तरपुरच्छिमं’ उत्तरपूर्वदिग्भागं, ईशानकोणमित्यर्थः, तस्या-
 त्यन्तप्रशस्तत्वात्, अपक्रामन्ति—गच्छन्ति, अपक्रम्य च वैक्रियसमुद्घातेन—वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण समोहनन्ति—समवह-
 न्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्मप्रदेशान् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह—‘संखेज्जाणि जोयणाणि दंडं निस्सरन्ति’ दण्ड
 इव दण्डः—ऊर्ध्वोऽध आयतः शरीरवाहल्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद्बहिः सङ्ख्येयानि योजनानि यावन्निःसृजन्ति—निकाशयन्ति,
 निःसृज्य तथाविधान् पुद्गलानाददते, एतदेव दर्शयति, तद्यथा—रत्नानां कर्केतनादीनां १ वज्राणां २ वैडूर्याणां ३ लोहिताक्षणां ४
 मसारगह्वाणां ५ हंसगर्भणां ६ पुद्गलानां ७ सुगन्धिकानां ८ ज्योतीरसानां ९ अञ्जनपुलकानां १० अञ्जनानां ११ रजतानां १२
 जातरूपाणां १३ अङ्गानां १४ स्फटिकानां १५ रिष्टानां १६ योग्यान् यथावादारान्—असारान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मान्
 —सारान् पुद्गलान् पर्याददते पर्यादाय चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यन्ते, समवहत्य च यथोक्तानां
 रत्नादीनामयोग्यान् यथावादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मानाददते आदाय च ईप्सितानि उत्तरवैक्रियाणि विकुर्वन्ति, ननु
 रत्नादीनां प्रायोग्याः पुद्गला औदारिका उत्तरवैक्रियरूपयोग्याश्च पुद्गला ग्राह्या वैक्रियास्ततः कथमेवं युक्तमिति ?, उच्यते, इह
 रत्नादिग्रहणं सारतामात्रप्रतिपादनार्थं, ततो रत्नादीनामिवेति द्रष्टव्यमिति न कश्चिदोपः, अथवा औदारिका अपि तैः गृहीताः सन्तो
 वैक्रियतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्तत्सामग्रीवशात् (तथा) तथापरिणमनस्वभावत्वादतोऽपि न कश्चिदोपः, तत एवमुत्तरवैक्रियाणि

रूपाणि कृत्वा तथा देवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिनामोदयात् प्रशस्तया शीघ्रसञ्चरणात् 'त्वरितया' त्वरा सञ्जाता अस्या इति त्वरिता तथा प्रदेशान्तरक्रमणवती चपला तथा क्रोधाविष्टस्येव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा तथा निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तथा शीघ्रया परमोत्कृष्टवेगपरिणामोपेता जवना तथा वातोद्धृतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव या गतिः सा उद्धृता तथा दिव्यया-दिवि देवलोकै भवा दिव्या तथा देवगत्या तिर्यगसङ्ख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन, मध्येनैत्यर्थः, गृहगृहेण मध्यमध्येन पदपदेन सुखसुखेनेत्यादयः शब्दाश्चिरन्तनव्याकरणेषु सुसाधवः प्रतिपादिता इति नायमप्रयोगः, अव-
पतन्तौऽवपतन्तः, समागच्छन्त इति भावः, पूर्वान् पूर्वान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रामन्तो व्यतिक्रामन्तः, उल्लङ्घयन्त इत्यर्थः, शेषं सुगमं यावत्

देवाइ समणे भगवं महावीरे देवा एवं वदासी-पोराणमेयं देवा! जीयमेयं देवा! किञ्चमेयं देवा! करणिज्ज-
मेयं देवा! आइन्नमेयं देवा! अब्भणुणायमेयं देवा! जणं भवणवइवाणमंतरजोइसियेवमाणिया देवा
अरहंते भगवंते वंदंति नमंसंति वांदिता नमंसिता तओ साइ साइ णामगोयाइ साधिति तं पोराणमेयं
देवा! जाव अब्भणुणायमेयं देवा! ॥ (सू० ९)

‘देवाइ समणे’त्यादि, देवादियोगात् देवादि श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् देवानेवमवादीत्-पुराणेषु भवं पौराणमेतत्कर्म भो देवाः!, चिरन्तनैरपि देवैः कृतमिदं चिरन्तनान् तीर्थङ्करान् प्रतीति तात्पर्यार्थः, जीतेमेतद्-वन्दनादिकं तीर्थकृद्भ्यो भो देवा!;

१ इतः प्राक् अब्भणुणायमेयमिति वृत्तिः ।

यतोऽभ्यनुज्ञातमेतत् सर्वैरपि तीर्थकृद्भिर्भो देवास्ततः कर्त्तव्यमेतद् शुष्मादृशां भो देवाः !, एतदेव व्याचष्टे—कर्णीयमेतद् भो देवाः !, आचीर्णमेतत्—कल्पभूतमेतद् भो देवाः !, किं तदित्याह—‘जन’मित्यादि, यत् ‘णमि’ति पूर्ववत् भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका देवा अर्हंतो भगवतो वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यत्वा च पश्चात्स्वानि २—आत्मीयानि २ नामगोत्राणि कथयन्ति, ततो युष्माकमपि भो देवाः ! पौराणमेतत् यावदाचीर्णमेतदिति ॥

तए णं ते आभिओगिया देवा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया समणे भगवं० वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता उत्तरपुरत्थिच्छिमं दिसीभागं अवक्कमंति अवक्कमित्ता वेउब्बिय-समुग्घाएणं समोहणंति २ ता संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरंति, तंजहा—रणणाणं जाव रिट्ठाणं अहावा-यरे पोगगले परिसाडंति अहावायरे २ ता दोच्चं पि वेउब्बियसमुग्घाएणं समोहणंति २ ता संवट्ठवाए विउब्बंति, से जहानामए भइयदारए सिया तरुणे जुगवं बलवं अप्पायंके [थिरसंधयणे] थिरग्गहत्थे पडिपुणपाणिपायपिट्ठंतरेरु [संधाय] परिणए घननिचियवट्ठवलिय (वलियवट्ठ) खंधे चम्मेट्ठगदुघणमुट्ठि-यसमाहयगत्ते उरस्सबलसमन्नागए तलजमलजुयल [फल्लिहनिभ] बाहू लंघणपवणजइणपमद्दणसमत्थे छेए दक्खे पट्ठे कुसले मेहावी णिउणसिण्णोवगए एणं महं दंडसंपुच्छणिं वा सलागाहत्थगं वा वेणुसलाइयं वा गहाय रायंगणं वा रायंतेपुरं वा देवकुलं वा सभं वा पवं वा आरामं वा उज्जाणं वा अतुरियम-

चंचलमसंभते निरंतरं सुनिउणं सञ्चतो समंता संपमजेज्जा, एवामेव तेऽवि स्सरियाभस्स देवस्स आभि-
ओगिया देवा संवट्ठवाए विउच्चंति, संवट्ठवाए २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स सञ्चतो समंता
जोयणपरिमण्डलं जं किंचि तणं वा पत्तं वा तहेव सच्चं आहुणिय २ एगंते एडंति एगंते २ ता खिप्पा-
मेव उवसमंति, खिप्पा २ ता दोच्चं पि वेउच्चियसमुग्घाणं समोहणंति, दोच्चं पि २ ता अच्चवट्ठलए
विउच्चंति अच्च० २ ता से जहाणामए भट्ठगदारए भिया तरुणे जाव सिप्पोवगए एगं महं दग्गवारगं
वा दग्गथालगं वा दग्गकल्लसगं वा दग्गकुंभगं वा आरामं वा जाव पवं वा अतुरिय जाव सञ्चतो समंता
आवरिसेज्जा, एवामेव तेऽवि स्सरियाभस्स देवस्स आभियोगिया देवा अच्चवट्ठलए विउच्चंति अच्च० २
ता खिप्पामेव पयणुतणायन्ति २ यिन्ता सिप्पामेव विज्जुयायंति २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स
सच्चओ समंता जेयणयरिमंडलं णच्चोदगं णातिमट्ठियं तं पविरलपप्फुसियं रयरंणुविणासणं दिच्चं सुरभि-
गंधोदगं (वासं) नासंति वासेत्ता णिहयरं णट्ठयरं भट्ठयरं उवसंतरं पसंतरं करंति, २ ता खिप्पामेव
उवसामंति २ ता तच्चं पि वेउच्चियसमुग्घाणं समोहणंति २ ता पुप्फवट्ठलए विउच्चंति, से जहाणामए
मालागारदारए सिया तरुणे जाव सिप्पोवगए एगं महं पुप्फपडलगं वा पुप्फचंगेरियं वा पुप्फछज्जियं
वा गहाय रायंगणं वा जाव सञ्चतो समंता कयग्गाहगदियकरयलपच्चट्ठविप्पमुक्केणं दसद्धवन्नेणं कुसु-

भेगं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करेज्जा, एवामेव ते सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा पुप्फवद्दलए विउव्वंति २ ता खिप्पामेव पयणुतणायन्ति खिप्पा २ ता जाव जोयणपरिमण्डलं जलथलयभासुरप्प-
भूयस्स बिंढुइस्स दसद्धवन्नकुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमेत्तिं ओहिवासं वासंति वासित्ता कालागुरुपवर-
कुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमधमंतगंधुदुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करंति
कारयंति करेत्ता य कारेत्ता यं खिप्पामेव उवसांमंति २ ता जेणेव समणे भगवं महावीरे
तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव वंदित्ता नमंसित्ता सम-
णस्स भगवओ महावीरस्स अंतियातो अंबसालवणातो चेइयाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता ताए
उक्किट्ठाए जाव वीइवयमाणे २ जेणेव सोहम्मे कप्पे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव
सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति २ ता सूरियाभं देवं करयलपरिगहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु
जएणं विजएणं वद्धावेंति २ ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥ (सू० १०)

‘तए णमित्यादि’ सुगमं, यावत् ‘से जहानामए भइयदारए सिया’ इत्यादि, स वक्ष्यमाणगुणो यथानामकोऽनिर्दिष्टनामकः
काश्चिद्भृतिकदारकः—भृतिं करोति भृतिकः—कर्मकरः तस्य दारको भृतिकदारकः स्यात्, किंविशिष्ट इत्याह—तरुणः प्रवर्द्धमानवयाः
(ननु दारकः वर्धमानवया) एव भवति ततः किमेनेन विशेषणेन ?, न, आसन्नमृत्योः प्रवर्द्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्न-

मृत्युः प्रवर्धमानवया भवति, न च तस्य विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः, आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्रतिपादनार्थश्चैवं आरम्भस्त-
तोऽर्थवद्विशेषणं, अन्ये तु व्याचक्षते—इह यद्व्यं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत्तरुणमिति लोके प्रसिद्धं, यथा तरुणमिदमश्वत्थ-
पत्रमिति, ततः स भृतिकदारकस्तरुण इति, किमुक्तं भवति ?—अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्चेति, वलं—सामर्थ्यं तद् यस्यास्तीति
वलवान्, तथा युगं—सुपमदुष्पमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं भवति ?—कालोपद्रवोऽपि
सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद्विशेषणं, युवा—यौवनस्थः, युवावस्थार्यां हि वलातिशय इत्येतदुपादानं,
‘अप्यायंके’ इति अल्पशब्दोऽभाववाची, अल्पः—सर्वथा अविद्यमान आतङ्को—ज्वरादिर्यस्य सोऽल्पातङ्कः स्थिरोऽग्रहस्तो यस्य
स स्थिराग्रहस्तः, ‘दृढपाणिपायपिष्टुरोरुपरिणए’ इति दृढानि—अतिनिविडचयापन्नानि पाणिपादपृष्ठान्तरोरुणि परिणतानि
यस्य स दृढपाणिपादपृष्ठान्तरोरुपरिणतः, गुखादिदर्शनात् पाक्षिकः क्तान्तस्य परनिपातः, तथा घनम्—अतिशयेन निचितौ—निविडतर-
चयमापन्नौ बलिताविव बलितौ दृत्तौ स्कन्धौ यस्य स घननिचितबलितदृत्तस्कन्धः, ‘चम्मेदुगदुधणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रास्तेपामिव गात्रं यस्य स
दुघ्रणेन मुष्टिकया च—मुष्ट्या समाहत्य २ ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेष्टकदुधणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्रास्तेपामिव गात्रं यस्य स
चर्मेष्टकदुधणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्राः, ‘उरस्सवलसमण्णागए’ इति उरसि भवं उरस्यं तच्च तद्गलं च उरस्यवलं तत्समन्वा-
गतः—समनुभासः उरस्यवलसमन्वागतः आन्तरोत्साहवीर्ययुक्त इति भावः, ‘तलजमलयुगलवाहू’ तलौ—तालवृक्षौ तयोर्मलयुगलं—
समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं तद्वतिसरलौ पीवरो च वाहू यस्य स तलयमलयुगलवाहुः ‘लंघणपवणजङ्घणपमद्वणसमत्ये’
इति लङ्घने—अतिक्रमणे पुवने—मनाक् पृथुतरविघ्नमवति गमने जवने—अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने—कठिनस्यापि वस्तुनश्चूर्णनकरणे

समर्थः लङ्घनपुवनजननप्रमर्दनसमर्थः, कश्चित् 'लंघणपवणजङ्घनवायामणसमर्थः' इति पाठः, तत्र व्यायामने-व्यायामकरणे इति
 व्याख्येयं, छेको-द्वासप्ततिकलापण्डितो, दक्षः-कार्याणामविलम्बितकारी प्रष्टो-वाग्मी कुशलः-सम्यक्क्रियापरिज्ञानवान् मेधावी
 परस्परव्याहतः-पूर्वापरानुसन्धानदक्षः, अत एव 'निपुणसिपोवगए' इति निपुणः यथा भवति एवं शिल्पं-क्रियासु कौशलं उप-
 गतः-प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः एकं महान्तं शिलाकाहस्तकं-सरित्पर्णादिशलाकासमुदायं सरित्पर्णादिशलाकामयीं सम्मार्जनी-
 मित्यर्थः, वाशब्दो विकल्पार्थो, 'दंडसंपुच्छणिं वा' इति दण्डयुक्ता सम्पुच्छनी-सन्मार्जनी दण्डसम्पुच्छनी तां वा 'वेणुसिलागिगं
 वा' इति वेणुः-वंशस्तस्य शलाका वेणुशलाकिनी-वेणुशलाकामयी सम्मार्जनी तां वा गृहीत्वा राजाङ्गणं
 राजान्तःपुरं वा देवकुलं वा 'सर्मां वा' सन्तो भान्त्यस्यामिति सभा-ग्रामप्रधानानां नगरप्रधानानां यथासुखमवस्थानहेतुर्मण्डपिका
 तां वा 'प्रपां वा' पानीयशालां 'आरामं वेति' आगत्यागत्य भोगपुरुषा वरतरुणीभिः सह यत्र रमन्ते-क्रीडन्ति स आरामो-
 नगरान्नातिदूरवर्त्ती क्रीडाश्रयः तरुखण्डः तं 'उज्जाणं वेति' ऊर्द्धं विलम्बितानि प्रयोजनाभावात् यानानि यत्र तदुद्यानं-नगरा-
 त्प्रत्यासन्नवर्त्ती यानवाहनक्रीडागृहाद्याश्रयस्तरुखण्डः, तथा अत्वरितमचलमसम्भ्रान्तं, त्वरायां चापस्ये सम्भ्रमे वा सम्यक्चवरा-
 ऽङ्गपगमासम्भवात्, निरन्तरं न त्वपान्तरालमोचनेन, सुनिपुणं श्लक्ष्णस्याप्यचोक्षस्यापसारणेन, सर्वतः-सर्वासु दिक्षु विदिक्षु
 समन्ततः-सामस्त्येन सम्प्रमार्जयेत्, 'एवमेवे'त्यादि, सुगमं यावत् 'खिप्पामेव पच्चुवसमंती'त्यादि, एकान्ते तृणकाष्ठाद्यप-
 नीय क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव प्रत्युपशाम्यन्ति प्रत्येकं ते आभियोगिका देवाः 'उपशाम्यन्ति' संवर्त्तकवायुविकुर्वणान्निव-
 र्त्तन्ते, संवर्त्तकवातविकुर्वणमुपसंहरन्तीति भावः, ततो 'दोच्चं पि वेउन्वियसमुग्धाएणं समोहणंति' संवर्त्तकवातविकुर्वणार्थं

हि यद्वेलाद्वयमपि वैक्तियसमुद्घातेन समवहननं तत्कलैकं इदं त्वञ्चार्दलविकुर्वणार्थं द्वितीयमत उक्तं—द्वितीयमपि वारं वैक्तिय-
 समुद्घातेन समवहन्यन्ते (घ्नन्ति), समवहत्य चाञ्चार्दलकानि विकुर्वन्ति, वाः—पानीयं तस्य दलानि वार्दलानि तान्येव वार्दलकानि
 मेधा इत्यर्थः, अपो विभ्रतीति अञ्चाणि—मेधाः, अञ्चाणि सन्त्यस्मिन्निति 'अभ्रादिभ्य' इति मत्वर्थीयोऽपत्ययः, आकाशमित्यर्थः,
 अञ्चे वार्दलकानि अञ्चवार्दलकानि तानि विकुर्वन्ति, आकाशे मेधानि विकुर्वन्तीत्यर्थः, 'से जहानामए भङ्गदारगे सिया' इत्यादि
 पूर्ववत् 'निउणसिणोवगए एगं महमि'त्यादि, स यथानामको भृतिकदारक एकं महान्तं 'दकवारकं वा' मृत्तिकामयभाजनविशेषं
 दगकुंभगं वा ' ति दकचटं, दकस्थालकं वा—कंसादिमयमुदकभृतं भाजनं दककलसं वा—उदकभृतं भृङ्गारं 'आवरिसिज्जा' इति
 आवर्षत् आ—समन्तात्सिञ्चेत्, 'खिप्पामेव पतणतणायंति' अनुकरणवचनेमेतत् प्रकरणं स्तनितं कुर्वन्तीत्यर्थः, 'पविज्जुयाइति' चि
 प्रकरणं विद्युतं विदधति, 'पुप्फवद्वलए विउव्वंति' पुष्पवृष्टिगोण्यानि पुष्पवार्दलकानि पुष्पवर्षुकान् मेघान् विकु-
 र्वन्तीति भावः, 'एगं महं पुप्फछज्जियं वा' एकां महतीं छायेते—उपरि स्थग्यते इति छाया छायेव छादिका पुष्पभृता छादिका
 पुष्पछादिका तां वा पटलकानि—प्रतीतानि, 'कयगाहगहिक्करयलपव्वभट्टवि(प्प)मुहेण' ति इह मेघुनसंरम्भे यत् युवतेः केशेषु ग्रहणं
 स कचग्रहस्तेन गृहीतं कचग्रहगृहीतं तथा करतलाद्वि(प्र)मुक्तं सत्प्रभट्टं करतलप्रभट्टवि(प्र)मुक्तं, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययस्ततो विशेषणसमासः,
 तेन, शेषं सुगमं यावत् 'जएणं विजएणं वद्वोव्वंति' जयेन विजयेन वद्वोपयन्ति, जयतु देवेत्येवं वद्वोपयन्तीत्यर्थः, तत्र जयः—
 परेन अभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च विजयस्तु—परेपामसहमानानामभिभवोत्पादः, वद्वोपयित्वा च तां पूर्वोक्तामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति,
 आदिष्टकार्यसम्पादनेन निवेदयन्तीत्यर्थः ॥

तए णं से सूरियाभे देवे तेसिं आभियोगियाणं देवाणं अंतिए एयमहुं सोच्चा निसम्म हट्टुट्ठ जाव हियए पायत्ताणियाहिवइं देवं सद्देवेति सद्देवेत्ता एवं वदासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सूरियाभे विमाणे सभाए सुहम्माए मेघोधरसियगंभीरमहुरसदं जोयणपरिमंडलं सुसरघंटं तिक्खुत्तो उल्लालेमाणे २ महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणे २ एवं वयासी-आणवेति णं भो सूरियाभे देवे जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए णयरीए अंबसालवणे चेति ते समणं भगवं महावीरं अभिवंदए, तुब्भेऽवि णं भो देवाणुप्पिया ! सन्विडूए जाव णातियरवेणं णियगपरिवाल सद्धिं संपरिवुडा सार्ति २ जाणविमाणाइं डुरूढा समाणा अकालपरिहीणं चेव सूरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउब्भवह । (सू० ११)

‘तए णमि’त्यादि, ततो ‘णमिति’ पूर्ववत् स सूर्याभो देवस्तेषां ‘आभियोगाणं’ति आ-समन्तादाभिमुख्येन युज्यन्ते-प्रेष्य-कर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्या आभियोगिका इत्यर्थः, तेषामाभियोग्यानां देवानामन्तिके-समीपे एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं ‘श्रुत्वा’ श्रवणविषयं कृत्वा श्रवणानन्तरं च निशम्य-परिभाव्य ‘हट्टुट्ठजावहियए’ इति यावच्छब्दकरणात् ‘हट्टुट्ठचित्तमाणांदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए’ इति द्रष्टव्यं, पदात्यनीकाधिपतिं देवं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानां प्रिय ! सभायां सुधर्मायां-सुधर्माभिधानायां ‘मेघोधरसियगंभीरमहुरसद’ इति मेधानामोघः-सङ्घतो मेघौघस्तस्य रसितं-गर्जितं तद्गद्गद्भीरो मधुरश्च शब्दो यस्याः सा मेघौघरसितगद्गद्भीरमधुरशब्दा तां ‘जोयणपरिमंडलं’ ति योजनं-योजनप्रमाणं

परिमण्डलं-गुणप्रधानोऽयं निर्देशः पारिमण्डल्यं यस्याः सा योजनपरिमण्डला तां सुस्वरां-सुस्वराभिधानां घण्टासुष्टालयन् २-
ताडयन् ताडयन्नित्यर्थः, महता २ शब्देन उद्घोषयन्-उद्घोषणां कुर्वन् एवं वदति-आज्ञापयति भोः सूर्याभो देवो
गच्छति भोः सूर्याभो देवो जम्बूद्वीपं भारतं वर्षं आमलकल्पां नगरीमास्रशालवनं चैत्यं यथा (तत्र) श्रमणं भगवं महावीरं वन्दितुं,
तत्-तस्मात्, 'तुभ्येऽवि णमि'ति यूयमाप 'णमि'ति पूर्ववद्, देवानां भियाः ! पूर्ववद् सर्वधर्मा-परिवारादिकया सर्वद्युत्या-
यथाशक्तिविस्फारितेन समस्तेन शरीरतेजसा सर्ववलेन-समस्तेन हस्त्यादिसैन्येन सर्वसमुदायेन-स्वस्वाभियोग्यादिसमस्तपरि-
वारेण, सर्वादरेण-समस्तयावच्छाक्तितुलनेन सर्वविभूत्या-सर्वया अभ्यन्तरवैक्रियकरणादिवाह्यरत्नादिसम्पदा सर्वोविभूया-
यावच्छक्तिस्फारीदारशृङ्गारकरणेन 'सच्चसंभमेणांति' सर्वोत्कृष्टेन संभ्रमेन, सर्वोत्कृष्टसम्भ्रमो नामेह स्वनायकविषयबहुमान-
ख्यापनपरा स्वनायकोपदिष्टकार्यसम्पादनाय यावच्छाक्तित्वरितत्वरिता प्रवृत्तिः, 'सर्वपुष्पवत्यगंधमल्लालंकारेण' अत्र गन्धा-
वासाः माल्यानि-पुष्पदामानि अलङ्कारा-आभरणविशेषाः, ततः समाहारो द्वन्द्वस्ततः सर्वशब्देन सह विशेषणसमासः,
'सर्वदिव्यतुडियसदसंनिनाएणमि'ति सर्वाणि च तानि दिव्यद्युटितानि च सर्वदिव्यद्युटितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यद्यु-
टितशब्दाः तेषामेकत्र मीलनेन यः सङ्गतेन नितरां नादो-महान् घोषः सर्वद्युटितदिव्यशब्दसन्निनादस्तेन, इह अल्पेष्वपि
सर्वशब्दो दृष्टो यथा 'अनेन सर्वं पीतं घृत'मिति, तत आह-'महता इड्'ए' इत्यादि महत्या यावच्छाक्तितुलितया ऋद्धया-
परिवारादिकया, एवं 'महता जुर्'ए' इत्याद्यापि भावनीयं, तथा महतां-स्फूर्तिमतां वराणां-प्रधानानां तुडितानां-आतोद्यानां यमक-
समकम्-एककालं पटुभिः पुरैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतेदेव विशेषेणाचष्टे-'संखपणवपडहभेरिशृङ्गरिखरमुहिहुडुकसुरव-

मुद्गङ्गदुग्धनिर्घोसनाइतरवेण ' शङ्खः—प्रतीतः, पणवो भाण्डानां, पडहः प्रतीतः भेरी—ढक्का झल्लरी—चर्माननझा विस्तीर्णां वलयाकारा खरमुही—काहला हुडुक्का—प्रतीता महाप्रमाणो मईलो मुरजः स एव लघुर्मृदङ्गो दुन्दुभिः—भेर्याकारा सङ्कटयुखी एतेषां द्वन्द्वस्तासां निर्घोषो—महान् ध्वानो नादितं च—घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततञ्चनिस्तल्लक्षणो यो रवस्तेन, 'नियगपरिवार सद्धिं संपरिवुडा ' इति निजकः—आत्मीयः आत्मीयो यः परिवारस्तेन सार्द्धं, तत्र सहभावः परिवाररीतिमन्तरेणापि सम्भवति तत आह—' संपरिवुडा ' सम्यक्—परिवाररीत्या परिष्टताः सम्परिष्टताः, ' अकालपरिहीणं चवे ' ति परिहानिः—परिहीनं कालस्य परिहीनं काल-विलरव इति भावः न विद्यते कालपरिहीनं यत्र प्रादुर्भवने तदकालपरिहीनं, क्रियाविशेषणमेतत्, ' अंतिए पाउब्भवह ' अन्तिके—समीपे प्रादुर्भवत्, समागच्छतेति भावः ॥

तए णं से पायत्ताणियाहिवती देवें सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे हट्टतुट्टजावहियए एवं देवा ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेति, पडि २ ता जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव मेघोधरसितगंभीरमहुरसदा जोयणपरिमंडला सुस्सरा घंटा तेणेव उवागच्छति २ ता तं मेघोधरसितगंभीरमहुरसदं जोयणपरिमंडलं सुसरं घंटं तिखुत्तो उल्लालेति । तए णं तीसे मेघो-घरसितगंभीरमहुरसदाते जोयणपरिमंडलाते सुसरोते घंटाए तिक्खुत्तो उल्लालियाए समाणीए से सूरि-याभे विमाणे पासायविमाणणिक्खुडाविडियसदं घंटापडिसुयासयसहस्ससंकुले जाए यावि होत्था । तए णं ते सूरियाभविमाणवासिणं बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य एगंतरइपसत्तनिच्चप्पमत्तविसयसुहमुच्छि-

श्याणं सुसरधंढारवविउलचोल (तुरियचवल) पडिचोहणे कए समाण घोसणकोउहलादिजकअएगगचिच-
 उवउत्तभाणसाणं से पायत्ताणीयाहिबई देवे तंसे घंढारवंसि णिसंतपसंतंसे महया महया सद्धेणं उग्घोसे-
 माणे उग्घोसेमाणे एवं वदासी-हंत सुणंतु भवंतो सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा ये देवीओ
 य ! सूरियाभविमाणवइणो वयणं हियसुहत्थं आणवणियं भो ! सूरियाभे देवे गच्छइ णं भो सूरियाभे देवे
 जंबूदीवं २ भारहं वासं आमलकणं नयरीं अंवसालवणं चेइयं समणं भगवं महावीरं अभिवंदए, तं तु भेऽवि
 णं देवाणुप्पिया ! सन्विइए अकालपरिहीणा चेव सूरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउब्भवह ॥ (सू० १२)

'तए णं से' इत्यादि 'जाव पडियुणिता' इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् 'करयलपरिगगहियं दसनहं सिरसायत्तं
 मत्थए अंजलिं कटु एवं देवा ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ'ति द्रष्टव्यं, 'तिक्खुत्तो उल्लालेइ'ति
 त्रिकुत्वः-त्रीन् चारान् उल्लालयति-ताडयति, ततो 'ण' मिति नाम्यालङ्कारे तस्यां मेघोदरसितगम्भीरमधुरशब्दायां योजनपरि-
 मण्डलायां सुस्वराभिधानायां घण्टायां त्रिकुत्वस्ताडितायां सत्यां यत् मूर्ध्याभिनिमानं (तत्र) तत्प्रासादनिष्कटेषु च ये आपतिताः शब्दाः-
 शब्दवर्गगणुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घण्टाप्रतिश्रुताशतसहस्राणि-घण्टाप्रतिशब्दलक्षाणि तैः समुल्लमपि जातमभूत्,
 किमुक्तं भवति ?-घण्टायां महता प्रयत्नेन ताडितायां ये विनिर्गताः शब्दपुद्गलास्तत्प्रतिघातवशतः सर्वोऽपि विदिक्षु च दिव्यानु-
 भावतः समुच्छलितैः प्रतिशब्दैः सकलमपि विमानमेकयोजनलक्षमानमपि चधिरितमजायत इति ॥ एतेन द्वादशभ्यो योजनेभ्यः
 समागतः शब्दः श्रोत्रग्राहो भवति, न परतः, ततः कथमेकत्र ताडितायां घण्टायां सर्वत्र तच्छब्दश्रुतिरूपजायते ? इति यच्चोद्यते

तदपाकृतमवसेयं, सर्वत्र दिव्यानुभावतः तथारूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तदोषासम्भवात् । 'तए णमि'त्यादि, ततो 'णमि'ति पूर्व-
वत् तेषां सूर्याभेदविविधानवासिनां बहूनां वैमानिकदेवानां देवीनां च एकान्तेन सर्वात्मना रतौ-रमणे प्रसक्ता एकान्तरतिप्रमक्ता अत एव
नित्यं-सर्वकालं प्रमत्ता नित्यप्रमत्ताः, कस्मादिति चेदत आह-'विसयसुखेषु मूर्च्छता-अध्युपपन्ना विषयसुखमू-
च्छिता अध्युपपन्नास्ततो नित्यप्रमत्ताः, ततः पदत्रयस्य पदद्वयगीलनेन विशेषणसमासः, तेषां 'सुसरधंठारविउलबोलतुरियचवल-
पडिवोहणे' इति सुस्वराभिधानाया घण्टाया रवस्य यः सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च प्रतिशब्दोच्छलनेन विपुलः-सकलविमानव्यापि-
तया विस्तीर्णो बोलः-कोलाहलस्तेन त्वरितं-शीघ्रं चपलं-आकुलं प्रतिबोधने कृते सति 'घोसणकोउहलादिन्नकन्नएगगाचिउवउत्त-
माणसाणमिति' कीदृग् नाम घोपणं भविष्यतीत्येवं घोपणे कुतूहलेन दत्तौ कर्णौ यैस्ते घोपणकुतूहलदत्तकर्णौ, तथा एकाग्रं-घोपणा-
श्रवणैकविषयं चित्तं येषां ते एकाग्रचित्ताः, एकाग्रचित्तत्वेऽपि कदाचिदनुपयोगः स्यादत आह-उपयुक्तमानसाः, ततः पूर्वपदेन
विशेषणसमासस्तेषां, पदात्यनीकाधिपतिर्देवस्तस्मिन् घण्टारवे 'निसंतपसंतंसी'ति नितरां शान्तो निशान्तः-अत्यन्तमन्दीभूतस्ततः
प्रकर्षेण-सर्वात्मना शान्तः प्रशान्तः, ततश्छिन्नप्ररूढ इत्यादाविव विशेषणसमासस्तस्मिन् महता २ शब्देन उद्घोषयन्नेवमवा-
दीत्-'हन्त सुणंतु' इत्यादि, हन्तेति हर्षे, उक्तं च-'हन्त हर्षेऽनुकम्पायामि'त्यादि, हर्षश्च स्वाभिनाऽऽदिष्टत्वात् श्रीमन्महावीरपाद-
वन्दनार्थं च प्रस्थानसमारम्भात्, शृण्वन्तु भवन्तो बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिकदेवा देव्यश्च, सूर्याभविमानपतेर्वचनं हितसुखार्थं
हितार्थं सुखार्थं चेत्यर्थः, तत्र हितं जन्मान्तरेऽपि कल्याणावहं तथाविधकुशलं, सुखं तस्मिन् भवे निरुपद्रवता, आज्ञापयति भो
देवानां प्रियाः ! सूर्याभो देवो यथा गच्छति भोः ! सूर्याभो देवो ! 'जम्बूद्वीपं द्वीपमि'त्यादि तदेव यावदन्तिके प्रादुर्भवत ॥

तए णं ते सूरियाभविमाणवाग्निर्गो ब्रह्मं वेमाणिया देवा देवीओ य पायत्ताणियाहिवइस्स देवस्स अंतिए
एयमट्ठं सोच्चा णिमम्म हट्ठतुट्ठ जावहियया अप्पेगइया वंदणवत्तियाए अप्पेगइया पूयणवत्तियाए अप्पेगइया
सक्कारवत्तियाए एवं संमाणवत्तियाए कोउहलवत्तियाए अप्पे० असुयाइं सुणिस्सामो मुयाइं अट्ठाइं हंऊइं पसि-
णाइं कारण्णइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्पेगइया सूरियाभस्स देवस्स वयणमणुयत्तमाणा अप्पे-
गतिया अन्नमन्नमणुयत्तमाणा अप्पेगइया जिणभत्तिराणेणं अप्पेगइया धम्मोत्ति अप्पेगइया जीयमेयंति
कट्ठसब्बिड्डीए जाव अकालपरिहीणा चेव सूरियाभस्स देवस्स अंतिगं पाउच्चभवंति । (मू० १३) । तए णं सेसूरि
याभे देवं ते सूरियाभविमाणवाग्निर्गो ब्रह्मं वेमाणिया देवा देवीओ य अकालपरिहीणा चेव अंतिगं पाउ-
भवमाणे पामति पागिन्ना हट्ठतुट्ठ जाव हियए आभिओगियं देवं सद्दावेनि आभिओ० २ सद्दाविन्ना एवं
वयासी-खिप्पांमेव भा देवाणुणिया ! अणेगसंभमयसंनिविट्ठं लीलद्धियसालभंजियागं ईहामियउसभ-
तुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुत्तरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं संभुग्गयवरवरवेइया-
परिगयाभिरामं विज्जाहरजमलगुयलगंतजुत्तपिच अजीमहस्समालिणीयं सूयगमहस्सकालियं भिममाणं
चक्खुल्लोयणलंगं मुहफागं मस्सिरीयरुवं घंटावलित्तियमदुरभणहरमं मुहं न्हंनं दग्गिमणिज्जं णिउणो-
चित्तियमिसिमिगित्तमणिरयणघंटियाजालपरिक्रसित्तं जोयणसयसहस्सविच्छिण्णं दिट्ठं गमणसज्जं गिग्घ-

गमणं णाम दिव्वं जाणं (जाणविमाणं) विउव्वाहि, विउव्वित्ता खिण्णामेव एयमाणत्तियं पच्च-
प्पिणाहि (सू० १४)

‘तए णं ते’ इत्यादि, ततस्ते सूर्याभविमानवासिनो वहवो वैमानिका देवा देव्यश्च पदात्यनीकाधिपतेदेवस्य समीपे
एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं श्रुत्वा ‘णिसम्म हट्टु जाव हियया’ इति यावत्करणत् ‘हट्टुट्टुचित्तमाणंदिद्या पीइमणा परमसो-
मणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया’ इति परिग्रहः, ‘अपेगइया वंदणवत्तियाए’ इति अपिः सम्भावनायामेककाः-केचन
वन्दनप्रत्ययं वन्दनम्-अभिवादनं प्रशस्तकायवाग्मनःप्रवृत्तिरूपं तत्प्रत्ययं तत् मया भगवतः श्रीमन्महावीरस्य कर्तव्यमि-
त्येवंनिमित्तम्, अप्येककाः पूजनप्रत्ययं पूजनं-गन्धमाल्यादिभिः समभ्यर्चनं अप्येककाः सत्कारप्रत्ययं सत्कारः-स्तुत्यादिगुणो-
न्नतिकरणं अप्येककाः सन्मानो-मानसः प्रीतिविशेषः, अप्येककाः कुतूहलजिनभक्तिरागेण-कुतूहलेन-कौतुकेन कीदृशो भगवान्
सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महावीर इत्येवंरूपेण यो जिने-भगवति वर्द्धमानस्वामिनि भक्तिरागो-भक्तिपूर्वकोऽनुरागस्तेन अय्येके सूर्याभस्य
वचनम्-आज्ञामनुवर्त्तमानाः अप्येककाः अश्रुतानि-पूर्वमनाकर्णितानि स्वर्गमोक्षप्रसाधकानि वचांसि श्रोत्र्याम इतिबुद्ध्या अप्येककाः
श्रुतानि-पूर्वमाकर्णितानि यानि शङ्कितानि जातानि तानि इदानीं निःशङ्कितानि करिष्याम इति बुद्ध्या अप्येकका जीतमेतत्-कल्प
एष इतिकृत्वा, ‘सच्चिर्दुए’ इत्यादि प्राग्वत् ।

त ए णं से आगिओगिए देवे सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे हट्टे जाव हियए करयलपरिगहियं जाव

पडिसुणेइ जाव पडिसुणेचा उत्तरपुरच्छिमं द्विसीभागं अवक्रमति अवक्रमित्ता वेउवियसमुग्धाएणं समोहणइ
 २त्ता संखेज्जाई जोयणाई जाव अहावायर पोगले २त्ता अहासुहुमे पोगले परियाएइ २त्ता दोच्चं पि वेउविय-
 समुग्धाएणं समोहणित्ता अणेगसंभसयसन्निविट्टं जाव दिव्वं जाणविमाणं विउव्विउं पवने यावि होत्था ।
 तए णं से आभिओगिए देवेतस्स दिव्वस्सा जाणविमाणस्स तिदिमिं तओ तिसोवाणपडिरूवए विउव्वति,
 तंजहा-पुरच्छिमेणं दाहिणेणं उत्तरं, तंस्मिं तिमोवाणपडिरूवगाणं इमे एयारूवे वण्णावासे पण्णेने,
 तंजहा-यउराज्जया णिग्गा रिट्ठामया पतिट्ठाणा वरुलियामया संभा सुवण्णरुप्पमया फलगा लेहि-
 तक्खमइयाथो सइओ वद्धरामया संभी णाणामणिमया अवलंघणा अवलंघणचाहाओ य पासादीया
 जाव पडिरूवा । तंस्मिं णं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ तारणे विउव्वति, तारणा [तंस्मिं णं] णाणा-
 मणिमएसु थंभेसु उवंनिविट्टसंनिविट्टविविहमुत्तरं वाचिया विचिह्तागरूववाचिया [इहामियउसम-
 तुरगणरमगरविहगवालयकिंनररुक्कमभचमरुंजरवणलयपउमलयभन्निचित्ता संभुग्गय(वर)वडरेवइया-
 परिगताभिरामा विज्जाहरजमलजुयलंजंतुत्तादिव अचीमहस्समालिणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा
 भिब्भिसमाणा चखुक्खोयणलेगा गुहफामा सस्मिरीयरूवा पामाइया] जाव पडिरूवा

'तए णमि'त्यादि 'अणेगसंभसयसन्निविट्ट'मिति अनेरुपु स्तम्भयनेपु सन्निविट्टं, 'लीलट्टियसालिभंजियाग'मिति लीलया

स्थिता लीलास्थिताः, अनेन तासां पुत्तलिकानां सौभाग्यमावेदयति, लीलास्थिताः शालभञ्जिकाः—पुत्तलिका यत्र तत्तथा 'ईहा-
 मियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकुंजररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तिमि'ति ईहामृगा—वृका व्यालाः—स्वापदभुजङ्गन
 ईहामृगकपभतुरगनरमगरविहगव्यालकिन्नररुसरभचमरकुंजरवनलतापञ्चलतानां भक्त्या—विच्छिद्यया चित्रम्—आलेखो यत्र तत्तथा,
 तथा स्तम्भोद्भूतया—स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्नभट्टया वेदिकया परिगतं सत् यदभिरामं तत्स्तम्भोद्भूतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं,
 'विज्जाहरजमलजुगलजंतजुतंपिव' इति विद्याधरयोर्यद् यमल्युगलं—समश्रेणीकं द्वन्द्वं विद्याधरयमल्युगलं तच्च तद् यन्त्रं च—
 सञ्चरिण्युपुरुषप्रतिमाद्वयरूपं तेन युक्तं तदेव तथा, अर्चिपां—किरणानां सहस्रमालिनीयं—परिचारणीयं अर्चिःसहस्रमालिनीयं, तथा
 रूपकसहस्रकलितं, 'भिसमाणंति', दीप्यमानं 'भिन्निभसमानम्' अतिशयेन देदीप्यमानं, 'चक्रबुद्धोयणलेसंति' चक्षुः कर्तु
 लोकने लिसतीव—दर्शनीयत्वातिशयात् श्लिष्यतीव यत्र तत्तथा, 'सुहफासंति' शुभः—कोमलः स्पर्शो यस्य तत्तथा, सश्रीकानि—
 सशोभाकानि रूपाणि—रूपकाणि यत्र तत् सश्रीकरूपं, 'घण्टावालचलियमहुमणहरसर'मिति घण्टावलः—घण्टापङ्केर्वातवशेन चलि-
 तायाः—कम्पितायाः मधुरः—श्रोत्रप्रियो मनोहरो—मनोनिर्वृतिकरः स्वरो यत्र तत्तथा, चलितशब्दस्य विशेष्यात्परनिपातः प्राकृत-
 त्वात्, 'शुभं' यथोदितवस्तुलक्षणोपेतत्वात् 'कान्तं' कमनीयं, अत एव दर्शनीयं, तथा 'निउणोचियमिसिमिसितमणिरयण-
 घण्टियाजालपरिक्खित्त' मिति निपुणक्रियमुचितानि—स्वचितानि 'मिसिमिसित'त्ति देदीप्यमानानि मणिरत्नानि यत्र तत्तथा तेन,
 कथंभूतेन ? घण्टिकाजालेन—क्षुद्रघण्टिकासमूहेन परिः—सामस्त्येन क्षितं—व्याप्तं यत्तत्तथा, योजनशतसहस्रविस्तीर्णं—योजनलक्षविस्तारं
 'दिव्यं' प्रधानं 'गमनसज्जं' गमनप्रवर्णं शीघ्रगमननामधेयं 'जाणविमाणं' यानरूपं—वाहनरूपं विमानं यानविमानं, शेषं प्राग्वत् ।

‘तस्स णमित्यादि, तस्स णमिति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्य’तिदिसि, इति तिस्रो दिशः समाहृतास्त्रिदिक् तस्मिन् त्रिदिशि, तत्र ‘तिस्रोवाणपडिखए’ इति त्रीणि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात् त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणां सोपानानां समाहारद्विसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणि चेति विशेषणसमासः, विशेषणस्यात्र परनिपातः प्राकृतत्वात् । ‘तेसि णमित्यादि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयमेतद्वृषो-वक्ष्यमाणस्वरूपो ‘वर्णावासो’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-‘वज्रमया’ वज्ररत्नमया ‘नेमी’ नेमिभूमिका तत्र ऊर्ध्वं निर्गच्छन्तः प्रदेशाः रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि-निष्ठानानि त्रिसोपानमूलप्रदेशाः वैह्वर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि-त्रिसोपानाङ्गभूतानि, लोहिताश्वमयः सूचयः-फलकद्वयसमन्धविधटनाभावहेतुपादुकास्थानीयाः ‘वज्रमया’ वज्ररत्नपूरिताः ‘सन्धयः’ फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः नानामणिमयानि अवलम्ब्यन्ते इति अवलम्बनानि-अवतरतामुत्तरतां चालम्बनहेतुभूता अवलम्बनवाहातो विनिर्गताः केचिदवयवाः, ‘अवलम्बनवाहाओ य’त्ति अवलम्बनवाहाश्च नानामणिमयः, अवलम्बनवाहा नाम उभयोः पार्श्वयोरवलम्बनवाश्रयभूता भित्तयः, ‘पासा-इयाओ’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् । ‘तेसि णमित्यादि, तेषां’ णमिति वाक्यालङ्कारे त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं तोरणं प्रज्ञप्तं, तेषां च तोरणानामयमेतद्वृषो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-तोरणा नानामणिमया इत्यादि, कचिदेवं पाठः-‘तेसि णं तिसोवाणपडिखगणं पुरतो तोरणे विउव्वइ तोरणा नाणामणिमया’ इत्यादि, मणयः-चन्द्रकान्ताद्याः, विविधमणिमयानि तोरणानि नानामणिमयेषु स्तम्भेषु उपनिविष्टानि-सामीप्येन स्थितानि, तानि च कदाचिच्चलानि अथवा अपदपतितानि वाऽऽशङ्क्येरन् तत आह-सम्यक्-निश्चलतया अपदपरिहारेण च निविष्टानि, ततो विशेषणसमासः, उपनिविष्टसन्निविष्टानि,

‘विविधमुत्तरो (राखूवो) वचियाइ’ इति विविधा—विविधविच्छित्तिकलिता मुक्ता—मुक्ताफलानि ‘अन्तरे’ति अन्तराशब्दोऽट्टहीतवीप्सोऽपि सामर्थ्याद्वीप्सां गमयति, अन्तरा २ रूपोपचितानि यावता यत्र तानि तथा, ‘विविधतारोवचियाइ’ विविधैस्तारारूपैः—तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि शोभार्थं तारिका निवध्यन्ते इति प्रतीतं लोकेऽपीति विविधतारारूपोपचितानि ‘जाव पडिरूवा’ इति यावत्करणात् ‘ईहामिगउसभतुरगनरमगरविहगवालगाकिंनररूरसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचिच्चा खंभुगयवहरवेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्ताविव’ एवं नाम स्तम्भद्वयसन्निविष्टानि तोरणानि व्यवस्थितानि यथा विद्याधरयमलधुगलयन्त्र—युक्तानीव प्रतिभासते इति, ‘अचीसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसिमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा मुहफारा सस्सिरीयरूवा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा’ इति परिग्रहः, कचिदेतत्साक्षाद्विखितमपि दृश्यते ।

तेसि णं तोरणणं उप्पिं अट्टुमंगलगा पणत्ता, तंजहा—सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तवद्भमाण-गमद्वासणकलसमच्छदप्पणा (जाव पडिरूवा) । तेसिं च णं तोरणणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झए जाव सुक्किलचामरज्झए अच्छे सण्ह रूपपट्टे वइरामयंदंडे जलयामलगंधिए सुरम्मे पासादीए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे विउव्वति । तेसि णं तोरणणं उप्पिं बहवे छत्तातिच्छत्ते घंटाजुगले पडागाइ-पडागे उप्पलहतथए कुमुदणालिणसुभगसोगंधियपोंडरीयमहापोंडरीयसतपत्तसहस्सपत्तहतथए सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे विउव्वति । तए णं से आभिओगिए देवे तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्वति ।

‘तेसिं तोरणणं उप्पिमि’त्यादि सुगमं, नवरं ‘जाव पडिख्वा’ इति यावच्छब्दकरणात् ‘घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निपंका निक्कंरुडच्छाया समिरीया सउज्जोया पासाइया दरिसणिज्जा अभिख्वा’ इति द्रष्टव्यं । ‘तेसिं णमि’त्यादि, तेषां तोरणानामुपरि वहवः कृष्णचामरयुक्ता ध्वजाः कृष्णचामरध्वजाः, एवं वहवो नीलचामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हरितचामरध्वजाः, शुक्रचामरध्वजाः, कथम्भूता एते सर्वेऽपीत्यत आह—अच्छा—आकाशस्फटिकवदतिनिर्मलाः श्लक्ष्णाः—श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मोपिताः ‘रूपपट्टा’ इति रूपयो—रूपमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो गेपां ते रूपपट्टाः ‘वहरदंडा’ इति वज्रो—वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्ती गेपां ते वज्रदण्डाः, तथा जलजानागिन-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो न तु कुद्रव्यगन्धसन्निधौ यो गन्धः स जलजामलगन्धः स विद्यते गेपां ते जलजामलगन्धिकाः, अत एव सुरम्याः ‘प्रासादीया’ इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् । ‘तेसिं ण’मित्यादि, तेषां तोरणानामुपरि वहूनि छत्रातिच्छत्राणि—छत्रात्—लोकप्रसिद्धात् एकसङ्ख्याकात् अतिशायीनि छत्राणि उपर्येधोभागेन द्विसङ्ख्याकानि त्रिसङ्ख्याकानि वा छत्रातिच्छत्राणि, बाल्यपताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः पताकातिपताकाः, वहूनि घण्टायुगलानि, वहूनि चामरयुगलानि, वहव उत्पलहरताः—उत्पलारव्यजलजकुसुमसमूहाशेषाः, एवं वहवः पद्महरस्तकाः नलिनहरस्तकाः सुभगहरस्तकाः सौगन्धिकहरस्तकाः शतपत्रहरस्तकाः सहस्रपत्रहरस्तकाः, पद्मादिविशिष्टागव्याख्यानं प्राग्वत्, एते च छत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि रत्नमया अच्छा—आकाशस्फटिकवदतिनिर्मला यान्तकरणात् ‘सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निपंका निक्कंरुडच्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया पाराइया दरिसणिज्जा अभिख्वा’ इति परिग्रहः । ‘तस्स णमि’त्यादि, तस्स णमिति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्य अन्तः—मध्ये बहुसमः सन् रमणीयो बहुरमणीयो भूषिभागः प्रज्ञः, किंविशिष्टः ? इत्याह—

से जहाणामए आलिङ्गपुकूखरे ति वा मुङ्गपुकूखरे इ वा सरतले इ वा करतले इ वा चंदमंडले इ
 वा सूरमंडले इ वा आर्यसमंडले इ वा उरब्धचम्मे इ वा (वसहचम्मे इ वा) वराहचम्मे इ वा सीह-
 चम्मे इ वा वग्धचम्मे इ वा मिगचम्मे इ वा (छगलचम्मे इ वा) दीवियचम्मे इ वा अणगसंकुलीलगसह-
 स्सवितए णाणाविहंपचवन्नहिं मणीहिं उवसोभिंते आवडपच्चावडसोढिपसेढिसोत्थिय (सोवत्थिय) पूसमाण-
 ग (वद्धमाणग) मच्छंडगमगरंडगजारामाराफुल्लावलिपउमपत्तसागरतरंगवसंतलयपउमलयभान्तिचिचेहिं
 सच्छाएहिं सप्पभेहिं समरीइएहिं सउज्जोएहिं णाणाविहंपचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिणहिं तंजहा-किण्हेहिं
 णीलेहिं लोहिणहिं हालिदेहिं सुक्खिलेहिं, तत्थ णं जे ते किण्हा मणी तेसिणं मणीणं इमे एतारूवे
 वण्णावासे पण्णत्ते, से जहानामए जीमूतए इ वा अंजणे इ वा खंजणे इ वा कज्जले इ वा गवले इ वा
 गवलगुलिया इ वा भमरे इ वा भमरावलिया इ वा भमरपंतंगसारे ति वा जंबूफले ति वा अदारिट्ठे इ
 वा परहुते इ वा गए इ वा गयकलभे इ वा किण्हसप्पे इ वा किण्हकसरे इ वा आगासथिगले इ वा
 किण्हसोए इ वा किण्हकणवीरे इ वा किण्हवंधुजीवे इ वा, भवे एयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे,
 (ओवस्मं समणाउसो!) ते णं किण्हा मणी इत्तो इट्ठतराए चैव कंततराए चैव मणामतराए चैव मणुणतराए
 चैव वण्णेणं पण्णत्ता । तत्थ णं जे ते नीला मणी तेसि णं मणीणं इमे एयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते,

से जहानामए भिंगे इ वा भिंगपत्ते इ वा सुए इ वा सुयपिच्छे इ वा चासे इ वा चासपिच्छे इ वा नीली इ वा
 नीलीभेदे इ वा नीलीगुलिया इ वा सामा इ वा उच्चन्ते इ वा वणराती इ वा हलयरवसणे इ वा
 मोरगगीवा इ वा अयसिकुसुमे इ वा वाणकुसुम इ वा अंजणकेसियाकुसुमे इ वा नीलुप्पले इ वा
 नीलासोगे इ वा नीलवंधुजीवे इ वा नीलकणवीरे इ वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे सम्भे, ते णं
 नीला मणी एत्तो इट्टराए चेव जाव वण्णेणं पणन्ना । तत्थ णं जे ते लोहियगा मणी तेसि णं मणीणं
 इमेयारूवे वण्णावामे पणन्ते, से जहानामए उरब्भरुहिरे इ वा ससरुहिरे इ वा नररुहिरे इ वा वराहरुहिरे
 इ वा (महिसरुहिरे इ वा) वालिंदगेवे इ वा बालदिवाकरे इ वा संझब्भरागे इ वा गुंजद्धरागे इ वा जामु-
 अणकुसुमे इ वा किंसुयकुसुमे इ वा पालियायकुसुमे इ वा जाइहिंगुलए ति वा सिलप्पवाले ति वा
 पवालअंकुरे इ वा लोहियक्खमणी इ वा लक्खारमगे ति वा किमिरागकंवले ति वा चीणपिट्टरासी
 ति वा रत्तुप्पले इ वा रत्तासोगे ति वा रत्तकणवीरे ति वा रत्तवंधुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो
 इण्ठे सम्भे, ते णं लोहिया मणी इत्तो इट्टराए चेव जाव वण्णेणं पं० । तत्थ णं जे ते हालिद्दा
 मणी तेसिणं मणीणं इमेयारूवे वण्णावामे पणन्ते- से जहानामए चंपे ति वा चंपच्छी
 ति वा (चंपगेभे इ वा) हल्लिद्दा इ वा हालिद्दाभेदे ति वा हालिद्दगुलिया ति वा हरियालिया

वा हरियालभेदं ति वा हरियालगुलिया ति वा चिउरे-इ वा चिउरंगराते ति वा वरकणगे
 इ वा वरकणगनिघसे इ वा [सुवणसिण्याए ति वा] वरपुरिसवसणे ति वा अल्लुकीकुसुमे ति वा
 चंपाकुसुमे इ वा कुहंडियाकुसुमे इ वा तडवडाकुसुमे इ वा दोसोडियाकुसुमे इ वा सुवणकुसुमे इ वा
 सुहिरणकुसुमे ति वा कोरंटवरमल्लुदामे ति वा बीयो (यकुसुमे) इ वा पीयासोगे ति वा पीयकणवीरे
 ति वा पीयबंधुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे, ते णं हालिद्दा मणी एत्तो इट्टतराए चेव
 जाव वण्णेणं पणत्ता । तत्थ णं जे ते सुक्खिद्धा मणी तेसिणं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते ।
 से जहानामए अंके ति वा संखे ति वा चंदे ति वा कुंदे ति वा दंते इ वा (कुमुदोदकदयरयदहिघणंगोक्खी-
 रपूर) हंसावली इ वा कोंचावली ति वा हारावली ति वा चंदावली ति वा सारतियबलाहए ति वा धंतथोय-
 रूपपट्टे इ वा सालिपिट्ठरासी ति वा कुंदपुप्फरासी ति वा कुमुदरासी ति वा सुक्कच्छिवाडी ति वा पिहुणमिं-
 जिया ति वा भिसे ति वा मुणालिया ति वा गयदंते ति वा लवंगदलए ति वा पोंडारियदलए ति वा सेया-
 सोगे ति वा सेयकणवीरे ति वा सेयबन्धुजीवे ति वा, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे समंठे, ते णं
 सुक्खिद्धा मणी एत्तो इट्टतराए चेव जाव वन्नेणं पणत्ता ।

'से जहानामए' इत्यादि, तत्-सकललोकमसिद्धं 'यथे'ति दृष्टान्तोपदर्शने 'नामे'ति शिष्यामन्त्रणे, 'ए' इति वाक्यालङ्कारे,

'आलिङ्गपुष्करे इ वे'ति आलिङ्गे-मुरजनामा वाद्यविशेषः तस्य पुष्करं-चर्मपुटं तत्कलात्यन्तसममिति तेनोपमा क्रियते, इति-
 शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः, वाशब्दाः समुच्चये, मृदङ्गे लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्यै पुष्करं मृदङ्गपुष्करं
 'परिपूर्णं' पानीयेन भृतं तडाकं सरस्तस्य तलम्-उपरितनो भागः सरस्तलं, करतलं प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं मूर्यमण्डलं च यद्यपि तत्त्व-
 वृत्त्या उत्तानीकृतार्द्धकपित्थाकारं पीठप्रासादापेक्षया वृत्ताल्लेखमिति तद्वतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल
 इति तदुपादानं, आदर्शमण्डलं सुप्रसिद्धं, 'उरुभचम्मे इ वे'त्यादि, अत्र सर्वत्रापि 'अणेगसंकुकीलगसहस्रवितते' इति-विशेषण-
 योगः, उरुभ्रः-ऊरुणः, वृषभवराहसिंहव्याघ्रच्छगलाः प्रतीताः द्वीपी-चित्रकः, एतेषां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्खप्रमाणैः, कीलक-
 सहस्रैः, महद्भिर्हि कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये क्षामं भवति, तथारूपताडासम्भवात् अतः शङ्खग्रहणं, 'विततं' विततीकृतं ताडितमिति
 भावः, यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि यानविमानस्यान्तर्वहुसमो भूमिभागः, पुनः कथम्भूत इत्याह-'णाणाविहर्षचवनेहि
 मणीर्हि उवसोभिते' नानाविधाः-जातिभेदानानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्तेरूपशोभितः, कथम्भूतैरित्याह-'आवडे' इत्यादि,
 आवर्त्तदीपिनी मणीनां लक्षणानि, तत्रावर्त्तः प्रतीतः एकस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः श्रेणिः-तथात्रिधित्रिन्दुजा पङ्क्ति-
 स्तस्याश्च श्रेणेर्या च निर्गता अन्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः स्वास्तिकः प्रतीतः सौवस्तिकपुष्पमाणत्रौ लक्षणविशेषौ लोकात्प्रत्येतव्यौ
 वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं मत्स्यकाण्डकमकरकाण्डके प्रतीते 'जारमारेति' लक्षणविशेषौ सम्यग्मणि लक्षणवेदिनो लोकाद्वेदितव्यौ,
 पुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गन्वासन्तीलतापद्मलताः सुप्रतीताः तासां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्त्तप्रत्यावर्त्त-
 श्रेणिप्रश्रेणिस्वस्तिकसौवस्तिकपुष्पमाणवर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकरकाण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गन्वासन्तीलतापद्मलताभ-

क्तिचित्रास्तैः, किमुक्तं भवति ?—आवर्त्तादिलक्षणोपेतैः, तथा सच्छायैः सती-शोभना छाया-निर्मलत्वरूपा येषां ते सच्छायाः,
 तथा सती-शोभना प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः तैः, 'समरीइएहि' इति समरीचिकैः—वहिवेनिर्गतकिरणजालसहितैः सोद्योतैः—
 वह्निर्व्यवस्थितप्रत्यारात्रस्तोमप्रकाशकरोद्योतसहितैः एवम्भूतेर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः, तानेव पञ्चवर्णानाह-
 'तंजहा—कण्हेहि' इत्यादि सुगमं, 'तत्तथ णमि'त्यादि, 'तत्र' तेषां पञ्चवर्णानां मर्णानां मध्ये 'णमि'ति वाक्यालङ्कारे, ये ते कृष्णा मणयः,
 ते कृष्णमणय इत्येव सिद्धे ये इति वचनं भाषाक्रमार्थं, तेषां 'णमि'ति पूर्ववत्, अयम्—अनन्तरमुद्दिश्यमान एतद्रूपः—अनन्तरमेव
 वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णोवासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'से जहानामए' इत्यादि, स यथा नाम 'जीमूत' इति जीमूतो—
 बलाहकः, स चेह प्राट्प्राग्भ्रमसमये जलभृतो वेदितव्यः, तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमा-
 सिन्नोक्तः, वाशब्द उपमानान्तरापेक्षया समुच्चये, एवं सर्वत्र, अञ्जनं—सौवीराञ्जनं रत्नविशेषो वा, खञ्जनं—दीपमल्लिकामलः,
 कज्जलं—दीपशिखापतितं, मपी—तदेव कज्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण योलितं मसीगुलिका—योलितकज्जलगुटिका, कचित्
 'मसी इति वा मसीगुलिया' इति न दृश्यते, 'गवलं' माहिपं शृङ्गं तदपि चोपरितनत्वभागापसारेण द्रष्टव्यं, तत्रैव विशिष्टस्य
 कालिन्नः सम्भवात्, तथा तस्यैव माहिपशृङ्गनिविडतरसारनिर्वर्चिता गुटिका गवलगुटिका भ्रमरः—प्रतीतः भ्रमरावली— भ्रमर-
 पट्टः भ्रमरपतङ्गसारः—भ्रमरपक्षान्तर्गतो विशिष्टकालिमोपचितप्रदेशः, जम्बूफलं प्रतीतं, आर्दारिष्ठकः—कोमलः काकः, परपुष्टः—
 कोकिलः, गजो गजकलभश्च प्रतीतः, कृष्णसर्पः—कृष्णवर्णसर्पजातिविशेषः, कृष्णकेसरः—कृष्णवकुलः 'आकाशथिगलं' शरदि-
 भेगविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं, तद्धि कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं, कृष्णाशोककृष्णकणवीरकृष्णवन्धुजीवाः अशोककणवरिवन्धु-

जीवदृक्षभेदाः, अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणं, एतावत्सुक्ते त्वरावानिव शिष्यः पृच्छति-
‘ भवे एयारूवे ’ इति भवेत् मणीनां कृष्णो वर्णः ‘ एतद्रूपो ’ जीमूतादिरूपः ?, सुरिराह-‘ नायमर्थः समर्थः ’ नायमर्थ उपपन्नो,
यदुत-एवम्भूतः कृष्णो वर्णो मणीनामिति, यद्येवं तर्हि किमर्थं जीमूतादीनां दृष्टान्तत्वेनोपादानमत आह-औपम्यम्-उपमामात्रमेतत्
उदितं हे श्रमण आयुधम् !, यावता पुनस्ते कृष्णा मणय ‘ इतो ’ जीमूतादेरिष्टतरका एव-कृष्णेन वर्णेन अभीप्सिततरका एव,
तत्र किञ्चिदकान्तमपि केषाञ्चिदिष्टमं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छिद्यर्थमाह-‘ कान्ततरका एव ’ अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोप-
चिततया जीमूतादेः कमनीयतरकाः, अत एव मनोज्ञतरका एव-मनसा ज्ञायते-अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रियते इति मनोज्ञ-
मनोऽनुकूलं ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्सत्ययः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मध्यमं भवेत्, ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह-‘ मन आप-
तरका एव ’ द्रष्टृणां मनसि आमुवन्ति-आत्मवशतां नयन्तीति मनआपास्ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्सत्ययः, प्राकृतत्वाच्च प्रकारस्य
मकारे मणामतरा इति भवति । तथा ‘ तत्थ णमि’त्यादि, तत्र तेषां मणीनां मध्ये ये ते नीला मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णवासो-
वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-‘ से जहानामए ’ इत्यादि स यथा नाम भृङ्गः-कीटविशेषः पक्ष्मलः ‘ भृङ्गपत्रं ’ तस्यैव भृङ्गभ-
धानस्य कीटविशेषस्य पक्ष्मः, शुकः-कीरः, शुकपिच्छं-शुकस्य पत्रं, चापः-पक्षिविशेषः, ‘ चापपिच्छं ’ चापपक्षः, नीली प्रतीता,
नीलीभेदो-नीलीच्छेदः, नीलीगुलिका-गुलिकाद्रव्यगुटिका, श्यामाको-धान्यविशेषः, ‘ उच्चंगो ’ दन्तरागः, वनराजी प्रतीता,
हलधरो-वलदेवस्तस्य वसनं हलधरवसनं, तच्च किल नीलं भवति सदैव तथास्वभावतया, हलधरस्य नीलवस्त्रपरिधानात्,
मयूरग्रीवापारापतग्रीवातसीकुसुमवाणदृक्षकुसुमानि प्रतीतानि, इत ऊर्द्धं कचिद् ‘ इन्दनीले इ चा महानीले इ वा मरगते

इ वा ' इति दृश्यते तत्रेन्द्रनीलमहानीलमरकता रत्नविशेषाः प्रतीताः, अञ्जनकेशिका-चनस्पतिविशेषस्तस्य कुसुममञ्जनकोसिकाकुसुमं, नीलोत्पलं-कुवलयं, नीलाशोककणवीरनीलवन्धुजीवाअशोकादिवृक्षविशेषाः, ' भवेयारूवे ' इत्यादि प्राग्वद् व्याख्येयं । तथा ' तस्य णमि'त्यादि, ' तत्र ' तेषां मणीनां मध्ये ये ते लोहिता मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- ' से जहानामए ' इत्यादि, तद्यथा नाम शशकरुधिरं उरभ्रः-ऊरणस्तस्य रुधिरं, वराहः-शूकरस्तस्य रुधिरं, मनुष्यरुधिरं महिषरुधिरं च प्रतीतं, एतानि हि किल शेषरुधिरेभ्यो लोहितवर्णोत्कटानि भवन्ति तत एतेषामुपादानं, बालेन्द्रगोपकः-सद्योजातेन्द्रगोपकः स हि प्रवृद्धः सन्नीषत्पाण्डुरो रक्तो भवति ततो बालग्रहणं, इन्द्रगोपकः-प्रथमप्रावृट्कालभावी कीटाविशेषः, बालदिवाकरः-प्रथममुद्रच्छन् मूर्यः, सन्ध्याभ्ररागो-वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभ्ररागः, गुञ्जा-लोकप्रतीता तस्यार्द्धे रागो गुञ्जार्द्धरागः, गुञ्जाया हि अर्द्धमतिरक्तं भवति अर्द्धं चातिकृष्णमिति गुञ्जार्द्धग्रहणं, जपाकुसुमकिंसुकुसुमपारिजातकुसुमजात्यहिङ्गुला लोकप्रसिद्धाः, शिलाप्रवालं-प्रवालनामा रत्नविशेषः प्रवालालङ्कुरः-तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रवालस्याङ्कुरः, स हि तत्पथोद्गतत्वेनात्यन्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं, लोहि-ताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः, लाक्षारसकृमिरागरक्तकम्बलचीनीपिष्टराशिरक्तोत्पलरक्ताशोककणवीररक्तवन्धुजीवाः प्रतीताः, ' भवे-यारूवे ' इत्यादि प्राग्वत् । ' तस्य णमि'त्यादि, ' तत्र ' तेषां मणीनां मध्ये ये हरिद्रा मणयस्तेषामेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- ' से जहानामए ' इत्यादि, स यथानाम चम्पकः सामान्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः, चम्पकच्छल्ली-सुवर्णचम्पकत्वक्, चम्पकभेदः-सुवर्णचम्पकच्छेदः, हरिद्रा प्रतीता, हरिद्राभेदो-हरिद्राच्छेदः, हरिद्रागुटिका-हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुटिका, हरितालिका-पृथिवीविकार-रूपा प्रतीता हरितालिकाभेदो-हरितालिकाच्छेदः, हरितालिकागुटिका-हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुलिका, चिकुरो-रागद्रव्यविशेषः,

चिकुराङ्ग-रागः—चिकुरसंयोगनिमित्तो वस्त्रादौ रागः, वरकनकस्य—जात्यसुवर्णस्य यः कपपट्टके निर्घर्षः स वरकनकनिर्घर्षः वरपुरु-
 पो—वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनं, तच्च किल पीतमेव भवतीति तदुपादानं, अलङ्कीकुसुमं लोक्तोऽत्रसेयं, चम्पककुसुमं—सुवर्ण-
 चम्पकपुष्पं कूष्माण्डकुसुमं—पुष्पफलीकुसुमं, कोरण्टकः—पुष्पजातिविशेषः तस्य दाम कोरण्टकदाम तडवडा—आउली तस्याः कुसुमं
 तडवडाकुसुमं, घोशातर्कीकुसुमं सुवर्णपृथिकाकुसुमं च प्रतीतं, सुहिरण्यका—यनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहिरण्यकाकुसुमं, वीयको-
 वृक्षः प्रतीतः तस्य कुसुमं वीयककुसुमं, पीताशोकपीतकण्वरिपतिवन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयारूवे' त्यादि प्राग्वत् । 'तत्थ णमि'-
 त्यादि, 'तच्च' तेषां मणीनां मध्ये ये शुक्ला मणयस्तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तत्रा 'से जहानामए' इत्यादि,
 स यथानाम 'अङ्गो' रत्नविशेषः, शङ्खचन्द्र (दत्तकुन्द) कुमुदोदकोदरजोदधिचनगोक्षीरपूरक्रीञ्चावलिहारावलिहंसावलित्रलाका-
 वलयः प्रतीताः, चन्द्रावली—तडागादिषु जलमध्यप्रतिविम्बितचन्द्रपङ्क्तिः, 'सारइयवलाहगे' इति वा 'शारदिकः—शरत्काल-
 भावी वलाहको—मेघः, 'धन्तधांयरूपपट्टे' इवेति 'ध्मातः—अग्निसम्पर्केण निर्मलीकृतो धौतः—भूतिखरण्टितहस्तसंतर्जनेन अतिनि-
 शितीकृतो यो रूप्यपट्टो—रजतपत्रकं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, अन्ये तु व्याचक्षते—ध्मातेन—अग्निसंयोगेन यो धौतः—शोधितो रूप्यपट्टः
 स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, शालिपिट्टराशिः—शालिक्षोदपुञ्जः, कुन्दपुष्पराशिः कुमुदराशिश्च प्रतीतः, 'सुकुछेवाडिया इ वे' ति छेवाडिनाम-
 वल्लादिफलिका सा च कचिद्वेशविशेषे शुक्ला सती अतीव शुक्ला भवति ततस्तदुपादानं, 'पेहुणमिंजिया इ वेति' पेहुणं—मयूरपिच्छं तन्मध्य-
 वत्तिनी पेहुणमिञ्जिका सा चातिशुक्लेति तदुपन्यासः, 'विसं' पद्मनीकन्दः, 'मृणालं' पद्मतन्तु गजदन्तलवङ्गदलपुण्डरीकदलध्वेताशो-
 कध्वेतकणवीरध्वेतवन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयारूवे' सिया' इत्यादि प्राग्वत् । तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं सम्प्रति गन्धस्वरूपं प्रतिपादनार्थमाह—

तेसि णं मणीणं इमेयारूवे गंधे पणत्ते, से जहानामए कोट्ठपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा चोयपुडाण वा चंपापुडाण वा दमणापुडाण वा कुंकुमपुडाण वा चंदणपुडाण वा उसीरपुडाण वा मरु-
 आपुडाण वा जातिपुडाण वा जूहियापुडाण वा मल्लियापुडाण वा प्हाणमल्लियापुडाण वा केतगिपुडाण
 वा पाडलिपुडाण वा णोमालियापुडाण वा अगुरुपुडाण वा लवंगपुडाण वा कज्जूरपुडाण वा वासपु-
 डाण वा अणुदायंसि वा ओभिज्जमाणण वा कोट्ठिज्जमाणण वा भंजिज्जमाणण वा उक्किरिज्जमाणण वा
 विक्किरिज्जमाणण वा परिभुज्जमाणण वा परिभाइज्जमाणण वा भंडाओ वा भंडं साहरिज्जमाणण
 वा ओराला मणुणा मणहरा घाणमणनिवुतिकरा सव्वतो समंता गंधा अभिनिस्सवंति, भवेयारूवे,
 सिया?, णो इण्ठे सम्ठे, ते णं मणी एत्तो इट्ठतराए चेव गंधेणं पन्नत्ता ।

‘तेसि णमि’त्यादि, तेषां मणीनामयमेतद्रूपो गन्धः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, प्राकृततत्रात् ‘से’ इति बहु-
 वचनार्थः प्रतिपत्तव्यः, ते यथा नाम गन्धा अभिनिर्गच्छन्तीति सम्बन्धः, कोष्ठं—गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटास्तेषां, वाशब्दाः
 सर्वत्रापि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य प्रायो न तादृशो गन्ध आयाति, द्रव्यस्याल्पत्वात्, ततो बहुवचनं, तगरमपि गन्धद्रव्यं,
 एलाः प्रतीताः, चोयं—गन्धद्रव्यं चम्पकदमनकुङ्कुमचन्दनोशीरमरुकजातीयथिकामल्लिकान्नमल्लिककैतकीपाटलीनवमालिकाऽगु-
 रलवङ्गकुसुमवासकर्पूराणि प्रतीतानि, नवरमुशीरं—वीरणीमूलं स्नानमल्लिका—स्नानयोग्यो मल्लिकाविशेषः, एतेषां पुटानाम-

नुवाते—आध्यायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूले वाते वाति सति उद्भिद्यमानानामुद्घाट्यमानानां वाशब्दः सर्वत्रापि समुच्चये 'कु-
 द्विज्जमाणाण वा' इति इह पुंढः परिमितानि यानि कोष्ठादीनि गन्धद्रव्याणि तान्यपि परिमेये परिमाणोपचारात् कोष्ठपुटादीनीत्यु-
 च्यन्ते तेषां कुट्यमानानाम्—उदूखले खुद्यमानानां 'भंजिज्जमाणाण वा' इति श्लक्ष्णखण्डीक्रियमाणानां 'एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादिद्रव्या-
 णामवसेयं, तेषामेव प्रायः कुट्टनश्लक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात्, न तु यूथिकादीनां, 'उक्किरिज्जमाणाण वा' इति छुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां
 कोष्ठादिद्रव्याणां वा उत्कीर्यमाणानां 'विक्किरिज्जमाणाण वा' इति विकीर्यमाणानामितस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिभुज्जमाणाण
 वा' परिभोगाय उपयुज्यमानानां, कचित् 'परिभाइज्जमाणाण वा' इति पाठस्तत्र परिभाइज्जमाणानां—पार्श्ववर्त्तिभ्यो मनाग् दीय-
 मानानां, 'भंडाओ भंडं साहरिज्जमाणाण वा' इति भाण्डात्—स्थानादेकस्मादन्यद् भाण्डं—भाजनान्तरं संहियमाणानां उदाराः—
 स्फारास्ते चाग्नौजा अपि स्युरत आह—मनोज्ञा—मनोऽनुकूलाः तच्च मनोज्ञत्वं कुत इत्याह—मनोहराः—मनो हरन्ति—आत्मवशं नयन्तीति
 मनोहराः, इतस्ततो विप्रकीर्यमाणेन मनोहरत्वं, कुतः ? इत्याह—घ्राणमनोनिर्वृतिकराः, एवंभूताः सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—
 सामस्त्येन गन्धा अभिनिस्सरन्ति, जिघ्रतामभिमुखं निस्सरन्ति, कचित् 'अभिनिस्सवन्तीति' पाठः, तत्रापि स एवार्थो नवरमभितः
 स्रवन्तीति शब्दसंस्कारः, एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति—'भवेयारूवे सिया' स्यादेतत् यथा भवेद् एतद्रूपस्तेषां मणीनां गन्धः ?, सूरि-
 राह—'नो इण्ठे सम्ठे' इत्यादि प्राग्वत् ।

तेसि णं मणीणं इमेयारूवे फासे पणत्ते, से जहानामए आइणेति वा रूपेति वा बूरे इ वा णवणी-

ए इ वा हंसगन्धतूलिया इ वा सिरीसकुसुमनिचये इ वा बालकुसुमपत्रासी ति वा, भवेयारूवे सिया?,
णो इण्ठे सम्ठे, ते णं मणी एचो इटुतराए चेव जाव फासेणं पन्नत्ता ॥

‘तेसि णमि’त्यादि, तेषां ‘णमि’ति प्राग्वन्मणीनामयमेतद्रूपः स्पर्शः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, तत्रथा—
अजिनकं—चर्ममयं वस्त्रं स्तं—प्रतीतं बुरो—वनस्पतिविशेषः नवनीतं—अक्षणं हंसगन्धतूलीशिरीपकुसुमनिचयाश्च प्रतीताः, ‘बालकुसुदप-
त्रासी इव’ इति वालानि—अचिरकालजातानि यानि कुसुदपत्राणि तेषां राशिर्बालकुसुदपत्रराशिः, कचिद्‘बालकुसुमपत्रराशिः’ इति
पाठः, ‘भवे एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् । !

तए णं से आभियोगिए देवे तस्स दिवस्स जाणविमाणस्स बहूमज्झंदेसभागे एत्थ णं महं पिच्छाघरमं-
डवं विउच्चइ अणेगसंभसयसंनिविट्ठं अब्भुगयसुकयवेइयातोरणवरइयसालभंजियागं गुमिलिट्ठ-
विसिट्ठलट्ठसंठियपसत्थेवरुलियविमलसंभं णाणामणि [कणगरयण] खचियउज्जलवहुन्मरामसुविभ-
त्तेदेसभाइए ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नरुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं
कंचणमणिरयणथूभियागं णाणाविहंपंचवण्णधंटापडागपरिमंडियगसिहरं चवलं मरीतिकवयं वि-
णिम्मयुंतं लाउल्लोइयसाहिंयं गोभीस [सरस] रत्तचंदणदहरदिन्नपंचंगुलितलं उवाचियचंदणकलसं चंदण-
घडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागं आमत्तोसत्तविउलवट्ठवगधारियमल्लुदामकलावं पंचवण्णसरससुरभि-

मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं कालागुरुवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवमवमर्धतंगंहुद्धुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधव-
 द्विभूतं दिव्वं तुडियसदसंपणाइयं अच्छरगणसंधविकिण्णं पासाइयं दरिसिणिज्जं जाव पडिरूवं । तस्स णं
 पिच्छाघरमंडवस्स बहुसमरमणिज्जभूमिभागं विउव्वति जाव मणीणं फासो । तस्स णं पेच्छाघरमंडवस्स
 उल्लोयं विउव्वति पउमलयभत्तिचित्तं जाव पडिरूवं । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झ-
 दसभाए एत्थ णं महं एणं वइरामयं अक्खाडगं विउव्वति । तस्स णं अक्खाडयस्स बहुमज्झदेसभागे
 एत्थ णं महेगं मणिपेढियं विउव्वति अट्टजोयणाइं आयामविकुसंभेणं चत्तारि जोयणाइं वाहल्लेणं सव्वं
 मणिमयं अच्छं सण्हं जाव पडिरूवं । तीसे णं मणिपेढियाए उवारि एत्थ णं महेगं सिंहासणं विउव्वइ,
 तस्स णं सीहासणस्स इमेयारूवे वण्णावासं पणत्ते-तवणिज्जमया चक्कला रययामया सीहा
 सोवणिण्या पाया णाणामणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयमयाइं गत्ताइं वइरामया संधी णाणामणिम-
 ये वेच्चे, से णं सीहासणे इहामियउसभदुरगनरमगरविहगवालगकिंजररुसरभचमरकुंजरवणलयपउ-
 मलयभत्तिचित्तं [सं]सारसारोवचियमणिरयणपायवीढे अच्छरगमिउमसुरगणवतयकुसंतलिम्बकैसरपच्च-
 रयुयाभिरामे सुविरइयरयत्ताणे उवाचियस्वोमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे रत्तमुअसंवुए सुरम्मे आईगगरूय-
 बूरणवणियितूलफासे मउए पासाइए ४ ।

'तए णमि'त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महत्प्रेक्षागृहमण्डपं विकु-
 र्वति, कथम्भूतमित्याह—अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टं तथा अभ्युद्गता—अत्युत्कटा सुकृता—सुष्टु निष्पादिता वरवेदिकानि तोरणानि वरर-
 चिताः शालभञ्जिकाश्च यत्र तद्भ्युद्गतसुकृतवरवेदिकेतोरणवरचितशालभञ्जिकाकं, तथा सुश्लिष्टा विशिष्टा लष्टसंस्थिताः—मनोज्ञ-
 संस्थानाः प्रशस्ताः—प्रशस्तवास्तुलक्षणोपेता वैडूर्यविमलस्तम्भा—वैडूर्यरत्नमया विमलाः स्तम्भा यत्र तत्सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रश-
 स्तवैडूर्यविमलस्तम्भं, तथा नाना मणयः खचिता यत्र भूमिभागे स नानामणिखचितः सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य पाक्षिकः परनिपातः
 नाणामणिखचित बहुसमः—अत्यन्तसमः सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तत् नानामणिखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तभूमिभागं, तथा
 इहामृगा—वृक्षाः ऋपभतुरगनरमगरविहगाः प्रतीताः व्यालाः—स्वापदभुजगाः किंनरा—व्यन्तरविशेषाः रुरवो—मृगाः सरभाः—आटव्या
 महाकायाः पशवः चमरा—आटव्या गावः कुञ्जरा—दन्तिनः वनलता—अशोकादिलताः पद्मलताः—पद्मिन्यः एतासां भक्त्या—विच्छिन्न्या
 चित्रम्—आलेखो यत्र तदिहामृगऋपभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रं, तथा स्तम्भो-
 द्रतया—स्तम्भोपरिवर्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं, 'विज्जाहरजम-
 लजुगलजन्तजुत्तं पिव अचीसहस्समालिणीय'मिति विद्या धरन्तीति विद्याधरा—विशिष्टविद्याशक्तिप्रन्तः तेषां यमलयुगला-
 नि—समानशीलानि द्वन्द्वानि तेषां यन्त्राणि—प्रपञ्चाविशेषास्तेर्युक्तमिव अर्चिषां—मणिरत्नप्रभाज्वालानां सहस्रैर्मालनीयं—परिचा-
 रणीयं, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम अत्यद्भुतैर्मणिरत्नप्रभाजालैराकलितमिव भाति यथा नूनमिदं न स्वाभाविकं, किन्तु
 विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषप्रपञ्चप्रभावितिमिति, 'रूवगसहस्सकलितं भिसिमाणं भिम्भिसमाणं चक्रबुद्धोयणलेसं सुहफासं सस्सि-

रीयस्त्व'मिति प्राग्वत्, कचिदेतन्न दृश्यते, 'कञ्चणमणिरयणथूभियाग'मिति काञ्चनं च मणयश्च रत्नानि च काञ्चनमणिर-
 त्तानि तेषां-तन्मयी स्तूपिका-शिखरं यस्य तत्तथा नानाविधाभिः-नानाप्रकाराभिः पञ्चवर्णाभिर्वर्णटाभिः पताकाभिश्च परि-सामस्त्येन
 मण्डितमग्रं-शिखरं यस्य तन्नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताग्रशिखरं, चपलं-चञ्चलं चिकचिकीयमानत्वात् भरीचिकवचं-कि-
 रणजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चत् 'लाजलोदयमहिय'मिति लाइयं नाम-यद्भूमोमयादिनोपलेपनं उल्लोइयं-कुडयानां मालस्य च सेटि-
 कादिभिः सम्पृष्टीकरणं लाजलोइयाभ्यामिव महितं-पूजितं लाजलोइयमहियं, तथा गोशीर्षेण-गोशीर्षनामकचन्दनेन दर्दरेण-बहलेन
 चोपेढाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुल्यस्तला-हस्तका यत्र तद्गोशीर्षरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलं, तथा उपचिता-निवेशिताः चन्दनक-
 लशा-मङ्गलकलशा यत्र तदुपचितचन्दनकलशं, 'चंदणघडमुकयतोरणपडिदुवारदेसभागमिति' चन्दनघटैः-चन्दनकलशैः मुकुता-
 नि-सुण्डु कृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः, गानि तोरणानि तानि चन्दनघटमुकृतानि प्रति द्वारदेशभागं-द्वारदेश-
 भागे यत्र तत् चन्दनघटमुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागं, तथा 'आसत्तोसत्तचिपुलवदृग्नारियमल्लदामकलाव'मिति आ-अवाङ्
 अधोभूमौ लग्न इत्यर्थः, उत्सक्तं-ऊर्ध्वराक्तं उल्लोचतले उपरि समन्वद् इत्यर्थः विपुलो-विस्तीर्णः दृत्तो-वर्चुलः वग्यारिय इति-प्रल-
 म्बितो माल्यदामकलापः-पुष्पमालासमूहो यत्र तदासक्तोत्सक्तविपुलवृत्तप्रलम्बितमाल्यदामकलापं, तथा पञ्चवर्णेन सरसेन-सन्ला-
 येन गुरभिणा मुक्तेन-क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलितं पञ्चवर्णसरसगुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं, 'कालागुरुपव-
 रकुन्दुरुक्ततुरक्तध्रुवमधमधंतगन्धुधुयाभिरामं गुग्गंधवरगंधियं गंधचट्टिभूय'मिति प्राग्वत्, तथा अप्सरोगणानां सङ्घः-समुदायस्तेन
 सम्यग्-रमणीयतया विहीर्णं-व्याप्तम'प्सरोगणसङ्घविकीर्णं, तथा दिव्यानां त्रुटितानाम् आतोद्यानां-वेणुवीणामृदङ्गनादीनां ये

शब्दास्तैः सम्प्रणादितं—सम्यक्—श्रोत्रमनोहारितया प्रकर्षेण नादितं—शब्दवद् दिव्यवृद्धितशब्दसम्प्रणादितं, 'अच्छं जाव पडिरुव' मिति यावच्छब्दकरणत् 'अच्छं सण्हं घट्टं मट्टं नीरयं निम्मलं निपपं कं निक्कं कडच्छायं सण्णं सभिरियं सबल्लोयं पासाइयं दरिसणिज्जं अभिरुवं पडिरुव' मिति द्रष्टव्यं, एतच्च प्राणवद्वाख्येयं । 'तस्स णमि' त्यादि, तस्य 'णमि' ति प्राग्वत् प्रेक्षागृहमण्डपस्यान्तः—मध्ये बहुसमरमणीयं भूमिभागं विकुर्वन्ति, तद्यथा—आलिगणुकरमिति वेत्यादि, तदेव तावद्वक्तव्यं यावन्मणिस्पर्शसूत्रपर्यन्तः, तथा चाह—'जावमणीयं फासो' इति । 'तस्स णमि'त्यादि, तस्य णमिति पूर्ववत् प्रेक्षागृहमण्डपस्य उल्लोकम्—उपरिभागं विकुर्वन्ति पद्मलताभक्तिचित्रं 'जाव पडिरुवमि' इति, यावच्छब्दकरणात् 'अच्छं सण्हं'मित्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः । 'तस्स णमि' त्यादि, तस्य—बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र 'ण' मिति पूर्ववत् एकं महान्तं वज्रमयमक्षपाटं विकुर्वन्ति, तस्य चाक्षपाटकस्य बहुमध्यदेशभागे तत्रैकां महतीं मणिपीठिकां विकुर्वन्ति, अष्टौ योजनान्यायामणिकम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहुल्येन—उच्चैस्त्वेनेति भावः, कथंभूतां तां विकुर्वन्तीत्यत आह—'सर्वमणिमयी' सर्वात्मना मणिमयीं यावत्करणादच्छामित्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपर्यत्र महदेकं सिंहासनं, विकुर्वन्ति, तस्य च सिंहासनस्यायमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—तपनीयमयाः चकला रजतमयाः सिंहास्तैरुपशोभितं सिंहासनमुच्यते, सौवर्णिकाः—सुवर्णमयाः पादाः नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि—पादानामुपरितना अवयवविशेषाः जम्बूनःमयानि गात्राणि वज्रमया—वज्ररत्नापूरिताः सन्धयो—गात्राणां सन्धिमेलाः नानामणिमयं वेद्यं—तज्जातः 'से णं सीहासण इत्यादि' तत् सिंहासनमीहामृगक्रुपभतुरगनरमकरगालककिन्नररुहसरधचमरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रं '[सं] सारसारोवचिणमणिरयणपायीढ'मिति '[सं]सारसारैः—प्रधानैः अणिरत्नैरुपचितेन पाद-

पीठेन सह यत्तत्तथा, प्राकृतत्वाच्च पदोपन्यासव्यत्ययः 'अच्छरयमउमसूरगनवतकुसनलिङ्गकैसरपचत्थु गाधिरागे इति' अस्मा-
 रकम्-आच्छादकं मृदु यस्य मसूरकस्य तदस्तरकमृदु, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा त्वरूयेपां ते नवत्वचः कुशान्ताः-
 दर्भपर्यन्ता नवत्वचश्च ते कुशान्ताश्च नवत्वकुशान्ताः-प्रत्ययत्वग्र्दर्भपर्यन्तरूपाणि लिम्बानि-कोमलानि नगन गीलानि च केसरानि
 मध्ये यस्य मसूरकस्य तत् नवत्वकुशान्तलिम्बकैसरम् आस्तरकमृदुना मसूरकेण नवत्वकुशान्तलिम्बकैसरेण प्रत्ययवस्तु मम्-आच्छा-
 दितं सत् यदभिरामं तत्तथा, विशेषणपूर्वापरनिपातो यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्, 'आईणगरुअचूरनवणीयतूलहासे' इति पूर्ववत्,
 तथा 'सुविरइयरचाणे' तथा सुषु विरचितं सुविरचितं रजस्ताणमुपरि यस्य तत्सुविरचितरजस्ताणं, 'उवचियवोमियदुगुल्लपट्टपडि-
 च्छयण'मिति, उपचितं-परिकर्मितं यत्क्षामं दुल्लं-कार्पासिकं वत्सं परिच्छादनं रजस्ताणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं यस्य तत्तथा,
 तत् उपरि 'रत्तंसुयंसंघुडे' इति रक्तांशुकेन-अतिरमणीयेन रक्तेन वस्त्रेण संघृतम्-आच्छादितमत एव सुरम्यं, 'पासाइण दरि-
 सणिज्जे अभिरूवे' इति प्राग्वत् ॥

तस्स णं सिंहासणस्स उवरि एत्थ णं महंगं विजयदूसं विउव्वंति, संखं (संख) कुंददगरयअमय
 महियेफेणपुंजसंनिगासं सव्वरयणामयं अच्छं सण्हं पासादीयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं । तस्स णं
 सीहासणस्स उवरिं विजयदूसस्स य बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं (महं एगं) वयरामयं अंकुसं विउव्वंति,
 तस्सि च णं वयरामयंसि अंकुसंसि कुंभिके सुत्तादामं विउव्वंति । से णं कुंभिके सुत्तादामे अन्नेहि च-
 उहि अन्नकुंभिकेहि सुत्तादामेहि तदद्भुत्तपमाणेहि सव्वओ समंता संपरिखित्ते । ते णं वामा तवणिज्ज-

लंबूसगा सुवण्णपयरगमंडियग्गा णाणामणिरयणविविहहारव्वहारउवसोभियसमुदाया ईसि अणमणम-
संपत्ता वाएहिं पुब्बावरदाहिणुत्तरागएहिं मंदाय मंदाय एहज्जमाणाणि २ पलंबमाणाणि २ पेज्जंज [पज्जंज]
माणाणि २ उरालेण सणुत्तेणं मणहरेणं कणमणणिब्बुत्तिकरेणं सदेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरे-
माणा स्त्रिरीए अतीन २ उवसोभेमाणा चिदंति । तए णं से आभिओगिए देवे तस्स सिंहासणस्स अवरुत्त-
रेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरिआभस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि
भद्दासणसाहस्सीओ विउव्ह, तस्स णं सीहासणस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चउण्हं
अगमहिस्सीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउव्ह, तस्स णं सीहासणस्स दाहिण-
पुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स अब्भितरपरिसाए अट्टण्हं देवसाहस्सीणं अट्ट भद्दासणसाह-
स्सीओ विउव्ह, एवं दाहिणेणं मज्झिमपरिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दस भद्दासणसाहस्सीओ विउ-
वति दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरपरिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वति
पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं आणियाहिवतीणं सत्त भद्दासणे विउव्वति, तस्स णं सीहासणस्स चउदिसि एत्थणं सूरिया-
भस्स देवस्स सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वति, तेजहा-पुर-
च्छिमेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमे णं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेणं
चत्तारि साहस्सीओ । तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए

अहरुणायस्स वा हेमंतियचालियसूरियस्स वा खयरिंगालाण वा रतिं पज्जलियाण वा जावाकुसुमवणस्स वा किंसुयवणस्स वा पारियायवणस्स वा सव्वतो समंता संकुसुमियस्स, भवेयारूवे सिया?, णो इणंठे समंठे, तस्स णं दिवस्स जाणविमाणस्स एत्तो इट्ठराए चेव जाव वणणेणं पणत्ते, गंधो य फासो य जहा मणीणं । तए ण से अभिओगिए देवे दिवं जाणविमाणं विउव्वइ २ ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवा गच्छइ २ ता सूरियाभं देवं करयलपरिगहियं जाव पच्चप्पिणंति ॥ (सू० १५)

‘तस्स णमि’त्यादि, तस्य, सिंहासनस्योपर्युल्लोके ‘अत्र’ अस्मिन् स्थाने महदेकं विजयदूष्यं—वत्तविशेषः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्—‘विजयदूष्यं वत्तविशेष’ इति, तं विकुर्वन्ति—सशक्त्या निष्पादयन्ति, कथम्भूतमित्याह—‘शङ्खकुन्ददरुनोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निपाशं’ शङ्खः प्रतीतः, कुन्देति—कुन्दकुसुमं दत्तजः—उदरकृणाः अमृतस्य—क्षीरोद्भिजलस्य मथितसः । यः फेनपुञ्जो—डिण्डीरोत्तरः तत्सन्निपाशं—तत्समप्रभं, पुनः कथम्भूतमित्याह—‘सव्वरणामयं’ सर्वात्मना स्तनमयं ‘अच्छं सणं पासाइगभि’ त्यादिविशेषणजालं प्राप्यत् । ‘तस्स णमि’त्यादि, तस्य सिंहासनस्योपरि तस्य विजयदूष्यस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महान्मनं कंचनमयं—वज्ररत्नमयमश्कुशम्—अङ्कुशाकारं मुक्तादापावलम्बनाश्रयं विकुर्वन्ति, तस्मिंश्च वत्तमयेऽङ्कुशे महदेकं कुम्भाग्रं—मगधदेशमसिद्धं कुम्भपरिमाणं मुक्तादाम विकुर्वन्ति । ‘से णमि’त्यादि, तत्कुम्भाग्रं मुक्तादापि अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैः—कुम्भपरिमाणैर्मुक्तादामभिस्तदर्थोचित्वप्रमाणमात्रैः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन सम्परिक्षिप्तं—व्याप्तं । ‘ते ण दामा’ इत्यादि, तानि पञ्चापि दामानि ‘तवणिज्जलंबूसगा (गंगा?)’ तपनीयमया लम्बूसगा—आभरणविशेषरूपा (पाः सुवर्णप्रतरताः—सुवर्णपत्राणि

तैः मण्डितं-शोभितं अग्रं-अग्रभागो येषां तानि तथा अ) ग्रभागे येषां प्रलम्बमानानां तानि तथा, नानामणिरत्न-
 रत्नमयैर्विविधैः-विचित्रैर्हारैश्चोपशोभितः-सामस्येनोपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा, तथा ईषत्-मनाक् अन्योऽन्य-
 परस्परं असंभ्रामानि-असंलग्नानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैः (वातैः) मन्दाय मन्दाय इति-मन्दं मन्दं 'एज्जमानानि' कम्पमानानि
 ' भृशाभीण्याविच्छेदे द्विः प्राकृतमवादे ' रित्यविच्छेदे द्विवचनं यथा पचन्ति पचन्तीत्यत्र, एवमुत्तरत्रापि, ईषत्कम्पनवशादेव
 प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि २ ततः परस्परं सम्पर्कवशतः ' पेज्जंजमाणा पेज्जंजमाणा ' इति शब्दायमानानि
 २ उदारेण स्फारेण शब्देनेति योगः, स च स्फारशब्दो मनःप्रतिक्ल्लोऽपि भवति तत आह-'मनोज्ञेन' मनोऽनुक्ल्लेन, तच्च मनोऽनु-
 क्ल्लत्वं लेशतो स्यादत आह-' मनोहरेण ' मनांसि श्रोतॄणां हरति-एकान्तेनात्मवशं नयतीति मनोहरो 'ल्लिहादेराकृतिगणत्वादच्-
 प्रत्ययः ' तेन, तदपि मनोहरत्वं कुत इत्याह-' कर्णमनोनिर्वृतिकरेण ' ' निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'
 मिति वचनात् हेतौ तृतीया, ततोऽयमर्थः-प्रतिश्रोतृ कर्णयोर्मनसश्च निर्वृतिकरः-सुखोत्पादकस्ततो मनोहरस्तेनेत्यम्भूतेन शब्देन
 तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् सर्वतो-दिक्षु समन्ततो-विदिक्षु आपूरयन्ति २, शत्रन्तस्य स्यादाविदं रूपं, अत एव श्रिया-शोभया
 अतीवोपशोभमानानि २ तिष्ठन्ति । 'तए णमि'त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य सिंहासनस्यापरोत्तरेण, वायव्ये कोणे
 इत्यर्थः, उत्तरेण-उत्तरस्यां 'उत्तरपुरच्छिमेण' ईशान्यां 'अत्र' एतासु तिसृषु दिक्षु सूर्याभस्य देवस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां
 योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि विकुर्वन्ति, पूर्वस्यां चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि दक्षिणपूर्व-
 स्यामभ्यन्तरपर्वदोऽष्टानां देवसहस्राणां योग्यानि अष्टौ भद्रासनसहस्राणि दक्षिणस्यां मध्यमपर्वदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि

दश भद्रासनसहस्राणि, दक्षिणापरस्यां नैऋतकोण इत्यर्थः; बाह्यपर्वदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादश भद्रासनसहस्राणि पश्चिमायां
 सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्त भद्रासनानि विकुर्वति । तदनन्तरं तस्य सिंहासनस्य चतसृषु दिक्षु अत्र सामानिकादिदेन भद्रासनानां
 पृष्ठतः सूर्याभस्य देवस्य सम्बन्धनां षोडशानामात्मरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासनसहस्राणि विकुर्वति, तद्यथा-चत्वारि
 भद्रासनसहस्राणि पूर्वस्यां चत्वारि दक्षिणतश्चत्वारि पश्चिमायां चत्वारि उत्तरतः सर्वसङ्ख्यया सप्ताधिकानि चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि
 ५४००७ भद्रासनानां विकुर्वति । 'तस्स णं दिवस्से'त्यादि, तस्य 'णमि'ति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्यायम्-अनन्तरं वक्ष्यमा-
 णस्वरूपो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-**'से जहानामए'** इत्यादि; स यथानाम अचिरोद्गतस्य-क्षणमात्रमुद्गतस्य-**'हेम-**
न्तिकस्य' शिशिरकालभाविनो बालसूर्यस्य स ह्यत्यन्तमारक्तो भवति दीप्यमानश्चेत्युपादानं, वाशब्दाः सर्वेऽपि समुच्चये, खादिराङ्गा-
 राणि वा 'रत्ति'मिति सप्तम्यर्थे द्वितीयाः प्राकृतत्वात् यथा-**'उय विणयभत्तिह्वे पूरेमसिसिरे'देहे'गए सूरै कत्तो रत्ति सुद्धे पाणियसद्धा**
सउणयाणमि' त्यत्र, ततोऽयमर्थः-रात्रौ प्रज्वलितानां जपाकुसुमवनस्य वा किंशुकवनस्य वा पारिजातवनस्य वा सर्वतः-सर्वासु दिक्षु
 समन्ततः-सामस्त्येन **'सङ्कुसुमितस्य'** सम्यक् कुसुमितस्य; अत्रान्तरे शिष्यः पृच्छति-यादृगरूप एतेषां वर्णाः **'भवेयारूवे'सिया'**
 इति स्यात्-कथञ्चिद् भवेदेतद्रूपस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य वर्णः ? । स्वरिराह-**'नो' इण्ठे समद्धे, तस्स णं दिव्वस्स जाणवि-**
माणस्स एत्तो इद्धतराए'चेव मणुअतराणे'चेव मणामताराणे'चेव वर्णे पण्णत्ते' इति प्राग्वत् व्याख्येयम्; **'गंयो फासो जहा मणीण'**
मिप्ति'गन्धः'स्पर्शः'यथा प्रागृ मणीनामुक्तस्तथा वक्तव्यः; स चैवं-तस्स णं दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे' एयारूवे गंवे' पण्णत्ते,
तंजहा-से'जहानामए कोट्टपुढाण'वा तगरपुढाण'वा' इत्यादि । "तए णं से'आधिओगिए देवे' इत्यादि, यावत्करणात् 'करय-

छपरिगहियं दसनहं सिरसावतं मत्थए अंजाल कहुं जएणं विजएणं वद्धावेइ वद्धावित्ता एयमाणत्तियमिं ति द्रष्टव्यम् ॥
 तए णं से सूरिआभे देवे आभिओगस्स देवस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्महट्ठ जाव हिघए दिव्वं
 जिणिंदाभिगमणजोगं उत्तरवेउव्वियरूवं विउव्वति २ ता चउहिं अगमहिंसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं
 अणीएहिं, तंजहा-गंधवणीएण य गट्ठाणीएण य सद्धिं संपरिवुडे तं दिव्वं जाणविमाणं अनुपया-
 हिणीकरेमाणे २ पुरच्छिमिल्लेणं तिसोपाणपडिरूवणं दुरुहत्ति दुरुहत्ता जेणेव सिंहासणे तेणेव
 उवागच्छइ २ ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सणिसणणे । तए णं तस्स सूरिआभस्स देवस्स
 चत्तारि सामाणियसाहसीओ तं दिव्वं जाणविमाणं अनुपयाहिणीकरेमाणा उत्तरिल्लेणं तिसो-
 वाणपडिरूवएणं दुरुहंति दुरुहत्ता पत्तेयं २ पुव्वणत्थेहिं मद्दासणेहिं णिसोयंति, अस्सेसा देवा य
 देवीओ य तं दिव्वं जाणविमाणं जाव दाहिणिंल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं दुरुहंति २ ता पत्तेयं
 २ पुव्वणत्थेहिं भद्दासणेहिं निसीयंति । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स तं दिव्वं जाणविमाणं दुरुहस्स
 सम्राणस्स अट्ठमंगलगा पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्थिता, तंजहा-योत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा ।
 तत्रणतरं च णं पुण्णकलसंभिगार दिव्वा य छत्तपडागा सचामरा दंसणरतिया आलोपदरिसणिंज्जा वाउ-
 द्धुयविजयवेजयंतीपडागा ऊसिया गगणतलमणुलिहंती पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्थिया । तयणंतरं
 च णं वेरुलियभिसंतविमलदंडं पलंक्कोरंदमल्लदामोचसोभितं चंदमंडलनिभं समुस्सियं विमलमा-

यवत्तं पवरसीहासणं च मणिरयणभत्तिचित्तं सपायपीढं सपाउयाजोयसमाउत्तं बहुकिंकरामर-
परिगगहियं पुरतो अहाणुपुन्वीए संपत्थियं । तयाणंतं च णं बहरामयवद्वल्लसंठियसुसिलिद्धप-
रियद्वमद्वसुपत्तिट्ठिए विसिद्धे अणेगवरपंचवण्णकुडभीसहसुस्सिए [परिमंडियाभिरामे] वाउडुय-
विजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिते तुंगे गगणतलमणुलिहंतसिहरे जोअणसहस्समूसिए मह-
तिमहालए महिंदज्जए पुरतो अहाणुपुन्वीए संपत्थिए । तयाणंतं च णं सुखवणेवत्थपरिकच्छिया
सुसज्जा सन्वालंकारभूसिया महया भड्चडगहपहगरेणं पंचअणीयाहिर्वईणो पुरतो अहाणुपुन्वीए
संपत्थिया । [तयाणंतं च णं बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य सएहिं २ ख्वेहिं सएहिं २
विसेसेहिं सएहिं २ विदेहिं सएहिं २ णेज्जाएहिं सएहिं २ णेवत्थेहिं पुरतो अहाणुपुन्वीए संपत्थिया]
तयाणंतं च णं सूरियाभविमाणवगसिणो बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य सविट्ठिए जाव ख्वेणं
सूरियाभं देवं पुरतो पासतो य मगगतो य समणुगच्छंति ॥ सु० १६ ॥

‘तए णं से सूरियाभे देवे’ इत्यादि, दिव्यं-प्रधानं जिनेन्द्रस्य-भगवतो बद्धमानस्यागिनोऽभिगमनाय-अभिमुखं गमनाय
योग्यम्-उचितं जिनेन्द्राभिगमनयोग्यमुत्तरवैक्रियं रूपं त्रिकुञ्चनि, विकुञ्चित्वा चतस्रभिप्रमहिणोभिः सपरिचाराभिर्दोभ्यामनी क्राभ्यां,
तत्रथा-गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च, सार्द्धं, तत्र सहभावः स्वस्वामिभावमन्तरेणापि दृष्टो, यथा समानगुणविभवयोर्द्वयोर्मित्रयोः,
अतः स्वस्वामिभावप्रकटनार्थमाह-‘संपरिवुडे’ सम्पगाराथकभावं विभ्राणैः परिरुतः-सम्परिरुतः तत दिव्यं यानावमानमनुप्रदक्षिणी

कुर्वन्-पूर्वतोरणानुक्कल्येन-प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वण-तोरणेनानुप्रविशति-स्वसिंहासनानुक्कलं प्रविशति, प्रविशन्-पूर्वेण-त्रिसोपानप्रति-
 रूपकेण' प्रतिविशिष्टरूपेण-त्रिसोपानेन तद्-यानविमानं-‘दुरुहइ’ति आरोहति, आरुह्य च ‘जेजेवे’ति यस्मिन्नेव देशे तस्य मणि-
 पीठिकाया उपरि-सिंहासनं-तत्रोपागच्छति, उपागत्य च-सिंहासनवरगतः सन् पूर्वाभिमुखः ‘सन्निपण्णः’ सम्यक्-सकलसेवक
 जनचमत्कारकारिण्या-उपवेशनस्थित्योपविष्टः। ‘तए णमि’त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि तद्
 दिव्यं यानविमानमनुप्रदक्षिणीकुर्वन्ति; उत्तरेण-त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, ‘पुञ्चणत्येहिं’ इत्यादि, अत्र सप्तम्यर्थं तृतीया,
 पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु निपीदन्ति, अवशेषाः-अभ्यन्तरस्पर्षदादयो देवाः देव्यश्च-दक्षिणेन त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, आरुह्य
 च स्वेषु भद्रासनेषु निपीदन्ति । ‘तए णमि’त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य तद् दिव्यं यानविमानमारुह्य पुरताऽष्टाष्टमङ्ग-
 लकानि यथानुपूर्व्या-वक्ष्यमाणपाठक्रमेणेत्यर्थः, सम्प्रस्थितानि, तद्यथा-‘सोत्थियसिखिच्छे’ त्यादि, पूर्व स्वस्ति नः तदनन्तरं
 श्रीवत्सस्तदनन्तरं पूर्णकलशभुज्जारदिव्यातपत्रपताकाः सचामराः, कथम्भूताः ? इत्याह-‘दर्शनरतिका’ दर्शने-अवलोकने रतिया-
 सु ता दर्शनरतिकाः, इह दर्शनरतिकमपि किञ्चिदालोकदर्शनीयं न भवत्यमङ्गलत्वात् यथा गर्भवती युवतिः, अत आह-आलोके-
 बहिः प्रस्थानसमयाविति दर्शनीया-द्रष्टुं योग्या मङ्गल्यत्वात्, अन्ये त्वाहुः-आलोके दर्शनीया न पुनरस्तुद्या आलोकदर्शनीया,
 तथा वातोद्भूता विजयसूचिका वैजयन्तीति विजयवैनयन्ती च उत्पृता-ऊर्ध्वीकृता गगनतलम्-अम्भरतलमनुलिखन्ती-अभिलङ्घ-

यन्ती 'पुरतो' यथानुपूर्णा सम्प्रस्थिता । तयन्तरं च णगि'त्यादि, तदनन्तरं 'नेरुलियभिमंतविमलदृड'मिति 'त्रैर्इयस्त्वमगो
भिः'तो-दीप्यमानो विमलो-निर्मलो दण्डो यस्य तत्तथा 'पलं च कोरं दमल्लुदामोवसोदिय'मिति, प्रलम्बते इति प्रलम्बि तेन-प्रल-
म्बमानेन कोरं दमल्लुदाम्ना-कोरं दपुष्पमालयोपशोभितं प्रलम्ब कोरं दमल्लुदामोवसोभितं चन्द्रमण्डलनिभं दीप्त्या शोभया
वर्तुलतया चन्द्रमण्डलाकारं समुत्पृतं सम्प्रगृह्णीकृतं विमलमातपत्रं तथा प्रवरं सिंहासनं मणिरत्नैः भक्त्या-विच्छिन्न्या चित्रं यत्
तन्मणिरत्नभक्तिचित्रं, सह पादपीठं यस्य तत्सपादपीठं, तथा 'सपादयाजोगसमाञ्जस'मिति, पादुकायोगः-पादुकाद्वितयं तस्य
समायोजनं समायुक्तं सह पादुकायोगनमायुक्तं यस्य तत्तथा 'बहुकिङ्करागरपरिगह्वियमि'ति बहुभिः किङ्करैः-किङ्करहल्लैरमरैः
परिवृहीतं 'पुरतो' यथानुपूर्णा सम्प्रस्थितं । तदनन्तरं 'यइरामयवटुलटुसंठियमुसिलिट्टपरिघट्टमट्टमुपइट्टिण'ति, यत्तमयो-यत्तर-
लमयः तथा वृत्तं-वर्तुल लटुं-मनोऽं संस्थितं-संस्थान-माकारो यस्य सदृत्तलटुसंस्थितः तथा मुश्चिलटुः-मुश्चैरपापत्रावयवो ममृण
इत्यर्थः परिवृष्ट इव परिवृष्टः खरशानया पापाणप्रतिगावत् मृष्ट इव मृष्टः मुहुमाशानया पापाणप्रतिमेव मुप्रतिष्ठितो न तु तिर्य-
कूपतिततया वक्रः तत एतेषां पदानां पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, अत एव शेषवचनेभ्यो निशिष्टः-अतिशायी, तथा अनेकानि-
अनेकसङ्ख्याकानि वराणि-प्रधानानि पञ्चवर्णानि कुडपीसहस्राणि उत्सृजानि यत्र सोऽनेकतरपञ्चवर्णकुडपीसहस्रोत्सृतः,
क्लान्तस्य परनिपातो मुख्यादिदर्शनात्, चातोद्धृतविजयवैजयन्तीपता कालत्रातिच्छत्ररुलितः, तुङ्गः-अत्युच्चो योजनसहस्रममाणो-

चञ्चयत्वात्, तथा गगनतलम्-अम्बरतलमनुलिखत् शिखरम्-अग्रभागो यस्य स तथा योजनसहस्रमुत्सृतः अत एव 'महइमहालए' इति, अतिशयेन महान् महेन्द्रध्वजः 'पुरतो' यथानुपूर्व्यां संप्रस्थितः । तदनन्तरं 'सुरुवनेवत्थपरिकच्छिया' इति, सुरुपं नेपथ्यं परिकक्षितं-परिवृहीतं येस्ते तथा, तथा सुष्ठु-अतिशयेन सज्जाः-परिपूर्णाः स्वसामग्रीसमायुक्ततया प्रगुणीभूताः-सर्वालङ्कारविभूषिताः 'महता भटचडगरपहकरेणं'ति महता-अतिशयेन भटचटकरपहकरेण-चटकरप्रधानभटसमूहेन पञ्चानीकानि पञ्चानीकाधिपतयः 'पुरतो' यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थिताः । तदनन्तरं च सूर्याभविमानवासिनो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च सर्वध्यायावत्करणात् 'सव्वजुए सव्ववलेण'मित्यादि परिग्रहः, सूर्याभं देवं पुरतः पार्श्वतो मार्गतः-पृष्ठतः समनुगच्छति ।

तए णं मे सूरियाभे देवे तेणं पंचाणीयपरिखित्तं वहरामयवट्टहसंठिएण जाव जोयणसहस्रसमूसिएण महतिमहालतेणं महिंदज्जएणं पुरतो कट्टिजमाणेणं चउहिं सामाणियसहस्रेहिं जाव सोलमंहि आय-रकूखदेवसाहस्सोहिं अत्तेहिं य बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहिं य सद्धिं संप-रिबुडे सव्विड्डिए जाव रवेणं सोधम्मस्स कप्पस्स मज्झंमज्झे णं तं दिव्वं देविड्डिं दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवाणुभावं उवदंसेमाणे २ पडिजागरेमाणे २ जेणेव सोहम्मकप्पस्स उत्तरिद्धिं णिज्जाणमग्गे तेणेव उवागच्छति, २ जोयणसयसाहस्सितेहिं विग्गहेहिं ओचयमाणे योतोवयमाणे ताए उक्किट्टाए जाव तिरियमसंखिज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झंमज्झेणं वीहवयमाणे २ जेणेव नंदीसरवरदीवे जेणेव दाहिणपुरच्छिभिद्धेरतिकरपव्वते

तेणेव उवागच्छति २ ता तं दिव्यं देविदि जाव दिव्यं देवाणु भावं पडिसाहरेमाणे २ पडिसंखेवेमाणे २ जेणेव
जंबूद्वीवे २ जेणेव भारह वासे जेणेव आमलकण्या नयरी जेणेव अंबसालवणे चेहण जेणेव समणे भगवं
महावीरे तेणेव उवागच्छइ २ ता समणं भगवं महावीरं तेणं दिव्येणं जाणविमाणेणं तिखुत्तो आयाहिणं
पयाहिणं करेइ २ ता समणस्स भगवतो महावीरस्स उत्तरपुरच्छिमे दिसिभागे तं दिव्यं जाणविमाणं
ईसिं चउरंगुलमसंपत्तं धरणि तलंसि ठवे ठविता चउहिं अगमहिंसीहि सपरिवाराहिं दोहिं अणी-
याहिं तंजहा गंधवाणिण यणट्टाणिण य सद्धिं संपरिवुडे ताओ दिवाओ जाणविमाणाओ पुरच्छिमिद्धि-
णं तिसोवाणपटिल्वणं पचोरुद्धति । तणं तस्स सूरिया भस्स देवस्स चत्तारि सामगियसाहस्सीओ
ताओ दिव्याओ जाणविमाणाओ उत्तरिद्धेणं तिसोवाणपटिल्वणं पचोरुद्धति, अवसेसा देवा य देवीओ
य ताओ दिव्याओ जाणविमाणाओ दाहिणिद्धेणं तिसोवाणपटिल्वणं पचोरुद्धति । तणं से सूरि-
याभे देवे चउहिं अगमहिंसीहि जाव सोलसहिं आयरत्तदेवसाहस्सीहि । अण्णेहि य चउहिं सूरिया-
भविमाणयासीहि वेमाणिणहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सच्चिदीए जावयरवेणं जेणेव समणे
भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति २ ता समणं भगवं महावीरं तिखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति
२ ता चंदति नमंसति धंदिता नमंसिता एवं ययासी अहं नं भंते । सूरियासे देवे देवाणु पियणं चंदा मि

णमंसामि जाव पज्जुवासामि (सू० १७) स्वरियाभाति समणे भगवं महावीरे स्वरियाभं देवं एवं वयासी-
पोराणमेयं स्वरियाभा ! जीयमेयं स्वरियाभा ! किच्चमेयं स्वरियाभा ! करणिज्जमेयं स्वरियाभा ! आइण्ण-
मेयं स्वरियाभा ! अब्भणुण्णायमेयं स्वरियाभा ! जे णं भवणवइवाणमंतरजोइसवेमाणिया देवा अरहंते
भगवंते वंदंति नमंसति वन्दिता नमंसित्ता तओ पच्छा साइं साइं नामगोत्ताइं साहित्ति, तं पोराणमेयं
स्वरियाभा ! जाव अब्भणुन्नायमेयं स्वरियाभा ! (सू० १८) तए णं से स्वरियाभे देवे समणेणं भगवया
महावीरेणं एवं बुत्ते समाणे हट्ठ जाव समणं भगवं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासणे
णातिदूरे सुस्ससमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएणं पंजलिउडे पज्जुवासति ॥ (सू० १९ ॥)

‘तएण’मित्यादि ततः स सूर्याभो देवः तेन पञ्चानीकपरिक्षिप्तेन यथोक्तविशेषणविशिष्टेन महेन्द्रध्वजेन पुरतः प्रकृष्यमाणेन
चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिः सपरिवाराभिरग्रमहिषीभिस्तिसृभिः पर्पद्भिः सप्ताभिरनीकाधिपतिभिः षोडशभिरात्तरक्षदेवसहस्रै-
रन्यैश्च बहुभिः सूर्याभविमानवासिर्भिवमानिकैर्देवदेवीभिश्च सार्द्धं सम्परितृतः सर्वद्धर्चा सर्वद्युत्या यावत्करणात्—‘सन्ववलेणं सब-
समुदएणं सबादरेणं सबविभूसाए सबविभूइए सबसंभमेणं सबपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सबदिवतुडियसद्वसन्निनाएणं महया इड्डीए
महया जुइए महया वलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमयपडुप्पवाइयरवेणं संखपणवपडहभेरिअल्लरिखरमुहिहुडुक्कुरयमुइ-
गटुंदुभिनिग्घोसनाइयरवेण’ मिति परिगृह्यते, सौधर्मस्य कल्पस्य मध्येन तां दिव्यां देवार्द्धं दिव्यां देवद्युतिं दिव्यां देवानुभूतिं ‘लाले-

माणे २ 'इति उपलालयन् २ लीलया उपशुद्धान इति भावः, येनैव सौधर्मस्य कल्पस्योत्तराहो निर्याणमार्गो—निर्गमनमार्गस्तेनैव पार्श्वेनोपागच्छति, 'ताण् उक्खिद्वाए' इत्यादि पूर्ववद्वाचत् दिव्यया देवगत्या योजनगतसहस्रकैः—योजनलक्षप्रमाणेर्विग्रहैः—क्रम-
स्वपतन्—अधस्तादवतरन् व्यतिव्रजंश्च—गच्छंश्च तिर्यग् असङ्ख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन 'जेणव'त्ति नन्दीधरो द्वीपः यस्मिन् प्रदेशे यस्मिन्नेव च प्रदेशे तस्मिन् नन्दीधरे द्वीपे दक्षिणपूर्वः—आग्नेयकोणवर्त्ती रतिकरनामा पर्वतस्तस्मिन्नुपागच्छति, उपागत्य च तां दिव्यां देवर्द्धिं यावद् दिव्यं देवानुभावं ज्ञानेः २ प्रतिसंहरन् २ एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—प्रतिसङ्क्षिपन् २ यस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः तत्र च जम्बूद्वीपे यस्मिन् प्रदेशे भारतवर्षं तस्मिन् प्रदेशे आमलकल्पा नगरी तस्याश्चाऽमलकल्पाया नगरी वहि-
र्मस्मिन् प्रदेशे आश्रितशालवनं चैतयं तस्मिन् प्रदेशे यस्मिन् प्रदेशे भगवान् महावीरः 'तेणेव'ति तत्रोपागच्छति, सर्वत्र तृतीयो सप्तम्यर्थे द्रष्टव्या प्राकृतत्वात्, उपागन्त्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं तेन—प्रागुक्तस्वरूपेण दिव्येन यानविमानेन सह त्रिकृत्यः—त्रीन् चारान् आदक्षिणप्रदक्षिणीकरोति, आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यपेक्षया य उत्तरपूर्वो दिग्भा-
गस्तमपकामति—गच्छति अपकम्य च तद् दिव्यं यानविमानमीपद् एतदेव प्रकटयति—चतुरङ्गुलं, चतुर्भिरङ्गुलैरित्यर्थः असम्प्राप्तं सत् धरणीतले स्थापयति स्थापयित्वा चतस्रभिरग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिः द्वाभ्यामनीकाभ्यां तथया—गन्धर्वानीकेन नाटयानीकेन च सार्द्धं सम्पङ्गितस्तस्माद् दिव्यात् यानविमानात् पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवतरति, चत्वारि सामानिकेदेवसहस्राण्युत्तरेण, शेषा दक्षिणेन । 'ताण् णमि' त्यादि, 'वंदापि नगंसापि जात्र पज्जुवासामी'त्यत्र यावच्छब्दकरणात् 'सङ्गारेमि सम्माणेमि कल्लणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेमि' इति परिग्रहः, ततः 'सुरियाभा' इत्यादि, सुरियाभात् आदिः—मुख्यः पर्युपासकतया यस्य स

सूर्याभादिः श्रमणो भगवान् महावीरस्तं सूर्याभं देवमेवमवादीत्—‘पोराणमेयमि’त्यादि प्राग्वत्, ‘नचासन्ने’ इत्यादि, नात्यासन्नः—
 नातिनिकटोऽव्यग्रपरिहारात् नात्यासन्ने वा स्थाने वर्त्तमान इति गम्यम् ‘नाइदूरे’ इति न—नैयातिदूरः—अतिविप्रकृष्टोऽनौचि-
 त्यपरिहारात् नातिदूरे वा ‘सुस्सुसमाणे’ इति भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् ‘अभिमुहे’ इति अभि—भगवन्तं लक्ष्यीकृत्य मुखमस्येति
 अभिमुखो, भगवतः सम्मुख इत्यर्थः, विनयेन हेतुना ‘पंजलिउडे’ इति प्रकृष्टः—प्रधानो ललाटतटघटितत्वेन अञ्जलिः—हस्तन्यास-
 विशेषः कृतो येन स प्राञ्जलिकृतः, सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः, पर्युपास्ते—सेवते ।

तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभस्स देवस्स तीसे य महतिमहालियाए परिसाए जाव परिसा जामेव
 दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया (सू० २०) तए णं से सूरियाभे देवे समणस्स भगवओ महावीरस्स
 अंतिए धम्मं साच्चा निसम्म हट्टुट्ठ जाव हयाहियए उट्टाए उट्टेति उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ
 णमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—अहन्नं भंते ! सूरियाभे देवे किं भवसिद्धिए अभवसिद्धते ?
 सम्माद्धिटी मिच्छदिट्ठी ? परित्तंसंसारिते अणंतसंसारिए ? सुलभवोहिए ? आराहते विराहते ?
 चरिमे अचरिमे ? सूरियाभाइ समणे भगवं महावीरे सूरियाभं देवं एवं वदासी—सूरियाभा ! तुभं णं भव-
 सिद्धिए णो अभवसिद्धिते जाव चरिमे णो अचरिमे (सू० २१) तए णं से सूरियाभे देवे समणेणं
 भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समणे हट्टुट्ठ चित्तमाणंदिए परमसोमणस्से समणं भगवं महावीरं वंदति

नमंसति २ एवं वदासी-तुभे नं भंते ! सद्यं जाणह सव्वं पासह (सव्वओ जाणह सव्वओ पासह) सद्यं
कालं जाणह सद्यं कालं पासह सद्ये भावे जाणह सद्ये भावे पासह जाणंति नं देवाणुप्पिया मम पुचिं वा
पच्छा वा ममेयरूवं दिवं देविद्विं दिवं देवजुइं दिवं देवजुइं दिवं देवजुइं दिवं देवजुइं दिवं देवजुइं दिवं
नं देवाणुपियाणं भत्तिपुव्वगं गायमातियाणं समणाणं निगंथाणं दिवं देविद्विं दिवं देवजुइं दिवं देवजुइं दिवं
देवाणुभावं दिव्वं वत्तीसतिचद्धं नट्टविहिं उवदंसिचए (सू० २२) तए नं समणे भगवं महावीरे सूरि-
याभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे सूरियाभस्स देवस्स एयमट्ठं णं आढाति णो परियाणति तुसिणीए संचि-
ट्ठति । तए नं से सूरियाभे देवे समणं भगवं महावीरं देवासी-तुभे नं भंते ! सद्यं जाणह
जाव उवदंसिचए तिकट्टु समणं भगवं महावीरं तिमुत्तो आयाहिणपयाहिणं करे २ वंदति नमंसति २
त्ता उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अतिक्रमति २ ता वंडवियसमुग्घाणं समोहणति २ ता संखिज्जाइं
जोयणाइं दंडं निस्सरति २ ता अहानाये० २ अहारायुद्धं २ देवां पि विउव्वियसमुग्घाणं जाव बहु-
समरमणिज्जं भूमिभागं विउव्वति, से जहानामए आलिंगपुकरं इ वा जाव मणीणं फासा, तस्स णं
बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झंदसभागं पिच्छाघरमंडवं विउव्वति. अणेगसंभयसंनिविट्ठं
वणणतो बहुसमरमणिज्जभूमिभागं विउव्वर उल्लेयं अकमाडगं च मणिगडियं च विउव्वति, तीसे नं मणि-

पेढियाए उवारि सीहासणं सपरिवारं जाव दामा चिट्ठति । तए णं से सूरियाभे देव सभणस्स भगवतो
महावीरस्स आलोए पणामं करेति २ ता अणुजाणउ मे भगवंतिकहु सीहासणवरगए तित्थय-
राभिमुहे सणिसण्णे । तए णं से सूरियाभे देवे तप्पढमयाए णाणामणिकणगरयणविमलमहारिहनिउणो-
वचियसिसिमिसितविरतियमहाभरणकडगतुडियवरभूसणुज्जलं पीवरं पलंभं दाहिणं भुयं पसारेति ।
तओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिवयाणं सरिसलावणरूवजोवनमुणोवैयाणं एगाभरणवसण-
गहियणिज्जोआणं दुहतोसंवलयग्गणियथाणं आविद्धतिलयामेलाणं पिणिद्धगेविज्जकंचुयाणं उप्पी-
लियचित्तपट्टपरियरसफेणकावत्तरइयसंगयपलंभवत्थं तच्चित्तचिल्ललगानियं सणाणं एगावलिकं ठरइयसोभं-
तवच्छपरिहत्थभूसणाणं अट्टसयं णट्टसज्जाणं देवकुमाराणं णिगच्छति । तयाणंतरं च णं णाणामणि
जाव पीवरं पलंभं वामं भुयं पसारेति, तओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिवतीणं सरिसलावणरूवजो-
वणगुणोवैयाणं एगाभरणवसणगहियनिज्जोयाणं दुहतोसंवेल्लियग्गणियथीणं आविद्धतिलयामेलाणं
पिणिद्धगेवज्जकंचुतीणं णाणामणिरयणभूगणविराइयंगमगाणं चंदाणणाणं चंदद्धसमनिलाडाणं चंदाहि-
यसोमंदसणाणं उक्का इव उज्जोवैमाणिणं सिंगारागारचारुवेसाणं हसियभणियचिट्ठियविलाससललियसं-
लावनिउणजुत्तोवयारकुसलाणं गहियाउज्जाणं अट्टसयं नट्टसज्जाणं देवकुमारियाणं णिगच्छइ । तए णं

से स्त्रियाभे देवे अट्टसयं संखाणं विउवति अट्टसयं विउवइ अट्ट-
 यस्सं सिंगवायाणं विउवइ अट्टसयं संखियायाणं विउवइ अट्टसयं
 खरमुहीणं विउवइ अट्टसयं खरमुहिवाइयाणं विउवइ अट्टसयं पेयावायाणां
 अट्टसयं पीरपीरियाणं विउवइ एवमाइयाइं एगुणपणं आउज्जविहाणाइं विउवइ २ ता तए णं ते बहवे
 देवकुमारा य देवकुमारीयाओ य सद्दावेति, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीयो य स्त्रियाभेणं
 देवेणं सद्दाविया समाणा हट्ट जाव जेणेव स्त्रियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव २ ता स्त्रियाभे देवं
 करयलपरिग्गहिं जाव वद्धावित्ता एवं वयासी-संदिंसंतु णं देवाणुप्पिया ! जं अम्हेहिं कायधं, तए णं से
 स्त्रियाभे देवे ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य एवं वयासी-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! समणं
 भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करित्ता वंदह नमंसह वंदित्ता नमंसित्ता गोयमा-
 इयाणं समणाणं निगंगंथाणं तं दिवं देविड्ढिं दिवं देवजुतिं दिवं दिवाणुभावं दिवं बत्तीसइवद्धं णट्टविहिं
 उवदंसेह उवदंसित्ता खिप्पामेव एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियो य
 स्त्रियाभेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हट्टजाव करयल जाव पडिस्सुणंति २ जेणेव समणे भगवं महावीरे
 तेणेव उवागच्छन्ति २ समणं भगवं महावीरं जाव नमंसित्ता जेणेव गोयमादिया समणा निगंगंथा तेणेव

उवागच्छन्ति, तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियो य समामेव समोसरणं करन्ति, समा २ ता
 समामेव पन्तिओ बंधन्ति, समामेव पन्तिओ बंधित्ता समामेव पन्तिओ नमंसन्ति समामेव २ सिन्ता
 समामेव पन्तिओ अवणमन्ति २ ता समामेव उन्नमन्ति २ एवं सहितामेव ओनमन्ति एवं सहितामेव
 उन्नमन्ति सहियामेव उण्णमिन्ता थिमियामेव ओणमन्ति थिमियामेव उन्नमन्ति संगयामेव ओनमन्ति संगया-
 मेव उन्नमन्ति २ ता समामेव पसरन्ति २ ता समामेव आउज्जविहाणाइ गेणहन्ति समामेव पवाएसु पगा-
 इंसु पणच्चिंसु, किं ते?, उरेण मंदं सिरेण तारं कंठेण वितारं तिविहं तिसमयेरयरइयं गुंजावक्कुह-
 रोवगूढं रत्तं तिठाणकरणसुद्धं सकुहरगुंजंतवंसंततीतलताललयगहसुसंपउत्तं महुरं समं सललियं मणो-
 हरं मिउरिभियपयसंचारं सुरइ सुणइ वरचारुरूवं दिव्वं णट्टसज्जं गेयं पगीया वि होत्था, किं ते?, उद्धमंताणं
 संखाणं सिंगाणं संखियाणं खरमुहीणं पेयाणं परपिरियाणं आहंमंताणं पणवाणं पडहाणं अफ्फालिज्जमा-
 णाणं भंभाणं होरंभाणं [वीणाणं त्रियधी(पंची)णं] तालिज्जंताणं भेरीणं झल्लुरीणं दुंदुहीणं आलिज्जंताणं
 [मुरयाणं] मुइंगाणं नन्दीमुइंगाणं उत्तालिज्जंताणं आलिगाणं कुंतुवाणं गोमुहीणं मद्दलाणं मुच्छिज्जंताणं
 वीणाणं विपंचीणं वल्लकीणं कुट्टिज्जंताणं महंतीणं कच्छभीणं चित्तवीणाणं सारिज्जंताणं बद्धीसाणं
 सुघोसाणं णंदिघोसाणं फुट्टिज्जंतीणं भामरीणं छब्भामरीणं परिवायणीणं छिप्पंतीणं तूणाणं तूचवीणाणं

आमोडिज्जंताणं आमोताणं कुंभाणं नउलाणं अच्छिज्जंतीणं मुगुंदाणं हुडुक्कीणं विचिक्कीणं वाडज्जंताणं करडाणं डिंडिमाणं किणियाणं कडंवाणं वाडज्जंताणं दहरगाणं दहरिगाणं कुतुंवाणं कलसियाणं महुयाणं आवडिज्जंताणं तलाणं कंसतालाणं घट्टिज्जंताणं रिंगिरिसियाणं लत्तियाणं मगरियाणं सुसुमारियाणं फूमिज्जंताणं वंसाणं वेलूणं वालीणं परिल्लीणं बद्धगाणं, तए णं से दिव्वे गीए दिव्वे नट्टे दिव्वे वाइए एवं अभुए सिंगारे उराल्ले मणुअे मणहरे गीते मणहरे नट्टे मणहरे वातिए उप्पिजलभूतं कहकहभूते दिव्वे देवरमणे पवत्तेयावि होत्था, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स सोत्थियसिखिच्छणं दिथावत्तवद्धमाणगभद्दासणकलसमच्छदप्पणमं गल्लभत्तिचित्तं णामं दिव्वं नट्टविधिं उवदंसेति (सू. २३)

ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्याभस्य देवस्य श्वेतस्य राज्ञो धारणीप्रमुखानां च देवीनां तस्याश्च ' महश्महालिताए ' इति अतिशयेन महत्या ' इसिपरिसाए ' इति ऋषयः—त्रिकालदर्शनस्तेषां पर्पत् तस्याः अवध्यादिजिनपर्पद इत्यर्थः, मुनिपर्पदो—यथोक्तानुष्ठानानुष्ठायिसाधुपर्पदः ' जतिपरिसाए ' इति यतन्ते उत्तरगुणेषु विशेषत इति यतयो—विचित्रद्रव्याद्यभिग्रहाद्युपेताः साधवस्तेषां पर्पदो यतिपर्पदः, ' विदुपरिसाए ' इति विद्वत्परिपदः—अनेकविज्ञानपर्पदो देवपर्पदः इक्ष्वाकुपर्पदः क्षत्रियपर्पदः कौरव्यपर्पदः कथम्भूताया इत्याह—' अणेगसयाए ' इति अनेकानि पुरुषाणां शतानि सङ्ख्यया यस्यां सा अनेकशता तस्याः ' अणेगवंदाए ' इति अनेकानि वृन्दानि यस्याः सा तथा तस्याः, ' अणेगसयवंदपरिवाराए ' इति अनेकशतानि—अनेकशतसङ्ख्यानि वृन्दानि परिवारो

यस्याः सा तथा तस्याः, 'महतिमहालियाए परिसाए' अतिशयेन महत्या पर्यदः 'ओहवले', इति ओधेन-प्रवाहेण वलं यस्य,
 न तु कथयतो बलहानिरुपजायते इति भावः, 'एवं जहा उववाइए तथा भाणियव्वमिति, एवं यथा औपपातिके ग्रन्थे तथा
 वक्तव्यं, तच्चैवं-'अइवले महावले अपरिमियवलवीरियतेयमाहपकंतिजुत्ते सारदनवथणियमहुगंभीरकुंचनिघोसंदुभिस्सरे उरेवित्थडाए
 कंठेवट्टियाए सिरिसमावन्नाए अगरलाए अमम्मणाए फुडविसयमहुगंभीरगाहिगाए सव्वक्खरसन्निवाइयाए गिराए सव्वभासाणुगा-
 मिणीए सव्वसंसयविगोयणीए अपुणरुत्ताए सरस्सइए जोयणनीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए भासइ, अरिहायम्मं परिकहेइ,
 तंजहा-अत्थि लोए अत्थि अलोए अत्थि जीवे अत्थि अजीवेत्त्यादि, तावत् यावत् तए णं सा महइमहालिया मणुस्सपरिसा समणस्स
 भगवतो महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टा समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ
 नमंसइ २ ता एवं वयासी-सुयवखाए णं भंते ! निगंथे पावयणे, नत्थि णं केइ समणे माहणे वा एरिसं धम्ममा-
 इविखत्तए, एवं वइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूता तामेव दिसिं पडिगया । तए णं सेए राया समणस्स भगवतो महावीरस्स
 अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टुचित्तमाणंदिए जाव हरिसनसविसण्णमाणहियए समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता
 नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता अट्टाइं परियाइए परियाइत्ता उट्टाए उट्टेइ उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ एवं
 वयासी-सुयक्खाए णं भंते ! निगंथे पावयणे जाव एरिसं धम्ममाइक्खित्ताए, एवं वइत्ता हत्थिं दुरूहइ दुरूहित्ता समणस्स भगवतो
 महावीरस्स अंतियाओ अंवसालवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमिप्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगते"॥
 इति, इदं च प्रायः सकलमपि सुगमं नवरं यामेव दिशमवलब्ध्य, किमुक्तं भवति ?-यतो दिशः सकाशात् प्रादुर्भूतः-समवसरणे

समागतस्तामेव दिशं प्रतिगतः । सम्प्रति सूर्याभो देवो धर्मदेशनाश्रवणतो जातप्रभूतरसंसारविरागः स्वविषयं भव्यत्वादिकं पिपृ-
 च्छिष्युर्नृत्करोति तदाह—‘तए णमि’त्यादि, ‘भवसिद्धिण्’ इति द्वैः सिद्धिर्यस्यासौ भवसिद्धिको, भव्य इत्यर्थः, तद्विपरीतोऽभवसि-
 द्धिकः, अभव्य इत्यर्थः, भव्योऽपि कश्चिन्मिथ्यादृष्टिर्भवति कश्चित्सम्यग्दृष्टिस्तत आत्मनः सम्यग्दृष्टित्वनिश्चयाय पृच्छति—सम्यग्-
 दृष्टिको मिथ्यादृष्टिकः, सम्यग्दृष्टिरपि कश्चित्परिमितसंसारो भवति कश्चिदपरिमितसंसारः, उपशमश्रेणिशिरःप्राप्तानामपि केषाञ्चि-
 दनन्तसंसारभावाद्, अतः पृच्छति—परीतसंसारिकोऽनन्तसंसारिकः ? परीतः—परिमितः स चासौ संसारश्च परीतसंसारः सोऽस्या-
 स्तीति परीतसंसारिकः, ‘अतोऽनेकस्वरादि’कप्रत्ययः, एवमनंतश्चासौ संसारश्चाननन्तसंसारः सोऽस्यास्तीति अनन्तसंसारिकः, परीत-
 संसारिकोऽपि कश्चित् सुलभवोधिको भवति यथा शालिभद्रादिकः, कश्चिदुलभवोधिको यथा पुरोहितपुत्रजीवः, ततः पृच्छति
 सुलभा बोधिः—भवान्तरे जिनधर्मप्राप्तिर्यस्यासौ सुलभवोधिकः, एवं दुर्लभवोधिकः, सुलभवोधिकोऽपि कश्चिद्बोधिं लब्ध्वा
 विराधयति ततः पृच्छति—आराधयति—सम्यक् पालयति बोधिमित्याराधकः, तद्विपरीतो विराधकः, आराधकोऽपि कश्चि-
 तद्भवमोक्षगामी न भवति ततः पृच्छति—चरमोऽचरमो वा ? चरमोऽनन्तरभात्री भवो ग्रस्यासौ चरमः ‘अभ्रादिभ्य ’
 इति मत्वर्थीयोऽप्रत्ययस्ताद्विपरीतोऽचरमः, एवमुक्ते मूर्खाभादिः श्रमणो भगवान् महावीरस्तं मूर्खोऽभं देवमेवमवादीत्—भोः
 मूर्खाभ ! त्वं भवसिद्धिको नाभवसिद्धिकः, यावत्करणत् ‘सम्मदिट्ठी नो मिच्छादिट्ठी परित्तसंसारिण् नो अणंतसंसारिण् सुल्लभ-
 वोहिण् नो दुल्लभवोहिण् आराहण् नो विराहण्’ इति परिग्रहः ॥ ‘तुब्भे णं भंते !’ तुब्भे इति यूयं णमिति घाक्क्यालङ्कारे भदन्त !
 सर्वं केवलवेदसा जानीथ सर्वं केवलदर्शनेन पश्यथ, अनेन द्रव्यपरिग्रहः, तत्र सर्वशब्दो देशकात्स्न्येऽपि वर्तते यथा अस्य सर्व-

स्यापि ग्रामस्यायमधिपतिरिति सचराचरविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—‘सर्वतो जाणह सर्वओ पासह’ सर्वतः—सर्वत्र दिक्षु ऊर्ध्वमधो लोकेऽलोकं चेति भावः, जानीथ पश्यथ च, अनेन क्षेत्रपरिग्रहः, तत्र सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रविषयं वार्त्तमानिकमात्रमपि ज्ञानं दर्शनं वा सम्भाव्येत ततः सकलकालविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—सर्वकालम्—अतीतमनागतं वर्त्तमानं च जानीथ पश्यथ, एतेन कालपरिग्रहः, तत्र कश्चित् सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रसर्वकालविषयमपि ज्ञानं सर्वपर्यायविषयं न सम्भाव्येत यथा मीमांसकादिः अत आह—सर्वान् भावान्—पर्यायान् प्रतिद्रव्यमात्मीयान् परकीयांश्च केवलदर्शनेन पश्यथ, अथ भावा दर्शनविषया न भवन्ति ततः कथमुक्तं—‘सन्वे भावे पासह’ इति ?, नैप दोषः, उत्कलितरूपतया हि ते भावा दर्शनविषया न भवन्ति, अनुत्कलितरूपतया तु ते भवन्त्येव, तथा चोक्तम्—“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते,” इति, ततो ‘जाणंति ण’ मिति पूर्ववत् देवानां प्रियाः पूर्वमपि अनन्तरमुपदर्श्यमाननाट्याविधेः पश्चादपि च उपदर्श्यमाननाट्यविधेः, उत्तरकालं मम एतद्रूपां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावं लब्धं (लब्धं) देशान्तरगतमपि किञ्चिद्भवति तत आह—प्राप्तं, प्राप्तमपि किञ्चिदन्तरायवशादनानुभवशं भवति तत आह—अभिसमन्वागतं, तत ‘इच्छामि णमि’त्यादि, इच्छामि णमिति पूर्ववत् देवानां प्रियाणां पुरतो भक्तिपूर्वकं—बहुमानपुरस्सरं गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावमुपदर्शयितुं द्वात्रिंशद्विधं—द्वात्रिंशत्प्रकारं नाट्यावध—नाट्यविधान-मुपदर्शयितुमिति । ‘तए णमि’त्यादि, ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्याभेगे देवेन एवमुक्तः सन् सूर्याभस्य देवस्यैनम्—अनन्तरोदितमर्थं नाद्रियते—न तदर्थकरणायादरपरो भवति, नापि परिजानाति—अनुमन्यते, स्वतो वीतरागत्वात् गौतमादीनां च नाट्य-विधेः स्वाध्यायादिविधातकारित्वात्, केवलं तूष्णीकोऽवतिष्ठते, एवं द्वितीयमपि वारं, तृतीयमपि वारमुक्तः सन् भगवानेवमवतिष्ठति ।

'तए णमि'त्यादि, ततः पारिणामिक्या बुद्ध्या तत्त्वमवगम्य मौनमेव भगवत उचितं न पुनः किमपि वक्तुं, केवलं मया भक्तिरात्मीयो-
 पदर्शनीयेति प्रमोदातिशयतो जातपुलकः सन् सूर्याभो देवः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते-स्तौति नमस्यति-कायेन नन्दित्वा नमस्यित्वा
 च 'उत्तरपुरच्छिम् दिसीभागमि'त्यादि सुगमं, नवरं बहुसमभूमिवर्णनमेक्षागृह्मण्डपवर्णनमणिपीठिकासिंहासनतदुपयुद्धोचालुशमुक्ता-
 दामवर्णनानि च प्राग्वद् भावनीयानि । 'तए णमि'त्यादि, ततः सूर्याभो देवस्तीर्थङ्करस्य भगवतः आलोके प्रणामं करोति, कृत्वा
 चानुजानातु भगवान् मामित्यनुज्ञापनां कृत्वा सिंहासनवरगतः सन् तीर्थकराभिमुखः सन्निपण्णः । 'तए णमि'त्यादि, ततः सूर्याभो देवः
 'तत्प्रथमतया' तस्य-नाट्यविधेः प्रथमतायां दक्षिणं भुजं प्रसारयति, कथम्भूतमित्याह-'नानामणिकणगरयणविमलमहारिहनिपुणो-
 वचियमिसिमिसंतविरइयमहाभरणकडगतुडियवरभूसणुज्जलं' इति नानाविधानि मणिकनकरत्नानि येषु तानि नानामणिकन-
 करत्नानि, मणयो नानाविधाथन्द्रकान्तादयः कनकानि नानाविधानि नानावर्णतया रत्नानि नानाविधानि कर्कतनादीनि,
 तथा विमलानि-निर्मलानि तथा महान्तमुपभोक्तामर्हन्ति यदिवा महम्-उत्सवं क्षणमर्हन्तीति महाहोणि तथा निपुणं-निपुणबुद्धिगम्यं
 यथा भवति एवं 'ओविया' इति परिकर्मितानि 'मिसिमिसंतति' दीप्यमानानि विरचितानि महाभरणानि यानि कटकानि-
 कलाचिकाभरणानि तुष्टितानि-वाहुरक्षका अन्यानि च यानि वरभूषणानि तैरुज्ज्वलं-भास्वरं तथा पीवरं-सूत्रं प्रलम्बं-दीर्घं ।
 'तए णमि'त्यादि, ततः-तस्माद् दक्षिणभुजात् अष्टगतम्-अष्टाभिर्दं गतं देनकुमाराणां निर्गच्छति, कथम्भूतानामित्याह-सदृशानां,
 समानाकाशणामित्यर्थः, तत्राकारेण कस्यचि(धि)न् सदृशोऽपि गर्गतः सदृशो न भवति ततः सदृग्वर्णत्वकम्प्रतिपादनार्थमाह-'सरि-
 त्तयाण'मिति, सदृशी-सदृग्वर्णन्यक येषां ते तथा, सदृक्त्वगपि कश्चिन् वयसा निसदृशः सम्भाव्येन तत आह-'सरिच्चयणं'

सदृक्-समानं वयो येषां ते तथा तेषां 'सरिसलावणखुजोव्वणगुणोव्वेयाण'मिति सदृशेन लावण्येन-लव्णमन्ना अतिभुभगया शरीरकान्त्येति भावः, रूपेण-आकृत्या यौवनेन-यौवनिकया गुणैः-दक्षत्वप्रियंवदत्वादिभिरुपेताः सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेतास्तेषां, 'एगाभरणवसनगहियनिज्जोगाणमि'ति एकः-समानः आभरणवसनलक्षणो गृहीतो नियोगः-उपकरणमर्थो-न्याय्योपकरणं यैस्ते तथा तेषां, 'दुहओ संवेळियगनियत्थाण'ति द्विधातो-द्वयोः पार्श्वयोः संवेळितानि-संवृत्तानि अग्राणि यस्य तद् द्विधातःसंवेळिताग्रं न्यस्तं सामर्थ्यादुत्तरीयं यैस्ते तथा तेषां, तथा 'उप्पीलियचित्तपट्टपरियरसफेणगावत्तरइयसंगयपलंववत्थंतचित्तचित्तचिह्ललगनियंसणाण'मिति, उत्पीडितः-अत्यन्तावद्धाश्चित्रपट्टो-विचित्रवर्णपट्टरूपः परिकरो यैस्ते तथा यस्मिन्नावर्त्तने फेनविनिर्गमो भवति स सफेनकावर्त्त उच्यते ततः सफेनकावर्त्तेन रचिता सङ्गन्ता-नाट्यविधाबुपन्नाः प्रलम्बा वस्त्रान्ता यस्य निवसनस्य तत्तथा तत् चित्रं-चित्रवर्णं चिह्ललगं-देदीप्यमानं निवसनं-परिधानं येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासस्तेषां, 'एगा-वालकंठरइयसोभंतवच्छपरिहत्थभूसणाण' मिति, एकावलियां कण्ठे रचिता तथा शोभमानं वक्षो येषां ते तथा, परिहत्थशब्दो देश्यः परिपूर्णवाचकः, पडिहत्थानि-पूर्णानि भूषणानि येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस्तेषां, 'नट्टसज्जाणं' दृश्ये सज्जाः-प्रगुणीभूता नृत्तप्रसज्जास्तेषां । तदनन्तरं च यथोक्तविशेषणविशिष्टं वामं भुजं प्रसारयति, तस्माद्-वामभुजात् अपृशतं देवकुमारिकाणां विनिर्गच्छति, कथम्भूतामित्याह- 'सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिस्वावणखुजोव्वणगुणोव्वेयाणं एगाभरणवसनगहियनिज्जोईणं दुहतोसंवेळियगनियत्थीणमि'ति पूर्ववत् 'आविद्धतिलयामेलाणं' आविद्धस्तिलक आमेलश्च-शेखरको यकाभिस्ता आविद्धतिलकामेलास्तासां 'पिणद्धगेव्वेज्जकञ्चुकाण'मिति, पिणद्धं ग्रैवेयकं-ग्रीवाभरणं कञ्चुकश्च यकाभिस्तास्तथा तासां,

'नानामणिकणगरयणभूसणविराड्यंगमंगीण'मिति, नानाविधानि मणिकनकरत्नानि येषु भूषणेषु तानि नानामणिकनकरत्नानि
 तैर्नानामणिकनकरत्नैर्भूषणैर्विराजितान्यङ्गमङ्गलानि-अङ्गत्रयङ्गानि यासां तास्तां, 'चंद्राणगाणं चन्द्रदसपनिडालाणं चन्द्रा-
 णियसोमदंसाणं उक्का इम उज्जोवेमाणीण'मिति सुगमं 'सिङ्गारागाराचरुवेसाणं हसियभणियचिद्धियविलाससल्ललियसंलावणिडण-
 जुतोवयारकुसलाणं गहियाउज्जाणं नट्टसज्जाण'मिति पूर्ववत् । 'तण्णं से भूरियाभे देवे' इत्यादि, ततः (स) गूर्याभो देवोऽष्टगतं शङ्खानां
 विकुर्वति, अष्टगतं शङ्खवादकानाम् १, अष्टगतं शृङ्गणामष्टगतं शृङ्गवादकानां २ अष्टगतं शङ्खिकावादकानां २, 'हसः
 गङ्गो जात्यन्तरात्मकः शङ्खिका, तस्या हि स्मरो मनाक् तीक्ष्णो भवति, न तु शृङ्गदतिगल्भीरः, तथा अष्टगतं खरमुखीनां-काहलानां
 अष्टगतं खरमुखीवादकानाम् ३, अष्टगतं पेयाना, पेया नाम महती काहला, अष्टगतं पेयवादकानां ४, अष्टगतं पीरिपीरिकाणां-कोल्लिक-
 पुटावनद्धमुखवाग्रविशेषरूपाणामष्टगतं पीरिपीरियादकानां ५ अष्टगतं पणयानां, पणयो-भाण्डपट्नो लघुपट्नो वा अष्टगतं पणववादकानां
 ६ अष्टगतं पट्ठानां अष्टगतं पट्ठवादकानां ७ अष्टगतं भम्भानां भम्भा-डक्का अष्टगतं भम्भावादकानां ८ अष्टगतं होरम्भानां,
 होरम्भा-मदढक्का अष्टगतं होरम्भावादकानां ९ अष्टगतं भेरीणां-डक्काकृतिवाग्रविशेषरूपाणामष्टगतं भेरीवादकानां १० अष्टगतं
 अष्टरीणां अष्टरीनाम-चर्मोवनद्धा विस्तीर्णपलयाकारा अष्टगतं अष्टरीवादकानां ११ अष्टगतं दुन्दुभीनामष्टगतं दुन्दुभिवादकानां
 दुन्दुभिर्भेर्याकारा सङ्कुटमुग्धी देवातोयविशेषः १२ अष्टगतं मुरुजानां महाप्रमाणो मर्दलो मुरुजः अष्टगतं मुरुजवादकानां
 १३ अष्टगतं मृदङ्गानां लघुमर्दलो मृदङ्गेऽष्टगतं मृदङ्गवादकानां १४ अष्टगतं नन्दीमृदङ्गानां नन्दीमृदङ्गे नाम प्रकृतः
 सङ्कीर्णोऽन्यत्र विस्तृतो मुरुजविशेषः, अष्टगतं नन्दीमृदङ्गवादकानां १५ अष्टगतमाल्लिङ्गानां आल्लिङ्गे-मुरुजवाग्रविशेष एवाष्टग-

तमालिङ्गवादकानां १६ अष्टशतं कुस्तुम्बानां कुस्तुम्बः-चर्मोवनद्धपुटो वाद्यविशेषः अष्टशतं कुस्तुम्बवादकानां १७ अष्टशतं गोमुखी-
खीनां, गोमुखी लोकोत्तोज्वसेया, अष्टशतं गोमुखीवादकानां १८ अष्टशतं मर्दलानां, मर्दलः-उभयतः समः, अष्टशतं मर्दलवादकानां
१९ अष्टशतं विपश्चीनां, विपश्ची-त्रितन्त्री वीणा, अष्टशतं विपश्चीवादकानां २०, अष्टशतं वल्लकीनां, वल्लकी-सामा-
न्यतो वीणा, अष्टशतं वल्लकीवादकानां २१ अष्टशतं भ्रामरीणामष्टशतं भ्रामरीवादकानां २२ अष्टशतं पङ्कजमरीणामष्टशतं
पङ्कजमरीवादकानां २३ अष्टशतं परिवादिनीनां परिवादिनी वीणा अष्टशतं परिवादिनीवादकानां २४ अष्टशतं
वहीसानामष्टशतं वहीसावादकानां २५ अष्टशतं सुघोषाणामष्टशतं सुघोषावादकानां २६ अष्टशतं नन्दिघोषाणामष्टशतं नन्दी-
घोषवादकानां २७ अष्टशतं महतीनां, महती-शततन्त्रिका वीणा अष्टशतं महतीवादकानां २८ अष्टशतं कच्छभीनामष्टशतं
कच्छभीवादकानां २९ अष्टशतं चित्रवीणानां अष्टशतं चित्रवीणावादकानां ३० अष्टशतमामोदानामष्टशतं आमोदवादकानां ३१
अष्टशतं झञ्झानामष्टशतं झञ्झावादकानां ३२ अष्टशतं नकुलानां अष्टशतं नकुलवादकानां ३३ अष्टशतं तूणानामष्टशतं तूणावादकानां
३४ अष्टशतं तुम्बवीणानां तुम्बयुक्ता वीणा या तुम्बवीणा अष्टशतं तुम्बवीणावादकानां ३५ अष्टशतं मुकुन्दानां,
मुकुन्दो-मुरुजवाद्यविशेषो योऽतिलीनं प्रायो वाद्यते अष्टशतं मुकुन्दवादकानां ३६ अष्टशतं हुडुकानामष्टशतं हुडुकावादकानां हुडुका
प्रतीता ३७, अष्टशतं चिवि[विचि]कीनामष्टशतं चिवि[विचि]कीवादकानां ३८, अष्टशतं करटीनामष्टशतं करटीवादकानां, करटी प्रतीता
३९ अष्टशतं डिण्डिमानामष्टशतं डिण्डिमवादकानां, प्रथमप्रस्तावनस्तत्रकः पणवविशेषः डिण्डिमः ४०, अष्टशतं किण्ठितानामष्टशतं किण्ठित-
वादकानां ४१ अष्टशतं कडवानामष्टशतं कडवावादकानां, कडवा-करटिका ४२, अष्टशतं दर्दरकाणामष्टशतं दर्दरवादकानां, दर्दरकः

प्रतीतः ४३, अष्टशतं दर्दरिकाणामष्टशतं दर्दरिका लघुदर्दरको दर्दरिका ४४ अष्टशतं कुस्तुम्बराणामष्टशतं कुस्तुम्बर-
वादकानां ४५ अष्टशतं कलशिकानामष्टशतं कलशिकावादकानां ४६, अष्टशतं कलशानामष्टशतं कलशवादकानां ४७, अष्टशतं
तालानामष्टशतं तालवादकानां ४८, अष्टशतं कांस्यतालानामष्टशतं कांस्यतालवादकानां ४९, अष्टशतं रिंगिसिकानामष्टशतं रिंगिसि-
कावादकानां ५०, अष्टशतमङ्गरिकाणामष्टशतमङ्गरिकावादकानां ५१, अष्टशतं शिशुमारिकाणामष्टशतं शिशुमारिकावादकानां ५२,
अष्टशतं वंशानामष्टशतं वंशवादकानां ५३ अष्टशतं वालीनामष्टशतं वालीवादकानां, वाली-तूणाविशेषः, स हि मुखे दत्त्वा वाद्यते ५४,
अष्टशतं वेणूनामष्टशतं वेणुवादकानां ५५, अष्टशतं परिलीनामष्टशतं परिलीवादकानां ५६, अष्टशतं वद्धकानामष्टशतं वद्धकवादकानां,
वद्धकस्तूणविशेषः ५७, अव्याख्यातास्तु भेदा लोकतः प्रत्येतव्याः, एवमादीनि बहून्यातोद्यानि आतोद्यवादकांश्च विकुर्वति, सर्वसङ्ख्य-
या तु मूलभेदोपेक्षयाऽऽतोद्यभेदा एकोनपञ्चाशत्, शेषास्तु भेदा एतेभ्योऽनन्तर्भवन्ति, यथा वंशातोद्यविधाने वालीवेणुपरिलीववगा
इति । ' एवमाद्यां एगुणपणं आतोज्जविहाणं विउव्वइ ' इति, विखुर्वित्त्वा च तान् स्वयंविखुर्वित्तान् देवकुमारान् देवकुमारि-
काश्च शब्दयति, ते च शब्दिता हृष्टुष्टानन्दितचित्ताः सूर्याभसमीपमागच्छन्ति, आगत्य च करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं च
मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धापयित्वा एवमवादिषुः-सन्दिशन्तु देवानां प्रिया यदस्माभिः कर्त्तव्यं, ततः स सूर्याभो
देवस्तान् बहून् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च एवमवादीत्-गच्छत यूयं देवानां प्रियाः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षि-
णप्रदक्षिणं कुरुत कृत्वा च वन्दध्वं नमस्यत वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां तां देवजनप्रसिद्धां दिव्यां देवद्वि-
दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावं दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिसुपदर्शयत, उपदर्श्य चैतामाज्ञप्तिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत । 'तए णमि-

त्यादि, ततस्ते वहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च सूर्याग्नेन देवेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्टा यावत्प्रतिशृण्वन्ति, अभ्युपगच्छन्तीत्यर्थः; प्रतिश्रुत्य च यत्र श्रमणो भगवानमहावीरस्तत्रोपागच्छति उपागत्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकुल आदक्षिणप्रदक्षिणीकुर्वन्ति कृत्वा च वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा च यस्मिन्पदेशे गौतमादयः श्रमणास्तत्र समकालमेव—एककालमेव समवसरन्ति, मिलन्तीत्यर्थः; समवसृत्य च समकमेव—एककालमेव अवनमन्ति—अधो नीचा भवन्ति, अवनम्य च समकमेव उन्नमन्ति, ऊर्ध्वमवतिष्ठन्ते इति भावः; तदनन्तरं चैवं क्रमेण सहितं सङ्गतं स्तिमितं चावनमनमुन्नमनं च वाच्यम्, अमीषां च सहितादीनां भेदः सम्यग्प्राप्तानि गृह्णन्ति, गृहीत्वा च समकमेव प्रवादितवन्तः समकमेव प्रगीतवन्तः समकमेव प्रगीतवन्तः; ‘किन्ते’ इत्यादि, किञ्च ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च एवं प्रगीता अप्यभवन्ति योः, कथमित्याह—‘उरेण मन्द’मिति, सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, उरसि मन्दं यथा भवति एवं प्रगीताः, ‘शिरिण तारं कण्ठेन वितार’मिति शिरसि कण्ठे च तारं अतिशयेन यथावच्छेषोपेतं, किमुक्तं भवति?—उरसि प्रथमतो गीतसुत्क्षिप्यते उत्क्षेपकाले च गीतं मन्दं भवति, ‘आदिमिडमारभता’ इति वचनात्, अन्यथा गीतगुणक्षतेः, तत उक्तं ‘उरसि मन्द’मिति, ततो गायतां मूर्द्धानमभिघ्नन् स्वर उच्चैस्तरो भवति, स्थानकं च द्वितीयं तृतीयं वा समधिरोहति, ततः शिरसि तारमित्युक्तं, शिरसश्च प्रतिनिवृत्तः सन् स्वरः कण्ठे ध्रुलति ध्रुलंश्चातिमधुरो भवति ततः कण्ठे वितारमित्युक्तं तिविहंतिसमयरे-यगरइयमिति, ‘गुंजावंकुहरोवगूढं’ गुञ्जनं गुञ्जा गुञ्जाप्रधानानि यानि अवक्राणि—शब्दमार्गाप्रतिकूलानि कुहराणि तेषूपगूढं गुञ्जा-वककुहरोपगूढं, किमुक्तं भवति?—तेषां देवकुमाराणां देवकुमारिकाणां च तस्मिन् प्रेक्षागृहमण्डपे गायता गीतं तेषु प्रेक्षागृहमण्डपस-

केवन्वयेषु च कुहरेषु स्वानुरूपणि प्रतिशब्दसहस्राण्युत्थापयद्वर्त्तते इति, 'रत्नमिति रक्तं इह यत् गेयरागानुरक्तेन गीतं गीयते तत्
 रत्नमिति तद्विदां प्रसिद्धं, ' तिष्ठाणकरणसुध'मिति त्रीणि स्थानानि—उरःप्रभृतीनि तेषु करणेन—क्रियया शुद्धं त्रिस्थानकरणशुद्धं,
 तद्यथा—उरःशुद्धं कण्ठशुद्धं शिरोविशुद्धं च, तत्र यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशालो भवति तत उरोविशुद्धं स एव
 यदि कण्ठे वर्त्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धं यदि पुनः शिरः प्राप्तः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धं, यदि वा
 यत उरःकण्ठशिरोभिः श्लेष्मणा अव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गीयते तत उरःकण्ठशिरोविशुद्धत्वात्रिस्थानकरणविशुद्धं, तथा सकुहरो गुञ्जन
 यो वंशो ये च तन्त्रीतलताललयग्रहास्तेषु सुष्ठु—अतिशयेन सम्भयुक्तं सकुहरगुञ्जदंशतन्त्रीतलताललयग्रहसुसम्भयुक्तं, किमुक्तं भव-
 ति ?—सकुहरे वंशे गुञ्जति तन्त्र्यां च वाद्यमानायां यदंशतन्त्रीस्वरेणाधिरुद्धं तत् सकुहरगुञ्जदंशतन्त्रीसुसम्भयुक्तं, तथा परस्परद्वैत-
 हस्ततलस्वरानुवर्त्तिं यत् तत् तलसुसम्भयुक्तं, यत् मुरजंकंशिकादीनामातोद्यानामाहतानां यो ध्वनिः पादोत्क्षेपो यश्च वृत्त्यतां
 नर्त्तिकापादोत्क्षेपस्तेन समं तत् तालसुसम्भयुक्तं, तथा शृङ्गमयो दारुमयो दन्तमयो वा योऽङ्गुलिकौशिकस्तेनाहतायास्तन्त्र्याः स्वरग्र-
 कारो लयस्तमनुसरन् गेयलयसुसम्भयुक्तं, तथा यः प्रथमं वंशतन्त्र्यादिभिः स्वरो गृहीतस्तन्मागार्गानुसारि ग्रहसुसम्भयुक्तं, तथा
 'महुरा'ति मधुरस्वरेण गीयमानं, मधुरं कोकिलारुतवत्, तथा 'सममिति तलवंशस्वरादिसगनुगतं समं 'सललियं'ति यत्स्वर-
 धोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन—ललनेन वर्त्तते इति सललितं, यदि वा इति यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्म-
 मुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत्सललितमिति, अत एव मनोहरं, पुनः कथम्भूतमित्याह—'मञ्जरिभितपदसञ्चारं' तत्र मृदुमृदुना-
 स्वरेण युक्तो न निष्ठुरेण तथा यत्र स्वरोऽक्षरेषु धोलनास्वरविशेषेषु च सञ्चरन् रङ्गतीव प्रतिभासते(स)पदसञ्चारो रिभित उच्यते, मृदुरि-

भितः पदेषु गेगनिचन्द्रेषु संचारो यत्र मेये तन्मृदुरभिपतपदसञ्चारं, तथा ‘सुरइ’ इति शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतॄणां ततः सुरति तथा
शोभना नतिर्नार्णोगोरान्नो गसिन् तत् सुनति तथा वरं-प्रधानं चारु-विशिष्टचङ्गिमोपेतं रूपं-स्वरूपं यस्य तद्गरचाररूपं दिव्यं-
प्रधानं तुतराज्ज्ञं भयं प्रगीता अप्यभवन्, ‘किं ते’ इत्यादि, किञ्च ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च प्रगीतवन्तः प्रनचित्तवन्तश्च ‘उल्लु-
भंताणं संखाणमित्यादि, अथ सर्वत्रापि पष्ठी समग्रर्थे, ततोऽयमर्थो—यथायोगमुद्धामायमानादिषु शब्दादिषु, इह शब्दशृङ्गाडिकीका-
सरमयीगेगाधिरिपरिकाणां वादनमुद्धामानमिति प्रसिद्धं, प्रणवपट्टहानामामोटनं भ्रमाहोरम्भाणामास्कालनं भरीझळरीदुन्दुभीनां ताडनं
गरभक्षकस्तुम्बगोगुलीमर्दलानामुत्तालनं चीणाधिपचीवलकीनां मूर्च्छनं आगरीपइआ-
गरीपरितादनीनां स्थलन्नं अध्यासा (नीतीसा) युग्मोपानन्दिद्योपाणां सारणं महतीकच्छपीचित्रवीणायां कुट्टनं आमोदझञ्झान-
कुल्यानामापोहनं पुष्पाण्वीणायां स्पर्शनं मुहुन्द्रहुड्डूक्ताविचिक्रीकडवानां मूर्च्छनं करटाडिंडिमक्रिणिककडवानां वादनं दर्दरे-
ईरि हाइसुअरहाकरि कामः कानामुचाडनं तलतालकंसतालानामामाताडनं रिङ्गिसिकालचिक्रामकरिकाशिशुमारिकाणां घट्टनं वंशवेणु-
नाल्दीयरिल्लीपरिल्ली अभंगानां फुक्तगत उक्तं ‘उल्लुभंताणं संखाण’मित्यादि, ‘तए णं से दिवहे गीए’ इत्यादि, यत एवं प्रगीत-
प्त इत्यादि, ततो पाठमिति पूर्वेणैव तदिध्यं भीतं दिव्यं नादितं दिव्यं नृत्यमभवदितियोगः, दिव्यं नाम प्रधानं, ‘एवमब्भुए गीए’
इत्यादि, ‘अब्भुए गीए अब्भुए नाए अब्भुए नेट्टे’ अद्भुतं—आश्चर्यकारि ‘सिंगारे वाइए सिंगारे नेट्टे’ सिंगारं—शृङ्गारं शृङ्गारसंपेतत्वात्,
‘अब्भुए नाप्पल्ल इहत्तमुच्चगते, तव गदद्यान्यनयविशेषकरणेनालङ्कृतमिव गीतं वादनं नृत्तं वा तत् शृङ्गारमिति, ‘उराले गीए उराले
हिंम माण्ड नीट्टे’ उत्तारं सहारं परिपूर्णगुणोपेतत्वात्, ननु कचिदपि हीनं, ‘मणुणे गीए मणुणे वाइए मणुणे नेट्टे’ मनोज्ञं—मनोऽनुकूलं

द्रष्टृणां श्रोतॄणां च मनोनिर्वृत्तिकरमिति भावः, तच्च मनोनिर्वृत्तिकरत्वं सामान्यतोऽपि स्यात् अतः प्रकर्षविशेषप्रतिपादनार्थमाह-
'मणहर' इति, 'मणहरे गीष् मणहरे वाइए मणहरे नष्टे' मनो हरति-आत्मवशं नयति तद्विदामप्यतिचमत्कारकारितयेति मनोहरम्,
एतदेवाह- 'उपिञ्जलभूते' उपिञ्जलम्-आकुलकं उपिञ्जलभूते आकुलके भूते, किमुक्तं भवति ?-महद्भिक्षुदेवानामप्यतिशायितया
परमक्षोभोत्पादकत्वेन राकलदेवासुरमनुजसमूहनिचाक्षेपकारीति, 'कहकहभूते' इति कहकहत्यनुकरणं, कहकहेति भूतं-प्राप्तं कह-
कहभूतं, किमुक्तं भवति ?-निरन्तरं तच्चद्विशेषदर्शनतः समुच्छलितप्रमोदभरपरवशसकलदिक्चक्रवालयवर्तिमैक्षकजनकृतप्रशं-
सायचनबोलकोलहलव्याकुलीभूतमिति, अत एव दिव्यं देवरमणमपि देवानामपि रमणं-कीडनं प्रवृत्तमभूत् । 'तए
णं ते बह्वे देवकुमारा य' इत्यादि, ततरते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो
गौतमादिश्रमणानां स्वरितकश्रीवत्सनन्यागर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपणामष्टानां मङ्गलकानां भक्त्या-विच्छिन्त्या
चित्रम्-आलेखनमाकाराभिधानं वा यरिमन् रा स्वरितकश्रीवत्सनन्यागर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणमङ्गलभक्तिचित्रः, एवं
सर्वत्रापि व्युत्पत्तिमात्रं यथायोगं परिभावनीयं, सम्यग्भावना तु कर्तुं न शक्यते, यतोऽपीपां नाट्याविधीनां सन्न्यक् स्वरूपमतिपादनं
पूर्वान्तर्गते नाट्याविधिप्राभूते, तत्रेदानीं व्यवच्छिन्नमिति प्रथमं दिव्यं नाट्याविधिमुपदर्शयति,

तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सममेव समासरणं करंति २ चा तं चेव
भाणियधं जाव दिवे देवरमणे पवन्तयावि होत्था, तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य

समणस्स भगवओ महावीरस्स आवडपच्चावडसेढिगसेढिसोत्थियसोवात्थिअपूसमाणगमच्छंडमगर्ड-
जागामाराफुल्लावल्लिपउमपत्तसागरतरंगवसंतलतापउमल्यभत्तिच्चित्तं णाम दिवं णट्ठविहिं उवदंसंति ।
एवं च एकेकियाए णट्ठविहीए समोसरणादीया एसा वत्तवया जाव दिव्वे देवरमणे पवत्ते-
वि यावि होत्था । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियाओ य समणस्स भगवतो महावीरस्स
ईहामिहउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिच्चित्तं णामं दिवं
णट्ठविहिं उवदंसंति ३ । एगतो वक्कं दुहओ वक्कं [एगतो खुहं दुहओ खुहं] एगओ चक्कवालं दुहओ
चक्कवालं चक्कद्धचक्कवालं ४ णामं दिवं णट्ठविहिं उवदंसंति चंदावल्लिपविभत्तिं च वल्लियावल्लिपविभत्तिं च
हंसावल्लिपविभत्तिं च सूरावल्लिपविभत्तिं च एगावल्लिपविभत्तिं च तारावल्लिपविभत्तिं च सुत्तावल्लिपविभत्तिं
च कणगावल्लिपविभत्तिं च रयणावल्लिपविभत्तिं च णामं दिवं णट्ठविहं उवदंसंति ५ चंदुग्गमणपविभत्तिं
सूरुग्गमणपविभत्तिं च उग्गमणुग्गमणपविभत्तिं च णामं दिवं णट्ठविहं उवदंसंति ६ चंदागमणपविभत्तिं
च सूरागमणपविभत्तिं च आगमणागमणपविभत्तिं च णामं दिवं णट्ठविहं उवदंसंति ७ चंदावरण-
पविभत्तिं च सूरावरणपविभत्तिं च णामं दिवं णट्ठविहं उवदंसंति ८ चंदत्थमणपविभत्तिं च सूरत्थमण-
पविभत्तिं च अत्थमणऽत्थमणपविभत्तिं नाम दिवं णट्ठविहं उवदंसंति ९ चंदमंडलपविभत्तिं च सुरमं-

डलपविभत्तिं च नागमंडलपविभत्तिं च जक्खमंडलपविभत्तिं च भूतमंडलपविभत्तिं च [रक्खस० महोरग०
 गंधव० मंडलपविभत्तिं च] मंडलपविभत्तिं णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसेति १० उसभललियवक्कंतं सीह-
 ललियवक्कंतं हयविलंबियं गयविलंबियं मत्तहयविलसियं मत्तगयविलसियं दुयविलंबियं णामं दिव्वं णट्टविहिं
 उवदंसेति ११ सागरपविभत्तिं च नागरपविभत्तिं च सागरनागरपविभत्तिं च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदं-
 सेति १२ णंदापविभत्तिं च चंपापविभत्तिं च नन्दाचंपापविभत्तिं च णामं दिव्वं णट्टविहं १३ मच्छंडापवि-
 भत्तिं च मयरंडापविभत्तिं च जारापविभत्तिं च मच्छंडामयरंडाजारापविभत्तिं च
 णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेति १४ कत्तिककारपविभत्तिं च खत्तिखकारपविभत्तिं च गत्तिगकारप-
 विभत्तिं च घत्तिघकारपविभत्तिं च कुत्तिङ्कारपविभत्तिं च ककारखकारगकारघकारङ्कारपविभत्तिं
 च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसेति १५ एवं चकारवग्गोवि १६ टकारवग्गोवि १७ तकारवग्गोवि १८
 पकारवग्गोवि १९ असोयपल्लवपविभत्तिं च अंघ्रपल्लवपविभत्तिं च जंघूपल्लवपविभत्तिं च कोसंघपल्लवप-
 विभत्तिं च पल्लव २ पविभत्तिं च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसेति २० पउमलयापविभत्तिं च जाव साम-
 लयापविभत्तिं च लयालयापविभत्तिं च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसेति २१ डुयणामं णट्टविहं उवदंसेति
 २२ विलंबियं णामं णट्टविहिं २३ दूयविलंबियं णामं णट्टविहिं २४ अंचियं २५ रिभियं २६ अंचियरि-

भियं २७ आरभडं २८ भसोलं २९ आरभडभसोलं ३० उप्पयनिवयपवत्तं संकुचियं पसारियं रया
 (खिय)रइयभंतसंभंतणामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेति ३१ । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारी-
 याओ य समायेव समोसरणं करंति जाव दिव्वे देवरमणे पवत्ते यावि होत्था तए णं ते बहवे देवकुमारा
 य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स पुब्बमवचरियणिबद्धं च (देवलोयचरियनिबद्धं च)
 चवणचरियणिबद्धं च संहरणचरियनिबद्धं च जम्भणचरियनिबद्धं च अभिसेअचरियनिबद्धं च बालभा-
 वचरियनिबद्धं च जोवणचरियनिबद्धं च कामभोगचरियनिबद्धं च निक्खमणचरियनिबद्धं च तव-
 चरणचरियनिबद्धं च (पाणुप्पायचरियनिबद्धं च) तित्थपवत्तणचरियनिवपरिनिवाणचरियनिबद्धं च
 चरिमचरियनिबद्धं च णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेति ३२ । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारी-
 याओ य चउविहं वाइत्तं वाएति, तंजहा-ततं विततं घणं झुसिरं, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देव-
 कुमारीओ य चउविहं गेयं गायंति, तंजहा-उक्खित्तं पायत्तं मंदायं रोइयावसाणं च । तए णं
 ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउविहं णट्टविहिं उवदंसन्ति, तंजहा-
 अंचियं रिभियं आरभडं भसोलं च, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउविहं
 अग्गिणयं अग्गिणयेति, तंजहा-दिट्ठितियं पाडितियं सामन्तोवणिवाइयं अंतोमज्झावसाणियं, तए णं ते

बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य गोयमादियाणं समणाणं निगंथाणं दिवं देविहिं दिवं देवजुत्तिं दिवं देवाणुभाणं दिवं वत्तीसउवद्धं नाडयं उवदंसित्ता समणं भगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ चा वंदंति नमंसीति वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव सरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छित्ता सरियाभं देवं करयलपरिगगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु जणं विजएणं वद्धावैति २ चा एवमाणत्तियं पचाप्पिणंति (सु. २४) तएणं से सरियाभं देवं तं दिवं देविहिं दिवं देवजुइ दिवं देवाणुभावं पडिसाहरउ पडिसाहरत्ता सणेणं जाते एगे एगभूए तएणं से सरियाभे देवं समणं भगवं महावीरं तिकसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ वंदंति जमंसित्ता वंदित्ता जमंसित्ता नियमपरिवालसद्धिं संपरियुडे तमेव दिवं जाणविमाणं दुरुहति दुरुहित्ता जामेव दिसिं पाउभूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ (सु. २५)

ततो द्वितीयं नाट्याभिधिमुपदर्शयितुं कामा भूयोऽपि प्रागुक्तप्रकारेण समकं समनसरणादिकं कुर्वन्ति, तथा चान्-- 'तएणं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समक्रमेव समोसरणं करेति' इत्यादि प्रागुक्तं तदेव तानद्वक्तव्यं यावत् 'द्विधे देवसमणे पयत्ते यावि होत्था' इति । 'तएणामेत्यादि, तत्रस्ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो यन्नावीरस्य पुरतो गौतमादीनां श्रमणानां आवर्त्तयत्यनर्त्तश्रेणिप्रवृत्तिकपुष्पमाणनकवद्धमानरुमतयाऽऽरुगराऽऽकुजारमारपुष्पाचलिपत्रपत्रसागरतरङ्गसारान्नीलतापत्रलताभक्तिचित्रं नाम द्वितीयं नाट्याभिधिमुपदर्शयन्ति २। तदनन्तरं तृतीयं नाट्याभिधिमुपदर्शयितुं भूयस्तथैव रामवसरणादिकं

कुर्वन्ति, एवं समयसरणादिकरणविधिरैकस्मिन्नाध्यविधौ प्रत्येकं २ तावद्भक्तव्यो यावद्देवरमणे पवत्ते यावि होत्या इति तत ईहामृग-
 ऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुहसरभचमरकुञ्जरवनलतापञ्चलताभक्तिचित्रं नाम तृतीयं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३,
 तदनन्तरं भूयोऽपि समयसरणादिविधिकरणानन्तरमेकतो चक्रं—एकतश्चक्रवालं द्विधातश्चक्रवालं चकार्द्धं चक्रवालं नाम चतुर्थं दिव्यं
 नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ४, तदनन्तरमुक्तविधिपुरस्सरं चन्द्रावलिप्रविभक्तिं सूर्यावलिप्रविभक्तिं वलयावलिप्रविभक्तिं हंसावलिप्रविभक्तिं
 एकावलिप्रविभक्तिं तारावलिप्रविभक्तिं मुक्तावलिप्रविभक्तिं कनकावलिप्रविभक्तिं रत्नावलिप्रविभक्त्यभिनयात्मकमावलिप्रविभक्तिं नाम
 पञ्चमं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ५ तदनन्तरमुक्तक्रमेण चन्द्रोद्गमप्रविभक्तिसूर्योद्गमप्रविभक्तियुक्तमुद्गमनोद्गमनप्रविभक्तिं नाम षष्ठं नाट्य-
 विधिमुपदर्शयन्ति ६ तत उक्तप्रकारेण चन्द्रागमनप्रविभक्तिसूर्यागमनप्रविभक्तियुक्तमागमनप्रविभक्तिनाम सप्तमं नाट्यविधिमुपदर्शय-
 न्ति ७, तदनन्तरमुक्तक्रमेण चन्द्रावरणप्रविभक्तिसूर्यावरणप्रविभक्तियुक्तं गावरावणप्रविभक्तिनामकमष्टमं नाट्यविधिं ८ तत उक्त-
 क्रमेणैव चन्द्रास्तमयनप्रविभक्तिसूर्यास्तमयनप्रविभक्तियुक्तमस्तमयनप्रविभक्तिनामकं नवमं नाट्यविधिं ९ तत उक्तप्रकारेण चन्द्रमण्ड-
 लप्रविभक्तिसूर्यमण्डलप्रविभक्तिनागमण्डलप्रविभक्तियक्षमण्डलप्रविभक्तिभूतमण्डलप्रविभक्तियुक्तं मण्डलप्रविभक्तिनामकं दशमं दिव्यं
 नाट्यविधिं १० तदनन्तरं उक्तक्रमेण ऋषभमण्डलप्रविभक्तिसिंहमण्डलप्रविभक्तिहयविलम्बितगजविलम्बितहयविलसितगजविलसित-
 मत्तहयविलसितमत्तगजविलसितमत्तहयविलंघितमत्तगजविलंघितं विलंघिताभिनयं द्रुतविलम्बितं नाम एकादशं नाट्यविधिं ११ तदन-
 न्तरं सागरप्रविभक्तिनागरप्रविभक्तिअभिनयात्मकं सागरनागरप्रविभक्तिनाम द्वादशं नाट्यविधिं १२ ततो नन्दाप्रविभक्तिचम्पाप्रवि-
 भक्त्यात्मकं नन्दाचम्पाप्रविभक्तिनाम त्रयोदशं नाट्यविधिं १३ ततो मत्स्याण्डकप्रविभक्तिमकराण्डकप्रविभक्तिजारप्रविभक्तिमारप्र-

विभक्तियुक्तं मत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारप्रविभक्तिनाम चतुर्दशं नाटयविधिं १४ तदनन्तरं क्रमेण क इति ककारप्रविभक्तिः, ख
 इति खकारप्रवि० ग इति गकारप्र० घ इति घकारप्र० ङ इति ङकारप्रविभक्तिरित्येवं क्रमभाविककारादिप्रविभक्तिअभिनयात्मकं
 ककारखकारगकारधकारङकारप्रविभक्तिनामकं पञ्चदशं दिव्यं नाटयविधिं १५ एवं चकारलकारजकारझकारञकारप्रविभक्तिनामकं
 षोडशं दिव्यं नाटयविधिं १६ टकारठकारडकारणकारप्रविभक्तिनामकं सप्तदशं दिव्यं नाटयविधिं १७ तकारथकारदकारधका-
 रनकारप्रविभक्तिनामकं अष्टादशं नाटयविधिं १८ पकारफकारवकारभकारमकारप्रविभक्तिनामकमेकोनविंशतितमं दिव्यं नाटयविधिं
 १९ ततोऽशोकपल्लवप्रविभक्त्याप्रपल्लवप्रविभक्तिजम्बूपल्लवप्रविभक्तिकोशम्यपल्लवप्रविभक्त्यात्मकं पल्लवप्रविभक्तिनामकं विंशतितमं
 दिव्यं नाटयविधिं २० तदनन्तरं पञ्चलताप्रविभक्तिनागलताप्रविभक्तिअशोकलताप्रविभक्तिचम्पकलताप्रविभक्तिचूतलताप्रविभक्ति-
 वनलताप्रविभक्तिवासन्तीलताप्रविभक्तिकुन्दलताप्रविभक्तिअतिमुक्तकलताप्रविभक्तिअभिनयात्मकं लताप्रविभक्तिना-
 मकमेकविंशतितमं दिव्यं नाटयविधिं २१ तदनन्तरं द्रुतं नाम द्वाविंशतितमं नाटयविधिं २२ ततो विलम्बितं नाम त्रयोविंशतितमं
 २३ द्रुतविलम्बितं नाम चतुर्विंशतितमं २४ अश्रितं नाम पञ्चविंशतितमं २५ रिभितं नाम षड्विंशतितमं २६ अश्रितरिभितनाम
 सप्तविंशतितमं २७ आरभटं नाम अष्टाविंशतितमं २८ भसोलं नाम एकोनविंशति(त्त)मं २९ आरभटभसोलं नाम त्रिंशत्तमं ३०
 तदनन्तरमुत्पातनिपातप्रसक्तं सन्दुचितप्रगारितरेवकरचितं भ्रान्तसम्भ्रान्तं नाम एकात्रिंशत्तमं दिव्यं नाटयविधिमुपदर्शयन्ति ३१
 तदनन्तरं च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य चरमपूर्वमनुष्यभवचरमच्यवनचरमगर्भसंहरणचरमभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्माभिषेक-
 चरमबालभावचरमर्यौवनचरमकामभोगचरमानिष्कमणचरमतपश्चरणचरमज्ञानोत्पादचरमतीर्थप्रवर्तनचरमपरिनिर्वाणनिवर्द्धं चरमनिवर्द्धं

नाम द्वात्रिंशत्तमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३२ । तदनन्तरं बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च नाट्यविधिपरिसमाप्तिमङ्गलभूतं चतुर्विधं वादित्रं वादयन्ति, तद्यथा—ततं—मृदङ्गपटहादि विततं—वीणादि घनं—कंसिकादि सुपिरं—शङ्खकाह्लादि, तदनन्तरं चतुर्विधं गीतं गायन्ति, तद्यथा—उत्क्षिप्तं प्रथमतः समारभ्यमाणं पादान्तं पाददृढं दृढादिचतुर्भागरूपपादवद्धमितिभावः, 'मन्दाय' मिति मध्यभागे मूर्च्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं धोलनात्मकं रोचितावसानमिति—रोचितं यथोक्तलक्षणोपेततया भावितं सत्यापितामिति—यावत् अवसानं यस्य तद्रोचितावसानं । 'तए ण'मित्यादि, ततश्चतुर्विधं नर्तनविधिमुपदर्शयन्ति, तद्यथा—'अश्रित'मित्यादि, 'तए ण'मित्यादि, ततश्चतुर्विधमभिनयमभिनयन्ति, तद्यथा—दार्ष्टान्तिकं प्रात्यन्तिकं सामान्यतो विनिपातं लोकमध्यावसानिकमिति, एते नर्तनविधयोऽभिनयविधयश्च नाट्यकुशलेभ्यो वेदितव्याः 'तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीओ' इत्यादि उपसंहारसूत्रं सुगमं, नवरं 'एगभूए' इति एकभूतः अनेकीभूयैकत्वं प्राप्त इत्यर्थः, 'नियगणरियाल सद्धिं संपरिवुडे' इति, निजकपरिवारेण सार्द्धं संपरिहृतः ।

भंतेति भयवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदति नमंसाति २ एवं वयासी—सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स एसा दिवा देविट्ठी दिवा देवजुत्ती दिवे देवाणुभावे कहिं गते कहिं अणुपविट्ठे ?, गो० ! सररीरं गते सररीरं अणुपविट्ठे, से केणेट्ठणं भंते ! एवं बुच्चइ ?—सररीरं गते सररीरं अणुपविट्ठे ?, गो० ! से जहानामए कूडागारसाला सिया दुहतो लिच्चा दुहतो गुत्ता गुत्तदुवारा णिवाया णिवायगंभीरा, तीसे णं कूडागारसालाते अदूरसामंते

एत्थ णं मंहगे जणसमूहे चिट्ठति, तए णं से जणसमूहे एगं महं अभवद्वलगं वा वासवद्वलगं वा महा-
वायं वा इज्जमाणं पासति २ चा तं कूडागारसालं अंता अणुपविमिन्ता णं चिट्ठइ, से तेणद्वणं गो-
यमा ! एवं वुच्चति-सरीरं अणुपविट्ठे (सू. २६)

भदन्तेत्यामन्त्रणपुरस्सरं भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा ' एवं ' वक्ष्यमाण-
प्रकारेणावादीत्, पुस्तकान्तरे त्विदं नाचनान्तरं दृश्यते, ' तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जिट्ठे अंते-
वासी ' इत्यादि, अस्य व्याख्या-तस्मिन् काले तस्मिन् समये णंअन्दो नाक्यालङ्कारार्थः, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ' ज्येष्ठ ' इति प्रथमोऽन्तेवासी-शिष्यः, अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसद्वाधिपतित्वमानेदयति, इन्द्रभूतिरिति मानापितृकृतं नामधेयं नामेतिप्राकृ-
तत्वात् विभक्तिपरिणामेन नाम्नेति द्रष्टव्यं, एवमन्यत्रापि यथायोगं भावनीयम्, अन्तेवासी च किल विनक्षायां श्रावकोऽपि स्यादत-
स्तदाशङ्क्यवचनलेदार्थमाह- ' अनगारः ' न विद्यते अगारं-गृहमस्येत्यनगारः, अयं न निगीतगोत्रोऽपि सम्भाव्येतात आह-गौतमो
गोत्रेण गौतमाख्यगोत्रसमन्वित इत्यर्थः, अयं च तत्कालोचनितेदपरिमाणोपेक्षया न्यूनाधिकेदोऽपि स्यादत आह-सप्तोत्सेधः-सप्तहस्त-
प्रमाणशरीरोच्छ्रायः, अयं चैन्यम्भूतो लक्षणहीनोऽपि शङ्क्येतातस्तदाशङ्क्यपनोदार्थमाह- ' समनउरंसमंठाणसंदिण् ' इति, समाः-शरीर-
लक्षणशास्त्रीोक्तप्रमाणविस्वादिन्यथतमोऽमयो यस्य तन् समनतुरसं अमयन्त्विह चतुर्दिग्निभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः, अन्ये
त्वाहः-समा-अन्यूनाधिकाश्चतस्रोऽयस्यो गत्र तन् समनतुरसं तत्र तन् संस्थानं च, संस्थानम्-आहारः तत्र, नामदक्षिणजान्यो-

रन्तरं आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरं वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्चान्तरमिति, अपरे त्वाहुः—विस्तारोत्संधयोः समत्वात्
 समचतुरस्रं तच्च तत्संस्थानं च २, संस्थानम्—आकारस्तेन संस्थितो—व्यवस्थितो यः स तथा 'जाव उट्टाए उट्टेइ' इति यावत्करणात्
 'वज्जरिसहसंधयणे कणगपुलगनिघसपम्हगौरे उगगतवे दित्तवे महातवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंभचेर-
 वासी उच्छूढसरीरे संखित्तविपुलतेयलेसे चउदसपुवी चउनाणोवगए सवक्खरसन्निवाई समणस्स भगवतो महावीरस्स अदूरसामन्ते
 उडुंजाणू अहोसिरे झाणकोट्टोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भावं गोयमे जायसेडु जायसंसए जायको-
 उहल्ले उप्पन्नसंडे उप्पन्नसंसए उप्पन्नकोउहल्ले संजायसंडे संजायसंसए संजायकोउहल्ले समुप्पण्णसंसए समुप्पण्णकोउहल्ले
 उट्टाए उट्टेइ' इति द्रष्टव्यं, तत्र नाराचमुभयतो मर्कटबन्धः ऋषभस्तदुपरि वेष्टनपट्टः कीलिका अस्थित्रयस्यापि भेदकमस्थि एवं-
 रूपं संहननं यस्य स तथा, तथा कनकस्य—सुवर्णस्य यः पुलको—लवस्तस्य यो निकपः—कपपट्टके रेखारूपस्तथा पद्मग्रहणेन पद्म-
 केसरान्मुच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा देवदत्तस्य हस्ताग्ररूपोज्वयवोऽपि देवदत्तः, तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्पृष्ट्वा लोको
 वदति—स्पृष्टो मया देवदत्त इति, कनकपुलकनिकपवत् पद्मवच्च यो गौरः स कनकपुलकनिकपद्मगौरः, अथवा कनकस्य यः
 पुलको—द्रवत्वे सति विन्दुस्तस्य निकपो वर्णतः सदृशः कनकपुलकनिकपः, तथा पद्मवत्—पद्मकेसरवत् यो गौरः स पद्मगौरः, ततः
 पदद्वयस्य कर्मधारयसमासः, अयं च विशिष्टचरणरहितोऽपि शङ्कुचेत तत आह—'उगगतवे' इति, उग्रम्—अधृष्यं तपः—अनशनादि-
 यस्य स तथा, यदन्येन प्राकृतेन पुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि मनसा तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः, तथा दीप्तं—जाज्वल्यमान-
 दहन इव कर्मवचनगहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो—धर्ममध्यानादि यस्य स तथा, 'तत्तवे' इति तप्तं तपो येन स तप्तपाः, एवं

हि तेन तपस्तप्तं येन सर्वाण्यपि अशुभानि कर्म्मणि भगवसात् कृतानीति ' महातेज ' इति महान्-प्रशस्तमाशंसादोपरहितत्वात् तपो
 यस्य स महातपाः, तथा ' उराले ' इति, उदारः-प्रधानः अथवा उरालो-भीष्मः उग्रादित्रिशिष्टतपःकरणतः पार्श्वस्थानामल्पसत्त्वा-
 नामतिभयानक इति भावः, तथा घोरो-निर्वृणः परीपहेन्द्रियादिरिपुगणविनाशनमधिकृत्य निर्दय इतियावत्, तथा घोरा-अन्यैर्दुरनु-
 चरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स घोरगुणः, तथा घोरैस्तपोभिस्तपस्वी घोरतपस्वी, ' घोरवंधचेरवासी ' इति घोरं-द्वारुणमल्प-
 सत्त्वैर्दुरनुचरत्वात् वल्लचर्यं यत् तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा, ' उच्छृङ्खरी ' इति उच्छृङ्खल-उड्डितमिवोड्डितं संस्कारपरित्या-
 गात् शरीरं येन स उच्छृङ्खलशरीरः, ' संखितचित्रितलेतलेसे ' इति सद्धिमा-शरीरान्तगतत्वेन च्छ्वतां गता त्रिपुला-विस्तीर्णा
 अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोन्नेय्या-विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभया तेजोज्वाला यस्य स तथा, ' च-
 उदसपुष्पी ' इति चतुर्दश पूर्वाणि वियन्ते यस्य तेनैव तेषां रचितत्वात् असौ चतुर्दशपूर्वी, अनेन तस्य श्रुतैक्यलितामाह, स चाव-
 धिशानादिविक्रलोऽपि स्यादत आह-' चउनाणोगण ' मतिश्रुतावभिमानःपर्यायज्ञानचतुष्टयसमन्वितः, उक्तविशेषणद्वययुक्तोऽपि
 कश्चिन्न समग्रश्रुतनिपयव्यापिज्ञानो भवति चतुर्दशपूर्वविदामपि पदस्थानपतितत्वेन श्रवणादत आह-' सर्वाक्षरसन्निपाती ' अक्षराणां
 सन्निपाताः-संयोगाः अक्षरसन्निपाताः सर्वे च ते अक्षरसन्निपाताश्च सर्वाक्षरसन्निपातास्ते यस्य ज्ञेयाः स तथा, किमुक्तं भवति ?-या
 काचित् जगति पदानुपूर्वीं वाग्यानुपूर्वीं वा संभवति ताः सर्वा अपि जानातीति, एवंगुणविशिष्टो भगवान् विनयराशिश्च साक्षा-
 दितिकृत्वा शिष्याचारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसामन्ते विहरतीति योगः, तत्र दूरं-विप्ररुष्टं सामन्तं-सन्निकृष्टं तत्त्व-
 तिपेयाददूरसामन्तं ततो नातिदूरं नातिनिकटे इत्यर्थः, किंविशिष्टः सन् तत्र विहरतीत्यत आह-' उडुंजाणू भहोसिरे ' ऊर्ध्वं

जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः, अधःशिरा नोर्द्धं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किन्तु नियतभूभागनियमितदृष्टिरित्यर्थः, 'ज्ञाणकोट्योवगाए'
 इति ध्यानं-धर्मध्यानं शुक्रध्यानं च तदेव कोष्ठः-कुशलो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतो ध्यानकोष्ठोपगतो, यथा हि कोष्ठके धान्यं प्रक्षिप्तम-
 विप्रसृतं भवति एवं भगवानपि ध्यानतोऽविप्रकीर्णोन्द्रियान्तःकरणदृष्टिरित्यर्थः, 'संयमेन' पञ्चाश्रवनिरोधादिलक्षणेन तपसा-
 अनशनादिना चशब्दोऽत्र समुच्चयार्थो लुप्तो द्रष्टव्यः, संयमतपोग्रहणमनयोः प्रधानमोक्षाङ्गताख्यापनार्थं, प्राधान्यं संयमस्य नवकर्मा-
 नुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्मनिर्जराहेतुत्वेन, तथाहि- अभिनवकर्मानुपादानात् पुराणकर्मक्षपणाच्च जायते सकलकर्मक्षय-
 लक्षणो मोक्षस्ततो भवति संयमतपसोर्मोक्षं प्रति प्राधान्यमिति 'अप्यणं भावेमाणे विहरति' इति, आत्मानं वासयन् तिष्ठति ।
 'तए ण' मित्यादि, ततो ध्यानकोष्ठोपगतविहरणादनन्तरं 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे स भगवान् गौतमो 'जातसङ्गे' इत्यादि, जात-
 श्रद्धादिविशेषणविशिष्टः सन् उत्तिष्ठतीति योगः, तत्र जाता-प्रवृत्ता श्रद्धा-इच्छा वक्ष्यमाणार्थतत्त्वावगमं प्रति यस्यासौ जातश्रद्धः
 तथा जातः संशयो यस्य स जातसंशयः, संशयो नाम अनवधारितार्थं ज्ञानं, स चैवं-इत्थं नामास्य दिव्या देवर्द्धिर्विस्तृता अभवत्
 इदानीं सा क गतेति, तथा 'जायकुतूहले' इति जातं कुतूहलं यस्य स जातकुतूहलः, जातौत्सुक्य इत्यर्थः, तथा कथममुमर्थं भग-
 वान् प्ररूपयिष्यति इति, तथा 'उत्पन्नसङ्गे' उत्पन्ना प्राग्भूता सती भूता श्रद्धा यस्यासौ उत्पन्नश्रद्धः, अथ जातश्रद्ध इत्येतदेवास्तु
 किमर्थमुत्पन्नश्रद्ध इति, प्रवृत्तश्रद्धत्वेनोत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्धत्वात्, न हि अनुत्पन्ना श्रद्धा प्रवर्त्तते इति, अत्रोच्यते, हेतुत्वप्रदर्शनार्थं,
 तथाहि-कथं प्रवृत्तश्रद्धः?, उच्यते, यत उत्पन्नश्रद्धः, इति हेतुत्वदर्शनं चोपपन्नं, तस्य काव्यालङ्कारत्वात् यथा 'प्रवृत्तदीपाम-
 प्रवृत्तभास्करां, प्रकाशचन्द्रां बुभुधे विभावरी'मित्यत्र, अत्र हि यद्यपि प्रवृत्तदीपादित्वादेवाप्रवृत्तभास्करत्वमुपगतं तथाप्यप्रवृत्तभास्करत्वं

गृहचदीपत्वादहेतुतयोपन्यस्तमिति सम्यक्, 'उपपन्नसङ्गे उपपन्नसंसये' इति प्राग्वत्, तथा 'संजायसङ्गे' इत्यादि पदपदकं प्राग्वत्, नवरमिह संशब्दः प्रकर्षादिवचनो नेदितव्यः, 'उद्गाण् उद्गृह' इति उद्गाण्मुत्था-उद्गृहं वर्त्तनं तथा उचित्युति, इह 'उद्गृह' इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत यथा वक्तुमुचित्युते ततस्तद्व्यवच्छेदार्थमुत्थायेत्युक्तं उत्थया उत्थाय 'जणेवे'त्यादि यस्मिन् दिग्भागे श्रमणो भगवान् महावीरो वर्त्तते 'तेणेवे'ति तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति, उपागत्य च श्रमणं त्रिकृत्यः-त्रिवारान् आदक्षिण-प्रदक्षिणीकरोति, आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च वन्दते नमस्यति वन्दित्वा एवमवर्त्तते । 'सूरियाभस्स पं भंते !' इत्यादि, 'कहिंण' इति क गतः ?, तत्र गमनमन्तरप्रवेशाभावेऽपि दृष्टं यथा भित्तौ गतो भूलिरिति, एतेऽपि दिव्यानुभावो यत्रैवं कचित्प्र-त्यासन्ने प्रदेशे गतः स्यात्ततो दृश्यते, ततो भूयः पृच्छति-'कहिं अणुपविट्ठे' इति कानुप्रविट्ठः ? कान्तर्लीन इति भावः । भगवानाह-गौतम ! शरीरं गतः शरीरमनुप्रविट्ठः पुनः पृच्छति-'सेकेणव्वेण' मित्यादि, अथ केनार्थेन-केन हेतुना भदन्त ! एवमुच्यते-शरीरं गतः शरीरमनुप्रविट्ठः?, भगवानाह-गौतम ! 'से जहानामण्' इत्यादि, कूटस्येव-पर्वतशिवरस्येवाकारो यस्याः सा कूटाकारा, यस्या उपरि आच्छादनं शिवराकारं सा कूटाकरेति भावः, कूटाकारा चासां शाला च कूटाकारशाला, यदिवा कूटाकरेण शिवराकृत्योपलक्षिता शाला कूटाकारशाला स्यात्, 'दुहत्तो ल्लित्ता' इति वहिरन्तश्च गोमयादिना लिप्ता गुप्ता-वह्निःप्राकारा-वृता गुप्तद्वारा द्वारस्थगनान् यदिवा गुप्ता गुप्तद्वारा-केयाञ्चिन् द्वाराणां स्थगितत्वात् केयाञ्चिचास्यगितन्नादिति निनाता-चायेस्प्रवे-शात् किल महद् गुहं निवातं प्रायो न भवति नत आह-निमानगम्भीरा-निमाना सती गम्भीरा निवातगम्भीरा, निवाता सती विशाला इत्यर्थः, ततस्तस्याः कूटाकारशालाया अदूरसामन्ते-नातिदूरे निरुद्धे वा प्रदेशे महान् एकोऽन्यतरो जनममूहस्तिष्ठति, स च एकं

महत् अन्नरूपं वार्दिलं अन्नवार्दिलं, धाराभिपातरहितं सम्भाव्यवर्षं वार्दिलमित्यर्थः, वर्षप्रधानं वार्दिलकं वर्षवार्दिलकं वर्षं कुर्वन्तं वार्दिलकं महावातं वा 'एज्जमाण' मिति आयान्तं—आगच्छन्तं पश्यति, दृष्ट्वा च तं 'कूडागारसालं' द्वितीया पृष्ठार्थे तस्याः कूटाकारशालाया अन्तरं ततोऽनुप्रविश्य तिष्ठति, एवं सूर्याभस्यापि देवस्य सा तथा विशाला दिव्या देवर्धिर्दिव्या देवद्युतिर्दिव्यो देवानुभावः स्वरिरमनुप्र-विष्टः 'से-एणट्टेण' मित्यादि, अनेन प्रकारेण गौतम ! एवमुच्यते—'सूरियाभस्से' त्यादि, भूयो गौतमः पृच्छति—

कहिं णं भंते ! सूरियाभस्स देवस्स सूरियाभे णामं विमाणे पन्नत्ते ? गोयमा ! जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पवयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जातो भूमिभागतो उड्डुं चंदिमसूरियगहगण-णकूखत्तारारूवाणं बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहूइंओ जोयणकोडीओ बहूइंओ जोयणसयसहस्सकोडीओ उड्डुं दूरं वीतीवइत्ता एत्थ णं सोहम्मं कप्पे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडीणआयत्ते उदीणदाहिणविच्छिण्णे अद्धचंदसंठाणसंठिते अच्चिमालिभासरासिव-ण्णाभे असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविकूखंभेणं असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परि-कूखेवेणं इत्थ णं सोहम्माणं देवाणं बत्तीरां विमाणावासरायसहस्साइं भवंतीति मकूखायं, ते णं विमाणा सव्वरयणागया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसिणं विमाणाणं बहुमज्जेदेसभाए पंच वडिसया पं० तंजहा—
१ असोगवडिसते २ सत्तवन्नवडिसते ३ चंपकवडिसते ४ चूयगवडिसते ५ मज्जे सोहम्मवडिसए, ते णं

वडिसगा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तस्स णं सोहम्मवडिसगस्स महाविमाणस्स पुरिच्छि-
 मेणं तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं वीईवइत्ता एत्थ णं स्सरियाभस्स देवस्स स्सरियाभे नामं
 विमाणे पन्नत्ते, अद्धत्तेरस जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं गुणयालीसं च सयसहस्साइं वावन्नं
 च सहस्साइं अद्ध य अडयाले जोयणसयं परिकखेवणं, से णं एणं पागारेणं सवओ समंता संपरिखित्ते,
 से णं पागारे तिन्नि जोयणसयाइं उइं उच्चत्तेणं मूले एणं जोयणसयं विक्खंभेणं मज्जे पन्नासं जोयणाइं
 विक्खंभेणं उडिं पणवीसं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिन्ने मज्जे संखित्ते उडिं तणुए गोपुच्छ-
 संठाणसंठिए सवकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे, से णं पागारे पाणा[माणे]विहंपंचवन्नेहिं कविसीसएहिं
 उवसोभिते, तंजहा-किण्हेहिं नल्लिहिं लंल्लिहिं सुक्खिहिं कविसीसएहिं, ते णं कविसीसगा
 एणं जोयणं आयामेणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं दसूणं जोयणं उइं उच्चत्तेणं सवमणि(रयणा)मया अच्छा
 जाव पडिरूवा, स्सरियाभस्स णं विमाणस्स एगमेगाए वाहाए दारसहस्सं २ भवतीति मक्ख्वायं, ते णं
 दारा पंचजोयणसयाइं उइं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया
 वरकणगथूभियागा ईहामियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिन्नररुसभचमरकुंजरवणलयपउमलय-
 भत्तिचित्ता खंभुग्गयवरवरेइया परिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्तंपिव अचीसहस्समा-

लिणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा ससिरीयरूवा
 वन्नो दाराणं तेसिं होइ, तंजहा-वइरामया णिम्मा रिट्ठामया पइट्ठाणा वेरुलियमया सूइखंभा जाय-
 रूवोवाचियपवरपंचवन्नमणिरयणकोट्टिमतला हंसगब्भमया एलुया गोमेज्जमया इंदकीला लोहि-
 यकूखमतीतो दारचेडीओ जोईरसमया उत्तरंगा लोहियकूखमईओ सूईओ वयरामया संधी नाणा-
 मणिमया समुगया वयरामया अगगला अगगलपासाया रययामयाओ आवत्तणपेढियाओ अंकुत्तरपा-
 सगा निरंतरियघणकवाडा भितीसु चैव भित्तिगुलिता छप्पन्ना तिण्णि हेंति गोमाणसिया तइया णाणा-
 मणिरयणवालरूवगलीलट्ठिअसालभंजियागा वयरामया कुट्टा रययामया उस्सेहा सवतवणिज्जमया
 उल्लोया णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियकूखपडिवंसगरयभोमा अंकामया पक्खा पक्खवा-
 हाओ जोइरसामया वंसा वंसकवेल्लुयाओ रयणामयाओ पट्टियाओ जायरूवमईओ ओहाडणीओ वइरा-
 मईओ उवरिपुच्छणाओ सवसेयरययामयाच्छायणे अंकामया कणगकूडतवणिज्जथूभियागा सेया संख-
 तलविमलनिम्मलइधिघणगोखीरेफणरययणिगरप्पगासा तिलगरयणद्धचंदचित्ता नाणामणिदामालंकिया
 अंतो बहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापथडा सुहफासा ससिरीयरूवा पासाईया दरिसणिज्जा अभि-
 रूवा पडिरूवा (सूत्र २७)

क सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं विमानं प्रज्ञप्तं ? भगवानाह—गौतम ! अस्मिन् जम्बूद्वीपे यो मन्दरः पर्वतस्तस्य दक्षिणतोऽस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयात् भूमिभागादूर्ध्वं चन्द्रसूर्यग्रहणनक्षत्रतारारूपणामपि पुरतो वहूनि योजनशतानि ततो बुद्ध्या बहुबहुतरोत्प्लवनेन वहूनि योजनसहस्राण्येवमेव वहूनि योजनशतसहस्राणि एवमेव च वक्षीर्योजनकोटीरेवमेव च वक्षीर्योजनकोटीकोटीरूर्ध्वं दूरमुत्प्लुत्य अत्र—सार्द्धरज्जुप्रमाणे प्रदेशे सौधर्मो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः, स च प्राचीनापाचीनायतः, पूर्वोपरायतः इत्यर्थः, उदग्दक्षिण-विस्तीर्णः, अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितो, द्वौ हि सौधर्मेशानदेवलोकौ समुदितौ परिपूर्णचन्द्रमण्डलसंस्थानसंस्थितौ, तयोश्च भेरोर्दक्षिणवर्ती सौधर्मकल्प उत्तरवर्ती ईशानकल्पः ततो भवति सौधर्मकल्पः चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, 'अचिमाली' इति अर्चीपि—किरणानि तेषां माला अचिमाला सा अस्यास्तीति अचिमाली किरणमालासङ्कुल इत्यर्थः, असङ्ख्येययोजनकोटीकोटीः 'आयामविवस्वभेण' ति आयामश्च विष्कम्भश्चायामविष्कम्भं समाहारो द्वन्द्वस्तेन, आयामेन च विष्कम्भेन चेत्यर्थः, असङ्ख्येया योजनकोटीकोट्यः 'परि-कृत्स्वेवेण' परिधिना 'सवरयणामए' इति सर्वात्मना रत्नमयः 'जाव पडिखे' इति यावत्करणात् 'अच्छे सण्हे घट्ठे मट्ठे' इत्यादिं विशेषणकदम्बकपरिग्रहः, 'तत्थ ण' मित्यादि, तत्र सौधर्मो कल्पे द्वाविंशत् विमानशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं मया शेषश्च तीर्थकृद्भिः ॥ 'ते णं विमाणे' त्यादि, तानि विमानानि मूत्रे पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् सर्वरत्नमयानि—सामस्त्येन रत्नमयानि 'अच्छानि' आकाशस्फटिकवदतिनिर्मलानि अत्रापि यावत्करणात् 'सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया' इत्यादि विशेषणजातं द्रष्टव्यं, तच्च प्रागेवानेकशो व्याख्यातं 'तेसिण' मित्यादि, तेषां विमानानां बहुमध्यदेशभागे त्रयोदशप्रस्तटे सर्वत्रापि विमानावतंसकानां स्वस्वकल्पचरमप्रस्तटवर्तित्वात् पञ्चावतंसकाः—पञ्च विमानावतंसकाः—अशोकावतंसकः—अशोकावतंसकनामा,

स च पूर्वस्यां दिशि, ततो दक्षिणस्यां सप्तपर्णवतंसकः पश्चिमायां चम्पकावतंसकः उत्तरस्यां चूतावतंसकः मध्ये सौधर्मावतंसकः, ते च पश्चापि विमानावतंसकाः सर्वरत्नमया 'अच्छा जाव पडिख्वा' इति यावत्करणादत्रापि 'सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा' इत्यादि विशेषेण जातमवगन्तव्यम्, अस्य च सौधर्मावतंसकस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यक् असङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राणि व्यतिव्रज्य—अतिक्रम्यात्र सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं नाम विमानं प्रज्ञप्तं, अर्द्ध त्रयोदशं येषां तानि अर्द्धत्रयोदशानि, सार्द्धानि द्वादशेत्यर्थः, योजनशतसहस्राणि यामाविष्कम्भेन, एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि द्विपञ्चाशत्सहस्राणि अष्टौ च योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकानि ३९५२४८ किञ्चिद्विशेषाधिकानि 'परिक्षेपेण' परिधिना, इदं च परिक्षेपपरिमाणं 'विवस्वभगवद्गुणकरणी वट्टस्स परिरओ होइ' इति करणवशात् स्वयमानेतव्यं, सुगमत्वात् । 'से णं एगेण' मित्यादि, तद्विमानमेकेन प्राकारेण सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन परिक्षिप्तं ॥ 'से णं पागारे' इत्यादि, स प्राकारः त्रीणि योजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन मूले एकं योजनशतं त्रिष्कम्भेण मध्यभागे पञ्चाशत्, मूलादारभ्य मध्यभागं यावत् योजने योजनत्रिभागस्य विष्कम्भतच्छ्रुतितत्वात्, उपरि—मस्तके पञ्चविंशतिर्योजनानि विष्कम्भेण, मध्यभागादारभ्योपरितनमस्तकं यावत् योजने योजनेः योजनपङ्क्त्यांगस्य विष्कम्भतो हीयमानतया लभ्यमानत्वात्, अत एव मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः, पञ्चाशतो योजनानां श्रुतितत्वात्, उपरि तनुकः पञ्चविंशतिर्योजनमात्रविस्तारात्मकत्वात्, अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः, 'सव्वरयणामए अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, 'से णं पागारे' इत्यादि, स प्राकारो 'पाणाविहपंचवनेहि' इति नानाविधानि च तानि पञ्चस्र्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः, नानाविधत्वं च पञ्चवर्णपेक्षया द्रष्टव्यं कृष्णादिवर्णतारतम्यपेक्षया वा, पञ्चवर्णत्वमेव प्रकटयति—'कण्हेहि' इत्यादि, 'ते णं कविसीसगा'

इत्यादि, तानि कापिशिर्पकाणि प्रत्येकं योजनमेकमायामतो—दैर्घ्येणार्द्धं योजनं विष्कम्भेण देशोनयोजनमुच्चैस्त्वेन 'सधरयणामया',
 इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् । 'सूरियाभस्स ण' मित्यादि, एकैकभ्यां बाह्यां द्वारसहस्राणि सर्वसङ्ख्यया चत्वारि द्वारसहस्राणि,
 तानि च द्वाराणि प्रत्येकं पञ्चभोजनशतान्यूर्द्ध्व उच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि—विष्कम्भतः 'तावद्वयं चैवे' ति अर्द्धतृतीयान्येव
 योजनशतानि प्रवेक्षतः 'सेया' इत्यादि, तानि च द्वाराणि सर्वाण्युपरि श्वेतानि—श्वेतवर्णोपेतानि बाहुल्येनाङ्कुरत्नमयत्वात्
 'वरकणगधूभिः' इति वरकनका—वरकनकमयी स्तूपिका—शिखरं येषां तानि तथा, 'इहामिगउसभतुरगनरमगरविहगवालग-
 किन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंशुगयवरवयरेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव अञ्जी-
 सहस्समालिणीया ख्वगसहस्सकलिया भिसमाणा भिबिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा' इति विशेषे-
 षणजातं यानविमानवद्भावीयं, 'वनो दाराणं तेसि होइ' इति तेषां द्वाराणां वर्णः—स्वरूपं व्यावर्णनमयं भवति, तमेव कथयति—
 'तंजहे' इत्यादि, तद्यथा—'वइरामया णिम्मा' इति नेमा नाम द्वाराणां भूमिभागादूर्द्ध्व निष्क्रामन्तः प्रदेशस्ते सर्वे वज्रमया—वज्र-
 रत्नमया; वज्रशब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, 'रिट्टामया पट्टाणा' रिष्टमया—रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि—
 मूलपादाः 'वेसलियमया खंभा' इति वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः 'जायरूवोवचियपवरपंचवन्न[वर]मणिरयणकुट्टिमतला' जातरूपेण—
 सुवर्णेन उपचितैः—युक्तैः प्रवरैः—प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिः—चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः—कर्केतनादिभिः कुट्टिमतलं—वद्धभूमितलं येषां ते
 तथा 'हंसगब्भमया एलुया' हंसगर्भमया—हंसगर्भाख्यरत्नमया एलुका—देहल्यः 'गोमेज्जमया इंदकीला' इति गोमेज्जकरत्नमया
 इन्द्रकीला; 'लोहियक्खमईओ' लोहिताक्षरत्नमयः 'चेडाओ' इति द्वारशाखा 'जोइरसमया उत्तरंगा' इति द्वारस्योपरि

तिर्यगव्यवस्थितमुत्तरङ्गं तानि ज्योतीरसमयानि—ज्योतीरसाख्यरत्नात्मकानि ‘लोहियकूखर्मईओ’ लोहिताक्षमय्यो लोहिताक्षर-
 त्नाधिकाः सूचयः—फलकद्वयसम्बन्धविधटनाभावहेतुः पादुकास्थानीयाः ‘वइरामया संधी’ वज्रमयाः सन्धयः सन्धिमैलाः फलकानां,
 किमुक्तं भवति ?—वज्ररत्नपूरिताः फलकानां सन्धयः, ‘नाणामणिमया समुग्गया’ इति समुद्रका इव समुद्रकाः—शुचिकागृहाणि
 तानि नानामणिमयानि ‘वयरामया अगगला अगलपासाया’ अर्गलाः—प्रतीताः अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च जीवा-
 भिगममूलटीकाकारः—“अर्गलाप्रासादो यत्रार्गला नियम्यन्ते इति” एते द्वये अपि वज्ररत्नमय्यौ ‘रययामयाओ आवत्तणपेडियाओ’
 इति आवर्त्तनपीठिका नाम यत्रेन्द्रकीलको भवति, उक्तञ्च विजयद्वारचिन्तायां जीवाभिगममूलटीकाकारेण— “आवर्त्तनपीठिका
 यत्रेन्द्रकीलको भवती”ति ‘अंकुत्तरपासगा’ इति अङ्क—अङ्कुरत्नमया उत्तरपार्श्वे येषां द्वाराणां तानि अङ्कुरत्तरपार्श्वकाणि ‘निरं-
 तरियघणकवाडा’ इति निर्गता अन्तरिका—लघ्वन्तररूपा येषां ते निरन्तरिका अत एव घना निरन्तरिका घनाः कपाटा येषां द्वाराणां
 तानि निरन्तरिकघनकपादानि ‘भित्तिसु चव भित्तिगुलिया छप्पन्ना तिन्निहोति’ इति तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः भित्तिपु-
 भित्तिगताः भित्तिगुलिका—पीठकस्थानीयाः तिस्रः पट्पञ्चाशत्तमणा भवन्ति ‘गोमाणसिया (राजा) तइया’ इति गोगानस्यः शय्या
 ‘तइया’ इति तावन्मात्राः पट्पञ्चाशत्त्रिकसङ्ख्याका इत्यर्थः ‘णाणामणिरय णवालखुगलीलट्टियसालभंजियागा’ इति इदं
 द्वारविशेषणमेव, नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च—लीलास्थितपुत्तलिका येषु तानि
 तथा ‘वयरामया कूडा रययामया उस्सेहा’ इति कूडो—माडभाग उच्छ्रयः—शिखरं, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृतं—‘कूडो माड-
 भाग उच्छ्रयः शिखर’ गिति, नवरमत्र शिखराणि तेषामेव माडभागानां सम्बन्धीनि वेदितव्यानि, द्वारशिखराणामुक्तत्वात् वक्ष्य-

माणत्वाच्च, 'सर्वतयणिज्जमया उद्धोया', उद्धोका-उपरिभागाः सर्वतपनीयमयाः-सर्वोत्पन्ना तपनीयरूपमुत्पन्निविशेषमयाः 'नाणा-
 मणिरयणज्ञाल्यपंजरगणिवंसगत्रोद्धियत्तपणिवंसगययभेमा' इति गणयो-मणिमया वंशा येषु तानि मणिगन्धकानि लोहित-
 ख्यानि-लोहितान्यमयाः प्रतिबंधा येषु तानि लोहितान्यप्रतिबंधकानि रजना-रजतमयी भूषिण्यां तानि रजतभूमानि प्राकृत-
 त्वात्समासान्तः मणिवंशकानि लोहितान्यप्रतिबंधकानि रजतभूमानि नानामणिरन्तानि-नानामणिरत्नमयानि ज्ञान्यपञ्चगणि-
 गवाधापरपर्यायाणि येषु तानि तथा, पदानामनन्ययोगनिपातः प्राकृतन्तान्, 'अंशमया पाया परव्याजओ' इति अङ्गो-रत्न-
 विज्ञेपरतन्मयाः पञ्चाग्नेदेकदेवभूताः पञ्चवाह्योऽपि तदेकदेवभूता एवाहुर्मय्यः, आह च जीवाभिगममल्टीकाहुन्-''अहुर्मयाः
 पञ्चाग्नेदेकदेवभूता एवं पञ्चवाह्योऽपि द्रष्टव्या'' इति, 'जोडस्वामया वंमा वंसकेवकुहा य' इति ज्योतिर्मन् नाम रन्ने तन्मया
 वंशाः-महान्तः प्रष्टव्या 'वंसकेवकुहा य' इति महतां प्रष्टव्यानामुभयतीर्त्तयैह व्याख्यायमाना वंशाः तेनैतुकानि प्रतीतानि 'ग्या-
 मदेओ पट्टिआओ' इति रजनमय्यः पट्टिआ-वंशानामुपनि रन्त्यान्त्यानीयाः 'जायस्वामदेओ ओजाटणीयो' जातत्वं-नुरणमिगेप-
 स्तन्मय्यः 'ओलाटणीओ', अववाटिन्यः आच्छादनेहेतुस्त्वोपरिगमिथ्यायमानमहाप्रमाणिकिन्निअस्थानीयाः 'स्वगामदेओ इववि
 पुञ्छणाओ' इति वज्रमन्यो-वज्ररत्नान्मिया अवयाटनीनामुपनि पुञ्छन्त्यो-निविट्तराच्छादनेहेतुश्चक्षुषतत्तृणविशेषमन्यानीयाः,
 इत्थं च जीवाभिगममल्टीकाकारेण-''ओलाटणाप्रहणं गन्नु ओट्ठकं च पुञ्छन्ता इति'' 'मासेसरययामयान्छागणे' इति मय्येने
 रजनमयं पुञ्छन्तीनामुपनि स्वेनहानामथ ज्ञान्छादने 'अहुर्मयत्तगत्तपणिज्जथभिगाना' अहुर्मयानि चारुत्येनाहुन्त-
 मयानि पञ्चवाह्यादीनामहुर्त्तन्तात्परत्वन स्तहानि-रत्नहमयानि इत्यनि-महानि निगत्ताणि येषां तानि रत्नकट्टानि तप-

नीयानि—तपनीयस्तूष्णानि, ततः पदत्रयस्यापि कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्येन उक्तिप्तं 'सेयावरकणगश्रुभियागा' इति तदेव प्रपञ्चतो भावितमिति, सम्प्रति तदेव श्वेतत्वमुपसंहरव्याजेन भूय उपदर्शयति—सेया—श्वेतानि, श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति—'संखतलविमलनिम्नलदधिघणगोली' इति श्रुत्ययनिगरपगासा' इति विगतं मलं विमलं यत् शङ्खतलं—शङ्खस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलो दधिघनः—घनीभूतं दधि, तत्र जतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशः—प्रतिभासो येषां तानि तथा 'तिलगरयणद्धचंदचित्ता' इति तिलकरत्नानि—पुण्ड्रविशेषास्तत्तलचित्राणि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् 'सङ्खतलविमलनिम्नलदधिघणगोलीरफेरययनियरपगासद्धचंदचित्ताइ' इति पाठः, तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पश्चात् पदद्वयस्य २ कर्मधारयः, 'नाणामणिदामालंकिया' इति नानामणयो—नानामणिमयानि दामानि—मालास्तैरलङ्कृतानि नानामणिदामालङ्कृतानि अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि—श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितानि 'तवाणिज्जवालुयापत्यडा' इति तपनीयाः—तपनीयमर्थो या वालुकाः—सिकतास्तासां प्रतटः—प्रस्तरो येषु तानि तथा 'सुहफासा' इति सुखः—सुखहेतुः स्पर्शो येषु तानि सुखस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानीत्यादि प्राग्वत् ।

तेसि णं दारारणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस २ चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइहाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चंदेनकयचच्चागा आविद्धकंठेगुणा पउमुप्पलपिहाणा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा महया २ इंदकुंभसमाणा पन्नत्ता समणाउसां! तेसि णं दारारणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस २ णागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ते णं णागदंता

सुत्ताजालंतरसियेहमजालगवकूखजालसिंखिणी(घंटा)जालपरिखित्ता अब्भुग्गया अभिणिसिद्धा तिरियसु-
संपग्गहिया अहेपन्नगद्धरूवा पन्नगद्धसंठाणसंठिया सववयराभया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया
गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउओ !, तेसु णं णागदंतएसु बहेवे किण्हसुत्तवद्धवट्टवघारितमल्लुदाम-
कलावा णीलोलोहितोलोहित० सुक्किलसुत्तवट्टवघारितमल्लुदामकलावा, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा
सुवन्नभयरमंडियगा जाव कन्नमणिव्वुत्तिकेरणं सद्धेणं ते पदेसे सवओ समंता आपूरमाणा २
सिरीए अईव २ उवसेभेमाणा चिट्ठंति । तेसिणं णागदंताणं उवरिं अन्नाओ सोलस सोलस नाग-
दंतपरिवाडीओ पं०, ते णं णागदंता तं चेव जाव महता २ गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउओ !, तेसु
णं णागदंतएसु बहेवे रययामया सिक्कगा पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहेवे वेरुलियामईओ
धूवघडीओ पं०, ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूमवमधंतगंधुद्धयाभिरामाओ
सुगंधवरगंधियातां गंधवट्टिमूयाओ ओरालेणं मणुणेणं मणहरेणं घाणमणिव्वुइकरेणं गंधेणं ते पदेसे
सवओ समंता जाव चिट्ठंति । तेसि णं दाराणं उमओ पासे इहओ णिसीहियाए सोलस सोलस सालभं-
जियापरिवाडीओ पन्नत्ताओ, ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्टियाओ मुपइट्टियाओ सुअलंक्रियाओ णाणा-
विहरागवसणाओ णाणामल्लुपिणद्धाओ मुट्ठिगिज्जसुमज्झाओ आमेलगजमलनुयलवट्टियअब्भुन्नयपीणर-

इयं संठियपीवरपओहराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिउविसयपसत्थलक्खणसंवेहियगगसिर-
याओ ईसिं असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थगगहियगगसालाओ ईसिं अद्धच्छिकडक्खचिट्ठिएणं
लूसमाणीओ विव चक्खुल्लोयणलेसेहिं अन्नमन्नं खेज्जमाणिओ (विव) पुढविपरिणामाओ सासयभावमुवग-
याओ चन्दाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमणिडालाओ चंदाहियसोमंदसणाओ उक्का(विव उज्जो-
वेमाणाओ) विज्जुवणामिरियसूरदिप्पंतयेयअहिययरसन्निकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासा०

दरसि० (पडि० अभि०) चिट्ठंति (सूत्रम् २७)

तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकनैपोधिकीभावेन ' दुहतो ' इति द्विधातो द्विप्रकारायां नैपेधिक्यां, नैपेधिकी-
निपीदनस्थानं, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत् — " नैपेधिकी निपीदनस्थान " मिति, प्रत्येकं पोडश २ [कलश]
परिपाटयः प्रज्ञप्ताः, ते च चन्दनकलशा ' वरकमलपइट्ठाणा ' इति वरं-प्रधानं यत्कमलं तत् प्रतिष्ठानम्-आधारो
येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा सुरभिधरवारिप्रतिपूर्णाश्चन्दनकृतचर्चाकाः-चन्दनकृतोपरागाः ' आविद्धकण्ठेगुणा '
इति आविद्धः-आरोपितः कण्ठे गुणो-रक्तसूत्ररूपो येषां ते आविद्धकण्ठेगुणाः, कण्ठेकालवत् सप्तम्या अलुरु, ' पउमुप्पल-
पिहाणा ' इति पद्ममुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते पद्मोत्पलपिधानाः ' सद्यरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा ' इत्यादि यावत्
' पडिखुवगा ' इति विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ' महया ' इति अतिशयेन महान्तः कुम्भानामिन्द्र इन्द्रकुम्भो राजदन्तादिदर्शना-
दिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः महौश्वासौ इन्द्रकुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमानाः-महाकलशप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ।

‘तेसिणं दाराण’ मिति तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां प्रत्येकं षोडश षोडश नागदन्तपरिषाट्यः प्रज्ञप्ताः, नागदन्ता—अङ्कुटकाः, ते च नागदन्ता ‘मुक्ताजालंतसियेहमजालगवकूवजाललंखिखणि(घंटा)जाल-परिखित्ता’ इति मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमानानि हेमजालानि—सुवर्णमयदामसमूहा यानि च गवाक्षजालानि-गवाक्षाकृतिरत्नविशेषमालासमूहा यानि च किङ्किणीघटाजालानि—क्षुद्रघण्टासमूहास्तैः परिक्षिप्ताः—सर्वतो व्याप्ताः ‘अङ्गु-गया’ इति अभिमुखमुद्रताः अग्रिमभागे मनाक् उन्नता इति भावः ‘अभिनिमिद्धा’ इति अभिमुखं—बहिर्भागाभिमुखं निस्पृष्टा—निर्गता अधिनिस्पृष्टाः ‘तिरियसुसंपरिगहिया’ इति तिर्यक् भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु—अतिशयेन सम्यक्—मनागप्यचलनेन परिगृहीताः सुसम्परिगृहीताः, ‘अहंपन्नगद्धरूवा’ इति अधः—अधस्तनं दत् पन्नगस्य सर्पस्याद्धं तस्यैव रूपम्—आकारी येषां ते अधःपन्नगार्द्धरूपाः अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव व्याचष्टे—‘पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिता’ः अधःपन्नगार्द्धसंस्थानाः ‘सर्ववयराभया’ सर्वात्मना वज्रमया ‘अच्छा सण्हा’ इत्यारभ्य ‘जाव पडिरूवा’ इति विशेषणजातं प्राग्वत्, ‘महया’ इति अतिशयेन महान्तो गजदन्तसमाना—गजदन्ताकाराः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ! ‘तेसु णं नागदंतएसु वहने किण्हसुतवद्धा’ तेषु नागदन्तकेषु वहवः कृष्ण-सूत्रवद्धा ‘वग्धारिय’ इति अवलम्बिता माल्यदामकलापाः—पुष्पमालासमूहा बहवो नीलमृत्वावलम्बितमाल्यदामकलापा एवं लोहितहारि-द्रक्षुल्लूत्रवद्धा अपि वान्याः । ‘ते णं दामा’ इत्यादि, तानि दामानि ‘तवणिज्जलंझूसगा’ इति तपनीयः—तपनीयमयो लम्बूसगो—दान्नाम-अग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तथा, जाव लंझूसकानि, ‘सुवन्नपयरगंमडिया’ इति पार्श्वतः सामस्त्येन सुवर्णपत्रेण—सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णपत्रमण्डितानि ‘नाणाविहमणिरयणविबिहहारउवसोहियसमुदया’ इति नानारूपणां मणीनां रत्नानां च

विविधा—विचित्रवर्णा हारा—अष्टादशसरिका अर्द्धहारा—नवसारिकास्तरूपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा 'जाव सिरीए अईव २
 उवसोभेमाणा चिट्ठन्ति' इति अत्र यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः 'ईसिमण्णेणमसंपत्ता पुद्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं
 मंदायं मंदायं एइज्जमाणा पइज्जमाणा पलंवमाणा पझंझमाणा ओरालेण मणुण्णेणं मणहरेणं कणमणनिव्वुइकरेणं सदेणं ते पएसे
 सवओ समंता आपूरेमाणा २ सिरीए अईव २ उवसोभेमाणा चिट्ठन्ति' एतच्च प्रागेव यानविमानवर्णने व्याख्यातमिति न भूयो
 व्याख्यायते । 'तेसि णं पागदंताण'मित्यादि, तेषां नागदन्तानामुपरि प्रत्येकमन्याः षोडश षोडश नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः
 ते च नागदन्ता यावत्करणात् 'मुत्ताजालंतरुसियेहमजालगववखजालखिखणिघंटाजालपरिखित्ता' इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं
 यावत् गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आशुप्पम् ! 'तेसु णं पागदंतएसु' । इत्यादि, तेषु नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि
 सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु नररजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो—बल्लयो वैडूर्यमय्यो—वैडूर्यरत्नात्मिका धूपघटिकाः 'कालागुरुपरकुंदुरुक्क-
 तुरुक्कधूवमघमघंते'त्यादि प्राग्वत् नवरं 'घाणमणनिव्वुइकरेण'मिति घ्राणेन्द्रियमनोनिष्ठतिकरेण । 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां
 प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेयिकीभावेन द्विधातो—द्विप्रकारायां नैपेयिकयां षोडश षोडश शालभञ्जिकापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, ताश्च
 शालभञ्जिका लीलया—ललिताङ्गनिवेशरूपया स्थिता लीलास्थिताः, 'सुपइट्टियाओ' इति सुमनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः
 'सुअलंकियाओ' सुष्ठु—अतिशयेन रमणीयतया अलङ्कृताः स्वलङ्कृताः 'णाणाविहरागवसणाओ' इति नानाविधो—
 नानाप्रकारो रागो येषां तानि नानाविधरागाणि तानि वसनानि—यस्याणि यासां तास्तथा 'नानामल्लपिनद्धाओ' इति नाना-
 रूपाणि माल्यानि—पुष्पाणि पिनद्धानि—आविद्धानि यासां ता नानामाल्यपिनद्धाः, क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्,

‘मुट्टिगिज्झसुसज्झाओ’ इत मुट्टिग्राणं सुट्टु-शोभनं ग्रन्थं-ग्रन्थभागो यासां तास्तथा, ‘आमेलगजमलजुगलवाड्डियअम्भुन्नयपी-
णरइयसंठियपीवरपओहराओ’ पीनं-पीवरं रचितं संस्थितं-संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनरचितसंस्थानौ आमेलकः-आपीडः
शेखरक इत्यर्थः तस्य यमलयुगलं-समश्रेणिकं ययुगलं तद्वत् वृत्तितौ-यद्धस्वभाववुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युन्नतौ
पीनरचितसंस्थानौ च पयोधरौ यासां तास्तथा, ‘रत्तावंगाओ’ इति रक्तोऽपाङ्गो-नयनोपान्तरूपो यासां तास्तथा, ‘असियकेसिओ’
इति असिताः-कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः, एतदेव सविशेषमाचष्टे-‘मिडविसयपसत्थलक्खणसंवैहियग्गसिरयाओ’
मृदवः-कोमला विशदा-निर्मलाः प्रगस्तानि-शोभनानि अस्फुटिताग्रत्वप्रभृतीनि लक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः ‘संवैहितं’ संवृतमग्रं
वेषां ते रवेच्छिताग्राः शिरोजाः-केशा यासां ता मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवैहिताग्रशिरोजाः, ‘ईसिं असोमवरपायवसमुट्टियाओ’
ईपत्-मनाक् अशोकवरपादपे समुपस्थिताः-आश्रिता ईपदशोकवरपादपसमुपस्थितास्तथा ‘वामहत्थग्गहियग्गसालाओ’ वामहस्तेन
गृहीतमग्रं शालायाः-शाखायाः अर्धादशोरुपादपस्य यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः ‘ईसिं अद्धच्छिकडक्सचिट्टिएणं
लूसमाणीओ विवे’ति ईपत्-मनाक् अर्द्ध-तिर्यक् बलितमक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैर्मुणन्त्य इव सुरजनानां मनांसि
‘चक्खुल्लोयणलेसेहिं य अन्नमन्नं खिज्जमाणीओ विव’अन्योऽन्यं परस्परं चक्षुषां लोकनेन-आलोकनेन ये लेशाः-संश्लेषस्तैः
खिद्यमाना इव, किमुच्छं भवति ?-एवंनामानस्ति(म)र्ग्यवलिताक्षिकटाक्षैः परस्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ति यथा नूनं परस्परं सौभाग्या-
सहनतस्तिर्ग्यवलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ति इवेति, ‘पुठविपरिणामाओ’ इति पृथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभावमुपगता विमानवत्
‘चंदाणणाओ’ इति चन्द्र इवाननं-मुखं यासां तास्तथा ‘चंदविलासिणीओ’ इति चन्द्रवत् मनोहरं विलसन्तीत्येवंशीलाश्च-

न्द्रविलासिन्यः 'चंद्रद्वसमनिडालाओ' इति चन्द्रार्द्धसमम्—अष्टमीचन्द्रसमानं ललाटं यासां तास्तथा 'चंद्राहियसोमदंसणाओ' इति चन्द्रादपि अधिकं सोमं—सुभगकान्तिमत् दर्शनम्—आकारो यासां तास्तथा उल्का इव उद्योतमानाः 'विज्जुवणमरिचिसूरदिप्पं ततेयअहिययरसन्निकासातो' इति विद्युतो ये घना—बहलतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानं दीप्तं—तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सन्निकाशः—प्रकाशो यासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारुवेसाओ पासाइयाओ दरिसणिज्जाओ पडिरूवाओ अभिरूवाओ चिट्ठंति' इति प्राग्वत् ॥

तेसिणं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस जालकडगपरिवाडीओ पन्नत्ता, ते णं जालकडगा सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहाओ निसीहियाए सोलस सोलस घंटापरिवाडीओ पन्नत्ता, तासि णं घंटाणं इमेयारूवे वन्नावसे पन्नत्ते, तेजहर—जंबूणयामईओ घंटाओ वयरामयाओ लालाओ पाणामणिमया घंटापासा तवणिज्जामइयाओ संखलाओ रययामयाओ रज्जुतो, ताओ णं घंटाओ ओहस्सराओ मेहस्सराओ सीहस्सराओ दुंदुहिस्सराओ कुंचस्सराओ णंदिस्सराओ णंदिघोसाओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ सुस्सराओ सुस्सरणिग्घोसाओ उरालेणं मणुन्नेणं मणहरेणं कन्नमणनिव्वुइकरेणं सदेणं ते पदेसे सवओ समंता आपूरेमणीओ २ जाव चिट्ठंति ॥ तेसिणं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस वणमालापपरिवाडीओ पन्नत्ताओ,

ताओ णं वणमालाओ णाणामणिमयदुमलयाकिसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुज्जमाणा सोहंत-
 सस्सिरियाओ पासाईयाओ ४ । तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस २ पगंठगा
 पन्नत्ता, ते णं पगंठगा अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं पणवीसं जोयणसयं बाहल्लेणं
 सववयरामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसि णं पगंठगाणं उवरिं पत्तेयं २ पासायवंडेसगा पन्नत्ता, ते णं
 पासायवंडेसगा अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं उड्डु उच्चत्तेणं पणवीसं जोयणसयं विवखंभेणं अब्भुग्गयमूसि-
 अपहासिया इव विविहमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धुयविजयेजयंतपडागच्छत्ताइछत्तकलिया तुंगा गंगण-
 तलमणुत्तिहंतसिहरा जालंतरयणपंजरुग्गिमलियव मणिकणगथूभियागा वियसियसयवत्तपोंडरीया तिलग-
 रयणद्धचंदचित्ता णाणामणिदामालंकिया अंतो वहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापत्थडासुहफासा सस्सि-
 रीयरूवा पासाईया दरिसणिज्जा जाव दामा उवरिं पगंठगाणं झया छत्ताइछत्ता । तेसि णं दाराणं
 उभओ पासे सोलस सोलस तोरणा पन्नत्ता, णाणामणिमया णाणामणिमएसु खंभेसु उवणिविट्ठसन्नि-
 विट्ठा जाव पउमहतथा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, जहा हेट्ठातहेव तेसि
 णं तोरणाणं पुरओ नागवंता पन्नत्ता जहा हेट्ठा जाव दामा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयसंघाडा
 गयसंघाडा नरसंघाडा किन्नरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधवसंघाडा उसमसंघाडा

सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, एवं वीही पंतीओ मिहुणाईं । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो पउ-
 मलयाओ जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवाओ । तेसि णं तोर-
 णाणं पुरओ दो दो अकूखय (दिसा) सेवत्थिया पन्नत्ता, सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि णं
 तोरणणं पुरओ दो दो चंदणकलसा पन्नत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा तदेव । तेसि णं
 तोरणणं पुरतो दो दो भिंगारा पन्नत्ता, ते णं भिंगारा वरकमलपइट्ठाणा जाव महया मत्तगयमुहाकि-
 तिसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो आयंसा पन्नत्ता, तेसि णं आयंसाणं
 इमेयारूवे वन्नावसे पन्नत्ते, तंजहा-तवणिज्जमया पगंठगा वेरुलियमया सुरया वइरामया दोवारंगा
 णाणामणिमया मंडला अणुघसितनिम्मलाते छायाते समणुबद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महया
 अद्धकायसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो वइरनाभथाला पं० अच्छ-
 तिच्छडियसालितंदुलणहंसंदिट्ठपडिपुन्ना इव चिट्ठंति सव्वजंबूणयमया जाव पडिरूवा महया महया
 रहचक्कवालसमाणा पं० समणाउसो ! । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो पंतीओ, ताओ णं पाईओ
 अच्छोदगपरिहत्थाओ णाणामणिपंचवन्नस्स फलहरियगस्स बहुपडिपुन्नाओ विव चिट्ठंति सवरयणा-
 मईओ अच्छा जाव पडिरूवाओ महया महया गोकलिंजरचक्कसमाणीओ पन्नत्ताओ समणाउसो ! ।

तेति णं तोरणणं पुरओ दो सुपइठ्ठा पन्नत्ता णाणाविहमंडविरइया इव चिट्ठति सवयरणामया अच्छा
 जाव पडिरूवा । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो मणगुलियाओ पन्नत्ताओ, तासि णं मणगुलियासु बहवे
 सुवन्नरूपमया फलगा पन्नत्ता, तेसु णं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वयरामया नागदंतया पन्नत्ता,
 तेसु णं वयरामएसु णागदंतएसु बहवे वयरामया सिकगा पन्नत्ता, तेसु णं वयरामएसु सिकगेसु किण्ह-
 सुत्तसिकगवच्छिता णीलसुत्तसिकगवच्छिया लोहियसुत्तसिकगवच्छिया हालिदसुत्तसिकगवच्छिया
 सुकिलसुत्तसिकगवच्छिया बहवे वायकरगा पन्नत्ता सबे वेरुलियमया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसि णं
 तोरणणं पुरओ दो दो चित्ता रयणकरंडगा पं०, से जहाणामए रन्नो चाउरंतचक्कवट्टिस्स चित्ते रयण-
 करंडए वेरुलियमणिफलिहपडलपञ्चोयडे साते पहाते ते पतेसे सबतो समंता ओभासति उज्जोवेति
 तवति भासति एवमेव तेवि चित्ता रयणकरंडगा साते पभाते ते पएसं सबओ समंता ओभासंति
 उज्जोवंति तवंति पगासंति, तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो हयकंठा नरकंठा किन्नरकंठा
 किंपुरिसकंठा महोरगकंठा गंधवकंठा उस्सभकंठा सवयरामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसु णं हय-
 कंठाएसु जाव उस्सभकंठाएसु दो दो पुप्फचंगेरीओ (मल्लचंगेरीओ) चुन्नचंगेरीओ (गंधचंगेरीओ) वत्थचं-
 गेरीओ आभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ पन्नत्ताओ सवयरणामयाओ अच्छाओ

जाव पडिरूवाओ, तासु णं पुण्फचंगेरीआसु जाव लोमहत्यचंगेरीसु दो दो पुण्फपडगाई जाव लोमहत्य-
 पडलगाई सवरयणामयाई अच्छाई जाव पडिरूवाइ । तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो सीहासणा पन्नत्ता,
 तेसि णं सीहासणां वन्नओ जाव दामा, तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो रूप्पमया छत्ता पन्नत्ता,
 ते णं छत्ता वेरुलियविमलदंडा जंबूणयकन्निया वइरसंधी मुत्ताजालपरिगया अट्टसहस्सवरकंचणसलागा
 दइरमलयसुगंधी सवोउयसुरभी सीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमा । तेसि णं तोरणणं पुरओ
 दो दो चामराओ पन्नत्ताओ, ताओ णं चामराओ (चंदण्पभेवरुलियवरनानामणिरयणखचियचित्त-
 दण्डाओ) णाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ वल्लियाओ संखंकुंददगरय-
 अमयमहियेफणपुंजसन्निगासातो सुहुमरययदीहवालातो सवरयणामयाओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ।
 तेसि णं तोरणणं पुरओ दो दो तेल्लसमुग्गा कोट्टसमुग्गा चोयगस० तगरस० पत्तसमुग्गा
 हरियालस० हिंगुलयस० मणोसिलास० अंजण० सवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ सू० २८ ॥

'तेसि ण' मित्यादि तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां पोडश पोडश जाल-
 कटकाः प्रज्ञप्ताः, जालकटको-जालककीर्णो रम्यसंस्थानः प्रदेशविशेषः, ते च जालकटकाः 'सवरयणामया' अच्छा सण्हा जाव पाडि-
 रूवा' इति प्राग्वत् । 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां पोडश घण्टापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, तासां

च घण्टानामयमेतद् रूपो वर्णोवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-जम्बूनदमय्यो घण्टा वज्रमय्यो लालाः नानामणिमया घण्टापार्श्वः
 तपनीयमय्यः शुङ्खला यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति रजतमय्यो रज्जवः 'ताओ णं घण्टाओ' इत्यादि, ताश्च घण्टा ओधेन-प्रवाहेण
 स्वरो यासां ता ओघस्वरा मेघस्येवातिदीर्घः स्वरो यासां ता मेघस्वराः हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ता हंसस्वराः, एवं क्रौञ्च-
 स्वराः सिंहस्येव च प्रभूतदेशव्यापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः एवं दुन्दुभिस्वरा द्वादशविधतूर्यसङ्घातो नन्दिः नन्दिस्वराः नन्दि-
 वत् घोषो-ह्लादो यासां ता नन्दिघोषाः मञ्जूः-प्रियः स्वरो यासां ता मञ्जूस्वरा, एवं मञ्जूघोषाः, किं बहुना ?, सुस्वराः
 सुस्वरघोषाः, 'उरालेण'मित्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः द्विधातो नैपेधिक्यां षोडश
 २ वनमालापरिपाट्यः प्रज्ञप्ताः, ताश्च वनमाला नानाद्रुमाणां नानालतानां च यानि किशलयानि ये च पल्लवास्तैः
 समाकुलाः-सम्मिश्राः 'छण्णयपरिभुज्जमाणा सोभन्तसस्सिरीया' इति पट्पदैः परिभुज्यमानाः सत्यः शोभमानाः
 पट्पदपरिभुज्यमानशोभमानाः अत एव सश्रीकाः 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तेसि णं दाराण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां
 प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां षोडश २ प्रकण्ठकाः प्रज्ञप्ताः, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः,
 आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः-प्रकण्ठौ पीठविशेषा'विति, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमर्द्धतूर्यानि योजनशतान्यायामवि-
 ष्कम्भाभ्यां पञ्चविंश-पञ्चविंशत्यधिकं योजनशतं 'वाहल्येन' पिण्डभावेन 'सबवयराभया' इति सर्वात्मना ते प्रकण्ठकाः वज्रमया-
 वज्ररत्नमया, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, 'तेसि णं पण्ठगाण'मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानां उपरि प्रत्येकं
 प्रत्येकं-इह एकं प्रति प्रत्येकमित्याभिमुख्ये वर्तमानः प्रतिशब्दः समस्यते, ततो वीप्साविचक्षायां द्विर्वचनं, प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः,

प्रासादावतंसका नाम प्रासादविशेषाः, उक्तं च जीवामिगममूलटीकायां—‘प्रासादावतंसकौ—प्रासादविशेषा’विति, ते च प्रासादावतंस-
 सका अर्धतृतीयानि योजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चैस्त्वेन पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, ‘अब्भुगयमूसियपहसियाविव’ अभ्युद्धता—आभि-
 मुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृताः—प्रवलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सिता इव—चद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव
 ते अभ्युद्धता निरालम्बाः तिष्ठन्तीति भावः, ‘विविहमणिरयणभत्तिचिच्चा’ विविधा—अनेकप्रकारा ये मणयः—चन्द्रकान्तादयो यानि च
 रत्नानि—कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभिः—विच्छिन्तितविशेषैश्चित्रा—नानारूपाः आश्चर्यवन्तो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, ‘वाउद्धयावि-
 जययेज्यतीपडागच्छाड्छत्तकलिया’ वातोद्धृता—वायुक्रम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तत्सूचिका वैजयन्त्यभिधाना याः पताका अथवा विजया
 इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः, पताकास्ता एव विजयवर्जिता छत्रातिछत्राणि-उपर्युपरि
 स्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्धृतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिछत्रकलिताः, तुङ्गा—उच्चा उच्चैस्त्वेनार्द्धतृतीययोजनशतप्रमाण-
 त्वात् अत एव ‘गगनतलमणुलिहंतसिहरा’ इति गगनतलं—अम्बरतलम् अनुलिखन्ति—अभिलङ्घयन्ति शिखराणि येषां ते तथा, जालानि-
 जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः, सूत्रे चात्र विभ-
 क्तिलोपः प्राकृतत्वात्, तथा पञ्जरात् उन्मीलिता इव—वह्निष्कृता इव पञ्जरोन्मीलिता इव, यथा किल किमपि वस्तु पञ्जरात्—वंशादिमया-
 च्छादनविशेषात् वह्निष्कृतमत्यन्तमविनष्टच्छायत्वात् शोभते एवं तेषु प्रासादावतंसका इति भावः, तथा मणिकनकानि—मणिकनकमयः
 स्तूपिकाः—शिखराणि येषां ते मणिकनकस्तूपिकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि
 तिलकरत्नानि—भिरयादिषु पुण्ड्रविशेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्राः—तथा नानारूपा आश्चर्यभूता वा विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलक-

रत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा नाना—अनेकरूपाणि यानि मणिदामानि—मणिमयपुष्पमालास्तैरलङ्कृतानि—शोभितानि नानामणिदामालङ्कृतानि तथा अन्तर्वह्निश्च श्लक्ष्णा—मसृणाः, तथा तपनीयं—सुवर्णविशेषस्तन्मय्या चालुकायाः प्रस्तटः—प्रस्तारो येषु ते तपनीयचालुकाप्रस्तटाः 'गुहफासा सस्मिरीयरूवा पासार्या' इत्यादि प्राग्वत्तेषां च प्रासादावतंसकानामन्तर्भूतवर्णनमुपयुक्तोक्तवर्णनं सिंहासनवर्णनमुपरि विजयदूष्यवर्णनं वज्राङ्कुशवर्णनं मुक्तादामवर्णनं च यथा प्राक् यानविमाने भावितं तथा भावनीयं 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां षोडश तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तानि च तोरणानि नानामणिमयानीत्यादि तोरणवर्णनं यानविमानमिव निरवशेषं भावनीयं, 'तेसि णं तोरणणं पुरओ' इत्यादि, तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं द्वे द्वे शालभाञ्जिके, शालभाञ्जिकावर्णनं प्राग्वत्, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथाऽधस्तादनन्तरमुक्तं तथा वक्तव्यं, नवरमञ्चोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात्, 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ हयसङ्घाटौ, सङ्घाटशब्दो युग्मवाची यथा साधुसङ्घाट इत्यत्र, ततो द्वे द्वे हययुग्मे इत्यर्थः, एवं गजनरकिन्नरकिंपुरूपमहोरगगन्धर्वपद्मसङ्घाटा अपि वाच्याः, एते च कथम्भूताः? इत्याह— 'सत्तरयणामया अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत्, यथा चामीषां हयादीनामष्टानां सङ्घाटा उक्तास्तथा पङ्क्त्योऽपि वीथयोऽपि मिथुनकानि च वाच्यानि, तत्र सङ्घाटाः—समानलिङ्गयुग्मरूपा पुष्पावकीर्णकाश्च एकदिग्व्यवस्थिताः श्रेणिः—पङ्क्तिरुभयोः पार्श्वयोरेकैकश्रेणिभावेन यत् श्रेणिद्वयं सा वीथिः स्त्रीपुरुषयुग्मं मिथुनकं 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते यावत्करणात् द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तलते इति परिगृह्यते, तत्र कथम्भूता इत्याह—'णिचं कुसुमियाओ' इत्यादि

यावत्करणात् 'निचं मञ्जलियाओ निचं लवइयाओ निचं थवइयाओ निचं गुच्छियाओ निचं जमलियाओ निचं जुयलियाओ निचं
 विनमियाओ निचं पणमियाओ निचं सुविभत्तपिण्डमञ्जरिवडिंसगधरीओ निचं कुमुमियमञ्जलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियविण-
 मियपणमियसुविभत्तपिण्डमञ्जरिवडिंसगधरीओ' इति परिगृह्यते, अस्य व्याख्यानं प्राग्वत्, पुनः कथम्भूता इत्याह—'सव्वरयणामया जाव
 पडिरूवा' इति, अत्रापि यावत्करणात् 'अच्छा सण्हा' इत्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः, स च प्राग्वद्भावनीयः, 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोर-
 णानां पुरतः प्रत्येकं द्वौ द्वौ दिक्प्रसौवस्तिकौ—दिक्प्रोक्षकौ ते च सर्वे जाम्बूनदमयाः, क्वचित्पाठः 'सव्वरयणामया अच्छा' इत्यादि, प्राग्वत् 'तेसि
 ण'मित्यादि द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, वर्णकः चन्दनकलशानां 'वरकमलपट्टाणा' इत्यादिरूपः सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः, 'तेसि ण'मित्यादि
 द्वौ द्वौ भृङ्गरौ, तेषामपि कलशानामिव वर्णको वक्तव्यो, नवरं पर्यन्ते 'मह्यामत्तगयमहासुहागिइसमाणा पन्नत्ता समणाउसो!' इति वक्तव्यं
 'मत्तगयमहासुहागिइसमाणा' इति मत्तो यो गजस्तस्य महत्—अतिविशालं यत् मुखं तस्याकृतिः—आकारस्तत्समानाः—तत्सदृशाः
 प्रज्ञप्ताः, 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वावादशकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां चादर्शकानामयमेतद्रूपो वर्णावासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः,
 तद्यथा—तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः—पीठविशेषाः, अङ्कुमयानि—अङ्कुरत्नमयानि मण्डलानि यत्र प्रतिद्विवसम्भूतिः 'अणोग्घसियनिम्मलाए'
 इति अवघर्षणमवघर्षितं भावे क्तप्रत्ययः तस्य निर्मलता—अवघर्षितनिर्मलता भूत्यादिना निर्मार्जनमित्यर्थः अवघर्षितस्याभावो-
 ऽनवघर्षिता तेन निर्मला अनवघर्षितनिर्मला अनवघर्षितनिर्मलया छायया समनुवद्धा—युक्ताः 'चन्द्रमण्डलपडिनिकास'
 इति चन्द्रमण्डलसदृशाः 'महया महया' अतिश्रयेन महान्तोऽर्द्धकायसमानाः—कायाद्धप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण हे आयुष्मन् !
 'तेसि ण'मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे वज्रनाभे—वज्रमयो नाभिर्ययोस्ते वज्रनाभे स्थले प्रज्ञप्ते तानि च स्थालानि तिष्ठन्ति,

'अच्छत्तिच्छडियतंदुलनहंसंदुपडिपुत्ता इव चिह्वंति' 'अच्छा' निर्मलाः शुद्धाः स्फटिकवत् त्रिच्छट्टिनाः—त्रीन् वारान् छट्टिताः अत एव
 'नखसन्दष्टाः' नखाः—नखिकाः सन्दष्टा मुशलादिभिः छट्टिता येषां ते तथा मुखादिदर्शनात् कान्तस्य परनिपातः अच्छेस्तिच्छट्टितैः
 शालितण्डुलैर्नखसन्दष्टैः परिपूर्णाः, पृथ्वीपरिणामरूपाणि तानि तथा केवलमेवमाकाराणीत्युपमा, तथा चाह—'सर्वजम्बूणयमया'
 सर्वात्मना जम्बूनदमयानि 'अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत् 'मदया मद्या' इति अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण !
 हे आयुष्मन् ! 'तेसि ण' भिन्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'पाईओ' इति पाज्यो प्रज्ञप्ते, ताश्च पाज्यः 'सच्छोदगपडिहत्थाओ'
 इति स्वच्छपानीयपरिपूर्णाः 'नाणाविहस्स फल्लहरियस्स चहुपडिपुत्ताविचं' नि अत्र पट्टी तुनीयार्थे 'यद्द पडिपुत्ते'ति चैकवचनं
 प्राकृतत्वात्, नानाविधैः फल्लहरिर्तेह्निग्नफल्लैर्वद्द—प्रभूतं प्रतिपूर्णां इव निष्ठन्ति न सलु तानि फलानि किं नु तथारूपाः शाश्वतभान-
 मुपागताः पृथ्वीपरिणामास्ततः उपमानमिति, 'सव्वरयणामडओ' इत्यादि प्रागत्, 'मह्वे'ति अतिशयेन महत्स्यो गो-
 कलिजगत्चक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण हे आयुष्मन् !, 'तेसि ण' भिन्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ सुम्भनिष्ठौ—आधाराविशेषौ
 प्रज्ञप्तौ, ते च सुम्भतिष्ठकाः सुम्भोपधिप्रतिपूर्णा नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रमाधनभाण्डेभ्य चतुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, उपमाभानना
 प्राग्वत्, 'सव्वरयणामडओ' इत्यादि तथैव, 'तेसि ण' भिन्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुल्लिका नाम पीडिका, उक्तं च
 जीवाभिगममूलटीकायां—“मनोगुल्लिका नाम पीडिके”ति, ताश्च मनोगुल्लिकाः मनोन्मना चतुर्यमग्यो 'अच्छा' इत्यादि प्रागत् ।
 'तासु णं मणोगुल्लियासु चत्ते' इत्यादि तासु मनोगुल्लिकासु सुवर्णमयानि रूपमयानि च फल्लहानि प्रज्ञप्तानि, तेषु सुवर्णरूपमयेषु
 फल्लकेषु चत्ते चत्तमया नागदन्तकाः—अट्टटकाः [सिक्केषु] तेषु च नागदन्तकेषु चत्ते रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च

रजतमयेषु बहवो वातकरका—जलशून्याः करका प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘किण्हुसुत्ते’त्यादि गवच्छं—आच्छादनं गवच्छा सञ्जाता एष्विति गव-
 च्छिकाः(ताः)कृष्णसूत्रैः—कृष्णसूत्रमर्थैर्गवच्छिक्तै(तै)रिति गम्यते, सिक्केषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रसिक्कगवच्छिता एवं नीलसूत्रसिक्कग-
 ववच्छिता इत्याद्यपि भावनीयं, ते च वातकरकाः सर्वात्मना वैदूर्यमया ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां तोर-
 णानां पुरतो द्वौ द्वौ चित्रौ—आश्चर्यभूतौ रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ ‘से जहानामए’ इत्यादि, स यथा नाम राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः—चतुर्षु पूर्वा-
 परदक्षिणोत्तररूपेषु अन्तेषु—पृथिवीपर्यन्तेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्य तस्यैव चित्रः—आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा
 ‘वेरुलियनाणामणिफालियपडलपच्चोयेडे’ इति बाहुल्येन वैदूर्यमणिमयः ‘फलहपडलपच्चोयेडे’ इति स्फटिकपटलावच्छादितः ‘साए
 पमाए’ इत्यादि स यथा राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन अवभासयति
 एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्योतयति तापयति प्रभासयति ‘एवमेवे’त्यादि सुगमं ‘तेसि णं तोरणण’मित्यादि, तेषां तोरणानां
 पुरतो द्वा द्वौ हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं गजनरकिन्नरकिं पुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभकण्ठा अपि वाच्याः, उक्तं च जीवाभिगम-
 मूलटीकाकारेण—“‘हयकण्ठौ—हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या” इति, तथा चाह—‘सर्वरयणामया’ इति,
 सर्वे रत्नमया—रत्नविशेषरूपा ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ पुष्पचङ्गेर्यौ प्रज्ञप्ते
 एवं शाल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थकलोमहस्तकचङ्गेर्योऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि सर्वात्मना रत्नमया ‘अच्छा’ इत्यादि
 प्राग्वत्, एवं पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसङ्ख्याकानि वाच्यानि, ‘तेसि णं तोरणण’ मित्यादि, तेषां तोरणानां
 पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते, तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यः, ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोर-

णानां पुरतो द्वे द्वे छत्रे रूप्यगये प्रक्षेप्ते, तानि च छत्राणि वैहूर्यरत्नमयविमलदण्डानि जाम्बूनदर्पिकानि वज्रसन्धीनि-वज्र-
 रत्नापूरितदण्डशलाकासन्धीनि मुक्ताजालपरिगतानि अष्टौ सहस्राणि-अष्टसहस्रसदृश्या वरकाश्चनशलाका-वरकाश्चनमय्यः शलाका-
 येषु तानि, तथा 'दद्वरमलयसुगंधिस्रवोऽयसुरभिर्सीयलछाया' इति दर्दरः-चीवराषनद्धं-कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालि-
 तास्तत्र पका वा ये मलय इति-मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बधिनः सुगन्धा ये गन्धवासास्तद्वत् सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः शीतला च
 छाया येषां तानि तथा, 'मंगलभत्तिचिन्ता' अष्टानां स्वस्तिकादीनां मङ्गलानां भक्त्या-विच्छित्या चित्रम्-आलेखो-येषां तानि
 तथा 'चंदागारोचमा' चन्द्राकारः-चन्द्राकृतिः सा उपमा येषां तानि तथा, चन्द्रमण्डलवत् घृत्तानीति भावः, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां
 तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रक्षेप्ते, तानि च चामराणि 'चंदप्पभवेरुलियवयरनाणामणिरयणखचितचिच्छंदंआओ' इति चन्द्रप्रभः-
 चन्द्रकान्तो वज्रं वैहूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभववज्रवैहूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु ते तथा एवंरूपाश्चित्रा-नाना-
 कारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, 'सुहुमरययदीहवालाओ' इति मृक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां तानि तथा, 'शंखंकजुं-
 ददगरयअमयमहियफेणपुंजसन्निकासाओ' इति 'शङ्खः' प्रतीतः अङ्गुने-रत्नविशेषः 'कुंदे'ति कुन्दपुष्पं दकरज-उदककणाः अमृतम-
 थितफेणपुञ्जः-क्षीरोदजलमथनसमुत्थः फेनपुञ्जस्तेषामिव सन्निकाशः-प्रभा येषां तानि तथा, 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् । 'तेसि णं
 तोरणान' मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ तैलसमुद्रकौ-सुगन्धितैलाधारविशेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकाकारेण-
 "तैलसमुद्रकौ-सुगन्धितैलाधारौ" एवं कोष्ठादिसमुद्रका अपि वाच्याः, अत्र सञ्ग्रहणिगाथा-तिल्ले कोट्टु समुण्णे पत्ते चोए य तगर एला
 य । हरियाले हिंगुलए मणोसिल्ला अंजणसमुग्गा ॥१॥ 'सवरयणामया' इति एते सर्वेऽपि सर्वोत्पन्ना रत्नमया 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ।

सूरियाभे णं विमाणे एगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाणं अट्टसयं मिगज्झयाणं गरुडज्झयाणं छत्तज्झ-
 याणं पिच्छज्झयाणं सउणिज्झयाणं सीहज्झयाणं उसभज्झयाणं अट्टसयं सेयाणं चउविसाणाणं
 नागवरकेऊणं एवमेव सपुढावरेणं सूरियाभे विमाणे एगमेगे दारे असीयं केउसहस्सं भवतीति मक्खायं,
 सूरियाभे विमाणे पण्णाट्ठिं पण्णाट्ठिं भोमा पन्नत्ता, तेसि णं भोमाणं भूमिभागा उल्लोया य भाणियवा,
 तेसि णं भोमाणं च बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे, सीहासणवन्नतो सपरिवारो, अवसेसेसु
 भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता । तेसि णं दाराणं उत्तमागारा सोलसविहोहिं रयणेहिं उवसो-
 भिया, तंजहा-रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं, तेसि णं दाराणं उप्पिं अट्टट्ठमंगलगा सझया जाव छत्ताति-
 छत्ता, एवमेव सपुढावरेणं सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवतीतिमक्खायं, असोगवणे सत्ति-
 वणे चंपगवणे चूयगवणे, सूरियाभस्स विमाणस्स चउद्धिसिं पंच जोयणसयाइं अवाहाए चत्तारि
 वणसंडा पन्नत्ता, तंजहा-पुरच्छिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवन्नवणे पच्चात्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं
 चूयगवणे, ते णं वणखंडा साइरेगाइं अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं आयामेणं पंच जोयणसयाइं
 विक्खंभेणं पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिखित्ता किण्हा किण्हाभासा वणखंडवन्नओ ॥ सू० २९ ॥

'सूरियाभे णं विमाणे एगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाण ' मित्यादि, तस्मिन् मर्याभे विमाने एकैकस्मिन् द्वारे

अष्टाधिकं शतं चक्रध्वजानां—चक्रलेखरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानामेवं मृगगरुडरुद्धत्रापिच्छशकुनिसिंहरूपभचतुर्दन्तहस्तिध्वजाना-
 मपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्तव्यं 'एवमेव सपुष्पावरेण' एवमेव—अनेनैव प्रकारेण सपूर्वापरेण—सह पूर्वैः अग्रैश्च वर्त्तते इति
 सपूर्वापरं—सङ्ख्यानं तेन सूर्याभे विमाने एकैकस्मिन् द्वारे अशीतमशीतं—अशीत्याधिकं २ केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातं मया अन्यैश्च
 तीर्थकृद्भिः, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां संवन्धीनि प्रत्येकं पञ्चपट्टिः २ भौमानि—विशिष्टानि स्थानानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भूमानां
 भूमिभागा उल्लोकाश्च यानविमानवद्वक्तव्याः, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि त्रयस्त्रिंशत्तमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागे
 प्रत्येकं प्रत्येकं सूर्याभेदेवयोग्यं सिंहासनं तेषां च सिंहासनानां वर्णकोऽपरोत्तरोत्तरपूर्वाद्विषु सामानिकादिदेवयोग्यानि
 भद्रासनानि च क्रमेण यानविमानवद्वक्तव्यानि शेषेषु च भौमेषु प्रत्येकमेकैकं सिंहासनं परिवाररहितं । 'तेसि ण' मि-
 त्यादि, तेषां द्वाराणां उत्तमा आकारा उत्तरंगदिरूपाः क्वचित् 'उवरिमागारा' इत्येव पाठः,
 षोडशविधै रत्नैरुपशोभितास्तद्यथा—'रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं' इति रत्नैः—सामान्यतः कर्केतनादिभिर्यावत्करणत् वज्रैः २
 वैडूर्यैः ३ लोहिताक्षैः ४ मसारगह्वैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्कैः १० अञ्जनैः ११ रजतैः १२
 अञ्जनपुलकैः १३ जातरूपैः १४ स्फटिकैरिति परिग्रहः १५ पोडशै रिष्टैः १६ 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुपरि अष्टौ
 अष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि इत्यादि यानविमानतोरणवत्तावद्वाच्यं यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, अत ऊर्द्धं केषुचित्
 पुस्तकान्तरेष्वेवं पाठः 'एवमेव सपुष्पावरेण सूरियाभे विमाने चत्तारि दारसहस्सा भवन्तीति मन्त्रवाय'मिति सुगमं 'सूरियाभस्स ण'
 मित्यादि सूर्याभस्य विमानस्य चतुर्दिशं—चतस्रो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतस्रषु दिक्षु पञ्च योजनशतानि

'अवाहाए' इति बाधनं बाधा आक्रमणमित्यर्थः न बाधा अवाधा-अनाक्रमणं तस्यामवाधायां कृत्वेति गम्यते; अपान्तरालं
 मुत्सेति भावः, चत्वारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, अनेकजातीयानाद्युत्तमानां महीरुहाणां समूहो वनखण्डः, उक्तञ्च जीवाभिग-
 मचूर्णौ- 'अणेगजाईहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसंडे' इति, 'तद्यथे'त्यादिना तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति,
 अशोकवृक्षप्रधानं वनमशोकवनमेवं सप्तपर्णवनं चम्पकवनं चूतवनमपि भावनीयं, 'पुरच्छिमेण'मित्यादि पाठसिद्धं, अत्र
 संग्रहणिगाथा- 'पुध्वेण असोगवणं दाहिणतो होइ सत्तिवणवणं । अवरेणं चंपकवणं चूयवणं उत्तरे पासे ॥ १ ॥ ' 'तेण'-
 मित्यादि, ते च वनखण्डाः सातिरेकानि अर्द्धत्रयोदशानि-साद्धीनि द्वादश योजनशतसहस्राणि (आयामतः) पञ्चयोजन-
 शतानि विष्कम्भतः प्रत्येकं २ प्राकारपरिक्षिप्ताः, पुनः कथंभूतास्ते वनखण्डा ? इत्याह- 'किण्हा किण्होभासा जाव
 पडिमोयणा सुरम्मा' इति यावत्करणदेवं परिपूर्णः पाठः सूचितो-नीला नीलोभासा हरिया हरियोभासा सीया सीयोभासा
 निद्धा निद्धोभासा तिवा तिबोभासा किण्हा किण्हच्छाया नीला नीलच्छाया सीया सीयच्छाया निद्धा
 निद्धच्छाया घणकडियकाङ्गच्छाया रम्मा महामेहनिकुल्लेयभूया, ते णं पायवा मूलमंतो कंदमंतो खंथमंतो तयमंतो पवालमंतो
 पत्तमंतो पुष्पमंतो वीथमंतो फलमंतो अणुपुद्यमुजायएल्लवट्टपरिणया एगखंधा अणेगसाहप्साहविडिमा अणेगनरवामप्सारि-
 यअगेज्जघणविपुल्लवट्टखंधी अच्छिद्धपत्ता अविरलपत्ता अणीइयपत्ता निद्धुयजरहंपडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारं-
 धयारगंभीरदरिसणिज्जा लवणिगयवरतरुणपत्तपल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलयकुमुमपवालपल्लवंकुरगसिहरा निच्चं कुसुमिया
 निच्चं मउलिया निच्चं लवइया निच्चं गुलइया निच्चं गोच्छिया निच्चं जमलिया निच्चं जुयलिया निच्चं विणमिया निच्चं

पणमिया निचं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुवलियत्रियमियपणमियसुविभत्तपडिंजखिरिवंडसयधरा सु-
 यवरहिणमयणसलागाकोइलकोरकभिंणारककोइलजीवकनंदीमुखरुविंजलपिंगलवलगकारंडचक्कागकलहंससारसअणेगस-
 उणमिहुणवियरियसद्धइयमहुरसरनाइयसंपिडियदरियभमरमहुयरिपहकरपरिलेंतउप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमपंतुंजंतदेसभा-
 गा अविंभतरपुफफलवाहिरपत्तोच्छन्ना पुत्तेहि य पुत्तेहि य उवच्छन्नपलच्छन्ना नीरोगका मउफासा अकंटगा पाणा-
 विहगुच्छगुम्ममंडवगोवसहिंया विचिच्चसुहेउभूया वाविपुत्तखरणिदीहियासु य सुनिवेसियरम्मजालवरगा पिंडिमनीहारिमसु-
 गंधिसुसुरभिपणहरं च गंधद्वणिं सुयंता सुहेक्रेऊ केउवहुला अणेगसगडरहजणजुगगिल्लियिस्त्रिसीयसंदमाणीपडिमोयणा सुरम्मा
 इति' अस्य व्याख्या-इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्त्तमानानि पत्राणि कृष्णानि भवन्ति ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि
 कृष्णाः, न चोपचारमात्रात् कृष्णा इति व्यपदिश्यन्ते किन्तु तथा प्रतिभासनात्, तथा चाह-'कृष्णावभासा'यावति भागे
 कृष्णावभासपत्राणि सन्ति तावति भागे ते वनखण्डाः कृष्णा अवभासन्ते, ततः कृष्णोऽवभासो येषां ते कृष्णावभासा इति;
 तथा हरितत्वमनिक्रान्तानि कृष्णत्वमसंग्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद्वनखण्डा अपि नीलाः, न चैतदुपचारमात्रेणोच्यते
 किन्तु तथावभासात्, तथा चाह नीलावभासाः, समासः प्राग्वत्, यौवने तान्येव पत्राणि किसलयत्वं रक्तत्वं चातिक्रान्तानि
 ईपन् हरितालाभानि पाण्डूनि सन्ति हरितानीनि व्यपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि हरिताः, न चैतदुपचारमात्रा-
 दुच्यते, किन्तु तथाप्रतिभासात्, तथा चाह-हरितावभासाः, तथा बाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्त-
 द्योगाद्वनखण्डा अपि शीता इत्युक्ताः, न च न ते गुणतस्तथा किन्तु तथैव, तथा चाह-शीतावभासाः, अथोभागवर्त्तिनां वैमानिक-

देवानां देवीनां तद्योगशीतवातसंस्पर्शनः ते शीता वनखण्डा अवभासन्ते इति, तथा एते कृष्णनीलहरितवर्णा यथा स्वस्मिन्
 स्वरूपे अत्यक्ते स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततः तद्योगात् वनखण्डा अपि स्निग्धाः तीव्राश्च इत्युक्ताः, न चैतदुपचारमात्रं किन्तु
 तथावभासोऽप्यस्ति तत उक्तं—स्निग्धावभासास्तीव्राभासा इति, इहावभासो भ्रान्तोऽपि भवति यथा मरुमरीचिकासु
 जलावभासस्ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वस्तुस्वरूपं वर्णितं भवति किन्तु तथास्वरूपप्रतिपादनेन, ततः कृष्ण-
 त्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादपुरस्सरं विशेषणान्तरमाह—‘किण्हा किण्हेच्छाया’ इत्यादि, कृष्णा वनखण्डाः,
 कुत इत्याह—कृष्णच्छायाः ‘निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन’ मिति वचनात् हेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः—
 यस्मात् कृष्णा छाया—आकारः सर्वाविसंवादितया तेषां तस्मात् कृष्णाः, एतदुक्तं भवति—सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार
 उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तत्त्ववृत्त्या ते कृष्णा न भ्रान्तावभासमात्रव्यव-
 स्थापिता इति, एवं नीला नीलच्छाया इत्याद्यपि भावनीयं, नवरं शीताः शीतच्छाया इत्यत्र छायाशब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाचो
 द्रष्टव्यः, ‘घनकञ्चित्छियच्छाया’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटि-
 स्तदपि कटितटं घना—अन्योऽन्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे—मध्यभागे छाया येषां ते तथा, मध्यभागे निविडतर-
 च्छाया इत्यर्थः, अन एव रम्यो—रमणीयः तथा महान् जलभारावनतप्रादृक्कालभावी यो मेघनिकुलम्बो—मेघसमूहस्तं भूता—गुणैः
 प्राप्ता महामेघनिकुलंभूताः, महामेघवृन्दोपमा इत्यर्थः। ‘ते णं पायवा’ इत्यादि, अशोकवरपादपरिवारभूतमाशुक्ततिलकादि-
 दृक्षवर्णनवत् परिभावनीयं, नवरं ‘सुयवरहिणमयणसलागा’ इत्यादि विशेषणमत्रोपमया भावनीयं, ‘अणेगसगदरहजाणे’-

त्यादि तदाकारभावतः ॥ (मू. ३०) ॥

तेसिं णं वणसंडाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा, से जहा नामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव णाणाविहंपंचवणेहिं मणीहिं य तणेहिं य उवसोभिया, तेसिं णं गंधो फासो णेयव्वो जहक्कमं, तेसिं णं भंते ! तणाण य मणीण य पुच्चावरदाहिणुत्तरातेहिं वातेहिं मंदाणं एइयाणं वेइयाणं कंप्पियाणं चालियाणं फंदियाणं घट्टियाणं खोभियाणं उदीरिदाणं केरिसए सहे भवति ? गोयमा ! से जहा नामए सीयाए वा संदमाणीए वा रहस वा सच्छत्तस्स सज्झयस्स सघंटस्स सपडागस्स सतोरणवरस्स सनंदिघोसस्स सखिंखिणिहेमजालपरिखित्तस्स हेमवयचित्तिणिसकणगणिज्जुत्त-दःखयायस्स संपिनद्धचक्कमंडलधुरागरस कालायससुकयणे, मिजंतकम्मस्स आइणवरतुरंगसुसंपड-त्तस्स कुसलणरच्छेयसारहिंसुसंपगगहियस्स सरसयवत्तीसतोणपरिमंडियस्स सकंकडावयंसगस्स सचावसरपहरणावरणभरियजुज्झसज्जस्स रायंगणंसि वा रायंतेउरंसि वा रमंसि वा मणिकु-ट्टिमतलंसि अभिक्खणं अभिघट्टिज्जमाणस्स वा नियट्टिज्जमाणस्स वा ओरालमणोपणा कणम-णनिव्वुइकरा सद्दा सव्वओ समंता अभिणस्सवन्ति, भवेयाख्वे सिया ? , णो इणहेससमहे, से जहाणामए वेयालीयवीणाए उत्तरमंदामुच्छियाए अंके सुपहट्टियाए कुसलनरनारिसुसंपरिगहिं-याते चंदणकोणपरियट्टियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि मंदायं वेइयाए पवेइयाए चालि-

याए घट्टियाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा मणहरा कणमणनिव्वुइकरा सद्दा
 सव्वओ समंता अभिनिस्सवंति, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्णे समेहे, से जहानामए किन्नराण वा
 किंपुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भद्दसालवणगयाणं वा नंदणवणगयाणं वा सोमण-
 सवणगयाणं वा पंडगवणगयाणं वा हिमवंतगच्छंगयमलयमंदरगिरिगुहासमन्नागयाण वा एगओ
 सन्निहियाणं समागयाणं सन्निसन्नाणं समुवविट्ठाणं पमुइयपक्खीलियाणं गीयरइंगंधव्वहसियमणाणं
 गज्जं पज्जं कत्थं मेयं पयवद्धं पायवद्धं उच्चिलत्तायपयत्तायं मंदायं रोइयावसाणं सत्तसरसमन्नागयं
 छदोसविप्पमुक्कं एक्कारसालंकारं अट्टगुणोववेयं गुंजंतवंसकुहरोवगूढं रत्तं तिट्ठाणकरणमुद्धं सकुह-
 रगुंजंतवंसतंतीतलताललयगहसुसंपउत्तं महुरं समं सुललियमणोहरं मउयरिभिपयसंचारं सुणत्तिं
 वरचारूत्तवं दिव्वं णट्ठं सज्जं मेयं पगीयाणं, भवेयारूवे सिया ?, हंता सिया ॥ (सू० ३?)

तेसि णं वणसंडाणं तत्थ तत्थ तहिं देसे देसे व्हूओ खुड्डुखुड्डियातो वावीयाओ पुव्वरिणीओ
 दीहियाओ गुंजालियाओ सरपंतिआओ चिलपंतिआओ अच्छाओ [सण्हाओ रययामयकूलाओ
 समतीरातो रययामपासाणातो तवणिज्जतलाओ सुवणणसुव्वभययवालुयाओ वेरुलियमणिफा-
 लियपडलपच्चोयडाओ सुओयारसुउत्ताराओ णाणामणिमुवद्धाओ चउक्कोणाओ अणुपुव्वसुजातगं-
 भीरसीयलजलाओ संछन्नपत्तभिससुणालाओ बहुउप्पलकुमुयनलिणसुभगसोगंधियपोडरीयसय-

वत्तसहस्सपत्तेकसरकुल्लोवचियाओ छप्पयपरिभुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसलिलपुण्णाओ अप्पेगइयाओ आसवोयगाओ अप्पेगइयाओ खोरोयगाओ अप्पेगइयाओ घओयगाओ अप्पेगइयाओ खीरोयगाओ अप्पेगइयाओ खोरोयगाओ अप्पेगतियातो उयगरसेण पणत्ताओ पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ तासि णं वावीणं जावं विलपंतीणं पत्तेयं २ चउड्हि-
सिंचत्तारि तिसोपाणपडिरूवगा पणत्ता, तेसि णं तिसोपाणपडिरूवगाणं वन्नओ, तोरणणं झया
छत्ताइछत्ता य णेयदा, तासु णं खुहुखुहुय्यासु वावीसु जाव विलपंतियासु तत्थ २ देसे बह्वे
उप्पायपवयगा निगइपव्वययगा जगइपव्वया दारुइज्जपवयगा दगमंडवा दगणालगा दगमंचगा उ-
सहु खुहुखुहुगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सबरयणामया. अच्छा जाव पडिरूवा, तेसु णं उप्पाय-
पवएसु जाव पक्खंदोलएसु वहुइं हंसासणाइं कोचासणाइं गरूलासणाइं उण्णयासणाइं पणयास-
णाइं दीहासणाइं पक्खासणाइं भद्दासणाइं उसभासणाइं सीहासणाइं पउमासणाइं दिसासोव-
त्थियाइं सबरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं, तेसु णं वणसंडेसु तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे
देसे बह्वे आलियघरगा मालियघरगा कयलिघरगा लयाघरगा अच्छणघरगा पिच्छणघरगा मंडण-
घरगा पसाहणघरगा गम्भघरगा मोहनघरगा सालघरगा जालघरगा चित्तघरगा कुसुमघरगा गं-
घरगा आगंसघरगा सत्तरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसु णं आलियघरगेसु जाव गंधव०

तहिं २ घरएसु बहुइं हंसासण जाव दिसासोवत्थिआसणाइं सधरयणामयाइं जाव पडिरुवाईं । तेसु णं वणसंडेसु तत्थ देसे २ तहिं २ बहवे जातिमंडवगा जूहियमंडवगा णवमालियमंडवगा वासंतिमंडवगा सूरमल्लियमंडवगा दहिवासुयमंडवगा तंबोलिमंडवगा मुहियामंडवगा णागलया-मंडवगा अतिमुत्तयलयामंडवगा आप्फोवगामालुयामंडवगा अच्छा सधरयणामया जाव पडिरु-वाओ, तेसु णं जालिमंडवएसु जाव मालूयामंडवएसु बहवे पुढविसिलापट्टगा हंसासणसंठिया जाव दिसासोवत्थियासणसंठिया अण्णे य बहवे मंसलघुद्विसिद्धसंठाणसंठिया पुढविसिलाप-ट्टगा पण्णत्ता समणाउओ !, आईणगल्लयन्नूरणवणीयतूलफासा सधरयणामया अच्छा जाव पडि-रुवा, तत्थ णं बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य आसयंति सयंति चिद्धंति निसीयंति तुयद्धंति हंसंति रमंति ललंति कीलंति किद्धंति सोहंति पुरा पोरणाणं सुचिण्णाण सुपडिक्कंताण सुभाण कडाण कम्माण कल्लणाण कल्ल्याणं फलविवायगं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति (सू० ३२)

‘ तेसि णं वणसंडाण ’ पित्यादि, तेषां वनखण्डानामन्तः—मध्ये बहुसमरमणीया भूमिभागाः प्रज्ञप्ताः, तेषां च भूमिभागानां ‘ से जहा नामए ’ आलिगपुत्रखरे इ वा ’ इत्यादि वर्णनं प्रागुक्तं नावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शो, नवरमत्र तृणा-न्यपि वक्तव्यानि, तानि चैवं—‘ नाणाविहपंचवण्णाहि मणीहि य तणेहि य उवसोभिया, तंजहा-क्किण्हेहि य नोलेहि य जाव सु-फिले, तत्थ णं जे ते कण्हा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयाखवे वन्नावासे पन्नत्ते, से जहानामए जीमूतेइ वा ’ इत्यादि । सम्प्रति

तेषां मणीनां तृणानां च वातेरितानां शब्दस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—‘तेसि णं भंते ! तणाण य मणीण य’ इत्यादि,
तेषां णमिति पूर्ववत् भदन्त !—परमकल्याणयोगिन् तृणानां पूर्वापरदक्षिणोत्तरगतैर्वर्तिमन्दायंति-मन्दं मन्दं एजितानां-कम्पि-
तानां व्येजितानां—विशेषतः कम्पितानां, एतदेव पर्यायशब्देन व्याचष्टे-कम्पितानां चालितानां—इतस्ततो मनाक् विक्षिप्तानां,
एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—स्पन्दितानां, तथा घट्टितानां—परस्परं संघर्षयुक्तानां, कथं घट्टिता इत्याह—क्षोभितानां, स्वस्थानाञ्चा-
लनमपि कुत इत्याह—उदीरितानामुत्-प्राबल्येन प्रेरितानां, कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—‘‘ गोयमे ’’ त्यादि, गौतम !
स यथानामकः शिविकाया वा स्यन्दमानिकाया वा रथस्य वा, तत्र सिविया जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्ठाकारा,
तथा दीर्घो जम्पानविशेषः पुरुषस्त्र्यगणावकाशदा या स्यन्दमानिका, अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पादितयोः क्षुद्रहेमघट्टिकादिच-
लनवशतो वेदितव्यः, रथश्चेह संग्राह्यः प्रत्येयोऽत्रेतनविशेषणानामन्यथाऽसंभवात्, तस्य च फलकवेदिका यस्मिन् काले ये
पुरुषास्तदपेक्षया ततिप्रमाणाऽयसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते—‘सच्छत्तस्स’ इत्यादि, सच्छत्रस्य सध्वजस्य
सत्र्यण्टाकस्य—उभयपाद्वर्ध्वलम्बिमहाप्रमाणघट्टोपेतस्य सपनाकरय सह तोरणवरं—प्रध्वननोऽरणं यस्य ससतोरणवरस्तस्य, सह
नन्दीघोषो—द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिघोषस्तस्य, तथा सह किङ्किण्यः—क्षुद्रघण्टा येषामिति सकिङ्किणीकानि, हेमजा-
लानि—यानि हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु-वहिःप्रदेशेषु परिश्रमो—व्याप्तस्तस्य, तथा हेमवतं—हिमवत्पर्वतभावि
चित्रं-विचित्रमनोहारिविशेषोपेतं तनिशतरुसंवन्धि कनकचिन्तुरितं दारु-काष्ठं यस्य स हेममनचित्रतैनिशरुनकनिर्युक्त-
दारुकस्यस्य, मूत्रे च द्वितीयः ककारः स्वार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, तथा सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक् पिनद्धं—

वद्धमरुक्पण्डलं धूथ यस्य स सुसंपिन्धारकमंडलधूःकरतस्य, तथा कालायसेन-लोहेन सुष्ठु-अतिशयेन कृतं नेमेः-बाह्या-
 परिधेर्यन्त्रस्य च-अरकोपरिफलकचक्रवालस्य कर्म यस्मिन् स कालायसकृतनेमियन्त्रकर्म तस्य, तथा आशीर्णा-गुणैर्व्याप्ता
 ये वराः-प्रधानास्तुरगास्ते सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्ता-योजिता यस्मिन् स आकीर्णवरतुरगसुसंप्रयुक्तः तस्य, प्राकृतत्वात्
 बहुव्रीहावपि क्तान्तस्य परनिपातः, तथा सारथिकर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्ये अतिशयेन हेको-दक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु-
 सम्यक् परिगृहीतस्य, तथा 'सरसयवत्तीसतोणपरिमंडियस्स' इति शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि
 द्वात्रिंशत् तूणानि तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तूणमण्डितः, किमुक्तं भवति?—एवं नाम तानि द्वात्रिंशत् शरशतभृतानि तूणानि रथस्य
 सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि संग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा कण्टकः-कवचं सह कण्टको
 यस्य स सकण्टकः सकण्टकोऽवतंसः-शेखरो यस्य स सङ्कटावतंसस्तस्य, तथा सह चापं येषां ते सचापा ये शरा यानि च
 कुन्तभल्लिमुखसिद्धप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि ग्रहरणानि यानि च कवचकाटकप्रमुखानि आवरणानि तैर्भूतः-परिपूर्णः, तथा
 योधानां युद्धं तद्विमित्तं सद्यः-प्रगुणीभूतो यः स योधयुद्धसज्जरततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः तस्य, इत्थंभूतस्य राजाङ्गणे वा
 अन्तःपुरे वा रम्ये वा मणिकुट्टिमतले-मणिवद्धभूमितले अभीक्ष्णमभीक्ष्णं कुट्टिमतलप्रदेशे वा 'अभिघाट्टिजमाणस्ते'ति अभि-
 खण्डमानस्य वेगेन गच्छतो ये उदारा मनोज्ञा वर्णमनोनिवृत्तिकराः सर्वतः समःतात् जीवाभिगममूलटीकायामपि 'उपित्यं'
 श्वासयुक्तमिति, तथा उत्-प्रावत्येन अतितालमस्थानतालं वा उचालं, इलक्ष्णस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकं अनुनासिकात्रि-
 निर्गतस्वरानुगतमिति भावः, तथा 'अट्टगुणीववेय'मिति अष्टभिर्गुणैरूपेनमष्टगुणोपेतं, ते चाष्टावगी गुणाः-पूर्णं रक्तमलङ्कृतं

व्यक्तमविघुष्टं मधुरं समं सललितं च, तथा चोक्तम्—“पुणं रत्नं च अलंक्रियं च वत्तं तद्देन अविघुष्टं । मधुरं समं सललियं अट्ट गुणा होंति गेयस्स ॥१॥” तत्र यत् स्वरकलाभिः परिपूर्णं गीयते तत्पूर्णं, गेयरागानुरक्तेन यत् गीयते तत् रक्तं, अन्योऽन्यस्वर- रविशेषकरणेन यदलङ्कृतमिव गीयते तदलङ्कृतं, अक्षरस्वरस्फुटकरणतो व्यक्तं, विस्वरं क्रोशतीव विघुष्टं न तथा अविघुष्टं, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत्, तालवंशस्वरादिसमनुगतं समं, तथा यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललि- तेन-ललनेन वर्त्तत इति सललितं, यद्विद्या यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्य स्पर्शनेमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितं । इदानीमेतेषामेवाष्टानां मध्ये क्रियतो गुणान् अन्यच्च प्रतिविपादयिपुरिदमाह—‘रत्नं तिष्ठणकरणं सुद्धं’ तत् ‘कुहरगुंजतवंसतंतीतलताललयगरुसंपञ्चं मधुरं रामं सललियं मणोहरं मञ्जरिभियपयसंचारं सुरइं मुनतिं वरचारुखं द्विचं नटं सज्जं गेयं पगीयाण’मिति यथा प्राक् नाट्यविधौ व्याख्यातं तथा भावनीयं ‘जारिस्सण् सद्धे हवइ’ प्रगीतानां-गातुमारब्ध- वतां यादृशः शब्दोऽतिमनोहरो भवति-स्यात्-कथंचिद्भवेदतद्रूपस्तेषां तृणानां मणीनां च शब्दः ? एवमुक्ते भगवानाह-गौ- तम ! स्यादेवंभूतः शब्दः ॥ (सू० ३ ?)

‘तेसि णं वणसंडाण’ मित्यादि, तेषां ‘ण’मिनि नावयालङ्कारे वनखण्डानां मध्ये तत्र तत्र देशे ‘तत्र तत्रे’ ति त- स्यैव देशस्य तत्र तत्र परदेशे ‘वहइ’ इति वदत्यः ‘खुट्ठाखुट्ठियाओ’ इति क्षुल्लिफाक्षुल्लिका लघवो लघवो इत्यर्थः, वाप्यत्र- तुरस्ताः पुनलरिण्यो वृत्ताकारा अथवा पुष्कराणि विद्यंते यासु ताः पुष्करिण्यो दीर्घिका-ऋज्व्यो नद्यः वक्रा नद्यो शुआलिकाः, वहनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि एकरूप-इत्या व्यावस्थितानि सरःपङ्क्तिः सललितास्ता वहव्यः सरःपङ्-

क्तयः तथा येषु सरःसु पङ्क्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःपङ्क्तिः ता वहव्यः सरःसरःपङ्क्तयः,
 तथा विलानीव विलानि-कूपास्तेषां पङ्क्तयो विलपङ्क्तयः, एताश्च सर्वा अपि कथंभूता इत्याह-अच्छाः-स्फटिकवद्दहिर्निर्म-
 लप्रदेशाः इलक्षणाः-इलक्षणापुद्गलनिष्पादितवहिःप्रदेशाः इलक्षणादलनिष्पन्नपटवत्, तथा रजतमयं-रूप्यमयं कूलं यासां ता
 रजतमयकूलाः, तथा समं न गर्ताभावात् विषमं तीरं-तीरवर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा वज्रमयाः पाषाणा
 यासां ता वज्रमयपाषाणाः, तथा तपनीयं-हेमविशेषः तपनीयमयं तलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा “सुवर्णसु-
 उद्भरययवालुयाड” इति सुवर्ण-पीतकान्ति हेम सुवर्ण-रूप्यविशेषः रजतं-प्रतीतं तन्मया वालुका यासु ताः सुवर्णसुव-
 रजतवालुकाः, ‘वेरुलियमणिफलिहपडलपच्चोयडाओ’ इति वैडूर्यमणिमयानि स्फटिकपटलमयानि च प्रत्यवतटा-
 नि-तटसमीपवर्तिनः अत्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैडूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः, ‘सुओयारसुउत्ताराड’ इति
 सुखेनावतारो-जलमध्ये प्रवेशनं यासु ताः सुखावताराः तथा सुखेन उत्तारो-जलमध्याद्दहिर्निर्गमनं यासु ताः सुखो-
 त्तारास्ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, ‘नानामणिगितिथसुवद्धाड’ इति नानामणिभिः-नानाप्रकारैर्मणिभिस्तीर्थानि
 सुवद्धानि यासां ता नानामणितीर्थसुवद्धाः, अत्र बहुव्रीहावपि कान्तस्य परनिघातः सुखादिदर्शनाद् प्राकृतशैलीवशाद्वा
 ‘चउद्धोणाड’ इति चत्वारः कोणा यासां ताश्चतुःकोणाः, एतच्च विशेषणं वापीः कूपांश्च प्रति द्रष्टव्यं, तेषामेव चतु-
 ष्कोणत्वसंभवात् न शेषाणां, तथा आनुपूर्व्येण-क्रमेण नीचैस्तराभावरूपेण सुष्ठु-अतिशयेन यो जातवप्रः-केदारो जल-
 स्थानं तत्र गम्भीरं-अलव्यस्तापं शीतलं जलं यासु ना आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः, ‘संछन्नपत्तभिसमुणा-

लाड' इति संछन्नानि-जलेनान्तरितानि पत्रचिराद्यणालानि यासु ताः संछन्नपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यात्
 पत्राणि पत्रिणीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि-रुन्दाः मृणालानि-प्रञ्चनालाः, तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिक-
 पुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसरप्रधानैः फुल्लैः-विकसितैरुपचिता बहूत्पलकुमुदनलिनसुभगरौगन्धिकपुण्डरीकशतप-
 त्रसहस्रपत्रनेसरफुल्लोपचिताः, तथा पट्टपदैः भ्रमरैः परिभुज्यमानकमलाः, तथा अच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन
 त्रिमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णाः, तथा पडिहत्या-अतिरेकिता अतिप्रभूता इत्यर्थः
 'पडिहत्यमुमुमायं अतिरिययं जाणमाज्जण' मिति नचनान्, उदाहरणं चात्र-'यणपडिहत्यं गयणं सराइ नवसलिलउज्जु-
 मायाइ । अइरेइयं मह उण चिंताए गण तुहं विरहे ॥ १ ॥' इति, भ्रमन्तो मत्स्यरुच्छपा यत्र ताः परिहृत्यभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः,
 तथा अनेकैः शकुनिमिथुनैः प्रविचरिता-इतस्तत्रो गयनेन सर्वतो व्याप्ताः अनेकशकुनिमिथुनरूपविचरितास्ततः पूर्वपदेन
 विशेषणसमाराः, एता वाण्यादयः सरस्सरःपद्क्तिपर्यन्ताः 'प्रत्येकं प्रत्येकं' प्रणि प्रत्येकमत्रागिमुख्ये प्रतिशब्दस्ततो बोधा-
 विवक्षायां पश्चात्प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनमिति, पन्नरयेदिकया परिक्षिताः, प्रत्येकं प्रत्येकं वनखण्डपरिक्षिताः, 'अप्पेगइयाड'
 इत्यादि, अपिर्वाढार्थं बाढमेकताः-काथन नाप्यादय आसवमिव आसवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः,
 अभ्येकका वारुणस्य-वारुणसमुद्रस्येव उदकं यासां ता वारुणोदकाः, अभ्येककाः क्षीरमिव उदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, अभ्येकका
 घृतमिव उदकं यासां ता घृतोदकाः, अभ्येककाः क्षौद्र इव-इधुरस इव उदकं यासां ताः क्षौद्रोदकाः, अभ्येककाः स्वाभाविकेन
 उदकरसेन प्रज्ञप्ताः, 'पासाइया' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् । 'तासि ण' मित्यादि, तासां क्षुल्लिकानां वापीनां यात्रादि-

लपङ्क्तीनामिति यावत्शब्दात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, प्रत्येकं चतुर्दिशि चलारि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात् त्रिसोपान-
प्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि, त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानं, तानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपा-
नप्रतिरूपकाणामयं-वक्ष्यमाणः एतद्रूपः-अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तस्तद्यथा वज्ररत्नमया वङ्गा इत्यादि प्राग्वत् ।
‘तेसि णं’ तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तोरणवर्णकस्तु निरवशेषो यानविमानवद्भावनीयो यावत्
बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, ‘तासि ण’मित्यादि, तासां क्षुल्लिकाक्षुल्लिकानां यावद् विलपङ्क्तीनां, अत्रापि यावच्छब्दात्
पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहव उत्पातपर्वता यत्रागत्य बहवः सूर्याभविमानवासि-
नो वैमानिका देवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति, ‘नियइपवय्या’ इति नियत्या-नैयत्येन व्यवस्थिताः
पर्वता नियतिपर्वताः, क्वचित् ‘निययपवय्या’ इति पाठः, तत्र नियताः-सदा भोग्यत्वेनावस्थिताः पर्वता नियतपर्वताः,
यत्र सूर्याभविमानवासिनो वैमानिका देवा देव्यश्च भवधारणीथैनैव वैक्रियशरीरेण सदा रममाणा अवतिष्ठन्ते इति भावः,
‘जगईपवय्या’ इति जगतीपर्वतकाः पर्वतविशेषाः, दारुपर्वतका-दारुनिर्मपीता इव पर्वतकाः, ‘दगमंडया’ इति दक-
मण्डपाः-स्फाटिकाः मंडपाः, उक्तं च जीवाभिगममूलदीकायां-“दगमण्डपाः-स्फाटिका मण्डपा” इति, एवं दकमञ्चकाः
दकमालका दकप्रासादाः, एते च दकमण्डपादयः केचित् ‘उसड्डा’ इति उत्सृता उच्चा इत्यर्थः, केचित् ‘खुड्डा खुड्ड’ति क्षुल्ल-
काः क्षुल्लका इति, तथा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च, इह यत्रागत्य मनुष्या आत्मानमन्दोलयन्ति तेऽन्दोलका इति लोके प्रसिद्धाः,
यत्र तु पक्षिण आगत्यात्मानमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः, तत्र अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तेषु वनखण्डेषु तत्र २ प्रदेशे देव-

क्रीडायोग्या बहवः सन्ति, एते च उत्पातपर्वतादयः कथंभूता ? इत्याह—‘ सर्वरत्नमयाः ’ सर्वात्मना रत्नमयाः, अच्छा सण्हा इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् । ‘तेसु ण ’मित्यादि, तेषु उत्पातपर्वतेषु यावत्पक्ष्यन्दोलकेषु, यावत्करणाग्नियतिपर्वतकादिपरिग्रहः, बहूनि हंसासनानीनि आसनानि, तत्र येषामासनानामधो भागे हंसा व्यवस्थिता यथा सिंहासने सिंहाः तानि हंसासनानि, एवं क्रोञ्चासनानि गरुडासनानि च भावनीयानि, उन्नतासनानि-उच्चासनानि प्रणतासनानि-निम्नासनानि दीर्घासनानि-शय्यारूपाणि भद्रासनानि येषामधो भागे पीठिकाबन्धः पक्ष्यासनानि येषामधो भागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं मकरासनानि सिंहासनानि च भावनीयानि, पद्मासनानि-पद्माकाराणि आसनानि, ‘दिसासोवत्थियासणाणि’ येषामधो भागे दिक् सौवस्त्रिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथाक्रममासनानां संग्रहणिगाथा—‘हंसे कौंचे गरुडे उण्णय पणए य दीह भंइ य । पक्खे मयरे पल्ले सीह दिसासोत्थि वारसमे ॥१॥’ इति, तानि सर्वाण्यपि कथंभूतानीत्यत आह—‘सव्वरयणामयाई’त्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण ’मित्यादि, तेषु वनखण्डेषु मध्ये तत्र २ प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहूनि ‘आलिगृहकाणि’ आलिः-वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि आलिगृहकाणि, मालिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि मालिगृहकाणि, कदली-गृहकाणि लतागृहकाणि च प्रतीतानि, ‘अच्छणघरकाणि’ इति अवस्थानगृहकाणि येषु यदा वा आगत्य सुखासिकया अवतिष्ठन्ति, प्रेक्षणकगृहकाणि यत्रागत्य प्रेक्षणकानि विदधति निरीक्षन्ते च, मज्जनकगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छया मज्जनकं कुर्वन्ति, ‘प्रसाधनगृहकाणि’ यत्रागत्य स्वं परं च मण्डयन्ति ‘गर्भगृहकाणि’ गर्भगृहाकाराणि ‘मोहणघराइ’न्ति मोहनं-मैथुनसेवा ‘रमियं मोहणरायइ’ इति नाममालावचनात् तत्प्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि, वासभवन-

नानीति भावः, शालागृहकाणि—पट्टशालाप्रधानानि, जालगृहकाणि—गवाक्षयुक्तानि गृहकाणि, कुसुमगृहकाणि—कुसुमप्रकरो-
 पचितानि गृहकाणि, चित्रगृहकाणि—चित्रप्रधानानि गृहकाणि गन्धर्वगृहकाणि—गीतनृत्ययोग्यानि गृहकाणि आदर्शगृह-
 काणि—आदर्शमयानीव गृहकाणि, एतानि च कथं भूतानीत्यत आह—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ।
 ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु आलिगृहकेषु यावदादर्शगृहकेषु, अत्र यावत्शब्दात् मालिगृहकादिपरिग्रहः, ‘वहूनि हंसासनानि’
 इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु वनखण्डेषु तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र एकदेशे बहवो जातिमण्डपका
 यूथिकामण्डपका मल्लिकामण्डपका नवमालिकामण्डपका वासंतीमण्डपका दधिवासुकामण्डपका, दधिवासुका—वनस्पतिविशे-
 पस्तन्मया मण्डपका दधिवासुक्रमण्डपका, सूरुल्लिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मया मण्डपकाः२, ताम्बूली—नागवल्ली तन्मया
 मण्डपकास्तांबूलीमण्डपका, नागो—द्रुमविशेषः, स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा शाखा प्रशाखा वा न प्रसृ-
 ता सा लतेत्यभिधीयते नागलतामया मण्डपका नागलतामण्डपका, अतिमुक्तमण्डपका, ‘अप्फोया’ इति वनस्पतिविशेषस्तन्मया
 मण्डपका अप्फोयामण्डपका, मालुका—एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तद्युक्ता मण्डपका मालुकामण्डपका, एते च कथंभूता इत्या-
 ह—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् । ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषु जातिमण्डपकेषु यात्रन्मालुकामण्डपकेषु जावशब्दात्
 यूथिकामण्डपकादिपरिग्रहः, बहवः शिलापट्टकाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अप्येकका हंसासनं वत् संस्थिता हंसासनसंस्थिता यावद-
 प्येकका दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिता, यावत्करणान् ‘अप्येगइया हंसासनसंठिया गरुडासनसंठिया अप्येगइया
 उण्णयासनसंठिया अप्येगइया पणयासनसंठिया दीहासनसंठिया अप्येगइया भद्दासनसंठिया अप्येगइया

पक्खा०अपे आयंसासणसंठिया अपेगइया उसासासणसंठिया अपेगइया पउसासणसंठिया ' इति परिग्रहः, अन्ये च बहवः शिलापट्टका यानि विशिष्टचिन्हानि विशिष्टनामानि च वराणि-प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, कचिच्च ' मांसलसुघट्टविसिद्धसंठाणसंठिया ' इति पाठः, तत्रान्ये च बहवः शिलापट्टकाः मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुघट्टा अतिशयेन मृष्टा इतिभावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्चेति, ' आईणगरूयन्नूरनवणीयत्तूलफासमउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा ' इति प्राग्वत्, तत्र तेषु उत्पादपर्वतादिगतहंसासनादिषु यावत्तानारूपसंस्थानसंस्थितपृथ्वीशिलापट्टकेषु णमिति पूर्ववत् बहवः सूर्याभविमानवासिनो देवा देव्यश्च यथासुखमासते शेरते-दीर्घकायप्रसारणेन वर्त्तन्ते न तु निद्रां कुर्वन्ति, तेषां देवयोनिकत्वेन निद्राया अभावात्, तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वस्थानेन वर्त्तन्ते निषीदन्ति-उपविशन्ति तुयट्ठन्ति-त्वग्वर्त्तनं कुर्वन्ति, वामपार्श्वतः परावृत्त्य दक्षिणपार्श्वेनावनिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनेति भावः, रमन्ते-रतिमाचध्नन्ति ललन्ति-मनईप्सितं यथा भवति तथा वर्त्तन् इति भावः, क्रीडन्ति-यथासुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति मोहन्ति-मैथुनसेवां कुर्वन्ति इत्येवं ' पुरापोराणाण ' मित्यादि पुरा-पूर्वं प्रागभवे इति भावः कृतानां कर्मणामिति योगः, अत एव पौराणानां सुचीर्णानां-सुचरितानां, इह सुचरितजनितं कर्मपि कार्ये कारणोपचारात् सुचरितं, ततोऽयं भावार्थः-विशिष्टतथाविधधर्मानुष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्त्यादिसुचरितजनितानामिति, तथा सुपराक्रान्तानां, अत्रापि कार्ये कारणोपचारात् सुपराक्रान्तजनितानि सुपराक्रान्तानि इत्युक्तं, किमुक्तं भवति ?-सकलसत्त्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुप-

राक्रमजनितानामिति, अत एव शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि इन्द्रियमतिविपर्यासात् शुभफलं प्रतिभासते ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह—कल्याणानां, तत्त्ववृत्त्या तथाविधविशिष्टफलदायिनां, अथवा कल्याणानां अनर्थोपशमकारिणां कल्याणरूपं फलविपाकं 'पञ्चगुणभवमाणा' प्रत्येकमनुभवन्तो विहरन्ति-आसते ॥ (सू० ३२) ॥

तेसि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं२ पासायवडंसगा पणणात्ता, ते णं पासायवडेंसगा पंचजोयणसयाइ उडुं उच्चत्तेणं अडुाइज्जाइं जोयणसयाइं विद्वखंभेणं अब्बुगगयसूसियपहसिया इव तहेव बहुसमरमणिज्जभूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरियारं, तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्डिया जाव पलिओमट्ठितीया परिवसंति, तंजहा-असोए सत्तपण्णे चंपए चूए । सूरियाभस्स णं देवविमाणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते, तंजहा-वणसंडविहूणे जाव बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य आसयंति जाव विहरंति, तरस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसे एत्थ णं महेगे उवगारियालयणे पणत्ते, एगं जोयणसयसहस्सं आयामविवखंभेणं तिणिण जोयणसयसहस्साइं सोलस्स सहस्साइं दोषिण य सत्तावीसं जोयणसए तिन्नि य कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस्स य अंगुलाइं अडुंगुलं च किञ्चिविसेसूणं परिवखेवेणं, जोयणबाहहेणं, सव्वजंवूणयामए अच्छे जाव पडिख्वे ॥ (सू० ३३) ॥

'तेसि ण' मित्यादि, तेषां वनखण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसका इति, अवतंसक इव-शे-

खरक इवावतंसकः प्रासादानामवतंसक इव प्रासादावतंसकः प्रासादविशेष इति भावः, ते च प्रासादावतंसकाः पञ्च
 योजनशतान्यर्धगुचैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः, तेषां च 'अव्युगमस्यपहसियाधिव' इत्यादि-
 विशेषणजातं प्राग्वत्, भूमिन्नर्णनं उल्लोक्त्वर्णनं सपरिवारं च प्राग्वत्, 'तत्थ ण' मित्यादि, तत्र-तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमे-
 कैकदिग्भावेन चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्करणात् 'महज्जइया महावला महागुक्खा महाणुभावा' इति परिग्रहः, पल्यो-
 पमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथा—'असोए' इत्यादि, अशोक्वने अशोकः सप्तपर्णवने सप्तपर्णः चंपकवने चंपकश्रुतवने
 चूतः 'ते ण' मित्यादि, ते अशोकादयो देवाः स्वकीयस्य वनखण्डस्य स्वकीयस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं
 प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि वचनव्यत्ययोऽपि भवतीति, रवस्वकीयानां सामानिकदेवानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवा-
 राणां स्वासां स्वासां परिपदां स्वेषां स्वेषामनीकानां स्वेषां स्वेषामनीकाधिपतीनां स्वेषां स्वेषामात्मरक्षाणां 'आहेवच्चं
 पोरेवच्चं' इत्यादि प्राग्वत्, 'सूरियाभस्स ण' मित्यादि, सूर्याभस्य विमानस्यान्तः—मध्यभागे बहुसमरमणीयो
 भूमिभागः प्रज्ञातः, तस्य 'से जहानामए आलिगणुत्तखरेइ वा' इत्यादि यानविमान इव वर्णनं नावद्वाच्यं यावन्मणीनां
 स्पर्शः, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र मुमहत् एकं उपकारिकालयनं प्रज्ञातं, विमानाधिपतिसत्क-
 प्रासादावतंसकादीन् उपकरोति-उपपृश्नात्युपकारिका, विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिका, अन्यत्र स्त्रियुपका-
 र्योपकारिकेति प्रसिद्धा, उक्तं च—'गृहस्थानं रमृतं राज्ञागुपकार्योपकारिके' इति, उपकारिकालयनमिव उपकारिकालयनं, तत्
 एकं योजनशतसहस्रमाया मविष्कम्भाभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि पीडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके अष्टा-

विंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गलान्यद्धङ्गिलं परिक्षेपतः, इदं च परिक्षेपप्रमाणं जबूदीपपरिक्षेपप्रमाणवत् क्षेत्रसमासटीकातः
परिभाषनीयम् ॥

से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंढेण य सद्वतो समंता संपरिखित्ते, सा णं पउमवरवे-
इया अद्धजोयणं उहुं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं उवकारियलेणसमा परिकखेवेणं, तीसे णं
पउमवरवेइयाए इमेयारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा-वयरासया णिम्मा रिद्धामया पत्तिट्ठाणा वेरू-
लियामया खंभा सुवण्णरूपमया फलगा लोहिक्खलप्रइओ रुईओ नाणामणिमया कडेवरा णाणा-
मणिमया कडेवरसंघाडगा णाणामणिमया रूवा णाणामणिमया रूवसंघाडगा अंकामया पक्खवा-
हाओ जोइरसामया वंसा वंसरूवेळुगा रहयामइओ पट्टियाओ जातरूवमई ओहाडणी वइरामया
उवरिपुच्छणी सटरयणामई अच्छायणे, सा णं पउमवरवेइया एगमेगेणं हेमजालेणं गवक्खजालेणं
खिंखिणीजालेणं घंटाजालेणं मुत्ताजालेणं मणिजालेणं कणगजालेणं रयणजालेणं पउमजालेणं सद्धतो
समंता संपरिक्खित्ता, ते णं दाम्मा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिट्ठंति । तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्थ २
देसे २ तहिं २ वहवे हयसंघाडा जाव उसभसंघाडा सटरयणामया अच्छा जाव पडिक्खा पास-
दीया ४ जाव वीहीतो पंतीतो भिट्ठुणाणि लयाओ । से केणंठुणं भंते ! एवं बुच्चति-पउमवरवेइया
२ ?, गोयसा ! परमवरवेइया णं तत्थ २ देसे २ तहिं २ वेइयासु वेइयावाहासु य वेइयफलत्तेसु य

वेदयपुंडंतरेसु य खंभेसु खंभबाहासु खंभस्त्रीसेसु खंभपुटंतरेसु सुयीसु सुयीमुखेसु मूर्धफलएसु मूर्ध-
 पुटंतरेसु पक्खेसु पक्खबाहासु पक्खपरंतरेसु पक्खपुंडंतरेसु बहुयाइं उपपलाइं पडमाइं कुमुयाइं ण-
 लिणातिं सुभगाइं सोगंधियाइं पुंडरीयाइं महापुंडरीयाणि सयवत्ताइं सहस्सवत्ताइं सवयणामयाइं
 अच्छाइं पडिरुवाइं महया वासिक्कयच्छत्तसमाणाइं पणत्ताइं समणाउसो !, से एएणं अट्ठेणं
 गोयमा ! एवं बुच्चइ-पडमवरवेइया २ । पडमवरवेइया णं भंते ! किं सासया० ?, गोयमा ! सिय
 सासया सिय असासया, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-सिय सासया सिय असासया ?, गोयमा !
 दवट्ठयाए सासया वन्नपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया, से तेणट्ठेणं गो-
 यमा ! एवं बुच्चति-सिय सासया सिय असासया । पडमवरवेइया णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ?,
 गोयमा ! ण कयावि णासि ण कयावि णत्थि न कयाधि न भविसइ, भुवि च हवइ य भविसइ य,
 धुवा णिइया सासया अक्खया अद्यया अवट्ठिया णिच्चा पडमवरवेइया । से णं वणसंडे देसुणाइं
 दो जोयणाइं चक्खवालविक्खलंभेणं उवयारियालेणसमे परिक्खेवेणं, वणसंडवणगतो भाणित्तवो जा-
 व चिहरंति । तस्स णं उवयारियालेणस चउदिसिं चत्तारि तिसोवाणपडिक्खगा पणत्ता वण-
 ओ, तोरणा द्यया छत्ताइच्छत्ता, तस्स णं उवयारियालयणस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे
 पणत्ते जाव मणीणं फासो ॥ (सू० ३४)

तच्च एकया पद्मवरवेदिकायां एकेन घनखण्डेन सर्वतः—सर्वास्तु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन सम्यग् परिक्षिप्तं ‘सा णं पडमवरवेइया’ इत्यादि, सा पद्मवरवेदिका अर्द्धं योजनसूध्वैस्त्वेन पञ्च धनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपेण ‘उपकारिका-लयनसमाना’ उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणा प्रज्ञप्ता, ‘तीसे ण’ मित्यादि, तस्याः—पद्मवरवेदिकाया अयमेतद्रूपो ‘वर्णावासोः’ वर्णः—श्लाघा यथावस्थितस्वरूपकीर्त्तनं तस्यावासो—निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णावासो, वर्णकनिवेश इत्यर्थः, प्रज्ञप्तो मया शेषतीर्थकैश्च, तद्यथेत्यादिना तमेव दर्शयति, इह सूत्रपुस्तकेष्वन्यथाऽनिदेशबहुलः पाठो दृश्यते ततो मा भून्मति-संमोह इति विनियजनानुग्रहाय पाठ उपदृश्यते—‘वयरामया णिग्मा रिद्धामया पइट्ठाणा चेरुलियामया खंभा सुवन्नरूपमया फलया लोहियक्खमईओ सुईओ वहरामया संधी नानामणिमया कडेवरा णाणामणिमया कलेवरसंघाडा नानामणिमया ख्वा नानामणिमया ख्वसंघाडा अंकामया पंक्खा अंकामया पद्धखवाहाओ जोईरसामया वंसा वंसकवेल्हया रईयामइओ पट्टियाओ जायख्वमई ओहाडणी वयरामइ उवरिपुंछणी सवयरणामए अच्छायणे’ एतत् सर्वं द्वावत् भावनीयं, नवरं कलेवराणि—मनुष्यशरीराणि कलेवरसंघाटा—मनुष्यशरीरयुग्मानि रूपाणि—रूपसंघाटा—रूपकयुग्मानि, ‘सा णं पडमवरवेइया तत्थरदेसे एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गवक्खजालेणं एगमेगेणं घंटाजालेणं एगमेगेणं स्विखिणीजालेणं एगमेगेणं सुत्ता-जालेणं एगमेगेणं कणगजालेणं एगमेगेणं गणिजालेणं एगमेगेणं रययजालेणं एगमेगेणं सवयरणजालेणं एगमेगेणं पडमजालेणं सवतो संमंता संपरिखित्ता, ते णं जाला तवणिज्जलंबूसगा सुवन्नपयरमंडिया नानामणिरयणविचिहारद्धहारउवसोभियस-मुद्धयख्वा इसिमन्नमन्नमसंपत्ता पुवावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायमेइज्जमाणा एइज्जमाणा पलंबमाणा २ पडुअमा-

णां पञ्चगणा ओरालेणं मणुत्रेणं मणहरेण कणगणणिन्नुइकरेणं सत्तेणं ते पदेसे सवतो समंता आपूरेमाणा सिरीए उवसोभे-
 माणा चिद्वंति, तीसे पउमवरवेइयाए तत्थर देसे तहिंर हयसंघाडा नरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा
 गंधवसंघाडा उसभसंघाडा सघरयणागया अच्छा जाव पडिख्वा, एवं पंतीओवि वीहीओवि मिहुणाइं, तीसे णं पउमवरवेइयाए
 तत्थर देसे तहिंर बहुयाओ पउमलयाओ नागलयाओ असोगलयाओ चंगलयाओ वणलयाओ वासंतियलयाओ अइसुत्त-
 गलयाओ कुंदलयाओ सामलयाओ निच्चं कुमुमियाओ निच्चं लवइयाओ निच्चं थवइयाओ निच्चं गुलइयाओ
 निच्चं गोन्छियाओ निच्चं जमलियाओ निच्चं जुयलियाओ निच्चं विणमियाओ निच्चं पणमियाओ निच्चं सुविभत्तपडिमंजरि-
 वडंसगथरीओ निच्चं कुसुणियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुयलियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिस-
 गथरीओ सघरयणामईओ अच्छा जाव पडिख्वाओ' इति, अस्य व्याख्या- 'सा' एवंस्वरूपा 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे पद्मवर-
 नेदिका तत्रर प्रवेशे एकैकेन हेमजालेन-सर्वात्मना हेममेयेन लम्बमानेन दामसमूहेन एकैकेन गवाक्षजालेन-गवाक्षकृतिरत्न-
 विशेषदामसमूहेन एकैकेन किङ्किणीजालेन, किङ्किण्याः-क्षुद्रघण्टिकाः, एकैकेन घण्टाजालेन-किङ्किण्यपेक्षया किञ्चिन्म-
 हत्यो घण्टा घण्टाः, तथा एकैकेन मुक्ताजालेन-मुक्ताफलमेयेन दामरामूहेन एकैकेन मणिजालेन-मणिमेयेन दामसमूहेन एकै-
 केन कनकजालेन-कनकः-पीतरूपः सुवर्णविशेषः तन्मेयेन दामसमूहेन एवमेकैकेन रत्नजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्न-
 मयपद्मात्मकेन दामसमूहेन सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः-सर्वासु निदिक्षु परिक्षिप्ता-व्याप्ता, एतानि च दामसमूहरूपाणि
 हेमजालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि, तथा चाह- 'ते णं जाला' इत्यादि, तानि सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृत-

त्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतं, णमिति वाचयालङ्कारे, हेमजालादीनि जालानि, कचिद् दामा इति पाठः, तत्र तावत् हेमजाला-
 दिरूपा दामान इति, 'तवणिज्जलंबूसगा' इत्यादि ह्यसंघादादिसूत्रं लतासूत्रं च प्राग्वत् । सम्प्रति पद्मवरवेदिकाशब्द-
 प्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति- 'से केणट्टेणं भंते !' इत्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थं, केनार्थेन-केन कारणेन भदन्त !
 एवमुच्यते-पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति, किमुक्तं भवति ?-पद्मवरवेदिकेत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तमिति, एवमुक्ते
 भगवानाह-गौतम ! पद्मवरवेदिकायां तत्र तत्र एकदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे वेदिकासु-उपवेशनयोग्यमत्तवारणरूपा-
 सु वेदिकावाहासु-वेदिकापार्श्वेषु 'वेइयपुइंतरेसु' इति द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि-अपान्तरालानि तानि वेदिकापु-
 टान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः स्तम्भवाहासु-स्तम्भपार्श्वेषु 'खंभसीसेसु' इति स्तम्भशीर्षेषु 'स्तम्भपुटंत-
 रेसु' इति द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटं तेषामन्तराणि तेषु, सूचापु-फलकसंबन्धविघटनाभावहेतुपादुकास्था-
 नीयासु तासासुपरीतितात्पर्यार्थः, 'सुईसुहेसु' इति यत्र प्रदेशे सूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नो देशः सू-
 चीमुखं तेषु, तथा सूचीफलकेषु सूचीभिः संबन्धिनो ये फलकप्रदेशास्तेऽप्युपचारात् सूचिफलकानि तेषु सूचीनामधुपरिवर्त्त-
 मानेषु, तथा 'सुईपुटंतरेसु' इति द्वे सूच्यौ सूचीपुटै तदन्तरेषु, पक्षाः पक्षवाहा वेदिकैकदेशविशेषास्तेषु, बहूनि उत्पलानि-
 गर्दभकानि पद्मानि-सूर्यविकासीनि कुमुदानि-चन्द्रविकासीनि नलिनानि-ईषद्वरक्तानि पद्मानि सुभगानि-पद्मविशेषरूपा-
 णि सौगन्धिकानि-कल्हाराणि पुण्डरीकाणि-सिताम्बुजानि तान्येव महान्ति महापुण्डरीकाणि शतपत्राणि-पत्रशतकलितानि
 सहस्रपत्राणि-पत्रसहस्रोपेतानि, शतपत्रसहस्रपत्रे च पद्मविशेषौ पत्रसंख्याविशेषाच्च पृथगुपात्ते, एतानि सर्वरत्नमयानि

'अच्छा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, 'महया वासिकृच्छतसमाणाई' इति गहान्ति-महाप्रमाणानि वार्षिकाणि-वर्षा-
 काले पानीयरक्षार्थं यानि कृतानि वार्षिकाणि तानि च तानि छात्राणि च तत्समानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !,
 'से एएणमट्टेण' मित्यादि, तद्वैतन अर्थेन-अन्वर्थेन गौतम ! एवमुच्यते-पद्मवरवेदिकेति, तेपु तेपु यथोक्तरूपेण प्रदेसेषु यथो-
 क्तरूपाणि पद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं-पद्मवरा-पद्मप्रभाना नेदिका पद्मवरवेदिकेति ।
 'पद्मवरवेदया णं भन्ते ! किं सासया' इत्यादि, पद्मवरवेदिका 'ण' मिति पूर्ववत् किं शाश्वती उताशाश्वती, आवन्ततया
 सूत्रे निर्देशः प्राकृतत्वात्, किं नित्या उतानित्येतिभावः, भगवानाह-गौतम ! स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती, कथंचिन्नित्या क-
 यञ्चिदनित्या इत्यर्थः, स्याच्छब्दो निपातः कथंचिदित्येतदर्थवाची, 'सेकेणट्टेण' मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-गौतम !
 द्रव्यार्थतया-द्रव्यास्तिकनयमतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तान्द्रिकमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्वयि परि-
 णामित्वात् अन्वयित्वाच्च सकलकालभातीति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, वर्णपर्ययैरतत्तदन्यसमुत्पद्यमानवर्णविशेषरूपैः, एवं
 गन्धपर्ययैः रसपर्ययैः स्पर्श उपलक्षणमेतत् तत्तदन्यपुद्गलविचटनीचटनैश्च अशाश्वती, किमुक्तं भवति ?-प-
 र्यायास्तिकनयमतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायागशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया किगत्कालभावितया विनाशित्वात्,
 'से एएणट्टेण' मित्याद्युपसंहरान्वयं सुगमं, इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह-नात्यन्तासत उत्पादो
 नापि सतो नाशः 'नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सतः' इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पादविनाशौ
 तदाविर्भावतिरोभावगानं, यथा सर्पस्य उत्पन्नत्वविफणत्वे, तस्मात्सर्वं वस्तु नित्यमिति, एवं च तन्मतचिन्तायां संशयः-

किं घटादिवत् द्रव्यार्थतया शाश्वती उत सकलकालमेकरूपेति, ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छन्ति—‘पञ्चमवरवेइया ण’ मित्यादि, पञ्चवरवेदिका प्राग्वत् भदन्त ! कालतः कियच्चिरं—कियन्तं कालं यावद्भवति ?, एवंरूपा हि कियन्तं कालमवतिष्ठन्ति इति ?, भगवानाह—गौतम ! न कदाचिन्नासीत् सर्वदेवासीदिति भावः अनादित्वात्, तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदेव वर्त्तमानकालचिन्तायां भवतीति भावः सदैव भावात्, तथा न कदाचिन्न भविष्यति, किंतु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदेव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्, तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयन्—‘भुवि च’ इत्यादि, अभूच्च भवति च भविष्यति चेति, एवं त्रिकालावस्थायित्वात् ध्रुवा मेर्वदिवत् ध्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपनियता नियतत्वादेव च शाश्वती—शाश्वद्भवन्स्वभावा शाश्वतत्वादेव च सततं गङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि पौण्डरीक-हृद् इवानेकपुद्गलविचटनेऽपि तावन्मात्रान्यपुद्गलोच्चटनसंभवादक्षया, न विद्यते क्षयो—यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः सा अक्षया, अक्षयत्वादेव अव्यया—अव्ययशब्दवाच्या मनागपि स्वरूपचलनस्य जातुचिदप्यभावात्, अव्ययत्वादेव सदैव स्वस्वप्रमाणेऽवस्थिता, मानुषोत्तराद्बहिः समुद्रवत्, एवं स्वप्रमाणे सदावस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादिवत्, ‘से ण’ मित्यादि, सा ‘ण’ मिति वाक्यालङ्कारे पञ्चवरवेदिका एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्ता, स च वनखण्डो देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भतः उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणो, वनखण्डवर्णकः ‘किण्हे किण्होभासे’ इत्यादिरूपः समस्तोऽपि प्राग्वत् यावद्विहरन्ति, ‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य-उपकारिकालयनस्य ‘चउद्दिस्स’ति चतुर्दिश-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि,

त्रिसोपानवर्णको यानविमानत्रयं वक्तव्यः, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकमेकैकं तोरणं, तोरणवर्णकोऽपि तथैव,
 'तस्स ण' मित्यादि, तस्य उपकारिकालयनस्य 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे' इत्यादिना भूमिभागवर्णनकं यानविमानव-
 र्णकवत्तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ (सूत्र ३४)

तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगे पासायवडेंसए पण-
 ते, से णं पासायवडिंसते पंच जोयणसयाइं उडुं उच्चतेणं अट्टाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भु-
 ग्गयमूसिय वण्णतो भूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवारं भाणियवं, अट्टमंगलगा क्षया छत्ता-
 इच्छत्ता, से णं मूलपासायवडेंसगे अण्णेहिं चउहिं पासायवडेंसएहिं तयद्धुच्चत्तपमाणमेत्तेहिं सबतो
 समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा अट्टाइज्जाइं जोयणसयाइं उडुं उच्चतेणं पणवीसं जोयण-
 सयं विक्खंभेणं जाव वण्णओ, ते णं पासायवडिंसया अण्णेहिं चउहिं पासायवडिंसएहिं तयइधुच्चत्त-
 पमाणमेत्तेहिं सबओ समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसया पणवीसं जोयणसयं उडुं उच्चत्तेणं
 बावट्ठि जोयणाइं अज्जजोयणं च विक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिय वण्णओ भूमिभागे उल्लोओ सीहास-
 णं सपरिवारं भाणियवं, अट्टमंगलगा क्षया छत्तातिच्छत्ता, ते णं पासायवडेंसगा अण्णेहिं चउहिं
 पासायवडेंसएहिं तदद्धुच्चत्तपमाणमेत्तेहिं सबतो समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा बावट्ठि
 जोयणाइं अज्जजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एकतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं वण्णओ उल्लोओ

सीहासनं सपरिवारं पासायउवरिं अट्टमंगलगाःश्रया छत्तातिछत्ता ॥ (सू० ३५) ॥

तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेको मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, स च पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः 'अब्जुगयमूसिधपहसियाविवे'त्यादि तस्य वर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं द्वारवहिःस्थितप्रासादवद्भावीयं, तस्य च मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्ये देशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चलारि योजनानि बाह्यतः सर्वात्मना मणिमयी अच्छा इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् । 'तीसे ण' मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य सिंहासनस्य वर्णनं, परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद्वक्तव्यानि, 'से ण' मित्यादि, स मूलप्रासादावतंसकोऽन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्ततः परिक्षिप्तः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, तेषामपि 'अब्जुगयमूसिधपहसियाविवे' त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्राग्वत्, तेषां च प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं प्राग्वत्, नवरमत्र शेषाणि परिवारभूतानि भद्रासनानि वक्तव्यानि, 'ते णं पासायवडंसया' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैः 'तयद्धुच्चत्तपमाणमेत्तेहि' तेषां मूलप्रासादावतंसकपरिवारभूतानां प्रासादावतंसकानां यदूर्ध्वं तदुच्चत्वप्रमाणमात्रैः-मूलप्रासादावतंसकापेक्षया चतुर्भागमात्रप्रमाणैः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-'ते ण' मित्यादि, ते प्रासादावतंसकाः पंचविंशं योजनशतमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन द्वापष्टियो-

यणाइं वाहल्लेणं सवमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिख्वाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं
 २ सीहासणे पणत्ते, सीहासणवणओ सपरिवारो, तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उवरिं अट्ठमंग-
 लगा झया छत्तातिछत्ता, तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ पत्तेयं २ मणिपेढियाओ पणत्ताओ,
 ताओ णं मणिपेढियातो सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं वाहल्लेणं सवमणिम-
 इओ अच्छाओ पडिख्वाओ, तेसि णं उवरिं पत्तेयं २ धूमे पणत्ते, ते णं धूमा सोलस जोयणाइं
 आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उट्ठ उच्चत्तेणं, सेया संखंक्कुंदगरयअमयसहियफेण-
 पुंजसंनिगासा सवरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा, तेसि णं धूमाणं उवरिं अट्ठमंगलगा झया
 छत्तातिछत्ता, तेसि णं धूमाणं चउद्धिसिं पत्तेयं २ मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो
 अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं वाहल्लेणं सवमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिख्वा-
 वातो, तेसि णं मणिपेढियाणं उवरिं चत्तारि जिणपडिमातो जिणुरसेहपमाणमेत्ताओ संपलियंक-
 निसन्नाओ धूमाभिमुहीओ सल्लिखित्ताओ चिंदत्ति, तंजहा-उसभा ? वद्धमाणा २ चंदाणणा ३
 वारिसेणा ४, तेसि णं धूमाणं पुरतो पत्तेयं २ मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो
 सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं वाहल्लेणं सवमणिमईओ जाव पडिख्वातो,
 तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं २ चेइयरूखले पणत्ते, ते णं चेइयरूखला अट्ठ जोयणाइं उट्ठ

उच्चत्तेणं अट्ट जोयणाइं उव्वेहेणं दो जोयणाइं खंधा अट्टजोयणं विक्खंभेणं छजोयणाइं विडिमा बट्टु-
 मज्झदेसभाए अट्ट जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं अट्ट जोयणाइं सवग्गेणं पण्णत्ता, तेसि णं
 चेइयरुक्खाणं इमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, तंजहो-वयरामया मूला रययसुपइट्ठिया सुविडिमा रि-
 द्ढामयविडला कंदा वेरुलिया रुइला खंधा सुजायवरजायरूवपढमगा विसालसाला नाणामणिमयर-
 यणविचिहसाहप्पसाहेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंदा जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालसोभिया वरं-
 कुरगगसिहरा विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरेणनमियसाला अहियं मणनयणणिव्वुइकरा
 अमयरससरसफला सच्छाया सप्पभा सस्सिरीया सउज्जोया पासाईया ४, तेसि णं चेइयरु-
 क्खाणं उवरिं अट्टमंगलगा झया छत्ताइछत्ता, तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरतो पत्तेयं २ मणिपे-
 ट्ठियाओ पण्णत्ताओ, ताओ णं मणिपेट्ठियाओ अट्ट जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि
 जोयणाइं बाहल्लेणं सवसणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेट्ठियाणं
 उवरिं पत्तेयं २ सहिंदज्झया पण्णत्ता, ते णं सहिंदज्झया सहिं जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं जोयणं
 उव्वेहेणं जोयणं विक्खंभेणं वहरामयो वहल्लसुसिलिट्ठपरिघट्टमट्टपुत्तिट्ठिया विसिद्धा अणे-
 गवरपंचवणकुडभिसहस्सपरिमंडियाभिरामा वाउडुयविजयेजयंतीपडागा छत्ताइच्छत्तकलि-
 या लुंगा गयणतलमभिलंघमाणसिहरा पासादीया ४, अट्टमंगलगा झया छत्तातिछत्ता, तेसि णं

महिदज्झयाणं पुरतो पत्तेयं २ नंदा पुक्खरिणीओ पणत्ताओ, ताओ णं पुक्खरिणीओ एगं जोय-
 गसयं आयासेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ जाव वण्णओ एग-
 द्दयाओ उदगरसेणं पणत्ताओ, पत्तेयं २ पडमवरदेइयापरिखित्ताओ पत्तेयं २ वणसंडपरिखित्ताओ,
 तासि णं णंदाणं पुक्खरिणीणं तिदिसिं तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता, तिसोवाणपडिरूवगाणं
 वण्णओ, तोरणा झया छत्तातिच्छत्ता । सभाए णं सुहम्माए अडयालीसं मणोगुलियासाहस्सीओ
 पणत्ताओ, तंजहा-पुरच्छिमेणं सोलससाहस्सीओ पच्चिच्छिमेणं सोलससाहस्सीओ दाहिणेणं
 अट्टसाहस्सीओ उत्तरेणं अट्टसाहस्सीओ, तासु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरूपमया फलगा
 पणत्ता, तेसु णं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वइरामया णागदंता पणत्ता, तेसु णं वइरामएसु
 णागदंतएसु किण्हसुत्तवहवधारियमल्लदामकलावा चिद्वृत्ति, सभाए णं सुहम्माए अडयालीसं गोमा-
 णसियोसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, जह मणोगुलिया जाव णागदंतगा, तेसु णं णागदंतएसु बहवे रयया-
 मया सिक्कगा पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कगेसु बहवे वेरुलियामइओ धूवघडियाओ पणत्ता-
 ओ, ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरुपवरजावचिद्वृत्ति, सभाए णं सुहम्माए अंतो बहुसमरमणिज्जे
 भूमिभागे पणत्ते जाव मणीहिं उवसोभिए मणिफासो य उल्लोयओ य, तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स
 भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए, एत्थ णं महेगा मणिपेडिया पणत्ता सोलस जोयणाइं आयामवि-

क्वंभेणं अट्ट जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमयी जाव पडिरूवा, तीसे णं मणिपेडियाए उवरिं एत्थ
 णं माणवए चेइयखंभे पणत्ते, सट्ठिं जोयणाइं उडुं उच्चतेणं जोयणं उव्वेहेणं जोयणं विक्खंभेणं अड-
 यालीसं अंसिए अडयालीसं सहकोडीए अडयालीसं सहविग्गहिए सेसं जहा महिंदज्झयस्स,
 माणवगस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं बारस जोयणाइं ओगाहेत्ता हेट्ठावि बारस जोयणाइं वज्जेत्ता
 मज्झे वत्तीसाए जोयेणसु एत्थ णं बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पणत्ता, तेसु णं सुवण्णरूपा-
 मएसु फलएसु बहवे वहरामया णागदंता पणत्ता, तेसु णं वहरामएसु नागदंतेसु बहवे रय-
 यामया सिक्कगा पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वहरामया गोलवहससुग्गया
 पणत्ता, तेसु णं वयरामएसु गोलवहससुग्गएसु बहवे जिणसकहातो संनिखित्ताओ चिद्वंति ।
 तातो णं सूरियाभस्स देवस्स अन्नेसिं च बहूणं देवाण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जु-
 वासणिज्जातो माणवगस्स चेइयखंभस्स उवरिं अट्ट मंगलगा झया छत्ताइच्छत्ता ॥ (सू० ३६)

‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य ‘उत्तरपुरच्छिन्नेण’ इति उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे इत्यर्थः,
 अत्र सभा सुधर्मा प्रज्ञा, सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता, सा एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः
 द्वासप्ततियोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, कथंभूता सा ? इत्याह—‘अणेगे’ इत्यादि, अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा ‘अब्भुग्गयसुक-
 यवयरवेइयातोरणवरइयसालिभंजियासुसिलिद्धविसिद्धलट्ठसंठियपसत्थवरुलियविमलखंभा’ इति, अभ्यु-

द्रता-अतिरमणीयतया द्रष्टृणां प्रत्यभिमुखं उद्-प्रावत्येन स्थिता सुकृतेन निपुणशिल्पिपरचितेतिभावः, अभ्युद्रता चासौ सुकृता च अभ्युद्गतसुकृता वज्रवेदिका-द्वारमुण्डिकोपरि वज्ररत्नमया वेदिका तोरणं च अभ्युद्गतसुकृतं यत्र सा तथा, वराभिः-प्रधानाभिः रचिताभिः रतिदाभिर्वा शालिभञ्जिकाभिः सुश्लिष्टाः-संबद्धा विशिष्ट-प्रधानं लष्ट-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं येषां ते विशिष्टलष्टसंस्थिताः प्रशस्ताः-प्रशंसास्पदीभूता वैङ्ग्यस्तम्भा-वैङ्ग्यरत्नमयाः स्तम्भा यस्यां सा तथा, वररचितशालभञ्जिका-सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रशस्तवैङ्ग्यस्तम्भास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, तथा नानामणिकनकरत्नानि खचितानि यत्र स नानामणिकनकरत्नखचितः, क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनाद्, नानामणिकनकरत्नखचित उज्ज्वलो-निर्मलो बहु-समः-अत्यन्तसमः सुविभक्तो निचितो-निविडो रमणीयश्च भूमिभागो यस्यां सा नानामणिकनकखचितरत्नोज्ज्वलबहुसमसु-विभक्त (निचित) भूमिभागा, ' इहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपडमलयभत्तिचित्ता खंभुगयवरवेइयाभिरामा विज्जाहरजमलजुगलंजंतजुत्ताविव अच्चीसहस्समालिणीया रुवगसहस्सकलिया भिसिमीणा भिभि-समीणा चवखुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा कंचणमणिरयणथूभियागा नानाविहंपंचवणणघंटापडागपरिंभियगसिहरा धवला मरीइकवचं विणिम्मुयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीससरससुरभिरत्तचंदणदहरदिन्नपंचंगुलितला उपचियचंदणकलसचंदण-घडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागा आसत्तोसत्तविउलवहवघारियमल्लदामकलावा पंचवणणसरससुरभिसुकपुण्णुंजोवयारकलिया कालागुरुपरकुंदुरुकतुरुक्कधूवडज्जंतमघमघंतंगधुद्धुयाभिरामा सुगंधवरंगंधिया गंधवट्ठिभूया अच्छरगणसंघसंविकिणा दिव्वतुडि-यसहसंपणादियां सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ' इति प्राग्वत् । ' सभाए ण ' मित्यादि, सभायाश्च सुधर्मायास्त्रिदिशि-

तिस्रपु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-एकं पूर्वस्यामेकं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यां, तानि च द्वाराणि प्रत्येकं षोडश २ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योजनानि विष्कम्भतः 'तावद्वयं चेवे'ति तावन्त्येवाष्टौ योजनानीति भावः प्रवेशेन, 'सेया चरकणगथूभिः' इत्यादि प्राशुक्तद्वारवर्णनं तदेव तावद्वक्तव्यं यावद्वनमाला इति, तेषां च द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं २ मुखमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च मुखमण्डपा एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः सातिरेकाणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, एतेषामपि 'अणेगखंभसयसंनिविष्टा' इत्यादि वर्णनं सुधर्मसभाया इव निरवशेषं द्रष्टव्यं, तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च प्रेक्षागृहमण्डपा आयामविष्कम्भोच्चैस्त्वैः प्राग्वत् तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः, तेषां च बहुमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ वज्रमयोऽक्षयाटकः प्रज्ञप्तः, तेषां च वज्रमयानामक्षयाटकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिका अष्ट योजनान्यायामविष्कम्भभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्व्येन-षिण्डभावेन सर्वात्मना मणिमयाः 'अच्छाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् । तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं परितरश्च प्राग्वद्वक्तव्यः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत्, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभ्यामष्टौ योजनानि बाह्व्येन सर्वात्मना मणिमयाः 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपः प्रज्ञप्तः, ते च चैत्यस्तूपाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'संखंके'त्यादि तद्वर्णनं सुगमं, तेषां च चैत्यस्तूपानामुपर्यष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि

मङ्गलकानि 'जाव सहस्सपत्तहत्थया' इति यावत्करणात् 'तेसिं चेइयथूभाणं उप्पि नह्वे किण्हचामरब्बया जाव सुक्खिच्छा-
 मरब्बया अच्छा सण्हा रुपपट्टवइरदंडा जमलजामलगंधी सुखवा पासाइया जाव पडिखवा, तेसिं चेइयथूभाणं उप्पि वह्वे
 छत्ताइच्छत्ता पडागा धंटाजुगला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सपत्तहत्थया सव्वरयणाभया जाव पडिखवा' इति, एतच्च समस्तं
 प्राग्वत् । 'तेसिं ण' मित्यादि, तेषां चैत्यरतुपानां प्रत्येकं २ 'चउदिंसि'ति चतुर्दिशि-चतस्रसु दिक्षु एकैकस्यां
 दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि
 बाह्व्येन सवर्तिमना मणिमया अच्छा इत्यादि प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो
 जिनप्रतिमा जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः, जिनोत्सेध उत्कर्षेनः पञ्च धनुःशतानि जघन्यतः सप्त हरताः, इह तु पञ्च धनुःश-
 तानि संभाव्यन्ते, 'पलियंकस्संनिस्सन्नाउ' इति पर्यङ्कासनसन्निपण्णाः, स्तूपाभिमुख्यः संनिक्षिप्ताः, तया जगत्स्थितिस्याभा-
 व्येन सम्यग्निवेशितास्तिष्ठन्ति, तयथा-ऋषभा वर्द्धमाना चन्द्रानना वारिणेणा इति, 'तेसिं ण' मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां
 पुरतः प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः पोटश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यामष्टौ योजनानि बाह्व्यतः
 'सव्वमणिमइओ' इत्यादि प्राग्वत्, तामां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यदृष्टा अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वैनार्द्वो-
 जनमुद्धेयेन-उण्डत्वेन द्वे योजने उच्चैस्त्वेन स्तब्धः स एवार्ध योजनं विष्कम्भतया बहुमध्यदेशभागे त्रिङ्गिमा-ऊर्ध्वं विनिर्गता
 शाला सा ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पट् योजनानि अष्टौ योजनानि विष्कम्भेन सर्वाङ्गेण सातिरेकेणाष्टौ योजनानि प्रज्ञप्तास्तेषां च
 चैत्यदृष्टाणामयमेतद्रूपो वर्णवासः प्रज्ञप्तस्तद्वया- 'वइरामयमूला सयसमुपइद्वियविडिमा' वत्ताणि-वत्तमगानि मूलानि येषां

ते वज्रभयमूला रजते सुप्रतिष्ठिता विडिमा-बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमास्ततः
 पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, 'रिद्धामयकंदे वेरुलियरुल्लवंधे' रिष्टमयो-रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रिष्टमयकन्दाः, तथा
 वैडूर्यरत्नमयो रुचिरः स्कन्धो येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः, 'सुजायवरजायरूपपटमगविसालसाला' सुजातं-मूल-
 द्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः प्रथमका-मूलभूता विशालाः शाखा येषां ते सुजातवरजातरूपप्रथमकविशालशालाः
 'नानामणिरयणविविहसाहृप्पसाहवेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंदा' इति नानामणिरत्नात्मिका विविधाः शाखाः प्रशाखा येषां
 ते तथा वैडूर्यीणि-वैडूर्यमयानि पत्राणि येषां ते तथा तपनीयमयानि पञ्चद्वनानि येषां ते तथा, ततः पूर्ववत् पदद्वयरमीलनेन
 कर्मधारयः, 'जंबूणयरत्तमउयसुक्कुमालपवालपल्लवरंक्कुरधरा' जाम्बूनदा-जाम्बूनदसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्तवर्णा मृदवः-
 मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शाः प्रवाला-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः-रंजानपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-प्रथमसु-
 द्रिद्यमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुलभारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः 'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरे-
 णनमियसाला' इति विचित्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीनि कुसुमानि फलानि च तेषां भरेण नभिताः शालाः-शाखा येषां
 ते तथा, तथा सती-शोभना छाया येषां ते सच्छायाः, सती-शोभना प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः, अत एव सश्रीकाः, तथा
 सह उद्योतेन वर्तन्ते मणिरत्नानामुद्योतभावात् सोद्योताः, अधिकं नयनमनोनिर्वृतिकरा अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते
 तथा, 'पासाईया' इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्राग्क्त् । एते च चैत्यवृक्षा अन्यैर्वहुभिस्तिलकलवकच्छत्रौपगशिरीषसप्तपर्णदधिपर्णलु-
 द्धकथवलचन्दननीपकुलजपनसनालतमालप्रियालप्रियङ्गुपारापतराजवृक्षनन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, ते च तिलका

यावन्नन्दिदृशा मूलमन्तः कन्दमन्त इत्यादि सर्वमशोकपादपवर्णनायामिव तावद्वक्तव्यं यावत् परिपूर्णं लतावर्णनं, 'तेसि ण'-
 मित्यादि, तेषां चैत्यदृक्षाणां सुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि वहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि चैत्यस्तूप इव तावद्वक्तव्यं यावद्ब्रह्म-
 सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया यावत् प्रतिरूपका इति, 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां च चैत्यदृक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः
 प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायागविष्कम्माभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्व्यतः 'सत्वरधणाभ्यर्च्यो' इत्यादि
 प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानां सुपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजाः प्रज्ञप्ताः, ते च महेन्द्रध्वजाः पट्टियोजनान्यूर्ध्वमुखैस्त्वेन अर्द्धक्रोशं-अ-
 र्द्धगन्धर्वध्वजेन-उण्डत्वेन अर्द्धक्रोशं विष्कम्भतः 'वहरामयचद्वल्लसंठियसुसिलिद्वपरिघट्टमट्टसुपइट्टिया' इति वज्र-
 मया-वज्ररत्नमया तथा वृत्तं-वर्तुलं लङ्ग-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं येषां ते वृत्तलङ्गसंस्थितास्तथा सुश्लिष्टा यथा भवन्ति एवं
 परिदृष्टा इव खरशाणया पापाणप्रतिमेव सुश्लिष्टपरिदृष्टाः दृष्टाः सुकुमारशाणया पापाणप्रतिमावत् सुप्रतिष्ठिता मनागपि चल-
 नासंभवात्, ततो विशेषणसमासः, 'अणेगवरपंचवन्नकुडभीसहस्सपरिभ्रंङ्गिदियाभिराभा वाउध्वयविजयवेज-
 यंतीपडागा छत्ताइच्छत्तकलिया तुंगा गंगनतलमभिलंघमाणसिहरा पासाईया जावपडिह्वा' इति प्राग्वत्, 'तेसि ण'
 मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानां सुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि वहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि तोरणवत् सर्व
 वक्तव्यं, तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतः प्रत्येकं नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, एकं योजनशतमायामतः पश्चादशत् योजनानि
 विष्कम्भतः द्वासप्ततियोजनान्युद्धेन-उण्डत्वेन, तासां च नन्दापुष्करिणीनां 'अच्छाओ सण्हाओ रययामयकूलाओ'
 इत्यादि वर्णनं प्राग्वत्, ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं २ पद्मनखवेदिकया प्रत्येकं २ वनखण्डेन परिक्षिप्ताः, तासां च नन्दा-

पुष्करिणीनां प्रत्येकं त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकतोरणवर्णनं प्रागिव । 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, सभायां सुध-
 र्मायामष्टचत्वारिंशन्मनोगुलिकासहस्राणि-पीठिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-पूर्वस्यां दिशि षोडश मनोगुलिकासहस्राणि,
 षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश सहस्राणि पश्चिमायामष्टौ सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तेष्वपि फलकनागदन्त-
 कमालयदामवर्णनं प्राग्वत्, सिद्धागवर्णनं धूपघटिकावर्णनं द्वारवत् । 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, सभायां सुधर्मायां
 अष्टाचत्वारिंशत् गोमानसिकाः-शय्यारूपस्थानविशेषास्तेषां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश
 सहस्राणि पश्चिमायामष्टौ सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिद्धागवर्णनं धूप-
 घटिकावर्णनं च द्वारवत्, 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना भूमिभागवर्णनं 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना
 उल्लोकवर्णनं च प्राग्वत्, 'तस्स ण' भित्त्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां अष्टौ योजनानि बाह्व्यतः सर्वरत्नमयी इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया
 उपरि महानेको माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः, षष्ठियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन योजनमुद्धेन योजनं विष्कम्भेण अष्टाचत्वारिं-
 शदस्रिकः 'अडयालीसइकोडीए अडयालीसइविगहिइ' इत्यादि सम्प्रदायगम्यं, 'चहरामयचइलट्टसंठिए' इत्यादि मेहेन्द्रध्व-
 जवत् वर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावत् 'सहस्सपत्तहत्थगा सधरयणामया जाव पडिळ्ळा' इति, तस्य च माणवकस्य चैत्य-
 स्तम्भस्य उपरि द्वादश योजनानि अवगाह्य, उपरितनभागात् द्वादश योजनानि वर्जयित्वेति भावः, अधस्तादपि द्वादश यो-
 जनानि वर्जयित्वा मध्ये पट्त्रिंशति योजनेषु 'वहवेसुवणरूपामया फलका' इत्यादि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिद्धागवर्णनं च

प्राग्वत्, तेषु च रजतमयेषु सिक्केषु वहवो वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकाः प्रज्ञाः, तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु वहूनि जिनसक्-
थीनि सन्निक्षिप्तानि निष्ठन्ति, यानि सूर्याभिस्य देवस्य अन्येषां च वहूनां वैमानिकानां देवानां च अर्चनीयानि चन्दनैः
वन्दनीयानि स्तुत्यादिना पूजनीयानि पुष्पादिना माननीयानि बहुमाननः सत्करणीयानि वस्त्रादिना कल्याणं मङ्गलं दैवतं
चैत्यमितिवुद्ध्या पर्युपासनीयानि, 'तस्स णं चेइयखंभस्स उवरि वहवे अट्ठमंगलगा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ (सू० ३६)

तस्स माणवगस्स चेइयखंभस्स पुरच्छिद्यमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेढिया पणत्ता, अट्ठ जोयणाइं
आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं वाहल्लेणं सद्धमणिमई अच्छा जाव पडिरूवा, तीसे णं मणि-
पेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगे सीहासणवणत्तो सपरिवारो, तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पच्च-
त्थिमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेढिया पणत्ता अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं
वाहल्लेणं सद्धमणिमई अच्छा जाव पडिरूवा, तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगे देवस-
यणिज्जे पणत्ते, तस्स णं देवसयणिज्जस्स इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा--णाणामणिमया
पडिपाया सोवन्निया पाया णाणामणिमयाइं पायसीसगाइं जंक्खयामयाइं गत्तगाइं णाणामणिमए
विच्चे रययामया तूली तवणिज्जमया गंडोवहाणया लोहियक्खमया चिन्वोयणा, से णं सयणिज्जे
उभओ चिन्वोयणं दुहत्तो उणत्ते मज्जे णयगंभीरे सालिंगणवट्ठिणं गंगापुलिनवालुयाउद्दालसा-
लिसणं सुविरइयरयत्ताणे उवचियखोमहुगुल्लपट्ठपडिच्छायणे रत्तंसुयसंबुए सुरम्मे आईणगख्यन्नुरण-

वर्णोयतूलफासे मउते ॥ (सू० ३७) ॥

‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन ‘सर्वमणिमया’ इत्यादि प्राग्वत् । तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य च देवशयनीयस्य अयमेतद्रूपो वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-नानामणिमयाः प्रतिपादा-मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपहृम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः, सौवर्णिकाः सुवर्णमयाः पादाः-मूलपादाः, नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि जाम्बूनदमयानि गात्राणि-ईषादीनि वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः सन्धयः ‘नानामणिमये विचे’ इति नानामणिमयं व्यूतं-विशिष्टवानं रजतमयी तूली लोहिताक्षमयानि ‘विब्वोयणा’ इति उपधानकानि, आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः-‘विब्वोयणा-उपधानकान्युच्यन्ते’ इति, तपनीयमर्थो गण्डोपधानिकाः, ‘से णं देवस्यणिज्जे’ इत्यादि, तद्देवशयनीयं सालिङ्गनवर्त्तिकं-सह आलिङ्गनवर्त्त्या-शरीरप्रमाणेनोपधानेन यत् तत्तथा, ‘उभओ विब्वोयणे’ इति उभयतः-उभौ-शिरोऽन्नपादान्तावाश्रित्य विब्वोयणे-उपधानं यत्र तत् उभयतो विब्वोयणं ‘दुहत्तो उन्नते’ इति उभयत उन्नतं ‘म-उद्देणयगंभीरे’ मध्ये नतं च तत् निम्नत्वात् गम्भीरं च-महत्त्वान्नतगम्भीरं गङ्गापुलिनवाल्मुकाया अवदालो-विदलनं पादादिन्यासे अधोगमनमिति भावः तेन ‘सालिस्सए’ इति सदृशकं गङ्गापुलिनवाल्मुकावदातसदृशकं, दृश्यते चायं प्रकारो हंसतूल्यादिष्विति, तथा ‘उयविय’ इति विशिष्टं परिकर्मितं क्षोमं-कार्पासिकं दुक्कलं-वस्त्रं तदेव पट्टः उयवियक्षौमदूकूलपट्टः स प्रतिच्छदनं-आच्छादनं यस्य तत्तथा ‘आईणगरूयबूरनवणीयतूलफासे’ इति प्राग्वत्, ‘रत्तंसुयसंणुए’ इति रत्तांशुके-

न संवृतं रक्तांशुकसंवृतं अत एव सुरम्यं 'पासाइय' इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ (सू० ३७) ॥

तरस णं देवसयणिज्जस्स उत्तरपुरच्छिमेणं महेगा मणिपेढिया पणत्ता, अट्ट जोयणाइं आयाम-
चिक्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सवमणिमयी जाव पडिख्वा, तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं
एत्थ णं महेगे खुहुए महिंदज्झए पणत्ते, सट्ठि जोयणाइं उहुं उक्खत्तेणं जोयणं चिक्खंभेणं चइरामया
वट्ठल्लसंठियसुसिलिह्जावपडिख्वा, उवरिं अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता, तरस णं खुहुगमहिं-
दज्झयस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चाप्पाले नाम पहरणकोसे पन्नत्ते सववहरामए
अच्छे जाव पडिख्वे, तत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स फलिहरयणखगगायाधनुप्पमुहा बह्वे पहर-
णरयणा संनिखित्ता चिद्धत्ति, उज्जला निसिया सुत्तिक्खधारा पासादीया ४ । सभाए णं सुहम्माए
उवरिं अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ (सू० ३८)

'तरस ण' मित्यादि, तस्य देवशयनीयस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्त्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चाष्टौ योज-
नान्यायामविष्णुभाभ्यां चत्तारि योजनानि बाह्व्यतः 'सवमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि
धुल्लकी महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं वर्णकश्च महेन्द्रध्वजवद्भक्तव्यं, 'तरस ण' मित्यादि तरय क्ष-
मायामत्र सूर्याभिस्य देवस्य महानेकः चोप्पालो नाम पहरणकोशः-पहरणस्थानं
अच्छे जावपडिख्वे' इति प्राग्वत्, 'तत्थ ण' मित्यादि-

धनुःप्रमुखादीनि प्रहरणरत्नानि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथंभूतानीत्यत आह-उज्ज्वलानि-निर्मलानि निश्चितानि-अति-
तेजितानि अत एव तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानीत्यादि प्राग्वत्, तस्याथ सभायाः सुधर्माया उपरि बहून्यष्टावष्टौ मङ्गलकानी-
त्यादि सर्वं प्राग्वद्भक्तव्यम् ॥ (सू० ३८)

सभाए नं सुहृन्माए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ नं महेगे सिद्धायतणे पणत्ते, एगं जोयणसयं आया-
मेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं बावत्तरिं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं सभागमेणं जाव गोमाणसियाओ
भूमिभागा उल्लोया तहेव, तस्स नं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ नं महेगा मणिपेढिया
पणत्ता, सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहत्तेणं, तीखे नं मणिपेढियाए
उत्तरिं एत्थ नं महेगे देवछंदए पणत्ते, सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस
जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं सव्वरयणासए जाव पडिख्वे, एत्थ नं अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहप्प-
माणमित्ताणं संनिखित्तं संचिद्धति, तासि नं जिणपडिमाणं इमेयारुवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा-
तवणिज्जसया हत्थतलपायतला अंकामयाइं नक्खाइं अंतोलोहियक्खपडिसेगाइं कणगामईओ जंघा-
ओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरु कणगामईओ गायलद्दीओ तवणिज्जसयाओ नाभीओ रिद्धा-
मईओ रोमराइओ तवणिज्जसया चुचूया तवणिज्जसया सिरिवच्छा सिलप्पवालमया ओट्टा फालि-
यासया दंता तवणिज्जमईओ जीहाओ तवणिज्जसया तालुया कणगामईओ नासिगाओ अंतो-

लोहियवखपडिसेगाओ अंकामयाणि अच्छीणि अंतोलोहियवखपडिसेगाणि रिद्वामईओ ताराओ
 रिद्वामयाणि अच्छिपत्ताणि रिद्वामईओ भमुहाओ कगगामया कवोला कगगामया सवणा कगगा-
 मईओ णिडालपट्टियातो वइरामईओ सीसघडीओ तवणिज्जमईओ केसंतकेसभूमीओ रिद्वामया
 उवरि मुद्धया, तासि णं जिणपडिमाणं पिद्वतो पत्तेयं २ छत्तधारपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ
 णं छत्तधारपडिमाओ हिमरययकुंदेदुप्पगासाइं सकोरेंटमल्लदामाई धवलाई आयवत्ताइं सलीलं
 धारेमाणीओ २ चिद्वत्ति, तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पासे पत्तेयं २ चामरधारपडिमाओ
 पणत्ताओ, ताओ णं चामरधारपडिमातो नानामणिक्कणरयणविमलमहरिह जाव सलीलं
 धारेमाणीओ २ चिद्वत्ति, तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो दो दो नागपडिमातो भूयपडिमातो जक्ख-
 पडिमाओ कुंडधारपडिमाओ सवरयणामईओ अच्छाओ जाव चिद्वत्ति, तासि णं जिणपडिमाणं
 पुरतो अट्टसयं धंटाणं अट्टसयं कलसाणं अट्टसयं भिगाराणं एवं आयंसाणं धालाणं पाईणं सुपह-
 द्दाणं मणोगुलियाणं वायकरगाणं चित्तगराणं रयणकरंडगाणं हयकंठाणं जाव उसभकंठाणं पुप्फचं-
 गेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपडलगाणं तेल्लसमुग्गाणं जाव अंजणसमुग्गाणं अट्टसयं धूवक-
 दुच्छुयाणं संनिखित्तं चिद्वत्ति, सिद्धायतणस्स णं उवरिअट्टमंगलगा इया छत्तातिच्छत्ता ॥ (सू. ३०) ॥
 ‘सभाए ण’ मित्यादि, सभायाः सुभर्मायाः ‘उत्तरपुरच्छिमेण’ मिति उत्तरपूर्वस्यां दिशि महदेकं सिद्धायतनं

प्रज्ञप्तम्, एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् विष्कम्भतो द्वासप्ततिर्योजनान्यूर्ध्वमूर्ध्वैस्त्वेनेत्यादि सर्वं सुधर्मावत् वक्तव्यं यावत् गोमा-
 नसीवक्तव्यता, तथा चाह—‘सभागमएण जाव गोमाणसियाओ’ इति, किमुक्तं भवति ?—यथा सुधर्मायाः सभायाः
 पूर्वदक्षिणोत्तरवर्तीनि त्रीणि द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः तेषां
 च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तूपाः सप्ततिमाः तेषां च चैत्यस्तूपाणां पुरतः चैत्यवृक्षाः तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो महेन्द्रध्वजाः
 तेषामपि पुरतो नन्दापुष्करिण्यस्तदनन्तरं गुलिका गोमानस्यथोक्ताः तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यं, उल्लो-
 कवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत्, ‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्यान्तर्वहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, सा षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यामष्टौ योजनानि बाह्व्यतः ‘सवमणिमयी’ त्यादि प्राग्वत् । ‘तीसे ण’-
 मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महानेको देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, स च षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां साति-
 रेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ‘सधरयणासए’ इत्यादि प्राग्वत्, तत्र च देवच्छन्दके ‘अष्टशतं’ अष्टाधिकं शतं जिन-
 मतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां, पञ्चधनुःशतप्रमाणानामिति भावः, सन्निक्षिप्तं तिष्ठति । ‘तासि णं जिणपडिमाण’-
 मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानामयमेतद्रूपो ‘वर्णावासो’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तपनीयमयानि हस्ततलपादतलानि अङ्कुरत्नमया
 अन्तः—मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिसेका नत्वाः कनकमया जङ्घाः कनकमयानि जानूनि कनकमया ऊरवः कनकमयो गात्रयष्टयः
 तपनीयमया नाभयो रिष्ठमद्यो रोमराजयः तपनीयमयाः तुलुकाः—स्तनाग्रभागाः तपनीयमयाः श्रीवृक्षाः शिलाप्रवालमया—
 चिद्रुममया ओष्ठाः स्फटिकमया दन्ताः तपनीयमया जिह्वाः तपनीयमयानि तालुकानि कनकमद्यो नासिकाः अन्तर्लोहिताक्षप्र-

तिसैकाः अङ्गमयान्यक्षीणि अन्तर्लोहिताक्षप्रतिद्वेकानि रिष्टरत्नमयानि अक्षिपत्राणि रिष्टरत्नमययो भ्रुवः कनकमयाः कपोलाः
 कनकमयाः श्रवणाः कनकमय्यो ललाटपट्टिकाः वज्रमय्यः शीर्षघट्टिकाः तपनीयमय्यः केशान्तकेशभूमयः, केशान्तभूमयः केशभू-
 मयश्चेति भावः, रिष्टमया उपरि मूर्द्धजाः—केशाः, तासां जिनप्रतिमानां पृष्ठत एकैका छत्रधारप्रतिमा हिमरजतकुन्देन्दुप्रकाशं
 सकोरेण्टमाल्यादिधवलमातपत्रं गृहीत्वा सलीलं धरन्ती तिष्ठति, तथा तासां जिनप्रतिमानां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोर्द्वे द्वे चा-
 मरधारप्रतिमे प्रज्ञप्ते, ते च 'चंदप्पभवयरवरुलियनानामणिरयणखचियचित्तदंडाओ' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो
 वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैदूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंरूपाश्चित्रा-नानाप्रकारा
 दण्डा येषां तानि तथा, सूत्रे स्वीतं माकृतत्वात्, 'सुहुमरययदीहवालाड' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां
 तानि तथा 'संखंककुंददगरयअमयमहियफेणपुंजसत्थिकांसाओ भवलाओ' इति प्रतीतं, चामराणि गृहीत्वा सलीलं
 बीजयन्त्यस्तिगृन्ति, ताश्च 'सद्यरयणामर्हओ अच्छाओ' इत्यादि प्राग्वत्, 'तासि ण' मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां
 पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे यक्षप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः, नस्मिँश्च देवच्छन्दके तासां
 जिनप्रतिमानां पुरतः अपृशतं षण्ठानामपृशतं चन्दनकलशानामपृशतं मङ्गलकलशानामपृशतं भृङ्गाराणामपृशतमादर्शानामपृशतं
 स्थालानामपृशतं पात्रीणामपृशतं सुप्रतिष्ठानामपृशतं मनोगुलिकानां—पीठिकाविशेषाणामपृशतं वातकरकाणामपृशतं चित्राणां
 रत्नकरण्डकाणामपृशतं हयकण्ठानामपृशतं गजकण्ठानां अपृशतं नरकण्ठानामपृशतं किन्नरकण्ठानामपृशतं किंपुरुषकण्ठानामपृशतं
 महोरगकण्ठानामपृशतं वृषभकण्ठानामपृशतं पुष्पचक्रोरीणामपृशतं माल्यचक्रोरीणां, मुकुलानि पुष्पाणि ग्रथितानि माल्यानि,

अष्टशतं चूर्णचङ्गेरीणामष्टशतं गन्धचङ्गेरीणामष्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणामष्टशतं सिद्धार्थचङ्गेरीणामष्टशतं लोमहस्त-
चङ्गेरीणां, अष्टशतं लोमहस्तकानां, लोमहस्तकं च मयूरपुच्छपुञ्जानिका, अष्टशतं पुष्पपटलकानामेवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसि-
द्धार्थकलोमहस्तकपटलकानामपि प्रत्येकं २ अष्टशतं वक्तव्यं, अष्टशतं सिंहासनानामष्टशतं छत्राणामष्टशतं चामराणामष्टशतं तैल-
समुद्रकानामष्टशतं कोष्ठसमुद्रकानामष्टशतं पत्रसमुद्रकानामष्टशतं चोयकसमुद्रकानामष्टशतं तगरसमुद्रकानामष्टशतमेलासमु-
द्रकानामष्टशतं हरितालसमुद्रकानामष्टशतं हिङ्गुलकसमुद्रकानामष्टशतं मनःशिलासमुद्रकानामष्टशतमञ्जनसमुद्रकानां स-
र्वान्यपि अमूनि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि, अष्टशतं ध्वजानाम्, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा—“ चंदणकलसा भिंगारगा य
आयंसया य थाला य । पातीई सुपइडा मणगुलिका वायकरगा य ॥ १ ॥ चित्ता रयणकरंडा हयगयनरकंडगा य चंगेरी । पड-
लगसीहासणछत्ता चामरा समुगक झया य ॥ २ ॥ अष्टशतं धूपकडुच्छुकानां संनिक्षिप्तं तिष्ठति, तस्य च सिद्धायत्तनस्य उपरि
अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजच्छत्रातिच्छत्रादीनि तु प्राग्वत् ॥ (सू० ३९) ॥

तस्स णं सिद्धायत्तणस्स उत्तरपुरच्छिमे णं एत्थ णं महेगा उववायसभा पणत्ता, जहा सभाए सुह-
म्माए तहेव जाव मणिपेढिया अट्टजोयणाइ देवसघणिज्जं तहेव सयणिज्जवण्णओ अट्टमंगलगा झया
छत्तातिच्छत्ता । तीसे णं उववायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं महेगे हरए पणत्ते एगं जोयणसयं
आयासेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उवेहेणं तहेव, तस्स णं हरयस्स उत्तरपुरच्छिमे
णं एत्थ णं महेगा अभिसेगसभा पणत्ता, सुहम्मागमएणं जाव गोमाणसियाओ मणिपेढिया

सीहासणं सपरिवारं जाव दामा चिह्नंति, तत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स बहुअभिसेयभंहे संनिखित्ते
 चिह्णइ, अट्टमंगलगा तहेव, तीसे णं अभिसेगसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं अलंकारियसभा
 पणत्ता, जहा सभा सुधम्मा मणिपेढिया अट्ट जोयणाइ सीहासणं सपरिवारं, तत्थ णं सूरिया-
 भस्स देवस्स सुबहुअलंकारियभंहे संनिखित्ते चिह्नंति, सेसं तहेव, तीसे णं अलंकारियसभाए उत्त-
 रपुरच्छिमे णं एत्थ णं महेगा ववसायसभा पणत्ता, जहा उववायसभा जाव सीहासणं सपरिवार
 मणिपेढिया अट्टमंगलगा०, तत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स एत्थ णं महेगे पोत्थयरयणे संनिखित्ते चिह्णइ,
 तस्स णं पोत्थयरयणस्स इमेयाख्वे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-रयणामयाइ पत्तगाइ रिद्धामइयो कं-
 विआओ तवणिज्जमए दोरे नाणामणिमए गंठी वेरुलियमए लिप्पासणे रिद्धामए छंदणे तवणिज्जमइ
 संकला रिद्धामइ मसी वइरामइ लेहणी रिद्धामयाइ अवखराइ धम्मिणं सत्थे, ववसायसभाए णं
 उवरिं अट्टमंगलगा, तीसे णं ववसायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं नंदापुक्खरिणी पणत्ता ह-
 रयसरिसा, तीसे णं णंदाए पुक्खरणीए उत्तरपुरच्छिमेणं महेगे बलिपीढे पणत्ते सदरयणामए
 अच्छेजाव पडिख्वे ॥ (सू० ४०) ॥

तस्य च सिद्धायतनस्य उत्तरपूर्वस्यामत्र महत्तेका उपपातसभा प्रज्ञप्ता, तस्याश्च सुधर्मागेन स्वरूपवर्णनपूर्वादिद्वार-
 त्रयवर्णनगुखमण्डपप्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनानादिप्रकाररूपेण तावद्वक्तव्यं यावदुल्लोकवर्णनं, तस्याश्च बहुसमरमणीयभूमिभागस्य

बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चाष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन 'स-
 वमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य स्वरूपं यथा सुधर्मायां
 सभायां देवशयनीयस्य, तस्या अप्युपपातसभाया उपरि अष्टाष्टमङ्गलकादीनि प्राग्वत् । 'तोसे ण' मित्यादि, तस्या
 उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि महानेको ह्रदः प्रज्ञप्तः, स चैकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतो
 दश योजनान्युद्धेन 'अच्छे रययामयकूले' इत्यादि नन्दापुष्करिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यं, 'से ण'-
 मित्यादि, स ह्रद एकया पद्मवरचेदिकया एकेन च वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः, पद्मवरचेदिकावर्णनं वनखण्ड-
 वर्णनं च प्राग्वत्, तस्य ह्रदस्य त्रिदिशि-तिसृषु दिक्षु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां
 तोरणानां च वर्णनं प्राग्वत्, तस्य च ह्रदस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महत्येका अभिषेकसभा प्रज्ञप्ता, सा च सुधर्मसभावत्
 प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिप्रकारेण तावद्वक्तव्या यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तदनन्तरं तथैव उल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनं
 च तावत् यावन्मणीनां स्पर्शः, तस्या अभिषेकसभाया बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका
 प्रज्ञप्ता, साऽष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्यतः 'सवरयणामयी' इत्यादि प्राग्वत्, तस्या
 मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, नवरमत्र परिवारभूतानि भद्रासनानि च वक्तव्यानि,
 तस्मिंश्च सिंहासने सूर्याभस्य देवस्य सुबहु अभिषेकयोग्य उपस्कारः सन्निक्षिप्तः तिष्ठति, 'तीसे णं अ-
 भिसेयसभाए अट्ठमंगलका' इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च अभिषेकसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महत्येका अलङ्कार-

तए णं से सूरियाभे देवे तेसिं सामाणियपरिसोचवन्नगाणं देवाणं अंतिए एथमढं सोचा निसम्म
हट्टुट्टु जाव हयहियए सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेति सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेत्ता उववायसभाओ पुरच्छि-
मिल्लेणं दारेणं निगगच्छइ, जेणेव हरए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छत्ता हरयं अणुपयाहिणी-
करेमाणे० करेमाणे पुरच्छिमिल्लेणं तोरणेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाण-
पडिरूवएणं पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता जलावगाहं जलमज्जणं करेइ २ जलकिहुं करेइ २ जलाभिसेयं
करेइ २ आयंते चोक्खे परमसुईभूए हरयाआ पच्चोत्तरइ २ जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छति
तेणेव उवागच्छत्ता अभिसेयसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे० करेमाणे पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ
२ जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ २ सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने । तए णं सूरियाभ-
स्स देवस्स सामाणियपरिसोचवन्नगा देवा आभिओगिए देवे सदावेति सदाचित्ता एवं वयासी-खि-
प्पाम्मेव भो ! देवानुप्पिया ! सूरियाभस्स देवस्स सहत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदाभिसेयं उवट्ठवेह,
तए णं ते आभिओगिआ देवा सामाणियपरिसोचवन्नेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा हट्ठा जाव हियया
करयलपरिगहियं सिरसावत्तं सत्थए अंजलिं कट्ठु एवं देवो ! तहत्ति आणाए विणाएणं वयणं
पडिसुणंति, पडिसुणिता उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमित्ता
वेउवियसमुग्घाएणं समोहणंति समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं जाव दोच्चपि वेउवियसमुग्घाएणं

पुष्पमणिमयाणं कलसाणं ३ अट्टसहस्सं सुवग्गणरूपमयाणं कलसाणं ४ अट्टसहस्सं सुवन्नमणिमयाणं कल-
साणं ५ अट्टसहस्सं रूपमणिमयाणं कलसाणं ६ अट्टसहस्सं सुवग्गरूपमणिमयाणं कलसाणं ७ अट्टस-
हस्सं भूमिज्जाणं कलसाणं ८ एवं भिंगाराणं आयत्ताणं थालीणं पाईणं सुपतिट्ठाणं रयगकरंडगाणं
पुष्पचंगेरीणं जाव लोमहत्यचंगेरीणं पुष्पडलाणं जाव लोमहत्यपडलाणं छत्ताणं चामराणं
तेल्लसमुग्गाणं जाव अंजणसमुग्गाणं अट्टसहस्सं धूवकडुच्छुयाणं विउक्खंति, विउक्खंति, विउक्खंति ते साभावि ए य
वेउव्वि ए य कलसे य जाव कडुच्छु ए य गिण्हंति गिण्हंति सूरियाभाओ चिमाणाओ पडिनिक्खमंति
पडिनिक्खमित्ता ता ए उक्किट्ठाए चवलाए जाव तिरियमसंखेज्जाणं जाव वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे
जेणेव खीरोदयसमुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता खीरोयगं गिण्हंति जाइ तत्थुप्पलाइ ताइ
गेण्हंति जाव समयसहस्सपत्ताइ गिण्हंति २ जेणेव पुक्खरोदए समुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता
पुक्खरोदयं गेण्हंति गिण्हंति जाइ तत्थुप्पलाइ समयसहस्सपत्ताइ ताइ जाव गिण्हंति गिण्हंति जेणेव
समयवेत्ते जेणेव भरहेरवथाइ वासाइ जेणेव मागहवरदामपभासाइ तित्थाइ तेणेव उवागच्छंति
तेणेव उवागच्छित्ता तित्थादगं गे० गेण्हंति तित्थमद्वियं गेण्हंति २ जेणेव गंगासिंधुरत्तारत्तवईओ
महानईओ तेणेव उवागच्छंति २ सलिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हंति उभओकुलमद्वियं गेण्हंति

अद्विधं गेगिहत्ता जेणेव चुल्लहिलवंतसिहरीवासहरपवया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता
 दगं गेज्जंति सगुयरे सपुण्णे सगुगंवे सवमल्ले सगोसहिंसिच्छत्यए गिज्जंति गिगिहत्ता जेणेव पउम-
 पुंडरीयदइ तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता दहोदगं गेज्जंति गेगिहत्ता जाइ तत्थ उप्पलाइ जाव
 सयसहरसपचाइ ताइ गेज्जंति गेगिहत्ता जेणेव हेलवयपरवयाइ वासाइ जेणेव रोहिदरोदिधंसा-
 रुचणकुल्लप्पहूलाओ महाणइओ तेणेव उवागच्छंति, सलिलोदगं गेज्जंति २ उभओल्लमद्वियं
 गिज्जंति २ जेणेव सदावतिवियडावतिपरियागा वट्ठेयइपवया तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छिता
 सगुयरे तहेव जेणेव महादिसवंतरुणिवासाहरपवया तेणेव उवागच्छति तहेव जेणेव सहापउम-
 महापुंडरीयदहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता दहोदगं गिज्जंति तहेव जेणेव हरिवासरम्म-
 गवासाइ जेणेव हरिकंतनारिकताओ महाणइओ तेणेव उवागच्छंति तदेव जेणेव गंधावइमाल-
 वंतपरियागा वट्ठेयइपवया तेणेव तहेव जेणेव गिसगुलीलवंतवासथरपवया तहेव जेणेव तिगि-
 च्छिहेसरिदहाओ तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता तदेव जेणेव महाचिदेइ चासे जेणेव सीता-
 सीतादाओ महाणदीओ तेणेव तहेव जेणेव सपचक्खद्विविजया जेणेव सवमागद्वयरदासपभा-
 साइ तित्थाइ तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता नित्थोदगं गेज्जंति गेगिहत्ता संतारणइओ
 जेणेव सवज्जहारपवया तेणेव उवागच्छंति सगुयरे तहेव जेणेव मंदरे पटते जेणेव भदसालवगे

तेनेव उवागच्छंति सवतुरे संपुष्के सवमहे सवोसहिसिद्धत्थए य गेण्हति गेण्हत्ता जेणेव णंद-
णवणे तेनेव उवागच्छंति उवागच्छिता सवतुरे जाव सवोसहिसिद्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं
गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव सोमणसवणे तेनेव उवागच्छंति सवतुरे जाव सवोसहिसिद्धत्थए य
सरसगोसीसचंदणं च दिवं च सुजणदामं दहरमलयसुगंधिए य गंधे गिण्हंति गिण्हत्ता एगतो
भिलायंति २ ता ताए उक्खिटाए जाव जेणेव सोहम्मे कट्ठे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव अभिसे-
यसभा जेणेव सूरियाभे देवे तेनेव उवागच्छंति उवागच्छिता सूरियाभं देवं करयलपरिगहियं सि-
रसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जणं विजएणं वद्धाविंति वद्धावित्ता तं महत्थं महग्घं महरिहं
विउलं इंद्राभिसेधं उवट्ठवेंति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ अगमहि-
सीओ सपरिवारातो तित्ति परिसाओ सत्त अणियाहिवइणो जाव अन्नेवि चहवे सूरियाभविमा-
णवासिणो देवा य देवोओ य तेहिं साभाविहि य वेउच्चिहि य वरकमलपइट्ठणेहि य सुरभि-
वरवारिपडिपुन्नेहिं चंदणकयचच्चिहि आविद्धकंठेगुणेहि पउमुत्पलपिहाणेहि सुकुमालकोमलकरय-
लपरिगगहिहिं अट्टसहस्सेणं सोवच्चियाणं कलसाणं जाव अट्टसहस्सेणं भोगिजाणं कलसाणं सव्वोद-
एहिं सव्वमट्ठियाहि सव्वतुरेहिं जाव सव्वोसहिसिद्धत्थएहि य सट्ठिवट्ठोए जाव पाइएणं मइया
२ इंद्राभिसेणं अगिसिंचंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स मइया? इंद्राभिसेए वट्ठमाणे अप्पे-

गतिया देवा सूरियाभं विमाणं नचोयगं नातिमद्विं पचिरलफुसियरथरेणुविणासणं दिव्वं सुरभि-
 गंधोदगं वासं वासंति, अप्पेगतिया देवा हययं नद्वयं भद्वयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, अप्पेगतिया
 देवा सूरियाभं विमाणं आसियसंमज्जिओवलितं सुइसंमद्वरथंतरावणवीहिं करेति, अप्पेगतिया
 देवा सूरियाभं विमाणं मंचादमंचकलियं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं णाणाविह-
 रागोसियं झयपडागाइपडागमंडियं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं लाउल्लो-
 इयमहिं गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणपंचंगुलितलं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं
 उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं
 विमाणं आसत्तोसत्तचिउलवद्वघारियमह्दामकलावं करेति अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं
 पंचवणसुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं कालागुरुपवरकुंदुरु-
 क्कतुरुक्कधूवमघमंतगंधूयाभिरामं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं सुगंधगंधियं गंधवट्टि-
 भूतं करेति अप्पेगतिया देवा हिरणवासं वासंति सुवणवासं वासंति रययवासं वासंति वइरवासं
 पुप्फवासं फलवासं मल्लवासं गंधवासं चुण्णवासं आभणवासं वासंति अप्पेगतिया देवा हिरण-
 विहिं भांति, एवं सुवन्नाविहिं भांति रयणविहिं पुप्फविहिं फलविहिं मल्लविहिं चुण्णविहिं चत्थवि-
 हिं गंधविहिं, तत्थ अप्पेगतिया देवा आभरणविहिं भांति, अप्पेगतिया चउविहं वाइतं वाइति तत्तं

विततं घणं ह्यसिरं, अप्पेगइया देवा चउन्विहं गेयं गांयंति, तं०-उक्खित्तायं पायत्तायं मंदायं रोहताव-
 साणं, अप्पेगतिया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसिंति अप्पेगतिया विलंबियणट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगति-
 या देवा दुत्तविलंबियं गट्टविहिं उवदंसंति, एवं अप्पेगतिया अंचियं नट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया
 देवा आरभंडं भसोलं आरभंडभसोलं उप्पयनिचयपमत्तं सक्कुचियपसारियं रियारियं भंतसंभंतणामं
 दिव्वं णट्टविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया देवा चउन्विहं अभिणयंति, तंजहा-दिदंति यं पाडंति यं
 सामंतोवणिवाइयं लोगअंतोमउल्लावसाणियं, अप्पेगतिया देवा बुक्कारंति अप्पेगतिया देवा पीणंति
 अप्पेगतियऽ वासंति अप्पेगतिया हक्कारंति अप्पेगतिया विणंति तडवेंति अप्पेगइया वग्गंति अप्फो-
 ङंति अप्पेगतिया अप्फोडंति वग्गंति अप्पे० तिचइं छिदंति अप्पेगतिया हयहेसियं करंति, अप्पेगतिया
 हत्थिगुलगुलाइय करंति, अप्पेगतिया रहघणघणाइयं करंति, अप्पेगतिया हयहेसियहत्थिगुलगुला-
 इयरहघणघणाइयं करंति अप्पेगतिया उच्छोलेंति अप्पेगतिया पच्छोलेंति अप्पेगतिया उक्किट्ठियं करं-
 तिअ० उच्छोलेंति पच्छोलेंतिउ० अप्पेगतिया तिन्निवि, अप्पेगतिया उवायंति अप्पेगतिया उववायंति
 अप्पेगतिया परिचयंति अप्पेगइया तिन्निवि, अप्पेगइया सीहनायंति अप्पेगतिया दहरयं करंति
 अप्पेगतिया भूमिचवेडं दलघंति अप्पे० तिन्निवि अप्पेगतिया गज्जति अप्पेगतिया विज्जुयायंति
 अप्पेगइया वासं वासंति अप्पेगतिया तिन्निवि करंति, अप्पेगतिया जलंति अप्पेगतिया तवंति

अपेगतिया पतवेंति अपेगतिया तिन्निवि, अपेगतिया ह्कारेंति अपेगतिया थुक्कारेंति अपेगतिया
 भक्कारेंति, अपेगतिया साइं २ नागाइं साहेंति अपेगतिः । चत्तारिवि, अपेगइया देवा देवस-
 श्चिवायं करेंति, अपेगतिया देवुज्जोयं करेंति, अपेगइया देवुक्कलियं करेंति, अपेगइया देवा कह-
 कहणं करेंति, अपेगतिया देवा दुहदुहणं करेंति, अपेगतिया चेलुक्कखेवं करेंति, अपेगइया देवसन्नि-
 वायं देवुज्जोयं देवुक्कलियं देवकहकहणं देवदुहदुहणं चेलुक्कखेवं करेंति, अपेगतिया उप्पलहत्थगया
 जाव सयसहस्सपत्तहत्थगया अपेगतिया कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छुयहत्थगया हह तुह जाव
 हियया सदतो समंता आहावंति परिधावंति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाह-
 स्सीओ जाव सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे सूरियाभरायहाणिवत्थया देवा य
 देवीओ य महया महया इंदाभिसेणं अभिसिंचंति अभिस्सिंचित्ता पत्तेयं २ करयलपरिगहियं
 सिरसावत्तं सत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी-जय २ नंदा जय २ भद्दा जय जय नंदा भदं ते अजियं
 जिणाहि जियं च पालेहि जियमज्जे यसाहि इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चमरो इव असुराणं
 धरणो इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूइं पलिओवमाइं बहूइं पविओवम-
 सागरोवजाइं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्सीणं सूरियाभस्स विमाण-
 स्स अन्नेसि च बहूणं सूरियाभविमाणवासीणं देवाण य आहेवचं जाव सहया २ कारे-

माणे पालेमाणे विहराहितिकहु जयः सहं पडंजति । तए णं से सूरियाभे देवे महया २ इंदामि-
 सेणेणं अशिसित्ते समाणे, अशिसेयसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं निगगच्छति निगगच्छिता
 जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता अलंकारियसभं अनुप्पयाहिणीकरेमाणे
 २ अलंकारियसभं पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अनुपविससि २ जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति सी-
 हासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सालाणियपरिसोववन्नगा
 अलंकारियभंडं उवडुवंति, तए णं से सूरियाभे देवे तप्पढमयाए पम्हलसूालाए सुरभीए गंधका-
 साइए गायाइं लूहेति लूहिता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अनुलिंपति अनुलिंपिता नासा-
 नीसासवायचोच्चं नक्खुहरं चन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलयातिरेणं धवलं कणगखचियन्तकम्मं
 आगासकालियसमप्पभं दिधं देवदूसजुयलं नियसेति नियसेत्ता हारं पिण्डेति २ अद्धहारं पिण्डेइ २
 एगावलं पिण्डेति २ सुत्तावलं पिण्डेति २ ता रयणावलं पिण्डेइ २ ता एवं अंगयाइं केयूराइं कडगाइं
 तुडियाइं कडिसुत्तगं दसमुद्धानंतगं विककच्छमुत्तगं सुरचिं पालवं कुंडलाइं २ चूडागणि मउडं पिण्डेइ
 २ गंथिसवेदिसघूरिगसंधाइसेणं चउडिद्वेणं मल्लेणं फप्परुखगंपिव अप्पाणं अलंकियचिभूसियं
 करेइ २ दहरमलयमुगंधगंधिणहि गायाइं सुखंदेइ दिव्वं च सुन्नणदामं पिण्डेइ ॥ (सू० ४२) ॥
 'तेणं कालेणं तेणं समएण' मित्यादि, तस्मिन् काले तस्मिन् समगे सूर्यागो देवः सूर्याभे विमाने उपपातसभायां

देवशयनीये देवदूष्यान्तरे प्रथमतोऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्पन्नः 'तए ण' मित्यादि सुगमं, नवरं इह भाषामनःपर्याप्तयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिसमाप्तिकालान्तरापेक्षया स्तोक्तत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभात्रं गच्छइ' इत्युक्तं 'तए ण' मित्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभाव-
मुपगतस्य सतोऽयमेतद्रूपः संकल्पः समुदपद्यत—'अब्भत्तिथए' इत्यादि पदव्याख्यां पूर्ववत्, किं 'मे' मम पूर्वं करणीयं किं मे पञ्चात्करणीयं? किं मे पूर्वं कर्तुं श्रेयः? किं मे पञ्चात् कर्तुं श्रेयः?, तथा किं मे पूर्वमपि च पञ्चादपि च हिताय भावप्रधा-
नोऽयं निर्देशो हितत्वाय—परिणाममुदरतायै सुखाय—शर्मणे क्षमाय—अयमपि भावप्रधानो निर्देशः संगतत्वाय निःश्रेयसाय-
निश्चितकल्याणाय अनुगामिकतायै—परम्परशुभानुबन्धसुखाय भविष्यतीति, इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायोऽपूर्वो भूयानपि च पुस्तकेषु वाचनभेदस्ततो माऽभूत् शिष्याणां सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः, इत ऊर्ध्वं तु प्रायः सुगमः प्राग्व्याख्यातस्वरूपश्च न च वाचनभेदोऽप्यतिवादर इति स्वयं परिभाषनीयो, विषमपदव्याख्या तु विधास्यते इति । 'तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सासाणियपरिसोवचनागा देवा इममेयारूव' मित्यादि 'आ-
यंते' इति नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेन आचान्तो-गृहीताचमनश्चोक्षः स्वल्पस्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात् अत एव परमशुचिभूतो, 'महत्थं महग्घं महरिहं चिउलं इंदाभित्तेय' पिति, महान् अर्थो—मणिकनकरत्नादिक उपयुज्य-
मानो यस्मिन् स महार्थः तं, तथा महान् अर्थः—पूजा यत्र स महार्थः तं, महम्—उत्सवमर्हतीति महार्हस्तं, विपुलं—विस्तीर्णं शक्राभिषेकवत् इन्द्राभिषेकमुपस्थापयत 'अट्टसहस्सं सावणियाण कलसाणं विउव्वंती' त्यादि, अत्र भूयान् वाचना-

भेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनाय लिख्यते, अष्टसहस्रं-अष्टाधिकं सहस्रं सौवर्णिकानां कलशानां ? अष्टसहस्रं रूप्यमयानां
 २ अष्टसहस्रं मणिमयानां ३ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानां ४ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमयानां ५ अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानां ६ अष्टसहस्रं
 सुवर्णमणिमयानां ७ अष्टसहस्रं भौमियानां कलशानां ८ अष्टसहस्रं भृङ्गाराणामेवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठितवातकरकचित्ररत्न-
 करण्डकपुष्पचङ्गेरी यावल्लोमहरतकपलकसिंहासनच्छत्रचामरसमुद्रकध्वजधूपकुङ्कुलानां प्रत्येक २ मष्टसहस्रं २ विब्रुवति वि-
 कुर्वित्वा ' ताए उक्खिद्वाए' इत्यादि व्याख्यातार्थ, 'सवतुवरा' इत्यादि, सर्वान् तूवरान्-कषायान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वान्
 गन्धान्-गन्धवासादीन् सर्वाणि माल्यानि ग्रन्थितादिभेदभिन्नानि सर्वौषधीन् सिद्धार्थकान्-सर्पकान् गृह्णन्ति, इहैवं क्रमः-
 पूर्वं क्षीरसमुद्रे उपागच्छन्ति तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततः पुष्करोदे समुद्रे तत्रापि तथैव, ततो मनुष्यक्षेत्रे
 भरतैरावतवर्षेषु मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततो गङ्गासिन्धुरक्तारक्तवतीषु नदीषु सलिलो-
 दकं-नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततः क्षुल्लहिमवत्त्रिखगिषु सर्वतूवरसर्वेषुप्यसर्वमाल्यसर्वौषधिसिद्धार्थकान्,
 ततस्तत्रैव पद्महृदपौण्डरीकहृदेषु हृदोदकमुत्पलादीनि च तद्गतानि, ततो हेमवतरण्यवतवर्षेषु रोहितारारितांशा-
 सुवर्णकूलारूप्यकूलासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां, तदनन्तरं शब्दापातिविकटापातिदृत्तवैताढ्येषु सर्वतूवरादीन्,
 ततो महाहिमवद्द्रुपिर्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, ततो महापद्मपुण्डराकहृदेषु हृदोदकादीनि, तदनन्तरं हरिवर्षरम्यकवर्षेषु हरिस-
 लिलाहरिकान्तानरकान्तानारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, ततो गन्धापातिमाल्यवत्पर्यायदृत्तवै-
 ताढ्येषु तूवरादीन्, ततो निषधनीलवर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं तद्गतेषु तिगिच्छिवेसरिमहाहृदेषु हृदोदका-

दीनि, ततः पूर्वविदेहापरविदेहेषु सीतासीतोदानदीषु सलिलोदकशुभयतटगृत्तिकां च, ततः सर्वेषु चक्रवर्त्तिविजेतव्येषु
 मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थोदकं तीर्थगृत्तिकां च, तदनन्तरं दक्षरकारपर्वतेषु सर्वतूत्ररादीन्, ततः सर्वाणि अन्नरनडीषु
 सलिलोदकशुभयतटगृत्तिकां च, तदनन्तरं मन्दरपर्वते भद्रशाल्वने तूत्ररादीन्, ततो नन्दनवने तूत्ररादीन् सरसं च गोदीर्घच-
 न्दनं, तदनन्तरं सौमनस्यने सर्वतूत्ररादीन् सरसं च गोतोर्पचन्दनं दिव्यं च गुमनोदाम शृङ्गान्ति, ततः पण्डकने तूत्रपुष्प-
 गन्धमाह्वयसरसगोतीर्पचन्दनदिव्यशुभमुदामानि, 'दक्षरमलण सुगंधिण यं गंधे गिण्डंति' इति दर्दरः-चीवरावनद्धं
 कुण्डिकादिभाजनमुत्तं तेन गालितं तत्र पतं वा यत् मलयोद्भवनदा मसिद्धत्वात् मलयजं-श्रीखण्डं येषु तान् मुगन्धिकान्-
 परमगन्धोपेतान् गन्धान् शृङ्गान्ति, 'आसिग्यसंमज्जिओवत्तिं सुइस्सम्भुरत्थं तरावणवीहिंयं करेइ' इति आसि-
 त्तम्-उदकच्छटकेन सम्मार्जितं-संभाव्यमानकचरजोघनेन उपलिप्तमिन् गोमवादिना उपलिप्तं तथा सिक्तानि जलेनात एव
 शुचीनि-पवित्राणि संशुद्धानि-कचवरापनयनेन रथ्यान्नराणि आपणवीथय इव-दृढमार्गा इयापणवीथयो-रथ्यानिशेपा यस्मिन्
 तत्तथा कुर्वन्ति, 'अत्तेपमइत्था देवा हिरण्यविहिं भापंति' अनेकताः-केचन देवा हिरण्यविधि-हिरण्यहयं मत्तं भूतं
 प्रकारं भाजयन्ति-दिश्राणयन्ति, शेषदेवेभ्यो ददन्तीति भावः, एवं गुनर्णस्तत्तदुपकृतमाल्यगन्धनूर्णाभरणविधिगाननमपि
 भावनीयम्। 'उत्पायनिचये'त्यादि, उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् रा उत्पातनिपातरतं, एवं निपातोत्पातं संश्रुचितमसारितं
 'रिम्यारिय' मिति गमनागमनं भ्रान्तसंभ्रान्तनागं आरभतभयोळं दिव्यं नाट्यमिधिशुभदर्शयति, अपदेस्सका देवा 'बुद्धारैति'
 बुद्धाशब्दं कुर्वन्ति, 'पीणंति' पीनयन्ति-पीनयान्मानं कुर्वन्ति इवूला भवन्तीत्यर्थः, 'लासंनि'लासयन्ति लास्यरूपं नृत्यं

कुर्वन्ति, 'तंडवंति' चि ताण्डवयन्ति-ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, 'बुक्कारंति' बुक्कारं कुर्वन्ति 'अप्फोडयन्ति, आस्फोडयन्ति, भूम्यादिकमिति गम्यते, 'उच्छलंति' चि उच्छलयन्ति 'पोच्छलंति' प्रोच्छलयन्ति 'उवयंति' चि अवपतन्ति 'उपपयंति'- चि उत्पतन्ति 'परिवयंति' चि परिपतन्ति तिर्यक् निपतन्तीत्यर्थः 'जलंति' चि ज्वालामालाकुला भवन्ति 'तर्विति' चि तप्ता भवन्ति प्रतप्ता भवन्ति 'शुक्कारंति' चि महता शब्देन थूक्कुर्वन्ति 'देवोक्कालियं करंति' चि देवानां वातस्वेयोत्कलिका देवोत्कलिका तां कुर्वन्ति, 'देवकहकहं करंति' चि प्राकृतानां देवानां प्रमोदभरवशतः स्वेच्छावचनैर्वोलकोलाहलो देवकहकहकस्तं कुर्वन्ति 'दुहदुहकं करंति' दुहदुहकमित्यनुकरणमेतत् । 'तप्पढमयाए पम्हलाए सुकुमालाए सुरभीए गंधकासाइयाए गायार्इ लूहइ' इति तत्प्रथमतया-तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतया पक्षमला च सा सुकुमारा च पक्षमलसुकुमारा तया सुरभ्या गन्ध-कापायिक्या-सुरभिगन्धकषायद्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकया गात्राणि रूक्षयंति, 'नासानीसासवायवोज्झ' मिति नासि-कानिभासवातवाह्यमनेन तत्श्लक्ष्णतामाह, 'चक्खुहर' मिति चक्षुर्हरति-आत्मवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वात् इति चक्षुर्हरं 'वण्णाफरिसजुत्त' मिति वर्णेन स्पर्शेन चातिशयेनेति गम्यते युक्तं वर्णस्पर्शयुक्तं, 'हयलालापेलवाइरेग' मिति हयलाला-अश्वलाला तस्या अपि पेलवमतिरेकेण हयलालापेलवातिरेकं 'नाम नाम्नेकार्थं समासो बहुल' मिति समासः, अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेतमिति भावः, धवलं-श्वेतं, तथा कनकेन खचितानि-विच्छुरितानि अन्तर्कर्माणि-अश्वलयोर्वानल-क्षणानि यस्य तत् कनकखचितान्तर्कर्म आकाशस्फटिकं नामातिस्वच्छः स्फटिकविशेषस्तत्सम्प्रभं दिव्यं देवदूष्ययुगलं 'नियंसेइ' परिधत्ते परिधाय हारादीन्याभरणानि पिनहति, तत्र हारः--अष्टादशसरिकः अर्द्धहरो-नवसरिकः एकावली-विचित्रमणिका

मुक्तावली-मुक्ताफलमयी रत्नावली--रत्नमयमणिकात्मिका प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मनः प्रमाणेन सुप्रमाण आभरणविशेषः, कटकानि--कलाचिकाभरणानि नुदितानि-चाहुरक्षिकाः अङ्गदानि-चाताभरणविशेषाः दशमुद्रिकानन्तकं हस्ताङ्गुलिसंवन्धि मुद्रिकादशकं कुण्डले--कर्णभरणे 'चूडामणि' मिति चूडामणिर्नाम सकलपार्थिवरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमनुष्येन्द्रमूर्द्धननिवासो निःशेषामङ्गलाशान्तिरोगप्रशुलदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः 'चित्तरयण-संकडं मण्डभिति' चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः संकटश्चित्ररत्नसङ्कटः प्रभूतरत्ननिचयोपेत इति भावः, तं 'द्विधं सुमणदामं' ति पुष्पमालां, 'गंधिमे' त्यादि, ग्रन्थिर्मन्-ग्रन्थनं ग्रन्थस्तेन निर्वृत्तं ग्रन्थिं 'भावादिसः प्रत्ययः' यत्सूत्रादिना ग्रन्थ्यते तद्ग्रन्थिमिति भावः, पूरिमं यत् ग्रथितं सत् वेष्टयते, तथा सुप्लम्बयुसको गण्डक इत्यर्थः, पूरिमं येन वंशशलाकामयं पञ्जरादि पूर्यते, संघातिमं यत् परस्परतो नालसंघातेन संघात्यते ॥ (सू० ४१ ॥ ४२ ॥)

तए नं से सूरियाभे देवे केसालंकारेण मङ्गलंकारेण आभरणालंकारेण वत्थालंकारेण चउ-विहेण अलंकारेण अलंकियचिभूसिए समणे पडिपुण्णालंकारे सीहासणाओ अब्भुद्धेति २ अलंकारियसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिणिम्वमइत्ता जेणेव चवसायसभा तेणेव उवागच्छति चवसायसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे २ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपचिसति, जेणेव सीहासणवरए जाव सन्निसन्ने । तए नं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोचवन्नागा देवा पोत्थयरयणं उव-णंति, तते नं से सूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हति २ पोत्थयरयणं सुयइ २ पोत्थयरयणं विहाइइ २

पोत्थययणं वाएति पोत्थययणं वाएत्ता धम्मियं ववसायं गिण्हत्ता गिण्हत्ता पोत्थययणं पडि-
निक्खियवइ सीहासणातो अब्भुट्ठेति अब्भुट्ठत्ता ववसायसभातो पुरच्छिमिहेणं दारेणं पडिनि-
क्खियवइ रत्ता जेणेव नंदा पुक्खरणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छत्ता नंदापुक्खराणा पुरच्छिमिल्लेणं
लोरेणं पुरच्छिमिहेणं तिस्रोवाणापडिरुवणं पच्चोरुहइ पच्चोरुहिन्ता हत्थपादं पक्खालेलि पक्खा-
लिन्ता आयत्ते चोक्खे परमसुइमूए एणं महं सेयं रययामयं विमलं सलिलपुणं मत्तगयसुहागिति-
कुंभसभाणं भिगारं पणेण्हति २ जाइ तत्थ उप्पलाइ जाव सतसहस्सपत्ताइ ताइ गेपहति २ नंदातो
पुक्खरिणीतो पच्चोरुहति पच्चोरुहिन्ता जेणेव सिद्धायतणे; तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ (सू० ४३) ॥

तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि य साम्माणियसाहस्सीओ जाव सोलख आयरक्खदेवसा-
हस्सीओ अत्ते य बह्वे सूरियाभ जाव देवीओ य अप्पेगतिया देवा उप्पलहत्थगया जावसयसह-
स्सपत्तहत्थगया सूरियाभं देवं पिट्ठतो २ समणुगच्छंति । तए णं तं सूरियाभं देवं बह्वे आभिओ-
गिया देवा य देवीओ य अप्पेगतिया कलसहत्थगया जाव अप्पेगतिया धूवकडुच्छुयहत्थगता हट्ठ-
तुइ जाव सूरियाभं देवं पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं से सूरियाभे देवे चउाह सामाणियसाह-
स्सीहिं जाव अन्नेहि य बह्वेहि य सूरियाभ जाव देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिबुडे सद्धिइए
जाव पातियरवेणं जेणेव सिद्धायतणे; तेणेव उवागच्छति २ सिद्धायतणं पुरत्थिमिहेणं दारेणं

अणुपचिसति अणुपचिसिन्ता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छति २ जिण-
पडिमाणं आलोए पणासं करेति २ लोमहृत्थयं गिणहृति २ जिणपडिमाणं लोमहृत्थयणं पसज्जइ
पमज्जिन्ता जिणपडिमाओ सुरभिणागंधोदणं पहाणेइ पहाणिन्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं देव-
अणुलिपइ अणुलिपइन्ता सुरभिगंधकासारणं गायाइं लूहेति लूहिन्ता जिणपडिमाणं वज्जारूहणं वत्थारूहणं
दूसज्जयलाइं नियंसेइ नियंसिन्ता पुप्फारूहणं मल्लारूहणं करेइ मल्लदामकलावं
आभरणारूहणं करेइ करिन्ता आसत्तोसत्तविजयद्वयघारियमल्लदायकलावं करेइ मल्लदामकलावं
करेता कयगगहंगहियकरयलपभट्टविप्पमुणेणं दसहवत्तेणं कुरुमेणं सुभपुप्फणं जोवयारकलियं करेति
करिन्ता जिणपडिमाणं पुरतो अच्छेहिं सण्हेहिं रमयामएहिं अच्छरसांतुलेहिं अट्ठ मंगले आलि-
हइ, तंजहा-सोत्थिय जाव दप्पणं, तयाणंतरं च णं नंदप्पभरयणवइरवेकलियविमलदंठं कंचणम-
भिरयणअत्तिचित्तं कालागुरुपावरकुंदुरुपातुरुत्तवसममंतंगंधुत्तभाणुविहं च भुववहिं विणिम्भुयंतं
देमलियमयं कट्टच्छुयं पग्गहिय पयत्तेणं धुवं दाऊण जिगवराणं अट्ठसयविमुत्तगन्थजुत्तेहिं अत्य-
जुत्तेहिं अणुणन्त्तेहिं महाचित्तेहिं संशुणइ २ सत्तइ पयाइं पनोसमाइ २ सा वामं जाणुं अंचेइ २ सा
दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निदुदु तिसुत्तो सुत्ताणं धरणितलंसि निवाइइ २ सा ईसिं पल्लुण्ण-
मइ २ करयलपरिगहियं सिरसावत्तं सत्थए अंजलिं कइ पवं वयासी-नमोत्तुणं अरहंताणं जाव

संपत्ताणं, वदइ नमंसइ २ ता जेणेव देवच्छंदए० जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवा-
गच्छइ २ ता लोमहत्थेणं परामुसइ २ सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमज्जति, दिवाए
दगधाराए अब्भुक्खेइ, सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयग्गाहगहिंयं
जावपुंजीययारकलियं करेइ करेत्ता धूवं दलयइ, जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिह्ले दारे तेणेव उवागच्छ-
ति २ लोमहत्थेणं परामुसइ २ ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य वालखए य लोमहत्थेणं पमज्जइ २
ता दिवाए दगधाराए अब्भुक्खेइ २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ दलइत्ता पुप्फारुहणं म-
ल्ला जाव आभरणारुहणं करेइ करेत्ता आसत्तोसत्ता जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्ले दारे
मुहमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्थेणं
परामुसइ २ ता बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमज्जइ २ ता दिवाए दगधाराए अब्भुक्खेइ २
सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयग्गाहगहिंयं जाव धूवं दलयइ २ ता
जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्थेणं परामुसइ
२ ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य वालखए य लोमहत्थेणं पमज्जइ २ ता दिवाए
दगधाराए० सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ २ पुप्फारुहणं जाव आभरणारुहणं करेइ २
आसत्तोसत्ता० कयग्गाहगहिंयं० धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्लमुहमंडवस्स उत्तरिल्ला

खंभपंती तेषेव उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थं परामुसइ २ ता थंभे य सालिभंजियाओ य
 वालरूचए य लोमहृत्थणं पम० जहा चेव पच्चत्थिमिहस्स दारस्स जाव धूवं दलयइ २
 ता जेणेव दाहिणिहस्स सुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेषेव उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थणं परामु-
 सति दारनेडीओ तं चेव सत्तं जेणेव दाहिणिहस्स सुहमंडवस्स दाहिणिल्ले दारे तेषेव उवागच्छइ
 २ ता दारनेडीओ य तं चेव सत्तं जेणेव दाहिणिल्ले पेच्छाघरमंडवे जेणेव दाहिणिहस्स पेच्छाघरमं-
 डवस्स पट्टमज्झदेसभागे जेणेव चहरामए अक्खवाडए जेणेव मणिपेढिया जेणेव सीहासणे तेषेव
 उवागच्छइ २ ता लोमहृत्थणं परामुसइ २ ता अक्खवाडणं च मणिपेढियं च सीहासणं च लोमहृ-
 त्थणं पमज्जइ २ ता दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ, पुप्फारुहणं आ-
 सत्तोसत्तजाव धूव दलेइ २ ता जेणेव दाहिणिहस्स पेच्छाघरमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे० उत्तरिल्ले दारे
 ता चेव जं चेव पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, दाहिजे दारे तं चेव, जेणेव दाहिणिल्ले नेइयधूभे तेषेव उवा-
 गच्छइ २ ता थूभं च मणिपेढियं च० दिव्वाए दगधाराए अज्जु० सरसेण गोसीस० चच्चए दलेइ २
 पुप्फारु० आसत्तो० जायधूवं दलेइ, जेणेव पच्चत्थिमिल्ला मणिपेढिया जेणेव पच्चत्थिमिल्ला जिणपडिमा
 तं चेव, जेणेव उत्तरिल्ला जिणपडिमा तं चेव सच्चं, जेणेव पुरत्थिमिल्ला मणिपेढिया जेणेव पुरत्थि-
 मिह्ला जिणपडिमा तेषेव उवागच्छइ २ तं चेव, दाहिणिल्ला मणिपेढिया दाहिणिल्ला जिणपडिमा तं

चेव, जेणेव दाहिणिछि चेइयरुक्खे तेणेव उवागच्छ २ तं चेव, जेणेव महिंदज्झए जेणेव दाहिणिछि
 क्खरण तेणेव उवगच्छति लोमहत्थगं परामुसति तोरणे य तिसोवाणपडिखए सालिभंजि-
 याओ य वालरुवए य लोमहत्थएण पमज्झ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचदणेणं
 पुप्फारुहणं० आसत्तोसत्तं० धूवं दलयति, सिद्धाययण अणुपयाहिणीकरेमाणे जेणेव उत्तरिछा णंदा-
 पुक्खरणी तेणेव उवागच्छति २ तं चेव, जेणेव उत्तरिछे चेइयरुक्खे तेणेव उवागच्छति, जेणेव उत्त-
 रिछे चेइयरुक्खे तेणेव, जेणेव पच्चत्थिमिछा पेडिया जेणेव पच्चत्थिमिछा जिणपडिमा तं चेव, उत्त-
 रिछे पेच्छाघरमंडवे तेणेव उवागच्छति २ ता जा चेव दाहिणिछवत्तव्वया सा चेव सव्वा पुरत्थिमिछे
 दारे, दाहिणिछा खंभंपती तं चेव सव्वं, जेणेव उत्तरिल्ले मुहमंडवे जेणेव उत्तरिछस्स मुहमंडवस्स बहु-
 मज्झदेसभाए तं चेव सव्वं, पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव० उत्तरिल्ले दारे दाहिणिछा खंभंपती सेसं त
 चेव सव्वं, जेणेव सिद्धायतणस्स उत्तरिल्ले दारे तं चेव, जेणेव सिद्धायतणस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव
 उवागच्छ २ ता तं चेव, जेणेव पुरत्थिमिल्ले मुहमंडवे जेणेव पुरत्थिमिल्लस्स मुहमंडवस्स बहुमज्झदे-
 सभाए तेणेव उवागच्छ २ ता तं चेव, पुरत्थिमिल्लस्स मुहमंडवस्स दाहिणिछे दारे पच्चत्थिमिछा
 खंभंपती उत्तरिल्ले दारे तं चेव, पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, जेणेव पुरत्थिमिल्ले पेच्छाघरमंडवे, एव
 धूमे जिणपडिमाओ चेइयरुक्खा महिंदज्झया णंदा पुवखरिणी त चेव जाव धूवं दलइरत्ता जेणेव

સભા સુહસ્મા તેનેવ ઉવાગચ્છતિ ૨ ત્તા સ્વઅં સુહસ્મ પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં અણુપવિસહ ૨ ત્તા જે-
 નેવ સાણવણ્ણે ચેહયસ્સં જેનેવ વહરામણ્ણે ગોલવદ્દસમુગ્ગે તેનેવ ઉવાગચ્છહ ત્તા લોમહત્થગં
 પરામુસહ ૨ વહરામણ્ણે ગોલવદ્દસમુગ્ગણ્ણે લોમહત્થેણં પમજ્જહ ૨ વહરામણ્ણે ગોલવદ્દસમુગ્ગણ્ણે વિહાલેહ ૨
 જિણસગહાઓ લોમહત્થેણં પમજ્જહ ૨ ત્તા સુરભિણા ગંધોદણં પદ્ધલાલેહ પક્ખાલિત્તા અગ્ગેહિં વરેહિં
 મધેહિં ચ મત્તેહિં ચ અચ્છેહ ધૂવં દલયહ ૨ ત્તા જિણસકહાઓ વહરામણ્ણે ગોલવદ્દસમુગ્ગણ્ણે પહિ-
 નિવિસવહ સાણવણં ચેહયસ્સં લોમહત્થેણં પમજ્જહ દિવાણ્ણે દગધારાણ્ણે સરસેણં ગોસીસચંદણેણં
 ચચણ્ણે દલયહ, પુપ્ફારુહણં જાવ ધૂવં દલયહ, જેનેવ સીહાસણે તં ચેવ, જેનેવ દેવસયગિજ્જે તં
 ચેવ, જેનેવ સુહુગમહિંદજ્જણ્ણે તં ચેવ, જેનેવ પહરણકોસે ચોપ્પાલણ્ણે તેનેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા લોમ-
 હત્થગં પરામુસહ ૨ ત્તા પહરણકોસં ચોપ્પાલં લોમહત્થેણં પમજ્જહ ૨ ત્તા દિવાણ્ણે દગધારાણ્ણે સરસેણં
 ગોસીસચંદણેણં ચચા દલેહ પુપ્ફારુહણં આસતોસત્ત જાવ ધૂવં દલયહ, જેનેવ સમ્માણ્ણે સુહસ્માણ્ણે
 બહુમજ્જદેસમાણ્ણે જેનેવ મણિપેહિયા જેનેવ દેવસયગિજ્જે તેનેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા લોમહત્થગં
 પરામુસહ દેવસયગિજ્જં ચ મણિપેહિયં ચ લોમહત્થેણં પમજ્જહ જાવ ધૂવં દલયહ ૨ ત્તા જેનેવ ઉવ-
 વાયસમાણ્ણે દાહિણિલ્લે દારે તહેવ અભિસેયસમાસરિસં જાવ પુરત્થિમિલ્લા ગંદા પુક્ખરિણિ જેનેવ
 હરણ્ણે તેનેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા તોરણે ચ તિસોવાને ચ સાલિમંજિયાઓ ચ ચાલરુવણ્ણે ચ તહેવ, જેનેવ

अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता तहेव सोहासणं च मणिपेढियं च सेसं तहेव आययणसरिसं
 जाव पुरत्थिसिद्धा णंदा पुन्रखरिणी जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता जहा अभिसे-
 यसभा तहेव स्वयं, जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता तहेव लोमहृत्थयं परासुसति पोत्थ-
 ययणं लोमहृत्थयणं पसज्जइ पमज्जिता दिवाए दगधाराए अगोहि वरेहि य गंवेहि मत्तेहि य
 अचेति २ ता मणिपेढियं सीहासणं च सेसं तं चेव, पुरत्थिसिद्धा नंदा पुन्रखरिणी जेणेव हरए तेणेव
 उवागच्छइ २ ता तोरणे य तिस्रोवाणे य स्याल्लिखंजियाओ य बालरूपए य तहेव । जेणेव बलिपीठं
 तेणेव उवागच्छइ २ ता बलिविसज्जणं करेइ, आभिओगिए देवे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-
 खिप्पामेव भो देवानुप्पिया ! सूरियाभे विमाने सिंघाडएसु तिएसु चउकेसु नचरेसु चउसुहेसु महा-
 पेहेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वणेसु वणराईसु
 काणणेसु वणसंहेसु अचणियं करेइ अचणियं करेत्ता एवमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणह, तए णं ते
 आभिओगिया देवा सूरिआभेणं देवेणं एणं बुत्ता सम्राणा जाव पडिसुडिणित्ता सूरियाभे विमाने सिं-
 घाडएसु तिएसु चउकेसु चचरेसु चउसुहेसु महापेहेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु
 तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वणेसु वणरातीसु काणणेसु वणसंहेसु अचणियं करेइ २ ता जेणेव
 सूरियाभे देवे जाव पच्चप्पिणंति, तते णं से सूरियाभे देवे जेणेव नंदा पुन्रखरिणी तेणेव उवागच्छइ

२ ता नंदापुक्खरिणिं पुरत्थिमिल्लेणं तिसोमाणपडिख्वएणं पच्चोरुहति २ ता हत्थपाए पक्खालेइ
 २ ता णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ जेजे,व सभा सुधम्मा तेणेव पहारित्थ गमणाए। तए णं से
 स्सरियाभे देवे चउहिं साआणियसाहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य
 चह्हिं स्सरियाभविआणवासीहिं वेसाणिएहिं देवीहिं देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे सविहुए जाव ना-
 इयरवेणं जेजे,व सभा सुहम्मा तेणे,व उवागच्छइ सभं सुधम्भं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति
 २ अणुपविसिता जेजे,व सीहासणे, तेणे,व उवागच्छइ २ ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सणि-
 सण्णे/ ॥ (सू० ४४) ॥

‘ जेणेव ववसायसभा ’ इति व्यवसायसभा नाम व्यवसायनिबन्धनभूता सभा, क्षेत्रादेरपि कर्मादयादिनिमित्तत्वात्,
 उक्तं च- ‘ उदयक्खदवखओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया । दहं खेत्तं कालं भावं च भव च संपपे ॥१॥ ’ इति, ‘ पोत्थ-
 यरयणं सुयइ ’ इति उत्सङ्गे स्थानविशेषे वा उत्तमे इति द्रष्टव्यं, ‘ विहादेइ ’ इति उद्घाटयति, ‘ धम्मियं ववसायं ववसइ ’
 इति धार्मिक-धर्मानुगतं व्यवसायं व्यवस्यति, कर्तुमभिलषतीति भावः । ‘ अच्छरसातंदुलेहिं ’ अच्छो रसो येषु ते अ-
 च्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिविद्याधारभूता इवातिनिर्मला इत्यर्थः, अच्छरसाथ ते तन्दुलाश्च तः, दिव्यतन्दुलरिति भावः,
 ‘ पुच्छपुजोवयारकलियं करित्ता ’ ‘ चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंड ’ इति चन्द्रप्रभवज्वैङ्ग्यमयो विमलो दण्डो
 यस्य स तथा तं, काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रं कालागुरुपरकुंदुरुक्खतुक्खसत्केन धूपेन उत्तमगन्धनाऽनुविद्धा कालागुरुपरकुंदुरु-

कतुरुक्तधूपगन्धोत्तमानुविद्धा प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः धूपवत्ति विनिर्मुञ्चन्तं वैङ्ग्यमयं धूपकडुच्छ्रयं प्रगृह्य प्रयत्नतो धूपं दत्त्वा
 जिनवरेभ्यः, सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्, सप्ताष्टानि पदानि पञ्चादपष्टत्य दशाद्गुलिमञ्जलिं मस्तके रचयित्वा प्रयत्नतो 'अट्ट-
 समयविमुद्गन्धं जुतेहि' न्ति विशुद्धो-निर्मलो लक्षणदोपरहित इति भावः यो ग्रन्थः-शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि, अष्टशतं च
 तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः अर्थयुक्तैः-अर्थसारैरपुनरुक्तैर्महावृत्तैः, तथाविधदेवलब्धिप्रभाव एषः, संस्तौति संस्तुत्य वामं
 जानुं अञ्चति इत्यादिना विधिना प्रणामं कुर्वन् प्रणिपातदण्डकं पठति, तद्यथा-'नमोऽस्तु णमरिहताण' मित्यादि, नमोऽस्तु
 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे देवादिभ्योऽतिशयपूजामहन्तीत्यहन्तस्तेभ्यः, सूत्रे षष्ठी 'छट्टीविभत्तीए भन्नाइ चउत्थी' इति
 प्राकृतलक्षणवशात्, ते चाहन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हत्प्रतिपत्त्यर्थमाह-'भगवद्भ्यः' भगः-समग्रैश्वर्यादि-
 लक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, आदिः-धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिस्तत्करणशीलाः आदिकरास्तेभ्यः, तीर्थेते संसारसमु-
 द्रोऽनेनेति तीर्थ-प्रवचनं तत्करणशीलास्तीर्थकराः तेभ्यः, स्वयम्-अपरोपदेशेन सम्यग् वरवोधिप्राप्त्या बुद्ध्या-मिध्यात्वनि-
 द्रापगमसंवोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः, तथा पुरुषाणामुत्तमाः पुरुषोत्तमाः, भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन
 उपसर्जनीकृतस्वार्थोऽचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः,
 तथा पुरुषाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुषसिंहास्तेभ्यः, तथा पुरुषवरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना कर्ममलाभा-
 वतो वा पुरुषेषु वरपुण्डरीकाणि तेभ्यः, तथा पुरुषवरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतिक्षुद्रगजनिराकरणेनेति पुरुष-
 वरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः, तथा लोको-भव्यसत्त्वलोकः तस्य सकलकल्पार्णैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमा-

स्तेभ्यः, तथा लोकस्य नाथा-योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः, तत्र योगो बीजाधानोद्भेदपोषणकरणं क्षेमं च तत्तदुपद्रवाद्य-
 भावोपादनं, तथा लोकारय-प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा दित्वा-हितोपदेशेन सम्यक्स्वरूपणया वा लोकहितास्ते-
 भ्यः, तथा लोकस्य-देशनायोग्यस्य प्रदीपा देशनांशुभिर्यथावस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः, तथा लोकस्य-उत्कृष्ट-
 मतेर्भैव्यस्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतकत्वविशिष्टा ज्ञानशक्तिस्तत्करणशीला लोकप्रद्योतकराः, तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादा-
 त्तरक्षणमेव भगवन्तो गणहृतो विशिष्टज्ञानसंपत्समन्विता यद्वशाद् द्वादशाङ्गमारचयन्तीति, तेभ्यः, तथा अभयं-विशिष्टमात्मनः
 स्वास्थ्यं, निःश्रेयसधर्मभूमिकानिवन्धनभूता परमा धृतिरिति भावः, ततः अभयं ददतीत्यभयदास्तेभ्यः, सूत्रे च कः प्रत्ययः
 स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्, एवमन्यत्रापि, तथा चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आत्मधर्मः तस्यावबोधनिवन्धनः श्रद्धास्वभावः,
 श्रद्धाविहीनस्याचक्षुष्मत इव रूपं तत्स्वदर्शनायोगात्, तद् ददतीति चक्षुदर्स्तेभ्यः, तथा मार्गे-विशिष्टगुणस्थानावाप्तिप्रगुणः
 स्वरसबाही क्षयोपशमनिशेषरतं ददतीति मार्गदाः, तथा शरणं-संसारकान्तरगतानामतिप्रबलरागादिपीडितानां समाश्वा-
 सनस्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवस्तानं तद्ददतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा बोधिः-जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिरन्तत्त्वार्थश्रद्धानल-
 क्षणसम्यग्दर्शनरूपा तां ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा धर्म-चारित्र्यरूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः, कथं धर्मदा ? इत्याह-धर्म
 दिशन्तीति धर्मदेशकास्तेभ्यः, तथा धर्मस्य नायकाः-स्वामिनस्तद्वशीकरणभावात् तत्फलपरिभोगाच्च धर्मेनायकाः तेभ्यः, धर्मस्य
 सारथय इव सम्यक् प्रवर्त्तनयोगेन धर्मसारथयस्तेभ्यः, तथा धर्म एव वरं-प्रधानं चतुरन्तरेतुत्वाच्च चतुरन्तं चक्रगिच्च चतुरन्त-
 चक्रं तेन वर्त्तितुं शीलं देपां ते तथा तेभ्यः, तथा अप्रतिहते-अग्रतिरखलिते क्षायिकत्वाच्च वरं-प्रधाने ज्ञानदर्शने धरन्तीति

अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरास्तेभ्यः, तथा छादयन्तीति छद्म-धातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तम्-अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यावृत्तच्छद्मान-
 स्तेभ्यः, तथा रागद्वेषकपावेन्द्रियपरीपहोपसर्गधातिकर्मशत्रून् स्वयं जितवन्तोऽन्यांश्च जापयन्तीति जिनाः जापकास्तेभ्यो
 जिनेभ्यो जापकैभ्यः, तथा भवार्णवं स्वयं तीर्णवन्तोऽन्यौश्च तारयन्तीति तीर्णास्तिारकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगततत्त्वा
 बुद्धा अन्यांश्च बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः, मुक्ताः कृतकस्या निष्ठितार्था इति भावस्तेभ्योऽन्यौश्च मोचयन्तीति मोचका-
 स्तेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात् अचलं स्वाभाविकमायोगिकचलनक्रियाऽपोहात् अखलं शरीर-
 मनसोरभावेनाधिव्याध्यसम्भवात् अनन्तं केवलात्मनाऽनन्तत्वात् अक्षयं विनाशकारणाभावात् अव्यावाधं केनापि बाधयितुम-
 शक्यममूर्तत्वात् न पुनरावृत्तिर्यस्मात् तदपुनरावृत्ति सिध्यन्ति-निष्ठितार्था भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः-लोकान्तक्षेत्रलक्षणा सैव
 गम्यमानत्वात् गतिः सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत् सिद्धिगतिनामधेयं तिष्ठत्यस्मिन् इति स्थानं-व्यवहारतः सिद्धिक्षेत्रं निश्चय-
 तो यथावस्थितं स्वस्वरूपं स्थानस्थानिनोऽभेदोपचारात् तत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं तत्संगमेभ्यः, एवं प्रणिपातदण्डकं पठित्वा
 ततो 'चंदइ नमंस्यइ' इति वन्दते ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति पश्चात्प्रणिधानादियोगेनेत्येके, अन्ये
 त्वभिदधति-विरतिमतामेव प्रसिद्धैश्चैत्यवन्दनविधिरन्येषां तथाऽभ्युपगमपुरस्सरकायव्युत्सर्गसिद्धेरिति वन्दते सामान्येन
 नमस्करोति आशयघृद्धेरभ्युत्थाननमस्कारेणेति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्षयः केवलिनो विदन्ति, ३, त ऊर्ध्वं सूत्रं सुगमं केवलं
 भूयान् विधिविषयो वाचनाभेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनार्थं विधिमात्रमुपदर्शयते-तदनन्तरं लोमहस्तकेन देवच्छन्दकं
 प्रमार्जयति पानीयधारया अभ्युक्षति, अभिमुखं सिञ्चतीत्यर्थः, तदनन्तरं गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, ततः पुष्पारो-

हणादि धूपदहनं च करोति, तदनन्तरं सिद्धायतनबहुमध्यदेशभागे उदकधाराभ्युक्षणचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपुञ्जोपचारधूपदानादि करोति, ततः सिद्धायतनदक्षिणद्वारे समागत्य लोमहस्तकं गृहीत्वा तेन द्वारशाखे शालिभञ्जिकाव्यालरूपानि च प्रमार्जयति, तत उदकधारायाऽभ्युक्षणं गोशीर्षचन्दनचर्चापुष्पाद्यारोहणं धूपदानं करोति । ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधाराभ्युक्षणं चन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपुञ्जोपचारधूपदानादि करोति, कृत्वा पश्चिमद्वारे समागत्य पूर्ववत् द्वारार्चनिकां करोति कृत्वा च तस्यैव दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्योत्तरस्यां स्तम्भपङ्क्तौ समागत्य पूर्ववत्तर्चनिकां विधत्ते, इह यस्यां दिशि सिद्धायतनादिद्वारं तत्रैतस्य मुखमण्डपस्य स्तम्भपङ्क्तिः, ततस्तस्यैव दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य पूर्वद्वारे समागत्य तत्पूजां करोति, कृत्वा तस्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य दक्षिणद्वारे समागत्य पूर्ववत्पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गत्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे समागत्याक्षपादकं मणिपीठिकां सिंहासनं च लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधारायाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चापुष्पपूजाधूपदानानि कृत्वा तस्यैव प्रेक्षामण्डपस्य क्रमेण पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणद्वाराणामर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य चैत्यस्तूपं मणिपीठिकां च लोमहस्तकेन प्रमार्ज्योदकधारायाऽभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनकेन पञ्चाङ्गुलितलं दत्त्वा पुष्पाद्यारोहणं च विधाय धूपं ददाति, ततो यत्र पाश्चात्या मणिपीठिका तत्रागच्छति, तत्रागत्यालोकं प्रणामं करोति, कृत्वा लोमहस्तकेन प्रमार्जनं सुरभिगन्धोदकेन स्नानं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्रानुलेपनं देवद्रव्यशुगलपरिधानं पुष्पाद्यारोहणं पुरतः पुष्पपुञ्जोपचारं धूपदानं पुरतो दिव्यतन्दुलैरष्टमङ्गलकालेखनमष्टोत्तरशतवृत्तैः स्तुतिं प्रणिपातदण्डकपाठं च कृत्वा वन्दते नमस्यति, तत एवमेव क्रमेण उत्तरपूर्वदक्षिणप्रतिमा-

नामप्यर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य दक्षिणस्यां दिशि यत्र चैत्यदृक्षः तत्र समागत्य चैत्यदृक्षस्य द्वारवदर्चनिकां करोति, ततो महेन्द्रध्वजस्य ततो यत्र दाक्षिणात्या नन्दा पुष्करिणी तत्र समागच्छति, समागत्य तोरणत्रिसोपानप्रतिरूपकगनशालभञ्जिकाव्यालकरूपाणां लोमहस्तकेन प्रमार्जनं जलधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचूर्णं पुष्पाद्यारोहणं धूपदानं च कृत्वा सिद्धायनमनुप्रदक्षिणीकृत्योत्तरस्यां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य पूर्ववत्तस्या अर्चनिकां करोति, तत उत्तराहे महेन्द्रध्वजे तदनन्तरमुत्तराहे चैत्यदृक्षे तत उत्तराहे चैत्यस्तूपे ततः पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमानां पूर्ववत् पूजां विधायोत्तराहे प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र दाक्षिणात्यप्रेक्षागृहमण्डपवत् सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या, ततो दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्योत्तराहे मुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दाक्षिणात्यमुखमण्डपवत् सर्वं पश्चिमोत्तरपूर्वद्वारक्रमेण कृत्वा दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्य सिद्धायतनस्योत्तरद्वारे समागत्य पूर्ववदर्चनिकां कृत्वा पूर्वद्वारेण समागच्छति, तत्रार्चनिकां पूर्ववत् कृत्वा पूर्वस्य मुखमण्डपस्य दक्षिणद्वारे पश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य पूर्वप्रेक्षागृहमण्डपे समागत्य पूर्ववत् द्वारमध्यभागदक्षिणद्वारपश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण चैत्यस्तूपजिनप्रतिमाचैत्यदृक्षमहेन्द्रध्वजनंदापुष्करिणीनां, ततः सभायां सुधर्मायां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्राऽगच्छति, आलोके च जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्र माणकचैत्यस्तम्भो यत्र वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकाः तत्रागत्य समुद्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा विघाटयति विघाट्य च लोमहस्तकं परामृश्य तेन प्रमार्ज्योदकधारया अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति, ततः प्रधानैर्गंधमाल्यैरर्चयति धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्देशु प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षिप्य

तान् वज्रमयान् गोलघृत्तसमुद्रकान् स्वस्थाने प्रतिनिक्षिपति, तेषु पुष्पगन्धमाल्यवस्त्राभरणानि चारोपयति, ततो लोमहस्तकेन
 माणकचैत्यस्तम्भं प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणचन्दनचर्चिपुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, कृत्वा च सिंहासनप्रदेशे समागत्य
 मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य च लोमहस्तकेन प्रमाज्जनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च देव-
 शयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च द्वारवदर्चनिकां करोति, तत उक्तप्रकारेणैव भुल्लेकन्द्वजे पूजां करोति,
 ततो यत्र चोष्पालको नाम ग्रहरणकोशस्तत्र समागत्य लोमहस्तकेन परिघरत्नप्रमुखाणि ग्रहरणरत्नानि प्रमाज्जयति,
 प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चिपुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तत सभायाः सुधर्माया बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां
 पूर्ववत् करोति, कृत्वा सुधर्मायाः सभाया दक्षिणद्वारे समागत्य तस्य अर्चनिकां पूर्ववत् कुरुते, ततो ददिगद्वारेण
 त्रिनिर्गच्छति, इत उर्ध्वं यथैव सिद्धायतनान्निष्क्रामतो दक्षिणद्वारादिका दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रवि-
 शतः उत्तरनन्दापुष्करिण्यादिका उत्तरद्वारान्ता ततो द्वितीयद्वारास्त्रिष्क्रामतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना
 अर्चनिका वक्तव्यता सैव सुधर्मायां सभायामप्यन्यूनातिरिक्ता वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वा उपपातसभां
 पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदेशभागे प्रागवदर्चनिकां विदधाति, ततो
 दक्षिणद्वारे समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽ-
 र्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य ह्रदे समागत्य पूर्ववत् तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा पूर्वद्वारेणाभिषेक-
 सभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति,

ततोऽत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेणालङ्कारिकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्वमर्चनिकां करोति, तत्रापि क्रमेण सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वाराऽऽदिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेण व्यवसायसभां प्रविशति, प्रविश्य पुस्तकरत्नं लोमहस्तकेन प्रगृज्योदकधारया अभ्युक्ष्य चन्दनेन चर्चयित्वा वरगन्ध-माल्यैरर्चयित्वा पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे समागत्य तस्य बहुमध्यदेशभागवत् अर्चनिकां करोति, कृत्वा चाभियोगिकदेवान् शब्दापयति, पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे 'खिप्पामेवे' त्यादि सुगमं यावत् 'तमाणत्तियं पच्चत्पिणंति' नवरं शृङ्गाटक-शृङ्गाटकाऽऽकृति-शब्दापयित्वा एवमवादीत्- 'खिप्पामेवे' त्यादि सुगमं यावत् 'तमाणत्तियं पच्चत्पिणंति' नवरं शृङ्गाटक-शृङ्गाटकाऽऽकृति-पथयुक्तं त्रिकोणं स्थानं त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं-चतुष्पथयुक्तं, चत्वरं-बहुरथ्यापातस्थानं, चतुर्मुखं-यस्माच्चतुष्टयपिदि-शुपन्थानो निस्सरन्ति, महापथोः-राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः पन्थाः प्राकारः प्रतिपत्तिः, अट्टालकाः-प्राकारस्योपरि भृत्याश्रयविशेषाः, चरिका-अष्टहस्तप्रमाणो नगरप्राकारान्तरालमार्गः द्वाराणि-प्रासादादीनां गोपुराणि-प्राकारद्वाराणि तोरणाणि-द्वारादिसम्बन्धानि आरमन्ते यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्या वित्तसाधारामः, पुष्पादिमयवृक्षसंकुलमुत्सवादौ बहुजनोपभोग्यमुग्रानं, सामान्यवृक्षद्वन्द्वनगरासनं काननं, नगरविप्रकृष्टं वनम्, एकाऽनेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वन-राजी, 'तए ण' मित्यादि, ततः सूर्याभदेवो बलिपीठे बलिचिसर्जनं करोति, कृत्वा चोत्तरपूर्वनन्दापुष्करिणीगनुप्रदक्षिणीकुर्वन्

पूर्वतोरणेनानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च हस्तौ पादौ प्रक्षालयति प्रक्षाल्य नन्दापुष्करिण्याः प्रत्यवतीर्य सामानिकादिपरिवारसहितः सर्वैर्या यावद् दुन्दुभिनिर्घोषनादितरेण सूर्याभिविमाने मध्यमध्वेन समागच्छन् यत्र सुधर्मा सभा तत्रागत्य तां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया उपरि सिंहासने पूर्वाभिमुखो निपीदति ॥ (सू० ४४) ॥

तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं दिसिभाएणं चत्तारि य सामाणियसाहस्सीओ चउसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पुरत्थिमिहेणं चत्तारि अगमहिस्सीओ वउसु भद्दासणेसु निसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपुरत्थिमेणं अविभत्तरियपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ अट्टसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणेणं मज्झिमाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ दससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं वाहिरियाए परिसाए वारस देवसाहस्सीतो वारससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्तअणियाहिवइणो सत्तहिं भद्दासणेहिं णिसीयंति, तएवं तस्स सूरियाभस्स देवस्स चउद्विसिं सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ सोलसहिं भद्दासणसाहस्सीह णिसीयंति, तजहा-पुरत्थिमिहेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ, तेणं आयरक्खा सत्तव्ववम्मियक्कया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिणव्वगेविज्जा यद्धआवि-

द्वविमलवरचिंधपट्टा गहियाउहपहरणा तिण्याणि तिसंधियाई वयरामयाई कोडीणि धणूहं पगिज्झ
 पडियाइयंकंडकलावा णीलपाणिणो पीतपाणिणो रत्तपाणिणो चावपाणिणो चारूपाणिणो चम्म-
 पाणिणो दंडपाणिणो खग्गपाणिणो पासपाणिणो नीलपीयरत्तचावचारुचम्मदंडखग्गपासधरा
 आयरक्खा रक्खोवगया गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेयं २ समयओ विणयओ किंकर-
 भूया चिद्धंति ॥ (सू० ४५) ॥

ततः प्रागुपदर्शितसिंहासनक्रमेण सामानिकादय उपविशन्ति, 'ते णं आयक्ख्वा' इत्यादि, ते आत्मरक्षाः सन्न-
 द्भवद्धवर्मितकवचा उत्पीडितशरासनपट्टिकाः पिनद्धग्रेवेया-ग्रेवेयकाभरणाः आविद्धविमलवरचिह्नपट्टा गृहीताऽऽयुधप्रहरणा-
 स्त्रिनतानि आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् त्रिसन्धीनि आदिमध्यावसानेषु संधिभावात् वज्रमयकोटीनि धनूपि अभिगृह्य
 'परियाइयंकंडकलावा' इति पर्यात्तिकाण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केऽपि 'नीलपाणिणो' इति नीलः
 काण्डकलाप इति गम्यते पाणौ येषां ते नीलपाणयः, एवं पीतपाणयो रक्तपाणयः चापं पाणौ येषां ते चापपाणयः चारुः-
 प्रहरणविशेषः पाणौ येषां ते चारूपाणयः चर्म अंगुष्ठांगुल्योराच्छादनरूपं येषां ते चर्मपाणयः, एवं दण्डपाणयः खड्गपाणयः
 व्याचष्टे-यथायोगं नीलपीतरक्तचापचारुचर्मदंडखड्गपाशधरा आत्मरक्षाः रक्षामुपगच्छन्ति तदेकचित्त-
 तथा तत्परायणा वर्तन्ते इति रक्षोपगाः गुप्ता न स्वाभिभेदकारिणः, तथा गुप्ता-पराप्रवेक्ष्या पालिः-सेतुर्येषां ते गुप्तपालिकाः, तथा
 युक्ताः-सेवकगुणोपेततया उचितास्तथा युक्ताः-परस्परसंबद्धा नतु बृहदन्तरा पालिर्येषां ते युक्तपालिकाः, समयतः-आचारतः

आचारेणेत्यर्थः विनयतश्च किंकरभूता इव तिष्ठति, न खलु तेऽपि किंकराः, किन्तु तेऽपि मान्याः, तेषामपि पृथगासननिपातनात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता. इव तिष्ठन्ति, तत उक्तं किंकरभूता इवेति, 'तेहि चउहि सामाणियसाहसीहिं, इत्यादि सुगमं, यावत् 'दिक्वाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरति' इति. ॥ (सू० ४६)

सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि पलिओ-
वमाइं ठिती पणत्ता, सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं केवइयं
कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, महिइहीए महजुत्तीए
महब्बले महायसे महासोक्खे महाणुभागे सूरियाभे देवे, अहो णं भंते ! सूरियाभे देवे महिइहीए
जाव महाणुभागे ! (सू० ४६) ॥ सूरियाभे णं भंते ! देवे णं सा दिवा देविइही सा दिवा देवजुइं
से दिवे देवाणुभागे किण्णा लुहे किण्णा पत्ते किण्णा अभिस्समन्नागए ? पुवभवे के आसीं किं नाम-
ए वा को वा गुत्तेणं कयरंसि वा गामंसि वा जाव सन्निवेसंसि वा ? किं वा दद्या किं वा भोचा किं वा
किचा किं वा समायरित्ता कस्स वा तद्दास्वस्स समणस्स वा माहणस्स वा अत्तिए एगमवि आ-
रियं धम्मियं सुवयणं सुचा निसम्मज्जणं सूरियाभेणं देवेणं सा दिवा देविइही जाव देवाणुभागे लुहे
पत्ते अभिस्समन्नागए ॥ (सू० ४७) ॥ गोयमाइं ! समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं आभंतेत्ता एवं
वयासी-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे केयदअहे

नामे जणवए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, तत्थ णं केइयअद्धे जणवए सेयविया णामं नगरी
होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पडिरूवा । तीसे णं सेयवियाए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे
दिसीआगे एत्थ णं सिगवणे णामं उज्जाणे होत्था, रस्से नंदणवणप्पगासे सवोउयफलसभिडे सुभ-
सुरभिसीयलाए छायाए सवओ चेव समणुबद्धे पात्तादीए जाव पडिरूवे, तत्थ णं सेयवियाए
णगरीए पएसी णामं राया होत्था, सहयाहिमवंत जाव विहरइ अधम्मिण्णे अधम्मवखाई
अधम्माणुए अधम्मपलोई अधम्मपजणणे अधम्मसीलसमुयारे अधम्मेण चेव वित्ति कप्पेमाणे हण-
छिदभिदापवत्तए चंडे रुदे खुदे लोहियपणी साहसीए उक्कंचणवंचणमायानियडिक्कडकडसावि-
संपओगबहुले निस्सीले निवए निग्गुणे निम्मेरे निष्पच्चखाणपोसहोववासे बहूणं दुपयचउप्पयमि-
यपसुपक्खीसिरिसवाण घायए बहाए उच्छेणयाए अधम्मकेज्ज ससुट्टिए, गुरूणं णो अन्नमुट्टेति णो
चिणयं पंजइ, सम्मणं सयस्सवि य णं जणवयस्स णो सम्मं करअरवित्ति पवत्तेइ ॥ (सू० ४८) ॥

‘सुरियाअस्स णं भंते ! देवस्स केवइयं काल’ भित्थादि सुगमं ॥ (सू० ४६) ॥ ‘गामंस्सि वे’ति ग्रसते
बुद्ध्यादीन् गुणान् यदिवा गम्यः शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां काराणामिति ग्रामस्तस्मिन् ‘नगरंस्सि वे’ ति न विद्यते करो
यस्मिन् तन्नगरं तस्मिन् निगमः—प्रभूततरवणिगर्गवासः राजाधिष्ठानं नगरं राजधानी पांशुमाकारनिवर्द्धं खेदं क्षुल्लक-
प्राकारवेष्टितं कर्वेदं अर्धगन्धूतवृतीयान्तर्ग्रामान्तररहितं मंडपं, ‘पट्टणंस्सि वे’ ति पट्टनं—जलस्थलनिर्गमपवेशः, उक्तं च—

" पटनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नौभिरेव च । नौभिरेव तु यद् गम्यं, पत्तनं तत्प्रचक्षते ॥ १ ॥ " द्रोणमुखं-जलनिर्गमप्रवेशं,
 पत्तनमित्यर्थः, आकरो-हिरण्याकरादि आश्रयः-तापसावसथोपलक्षित आश्रयविशेषः संवाधो-यात्रासमागतप्रभूतजननि-
 वेशः सन्निवेशः-तथाविधमाकुतलोरुनिवासः ' किं वा दधे ' त्यादि, दत्त्वा अशनादि शुत्तवा अन्तप्रान्तादि कृत्वा तपःशुभ-
 ध्यानादि समाचर्गं प्रत्युपेक्षाप्रयोजनार्जनादि (॥ सू० ४७ ॥) ' केड्यअच्छे जणवाए ह्येतथा ' केकयीनामार्द्ध-अर्धमात्रमा-
 र्येत्येनेति गम्यते, स हि परिपूर्णा जनपदः, केवलमर्द्धमार्यमर्द्ध चानार्यमार्येण चेह प्रयोजनमित्युद्धमित्युक्तं, जनपद आसीत्,
 ' सद्योउद्यफलसम्मिद्धे रम्ये नंदनवनप्रतिगं शुभसुरभिशीतलया छायाया सर्वतः समनुवद्धं ' पासाईए ' इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत् ।
 रम्यं-रमणीयं नन्दनवनप्रतिगं शुभसुरभिशीतलया छायाया सर्वतः समनुवद्धं ' इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत् ।
 ' महया हिम्बवंते ' त्यादि राजवर्णनं प्राग्वत्, ' धम्मिण ' इति धर्मेण चरति धार्मिको न धार्मिकः अधार्मिकः,
 तत्र सामान्यतोऽप्यधार्मिकः त्यादन् आह-अधर्मिष्ठः-अतिशयेनाधर्मवान् अत एवाधर्मेण ख्यातिर्यस्यासावधर्मख्यातिः
 ' अधम्ममाणुए ' इति अधर्ममनुगच्छति अधर्मानुगतः तथा अधर्ममेव प्रलोकेत-परिभावयतीत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी
 ' अधम्ममप्पजणणे ' इति अधर्मं प्रकर्षेण जनयति-उत्पादयति लोकानामपीत्यधर्मप्रजननः अधर्मेशीलसमुदाचारो-
 न धर्मात् किमपि भवति तस्यैवाभावादित्येवमधर्मेणैव द्योत-सर्वजन्तूनां यापनां कल्पयन् ' हणछिदिभिदापवत्तए '
 जहि छिद्धि भिद्धि ' इत्येवं प्रवर्तकोऽत एव लोहितपाणिः-मारयित्वा हस्तयोरप्यप्रक्षालनात् अत एव पापः पाप-
 कर्मकारित्वात् चण्डः तीव्रकोपावेशात् रौद्रो निस्तुंशकर्मकारित्वात् साहसिकः परलोकभयाभावात् ' उक्कंचणवंचण-

मायानियडिक्कडकवडसाइसंपओगबहुले, इति ऊर्ध्वं कंचनमुत्कंचनं-हीनगुणस्य गुणोत्कर्षप्रतिपादनं वचनं-प्रतारणं
 माया-परवंचनबुद्धिः निवृत्तिः-वक्कट्टस्या गलकर्त्तकानामिवावस्थानं कूटम्-अनेकेषां मृगादीनां ग्रहणाय नानाविध-
 प्रयोगकरणं कपटं-नेपथ्यभाषाविपर्ययकरणं एभिरुत्कञ्चनादिभिः सहातिशयेन यः संप्रयोगो-योगस्तेन बहुलः, अथवा
 सातिसंप्रयोगो नाम यः सातिशयेन द्रव्येण कस्तूरिकादिना अपरस्य संप्रयोगः, उक्तं च सूत्रकृताङ्गचूर्णिकृता-“सो होइ
 साइजोगो दवं ज छुहिय अब्बदेवसुं । दोसगुणां वयणेसु य अत्थविसंवायणं कुणइ ॥ १ ॥” इति, तत्संप्रयोगे बहुलः, अपरे
 व्याख्यानयन्ति-उत्कंचनं नाम उत्कोचा, निवृत्तिः-वञ्चनप्रच्छादनकर्म सातिः-विश्रम्भः, एतत्संप्रयोगे बहुलः, शेषं तथैव,
 निःशीलो-ब्रह्मचर्यपरिणामाभावात् निर्व्रतो-हिंसादिविरत्यभावात् निर्गुणः-क्षान्त्यादिगुणाभावात् निर्मेर्यादः-परस्त्रीपरिहारादि-
 मर्यादाविलोपित्वात् निष्प्रत्याख्यानपोषधोपवासः-प्रत्याख्यानपरिणामपर्वदिवरोपवासपरिणामाभावात्, बहूनां द्विपदचतुष्पद-
 मृगपशुपक्षिसरिसृपानां घाताय-विनाशाय वधाय-ताडनाय उच्छादनाय-निर्मूलाभावीकरणाय अधर्मरूपः केतुरिव-ग्रहविशेष
 इव समुत्थितः, न च गुरुणां-पित्रादीनामागच्छतानामभ्युत्तिष्ठति-अभिमुखमूर्ध्वं तिष्ठति, न च विनयं प्रयुंक्ते, नापि श्रम-
 णब्राह्मणभिक्षुकाणांमभ्युत्तिष्ठति, न च विनयं प्रयुंक्ते, नापि स्वकस्यापि-आत्मीयस्यापि जनपदस्यापि सम्यक्करभरवृत्तिं प्रव-
 र्त्तयति ॥ (सू० ४८) ॥

तत्स णं पएसिस्स रत्तो सूरियकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपणिपाणिपाया धारिणीवण्ण-
 ओ, पएसिणां रत्ता साद्ध अणुरत्ता अविरत्ता इहे सहे स्वे जाव विहरइ ॥ (सू० ४९) ॥ तत्स णं

पएसिस्स रण्णो जेहे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्तए सूरियकंते नामं कुमारे होत्था, सुकुमालपा-
णिपाए जाव पडिख्वे । से णं सूरियकंते कुमारे जुवरायावि होत्था, पएसिस्स रत्तो रज्जं च रट्ठं च
बलं च वाहण च कोसं च कोट्टागारं च अंतेउरं च जणवयं च समयमेव पच्चुवेक्खमाणे २ विहरइ

॥ (सू० ५०) ॥

‘तस्स णं पएसिस्स रत्तो सूरिकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया’ इत्यादि देवीवर्णनं प्राग्वत् । प्रदेशिना
राज्ञा सार्द्धमनुरक्ता अविरक्ता-कथञ्चिद्विमियकरणेऽपि विरागाभावात् । कुमारवर्णनं ‘सुकुमालपाणिपाए’ इत्यादि जाव
‘सुन्दरे’ इति, अत्र यावत्करणात् ‘अहीणपंचिदियसरीरे लक्खणवंजणगुणोववेए माणुम्माणपमाणपडिपुणसुजायसद्यंग-
सुन्दरं गे ससिसोमाकारे कंते पियदरिसणे सुख्वे’ इति द्रष्टव्य, एतच्च देवीवर्णकवत् स्वयं परिभावनीयं, स च सूर्यकुन्तो
नाम कुमारी युवराजा अभूत्, प्रदेशिनो राज्ञो राज्य-राष्ट्रादिसमुदायात्मकं राष्ट्रं च-जनपदं च बलं च-हस्त्यादिनैन्यं वाहनं
च-वेगसरादिकं कोशं च-भाण्डागारं कोष्ठागारं च-धान्यगृहं पुरं च-नगरमन्तःपुरं च-अवरोधं चात्मनैव-स्वयमेव समुत्प्रेक्ष-
माणो-व्यापारयन् ॥ (सू० ४९-५०) ॥

तस्स णं पएसिस्स रत्तो जेहे भाउयवयंसए चित्ते णामं सारही होत्था अहे जाव बहुजण-
स्स अपरिभूए सामंदंडभेयउवप्पयाणअत्थसत्थइहामइविसारए उप्पत्तियाए वेणत्तियाए कम्मयाए
पारिणामियाए चउविहाए बुद्धीए उववेए, पएसिस्स रण्णो बहुसु कज्जेसु य कारणेसु य कुट्टेसु

य मंतेषु य गुञ्जेषु य रहस्सेषु य ववहारेषु य निच्छेषु य आपुच्छणिजे मेढी पमाणं आहारे
आलंबणं चक्खुं मेढिभूए पमाणभूए आहारभूए आलंबणभूए सधट्टाणसवभूमियासु लङ्घपच्चए वि-
दिण्णविचारे रज्जधुराचिंतए आवि होत्था ॥ (सू० ५१) ॥

‘चित्ते नाम सारही होत्था अङ्गे दित्’ इति आह्वयः-समृद्धो दीप्तः-कान्तिमान् वित्तः-प्रतीतो यावत्करणात्
‘विउलभवनसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूते बहुधणबहुजायरुवरयए विच्छट्ठियपउर-
भत्तपाणे’ इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या राजवर्णकवत् परिभावनीया, ‘बहुजणस्स अपरिभूए’ राजमान्यत्वात् स्वयं
च जात्यक्षत्रियत्वात्, ‘सामभेयदंडउवप्पयाणअत्थसत्थइहामइविसारए’ इति, सामभेददण्डोपमदानलक्षणानां नीतीना-
मर्थशास्त्रस्य-अर्थोपायव्युत्पादनग्रन्थस्य ईहा-विमर्शस्तत्प्रधाना मतिरीहामतिस्तया विशारदो-विचक्षणः सामभेददण्डोपप्रदानार्थ-
शास्त्रेहामतिविशारदः उत्पत्तिव्या-अदृष्टाश्रुताननुभूतविषयाकरमाद्भवन्शीलया वैनयिक्या-विनयलभ्यशास्त्रार्थतत्स्कारजन्यया
कर्मजया-कृपिवाणिज्यादिकर्मभ्यः सप्रभावया पारिणामिव्या-प्रायोवयोविपाकजन्यया एवंरूपया चतुर्विधया बुद्धया उपपेनः
प्रदेशिनो राज्ञो बहुषु कार्येषु-कर्तव्येषु कारणेषु-कर्तव्योपायेषु कुटुम्बेषु स्वकीयपरकीयेषु विषयभूतेषु, मन्त्रेषु-राज्यादिविन्तारू-
पेषु गुह्येषु-वर्हिर्जनाप्रकाशनीयेषु रहस्येषु-तेज्वेवापदक्षीणेषु ‘निश्चयेषु’ निश्चीयंते इति निश्चयाः-अशयकरणोपायाः कर्तव्यवि-
शेषास्तेषु व्यवहारेषु-आवाहनविसर्जनादिरूपेषु आपृच्छनीयः-सकृत् पृच्छनीयः प्रतिप्रच्छनीयः-असकृत् पृच्छनीयः, किमिति?,
यतोऽसौ ‘मेढी’ इति मेढी-खलरुमध्यवर्तिस्यूणा यस्यां नियामना गोपंक्तिर्धान्यं ग्राहयति तद्वद् यमालम्ब्य सकलं मन्त्रिमण्डलं

मन्त्रणीयान् अर्थान् धान्यमिव विवेचयति स मेदिः, तथा प्रमाणं—प्रत्यक्षादि तद्वत् यस्तददृष्टानामर्थानामर्थ्यभिचारित्वेन तत्रैव मन्त्रि-
णां प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात् स प्रमाणः, आधार आधेयस्येव सर्वकार्येषु लोकानामुपकारित्वात्, तथा 'आलम्बनं' रज्ज्वादि तद्वत् आप-
दुगत्तीदिनिस्तारकत्वात् आलम्बनं, तथा चक्षुः—लोचनं तद्वल्लोकस्य यो विविधकार्येषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयदर्शकः स चक्षुः, एतदेव
प्रपञ्चयति—'मेढिभूए' इत्यादि, अत्र भूतशब्द औपम्यार्थः, मेढिसदृश इत्यर्थः, 'संववृणसंववभूमियासु लङ्घपञ्चए'
इति, सर्वेषु स्थानेषु—कार्येषु संधिविश्रहादिषु सर्वासु भूमिकासु—मन्यमात्यादिस्थानरूपासु लब्धः—उपलब्धः प्रत्ययः—प्रतीतिः
अविसंवादवचनता यस्य स तथा, 'विइण्णाविचारो' इति वितीर्णे—राज्ञाऽनुज्ञातो विचारः—अवकाशो यस्य विश्वसनीयत्वात्
स वितीर्णविचारः सर्वकार्यो दिष्टिवति प्रकृतं, किं बहुना ?—राज्यधुराचिन्तकश्चापि—राज्यनिर्वाहकश्चाप्यभवत् ॥ (सू० ५१) ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं कुणाला नाम जणवए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, तत्थ णं कुणा-
लाए जणवए सावत्थी नाम नयरी होत्था रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव पडिक्खा । तीसे णं सा-
वत्थीए णगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए कोट्टए नामं चेइए होत्था, पोराणे जाव पासादीए
४, तत्थ णं सावत्थीए नयरीए पएसिस्स रत्तो अंतेवासी जियसत्तु नामं राया होत्था, महयाहिमवर्ते
जाव विहरइ । तए णं से एससी राया अन्नया कयाइ महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायारिहं
पाहुडं सज्जावेइ, सज्जावित्ता चित्तं सारहि सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छ णं चित्ता ! तुमं
सावत्थिं नगरिं जियसत्तुस्स रण्णो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि, जाइं तत्थ रायक-

ज्ञाणि य रायक्किणि य रायनीतीओ य रायववहारा य ताइ जियसत्तुणा सद्धि
 सयमेव पच्चुवेक्खमाणे विहराहित्तिकट्टु विसल्लिए । तए णं से चित्ते सारही पएसिणा
 रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठ जाव पडिसुणेत्ता तं महत्थं जाव पाहुडं गेण्हइ,
 पएसिस्स रण्णो जाव पडिणिवल्लमइ २ ता सेयवियं नगरिं मज्झमज्जेणं जेगेव
 सए गिहे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता तं महत्थं जाव पाहुडं ठवेइ, कोडुबियपुरिसे स-
 द्वावेइ २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सच्छत्तं जाव चाउघटं आसरहं जुत्तामेव
 उवट्ठवेह जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुबियपुरिसा तहेव पडिसुणित्ता खिप्पामेव सच्छत्तं
 जावजुडसज्जं चाउघटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेन्ति, तमाणात्तियं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते
 सारही कोडुबियपुरिसाण अत्तिए एयमदठं जाव हियए पहाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपाय-
 च्छित्ते सन्नद्धबद्धवम्मियकवए उप्पोलियसरासणपट्टिए पिणिद्धगेविज्जे बद्धआविद्धविमलवरचिंध-
 पट्टे गहियाउहपहरणे तं महत्थं जाव पाहुडं गेण्हइ २ जेणेव चाउघटं आसरहं तेणेव उवागच्छइ २
 चाउघटं आसरहं दुरूहेति, बहुहिं पुरिसेहिं सन्नद्ध जाव गहियाउहपहरणेहिं सद्धिं संपरिवुडे सको-
 रिटमल्लदामेणं छत्तेणं धरेज्जमाणेणं २ महया भडचडगरहपहकरविदपरिखित्ते साओ गिहाओ णि-
 ग्गच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झमज्जेणं णिगगच्छइ २ ता सुहेहिं वासेहिं पायरासेहिं नाइविकिट्ठेहिं

अंतरा वासेहिं वसमाणे २ केइयअहस जगवयस मज्झंमज्झेणं जेणेव कुणालाजणवए जेणेव
 सावत्थी नयरी तेणेव उवागच्छइ २ तां सावत्थीए नयरीए मज्झंमज्झेणं अणुपविसइ, जेणेव
 जियसतुस रण्णो गिइ जेणेव वाहिरिया उवद्वाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २
 ता रहं ठवेति २ ता रहाओ पचोरुहइ, तं महत्थं जाव पाहुडं गिण्हइ २ ता जेणेव अविमंतरिया
 उवद्वाणसाला जेणेव जियसत्तू राया तेणेव उवागच्छइ २ ता जियसत्तुं रायं करयलपरिगहिं
 जाव कइ जएणं विजएणं वळावेइ २ ता तं महत्थं जाव पाहुडं उवागेइ २ तएण से जियसत्तुं राया
 चित्तस सारहिंस तं महत्थं जाव पाहुडं पडिच्छइ २ चित्तं सारहिं सक्कारेइ २ सम्माणेति २ पडि-
 सज्जेइ रायमग्गमोगाहं च हो आवासं दलयइ २ तएणं से चित्ते सारही विसज्जिते, समाणे, जियसत्तस
 रत्तो अंतियाओ पडिनिक्खमइ २ ता जेणेव वाहिरिया उवद्वाणसाला जेणेव चाउगवंदे आसरहे, तेणेव
 उवागच्छइ २ ता चाउगवंदं आसरहं दुरुहइ, सावत्थिं नगरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव रायमग्गमोगाहं
 आवासे तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २ ता रहं ठवेइ २ रहाओ पचोरुहइ, एहाए कयब-
 लिकममे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुल्लपपवेसाइ मंगअइ वत्थाइ पवर परिहिते अण्णमहग्घाभर-
 णालंक्रियसरीरे जिमियभुत्तुत्तरागएऽवि य णं समागे पुआवरणहकालसमयंसि गंधवेहिं य णाडगेहिं
 य उवन्नच्चिजमाणे २ उवगाइजमाणे २ उवलालिजमाणे २ इट्ठे सइफरिसरसरुवगंधे पंचविहे माणु-

स्सए कामभोए पञ्चणुभवमाणे विहरह ॥ (सू० ५२) ॥

‘पएसिस्स रण्णो अंतेवासी’ति अन्ते-समीपे वसतीत्येवंशीलोऽन्तेवासी-शिष्यः, अंतेवासीव सम्यग्ज्ञानविधायी इति भावः । ‘सन्नद्धवद्धवम्मियकवए’ इति कवचं-तनुत्राणं वर्म्म-लोहमयकृतललादिरूपं संज्ञानमस्येति वर्णितं, सन्नद्धं शरीरारोपणात् बद्धं गाढन्तरवन्धनेन बन्धनात् वर्म्मिपतं कवचं येन स सन्नद्धवद्धवर्म्मिपनकचः, ‘उत्पीलियसरासणपट्टिए’ इति उत्पीडिता-गाढीकृता शरा अस्यन्ते-क्षिप्यन्ते अस्मिन्निति शरासनं-इषुविस्तस्य पट्टिका पिण्डा येन स उत्पीडितशरासनपट्टिकः ‘पिणद्धगेवेज्जविमलवरचिंधपट्टे’ इति पिनद्धं ग्रैवैयकं-ग्रीवाऽऽभरणं विमलवरचिह्नपट्टं येन स पिनद्धग्रैवैयकविमलवरचिन्हपट्टः ‘गहियाउहपहरणे’ इति आयुधयेऽनेनेत्यायुधं-खेयकादि प्रहरणम्-असिकुन्नादि गृहीतान्वायुधानि प्रहरणानि च येन स गृहीतायुधप्रहरणः ॥ (सू० ५२) ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं पासावच्चिज्जे केसी, नाम कुमारसमणे जातिसंपण्णे कुलसंपण्णे बलसंपण्णे रुवसंपण्णे विणयसंपण्णे नाणसंपण्णे दंसणसंपन्ने चरितसंपण्णे लज्जासंपण्णे लाघवसंपण्णे लज्जालाघवसंपन्ने ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जियमाणे जियकोहे जियमाणे जियमाए जियलोहे, जियणिहे जित्तिदिए जियपरीसहे जीवियासमरणभयविप्पमुक्के वयप्पहाणे गुणप्पहाणे करणप्पहाणे चरणप्पहाणे निग्गहप्पहाणे अज्जवप्पहाणे मद्दवप्पहाणे लाघवप्पहाणे खंतिप्पहाणे सुत्तिप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतप्पहाणे बंभप्पहाणे नयप्पहाणे सचप्पहाणे सोयप्पहाणे नाणप्पहाणे

दंसणप्पहाणे चरित्तप्पहाणे चउदसपुटी चउणाणोवगए पंचहि अणगारसएहि सद्धि संपरिवुहे
 पुवाणुपुद्धिं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव
 कोट्टए चेइए तेणेव उवागच्छइ २ ता सावत्थीए नयरीए बहिया कोट्टए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं
 उगिगण्हइ उगिगण्हिता संजसेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥ (सू० ५३) ॥

‘केसीनामं कुमारसमणे जाइसंपने’ इत्यादि, जातिसंपन्नः—उत्तममातृपक्षयुक्त इति प्रतिपत्तव्यम्, अन्यथा मातृपितृ-
 पक्षसंपन्नत्वं पुरुषमात्रस्यापीति नास्योत्कर्षः कश्चिदुक्तो भवति, उत्कर्षमिधानार्थं चास्य विशेषणकलापोपादानं चिकीर्षितमिति,
 एवं कुलसंपन्नोऽपि नवरं कुलं—पितृपक्षः बलं—संहननविशेषसमुत्थः प्राणः रूपम्—अनुपमं शरीरसौन्दर्यं विनयादोनि प्रतीतानि,
 नवरं लाघवं—द्रव्यतोऽल्पोपधित्वं भावतो गौरवत्रयत्यागः ‘लज्जा’ मनोवाक्कायसंयमः ‘ओयंसो’ अति ओजो—मानसोऽवष्ट-
 म्भस्तद्वान् ओजस्वी तेजः—शरीरप्रभा तद्वान् तेजस्वी ‘वच्चो’ वचनं सौभाग्याद्युपेतं यस्यास्ति स वचस्वी अथवा वचः—तेजः
 प्रभाव इत्यर्थस्तद्वान् वचस्वी यशस्वी—ख्यातिमान्, इह च विशेषणचतुष्टयेऽप्यनुस्वारः प्राकृतत्वात्, जितक्रोध इत्यादि तु
 विशेषणसप्तकं प्रतीतं, नवरं क्रोधादिजय उदयमाप्तक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, तथा जीवितस्य-प्राणधारणस्य आशा—वाञ्छा
 मरणाद्भयं ताभ्यां विप्रमुक्तो जीविताशामरणभयविप्रमुक्तः, तदुभयोपेक्षक इत्यर्थः, तथा तपसा प्रधानः—उत्तमः शेषमुनिजना-
 पेक्षया तपो वा प्रधानं यस्य स तपःप्रधानः, एवं गुणप्रधान नवरं गुणाः—संयमगुणाः, एतेन च विशेषणद्वयेन तपःसंयमौ पूर्व-
 बद्धाभिनवयोः कर्मणोर्निर्जरानुपादानहेतु मोक्षसाधने शुभक्षणाद्युपादेयौ प्रदर्शितौ, गुणमाधान्यप्रपञ्चनार्थमेवाह—‘करणप्पहाणे’

इति यावत् 'चरित्तपहाने' इति, करणं-पिण्डविशुद्ध्यादि, उक्तञ्च-“पिण्डविसोही समिहं भावण पडिमा य इंदियनिरोहो ।
 पडिलेहण गुत्तीओ अभिगगहा चैव करणं तु ॥१॥” चरणं-महाव्रतादि, उक्तञ्च-“वय समणधम्म संजम वेयावच्चं च वंभगुत्तीओ ।
 णाणाइतियं तव कोहनिगगहाई चरणमेयं ॥ १ ॥ निग्रहः-अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनं । निश्चयः-तत्त्वानां निर्णयः विहितानुष्ठाने-
 ष्ववश्यमभ्युपगमो वा आर्जवं-मायानिग्रहो लाघवं-क्रियासु दक्षत्वं क्षान्तिः-क्रोधनिग्रहः शुप्तिः-मनोगुप्त्यादिका मुक्तिः-
 निर्लोभता विद्या-प्रज्ञप्त्यादिदेवताऽधिष्ठिता वर्णानुपूर्व्यः मन्त्रा-हरिणगमेभ्योऽदिदेवताधिष्ठिताः अथवा ससाधना विद्या साध-
 नरहिता मन्त्रा, ब्रह्मचर्यं-वस्तिनिरोधः सर्वमेव वा कुशलानुष्ठानं वेदः-आगमो लौकिकलोकोत्तरिककुमावचनिकभेदभिन्नः
 नया-नैगमादयः सप्त प्रत्येकं शतविधा; नियमा-विचित्रा अभिग्रहविशेषाः सत्यं-भूतहितं वचः शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता भाव-
 तोऽनवद्यसमाचारता ज्ञानं-मत्यादि दर्शनं-सम्यत्वं चारित्रं-बाह्यं सदनुष्ठानं, यच्चैह चरणकरणग्रहणेऽपि आर्जवादिग्रहणं तत्
 आर्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थं, ननु जितक्रोधत्वादीनामार्जवादीनां च कः प्रतिविशेषः?, उच्यते, जितक्रोधादिविशेषणेषु
 तदुदयविफलीकरणं भार्दवप्रधानादिषु उदयनिरोधः, अथवा यत एव जितक्रोधादिः अत एव क्षमादिप्रधान इत्येवं हेतुहेतु-
 मद्भावाद् विशेषः, तथा ज्ञानसम्पन्न इत्यादौ ज्ञानादिमत्त्वमात्रमुक्तं ज्ञानप्रधान इत्यादौ तद्वतां मध्ये तस्य प्राधान्यमित्येवमन्य-
 त्राप्यपौनरुक्त्यं भावनीयं, तथा 'ओरगले' इति उदारः-स्फाराकारः 'घोरे' घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी
 ओच्छ्रद्धसरीरे संखित्तविलतेउलेसे चउद्दसपुवो चउनाणोवगए' इति पूर्ववत्, 'पंचहिं अणगारसएहि' इत्यादिकं
 वाच्यं ॥ (सू० ५३) ॥

तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडगतियचउक्कचचरचउमुहमहापहपेहेसु महया जणसेहेइ वा जण-
दूहेइ वा जणकलकलेइ वा जणबोलेइ वा जणउम्मीइ वा जणउक्कलियाइ वा जणसन्निवाएइ वा जाव
परिसा पज्जुवासइ । तए णं तस्स सारहिस्स तं महाजणसइं च जणकलकलं च सुणेत्ता य पासेत्ता य
इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था, किण्णं अज्ज जाव सावत्थीए णयरीए इंदमहेइ वा खंदम-
हेइ वा रुइमहेइ वा मउंदमहेइ वा नागमहेइ वा भूयमहेइ वा जक्खमहेइ वा धूममहेइ वा चेइयमहेइ
वा रुक्खमहेइ वा गिरिमहेइ वा दरिमहेइ वा अगडमहेइ वा नईमहेइ वा सरमहेइ वा सागरमहेइ
वा जं णं इमे बहवे उग्गा भोगा राइत्ता इक्खागा खत्तिया णाया कोरवा जाव इब्भा इब्भपुत्ता णहा-
या कयबलिकस्मा जहोववाइए जाव अप्पेगत्तिया हयगया जाव अप्पेगत्तिया गयगया पायचारविहा-
रेणं महया? वंदावंदएहिं निगच्छंति, एवं संपेहेइर कंचूइज्जपुरिसं सहावेइ सहावित्ता एवं वयासी-
किण्णं देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए नगरीए इंदमहेइ वा जाव सागरमहेइ वा जेणं इमे बहवे उग्गा
भोगा० णिगच्छंति ?, तए णं से कंचुइपुरिसे केस्सिस्स कुमारसमणस्स आगमणगहियविणिच्छए
चित्तं सारहिं करयलपरिगहियं जाव बद्दावेत्ता एवं वयासी-णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए
णयरीए इंदमहेइ वा जाव सागरमहेइ वा जेणं इमे बहवे जाव विंदाविंदएहिं निगच्छंति, एवं खलु
भो देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे केसीनामं कुमारसमणे जाइसम्पन्ने जाव दूइज्जमाणे इहमागए

वन्तियाए जाव महया वंदावंदणह णिगच्छह, तए णं से चित्ते सारही कंचुइपुरंसस्स अंतिए एय-
 मंढं सोचा निसम्म हट्टुइ जाव हियए कोडुंबियपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-खिप्पोमेव
 भो देवाणुप्पिया ! चाउघंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह जाव सच्छत्तं उवट्टवेत्ति, तए णं से चित्ते
 सारही णहाए कयबालिकम्मै कयकोउयमंगलपायच्छित्ते शुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाइ वत्थाइ पवर परिहिते
 अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे जेणेव चाउघंटं आसरहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता चाउघंटं
 आसरहं दुरुहइ २ ता सकोरिटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं महया भडचडगरेण विदपरिखित्ते
 सावत्थीनगरीए मज्झिमज्झेणं निगच्छइ २ ता जेणेव कोट्टए चेइए जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव
 उवागच्छइ २ ता केसिकुमारसमणस्स अदूरसामंते तुरए णिगिण्हइ रहं ठवेइ य, ठवित्ता पच्चो-
 रुहति २ ता जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ २ ता केसिकुमारसमणं तिक्खुत्तो आया-
 ह्णिणं पयाहिण करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ २ ता णच्चासण्णे णातिदूरे सुस्सुसमाणे णमंसमाणे
 अभिमुहे पंजलिउडे विणएण पज्जुवासइ । तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तस्स सारहिस्स तीसे
 महत्तिमहालियाए महच्चपरिसाए चाउज्जामं धम्मं परिकहेइ, तं० सवाओ पाणाइवायाओ वेरमणं
 सवाओ मुसावायाओ वेरमणं सवाओ अदिण्णादाणाओ वेरमणं सवाओ बहिच्चादाणाओ वेरमणं ।

तए णं सा महतिमहालया महच्चरिसा केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव
दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया, तए णं से चित्ते सारही केसीस्स कुमारसमणस्स अंतिए
धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ट जावहियए उट्ठाए उट्ठेइ २ ता केसिं कुमारसमणं तिक्खुत्तो आयाहिणं पया-
हिणं करेइ २ वंदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी-सइहामि णं भंते ! निगंथ पावयणं पत्तियामि णं भंते !
निगंथं पावयणं रोएमि णं भंते ! निगंथं पावयणं अब्भुट्ठेमि णं भंते ! निगंथं पावयणं एवमेयं निगं-
थं पावयणं तहमेयं भंते ! ० अचित्तहमेयं भंते ! ०, असंदिद्धमेयं ० सचे णं एस अट्ठे जणं तुब्भे वदहत्तिकहु
वदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी-जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे उगा भोगा जाव इब्भमा इब्भपुत्ता
चिच्चा हिरणं चिच्चा सुवणं एवं धणं धन्नं बलं बाहणं कोसं कोट्टागारं पुरं अंतेउरं चिच्चा विउलं धण-
कणगरयणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालसंतसारसावएज्जं विच्छइत्ता विगोवइत्ता दाणं दाइयाणं
परिभाइत्ता मुंढे भविता आगाराओ अणगारियं पवयंति, णो खलु अहं ता संचाएमि चिच्चा हिरणं
तं चेव जाव पवइत्ताए, अहणं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुवइयं सत्तसिक्खावइयं इवालसविहं
गिहिधम्मं पडिवज्जितए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा. पडिबंथं करेहि, तए णं से चित्ते सारही केसी-
कुमारसमणस्स अंतिए पंचाणुवतियं जाव गिहिधम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरति, तए णं से चित्ते
सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ २ ता जेणेव चाउघंटे आंसरहे तेणेव पटारेत्थ गमणाए

चाण्डदं आसरहं दुरुहइ २ जामेव दिसिं पाउब्भए तामेव दिसिं पडिगए ॥ (सू० ५४) ॥

‘महया जणसेवेइ वा’ इति महान् जनशब्दः परस्परालापारूपः इकारो वाक्यालङ्कारार्थः वाशब्दः पदान्तरापेक्षया समुच्चयार्थः, जनव्यूहो-जनसमुदायः, ‘जनबोलेइ वा’ इति वीलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, ‘जनकलकलेइ वा’ कलकलः स एवोपलभ्यमानवचनविभागः ‘जणउम्मीइ वा’ उर्मिः-संवाधः ‘जणउक्कलियाइ वा’ लघुतरसमुदायः, ‘जणसन्निवाएइ वा’ सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनं, ‘जाव परिसा पज्जुवासइ’ इति, यावत्करणात् ‘बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पन्नवेइ एवं खलु देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे क्केसीनामं कुमारसमणे जाइसंपणे जाव गांमाणुगामं दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसहे इहेव सावत्थीए नयरीए कोट्टए चेइए अहापडिख्वं उग्गहं उगिगण्हित्ता सं-जमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तं महप्फलं खलु देवा० तहाख्खाणं समणाणं नामगोयस्सवि सवणयाए’ इत्यादि प्रागुक्त-समस्तपरिग्रहः, ‘इंदमदेइ वा’ इत्यादि, इन्द्रमहः-इन्द्रोत्सवः इन्द्रः-शक्रः, स्कन्दः कार्तिकेयः रुद्रः प्रतीतः मकुन्दो-बलदेवः शिवो-देवताविशेषः वैश्रमणो-यक्षराट् नागो-भवनपतिविशेषः यक्षो भूतश्च व्यन्तरविशेषो स्तूपः-चैत्यस्तूपश्चैत्यं-प्रतिमा वृक्ष-दरिगिरीअवटनदीसरःसागराः प्रतीताः, ‘बहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा जावलेच्छइपुत्ता’ इति, उग्गाः आदिदेवावस्थापिता इक्षुवंशजाताः उग्रपुत्राः त एव कुमारराघवस्थाः, एवं भोगाः-आदिदेवैर्नैवावस्थापितगुरुवंशजाता राजन्याः-भगवद्वयस्यवंशजाः यावत्करणात् ‘खत्तिया माहणा भडा जोहा मल्लइ मल्लइपुत्ता लेच्छइ २ पुत्ता’ इति परिग्रहः, तत्र क्षत्रियाः-सामान्यराजकुलीना भटाः-शौर्यवन्तः योधाः-तेभ्यो विशिष्टतराः, मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजविशेषाः, यथा चेटकराजस्य श्रूयन्ते अष्टादश गण-

राजा नव मल्लकिनो नव लेच्छकिनः, 'अत्रे य बह्वे राईसरे' त्यादि, राजानो-मण्डलिका ईश्वरा-युवराजानस्तलवराः-
 परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टवन्धविभूषिता राजस्थानोयाः माडम्बिकाः-चित्रमण्डपाधिपाः कुटुम्बिकाः-कतिपयकुटुम्बस्वामिनोऽव-
 लगकाः इभ्या-महाधनिनः श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः सेनापतयो-नृपतिनिरुपिताश्चतुरङ्गसैन्य-
 नायकाः सार्थवाहाः-सार्थनायकाः प्रभृतिगृहणात् मन्त्रिमहामन्त्रिगणकदौवारिकपीठमर्दीदिपरिश्रहः, तत्र मन्त्रिणः प्रतीताः
 महामन्त्रिणो-मन्त्रिमण्डलप्रधानाः हस्तिगृहणात् इतिट्टाः गणका-गणितज्ञा भाण्डागारिका इति वृद्धाः
 ज्योतिषिका इत्यपरे दौवारिकाः-प्रतीहारा राजद्वारिका वा पीठमर्दीः-आस्थाने आसन्नप्रत्यासन्नसेवका वयस्या इति
 भावः 'जाव अंवरतलपिव फोडेमाणा' इति यावत्करणात् 'अप्पेगत्तियं वंदणवत्तियं अप्पेगइया पूअणवत्तियं एवं
 सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं कोउहलवत्तियं असुयाई सुणिस्सामो सुयाई निस्संक्रियाई करिस्सामो मुंडे भवित्ता आगाराओ
 अणगारियं पवइस्सामो पंचाणुवयाई सत्त सिक्खावयाई दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामो, अप्पेगइया जिणभत्तिरा-
 जेणं अप्पेगइया जीयमेयंतिकट्टे ण्हाया कयवल्लिक्कमा कयकोउयंगलपायच्छित्ता सिरसाकंठेमालाकडा आविद्धभणिसुवणा
 कप्पियहारद्धहारतिसरयपालंबपलंवमाणकडिसुत्तयसोभाभरणा वत्थ पवर परिहिया चंदणोलित्तगायसरीरा अप्पेगइया हयगया
 अप्पेगइया गयगया अप्पेगइया रहगया अप्पेगइया सिक्कागया अप्पेग० संदमाणियागया अप्पेगइया पायविहारचारिणो
 पुरिसवगुराय परिक्खित्ता महया उक्किट्ठिसीहनाइया वोलकलकलरवेणं समुद्धरवभूयं पिव करेमाणा अंतरतलंपिव फोडेमाणा'
 इति परिग्रहः, एतच्च प्रायः सुगमं, नवरं गुणव्रतानामपि निरन्तरमभ्यस्यमानतया शिक्षाव्रतत्वेन विवक्षणात् 'सत्त सिक्खा-

वयाई' द्युक्तं, स्नाताः—कृतस्नानाः अनन्तरं कृतं वलिकर्म—स्वगृहदेवताभ्यो यैस्ते कृतबलिकर्मोणः, तथा कृतानि कौतुकमङ्ग-
 लान्येव प्रायश्चित्तानि दुःस्वप्नादिविघातार्थं यैस्ते कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः, तत्र कौतुकानि—मपीतिलकादीनि मङ्गलानि-
 सिद्धार्थकदध्यक्षतदूर्वादीनि, तथा शिरसि कण्ठे च कृता माला यैस्ते, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययो विभक्तित्वयत्ययश्चेति शिरसा-
 कण्ठेमालाकृताः, तथा आविद्धानि—परिहितानि मणिसुवर्णानि यैस्ते तथा, कल्पितो—विन्यस्तो हारः—अष्टादशसरिकोऽङ्ग-
 हारो—नवसरिकस्त्रिसरिकं प्रतीतमेव यैस्ते तथा, तथा प्रलम्बो-क्षुब्धनकं लम्बमानो येषां ते तथा, कटिस्त्रेण अन्यान्यपि सुकुतशो-
 भान्याभरणानि येषां ते कटिस्त्रसुकुतशोभाभरणाः, ततः पदत्रयस्यापि पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, चन्दनावलितानि गात्राणि
 यत्र तत्तथाविधं शरीरं येषां ते चन्दनावलितगात्रशरीराः, 'पुरिसवगुरापरिखित्ता' इति, पुरुषाणां वागुरेव वागुरा—परिक-
 रस्तथा परिशिप्ताः—व्याप्ताः, 'महया' इति महता उत्कृष्टिश्च—आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च—सिंहस्येव नादः बोलश्च—वर्णव्यक्ति-
 वर्जितो ध्वनिः, कलकलश्च—व्यक्तवचनः स एव एतल्लक्षणो यो रवस्तेन समुद्ररवभूतमिव—समुद्रमहाघोषप्राप्तमिव श्रावस्ती-
 नगरीमिति गम्यते, कुर्वाणाः अम्बरतलमिव—आकाशतलमिव स्फोटयन्तः, 'एगदिसाए' इति, एकया दिशा पूर्वोत्तर-
 लक्षणया एकाभिमुखा—एकं भगवन्तं प्रति अभिमुखाः, 'चाउग्घटं' ति चतस्रो घण्टा अवलम्बमाना यस्मिन् स तथा,
 अभ्वप्रधानो रथोऽश्वरथः तं, युक्तमेव अश्वादिभिरिति गम्यते, शेषं प्राग् व्याख्यातार्थं, 'जह जीवा वज्जन्ती' त्यादिरूपा धर्म-
 कथा औपपातिकग्रन्थादवसेया, लेशतस्तु प्रागेव दर्शिता, 'सदहामी' त्यादि, श्रद्धे—अस्तीत्येवं प्रतिपद्ये नैर्ग्रन्थ
 प्रवचनं—जैनशासनम्, एवं 'पत्तियामि' इति प्रत्ययं करोम्यत्रेति भावः, रोचयामि—करणरुचिविषयीकरोमि चिकीर्षा-

मीति तात्पर्यार्थः, किमुक्तं भवति ?-अभ्युत्तिष्ठामि, अभ्युपगच्छामीत्यर्थः, एवमेतत् यद्भवद्भिः प्रतिपादितं तत् तथैव भदन्त ! तथैव तद् भदन्त ! याथात्म्यवृत्त्या वस्तु अवितयमेतत् भदन्त !, सत्यमित्यर्थः, असद्विषयमेतत् भदन्त !, सम्यक् तथ्यमेतदिति भावः, 'इच्छियपडिच्छियमेयं भंते !' इति, इष्टम्-अभिलषितं प्रतीष्टम्-आभिमुख्येन सम्यक् प्रतिपन्नमेतत् यथा यूयं वदथ, 'चिच्चा हिरण्य' मित्यादि, हिरण्यम्-अघटितं सुवर्णं धनं-रूप्यादि धान्यबलवाहनकोशकोष्ठागारपुरान्तःपुराणि व्याख्यातानि प्रतीतानि च, 'चिच्चा चिउल धणे' त्यादि, धनं-रूप्यादि कनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खाः प्रतीताः शिला-प्रवालं-विद्रुम सत्-विद्यमानं सारं-प्रधानं यत् स्वापतेयं-द्रव्यं 'विच्छर्दयित्वा' भावतः परित्यज्य 'विगोवहत्ता' प्रकटीकृत्य, तदनन्तरं दानं-दीनानायादिभ्यः परिभाव्य पुत्रादिषु विभज्य ॥ (सू० ५४) ॥

तए नं से चित्ते सारही समणोवासए जाए अहिगयजीवाजीवे उवलद्धपुणपावे आसवसंवर-निज्जरकिरियाहिगरणबंधमोक्खकुसले असहिज्जे देवासुरणागसुवणजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरि-सगरुलगंधवमहोरगाईहिं देवगणेहिं निगंगाओ पावयणाओ अणहक्कमणिज्जे, निगंगे पावयणे णिसंकिए णिक्खंखिए णिवित्तिगिच्छे लद्धे गहियेहे पुच्छियेहे विणिच्छियेहे अभिगयहे अट्ठिमिज-पेम्माणुरागरत्ते, अयमाउसो ! निगंगे पावयणे अहे अयं परमहे सेसे अणहे, ऊसियफलिहे अवंगुदु-चारे चियत्तंतेउरघरप्पवेसे चाउइसइसुद्धिदुण्णमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे समणे णिगंगे फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पीढफलगसेज्जासंथारेणं वत्थपडिग-

हकंवलपायपुच्छेणं ओसहभैसज्जेणं पडिलाभेमाणे २ बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चवखाणपो-
सहोववासेहि य अप्पाणं भावेमाणे जाइं तत्थ रायकज्जाणि य जाव रायववहाराणि य ताइं जि-
यसत्तुणा रण्णा सद्धिं सयमेव पच्चुवेव खमाणे २ विहरइ ॥ (सू० ५५) ॥

‘अभिगयजीवाजीवे’ इति, अभिगतौ-सम्यग् विज्ञातौ जीवाजीवौ येन स तथा, उपलब्धे-यथावस्थितस्वरूपेण
विज्ञाते पुण्यपापे येन स उपलब्धपुण्यपापः, आश्रवाणां-प्राणानिपानादीनां संस्रस्य-प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानरूपस्य निर्जे-
रायाः-कर्मणां देशतो निर्जरणस्य क्रियाणां-कार्यावयादीनामधिकरणानां-खड्गादीनां बन्धस्य-कर्मपुद्गलजीवप्रदेशान्योऽन्या-
नुग मरूपस्य मोक्षस्य-सर्वात्मना कर्मापगमरूपस्य कुशलः-सम्यक् परिज्ञाना आश्रयसंवरनिर्जराक्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः
‘असहे ल्ले’ इति अविद्यमानसाहाय्यः, कुतीर्थिकप्रेरितः सम्यक्त्वाविवचनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षते इति भावः, तथा
चाह-‘देवासुरनागजवखरवसकिन्नरकिंपुरिसगरुहगंधमहोरगाइएह देवगणेहि निगंथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जे’
सुगमं, नवरं गरुडाः-सुवर्णकुमाराः, एवं चैतत् यतो निर्गन्धे प्रावचने ‘निस्संक्रिये’ निःसंशयः ‘निक्कंखिये’ दर्शनान्तरा-
काङ्क्षारहितः ‘निव्वित्तिगि च्छे’ फले प्रति निःशङ्कः ‘लच्छे’ अर्थश्रवणतः ‘गहिअट्टे’ अर्थोवधारणतः ‘पुच्छियट्टे’
संशये सति ‘अहिगयट्टे’ सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलबोधात्, ‘चिणिच्छियट्टे’ पदार्थोपलम्भभात् ‘अट्टिमिजपेम्माणुरा-
गरत्ते’ अस्थीनि प्रसिद्धानि तानि च भिक्षा च-तन्मध्यवर्त्ती भज्जा अस्थिभिज्ञानः ते प्रमाणुरागेण-सर्वज्ञप्रवचनमीतिलक्षण-
कुसुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोल्लेखेनेत्यत आह-! अयमाडसो ! निगंशे पावयणे अट्टे परमट्टे

सेसे अण्डे' इति 'आउसो' इति आयुष्मन् !, एतच्च सामर्थ्यतिष्ठत्वादेरामन्त्रणं, शेषमिति—धनधान्यपुत्रदारसाम्यकुप्रवचनादि,
 'ऊसियफलहे' इति चच्छ्रितं स्फाटिकमिव स्फाटिकम्—अन्तःकरणं यम्य स तथा, मौनोन्द्रप्रवचनावाप्त्या परितुष्टमना
 इत्यर्थः, एषा वृद्धव्याख्या, अपरे त्वादुः—उच्छ्रितः—अर्गलास्यानादपनीय ऊर्ध्वोक्तो न गिरभीतः, रूपाटपञ्चादुभागादपनीत
 इत्यर्थः, उच्छ्रितो वा—अपगतः परिघा—अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छ्रितपरिघ उच्छ्रितपरिघो ना, औदार्यातिरेकतोऽतिश-
 यदानदायित्वेन भिक्षुरूपवेद्यार्थमनर्गलितगृहद्वार इत्यर्थः, 'अचंगुयद्वारे' अत्राटनद्वारः भिक्षुरूपवेद्यार्थं रूपाटानामपि पञ्चा-
 त्करणान्, वृद्धानां तु भावनामायमेवं—सम्यग्दर्शनत्वमे सति न कस्माच्चिन् पातद्विह्वलितं शोभनमार्गपरिग्रहेण उद्युचा-
 टिनशिरास्तिष्ठन्नोति भानः, 'चियत्तंतेउरचरपवेसे' 'चियत्तं' नि नापीनिरुः भन्नः पुरगृहे भंशः—शिष्टजनमवेशनं यस्य
 स तथा, अननानीर्ध्यान्तुत्तमस्योक्तम्, अथवा चियत्तः—प्रीतिहरो लोकात्मन्ः पुरं गृहे वा प्रवेशो यस्यानिधायिरुतया सं-
 नानाशङ्कनीयत्वात् स तथा, 'चाउदसष्टमुच्चिष्टगुणमामिणीम् पटिपुत्रं पोमहं सम्यं भणुमान्नेमाने' इति, चतुर्दश्यामष्टम्यामु-
 च्छिष्टमित्यवमामास्यां षोर्णपास्यां च प्रतिपूर्णम्—अहोरात्रं यावत् पोपथम्—आदारादिपोपत्रं सम्यक् अनुपालयन्, 'पोडफल्लगे' ति
 पीडम्—आमनं फल्लरूप—अचष्टम्भायं 'सिञ्जा' वसतिः जयने वा यत्र प्रसारितवादः गुणने मंस्तारको न्युतः 'वत्यप-
 ट्टिगगलकंचलपायपुच्छेणं' ति वयं मनीनं पतन् भक्तं वानं वा शुद्धानीति पतद्गृहः विहादित्वाच्चतुर्दश्याः—पात्रं पादप्रो-
 उच्छनकं—रजोहरणं औपथं मनीनं भेषजं—पथं 'अटापरिगदेहिं तयोक्तमोद अप्पाणं भावेमाणे चित्तरु' युगं,
 कतिचिःपाठः—'वहृदिं सीलतयगुणंरमणपोरुदोपनामेहिं अप्पाणं भावेमाणे चित्तरु' इति, तत्र ग्रीलवतानि—स्थूलमाणानि-

पातविरमणादीनि गुणव्रतानि—दिग्व्रतादीनि पौपधोपवासाः—चतुर्दश्यादिपर्वतिथ्युपवासादितैरात्मानं भावयन् विहरति—
आस्ते ॥ (सू० ५५) ॥

तए नं से जियसत्तुराया अणण्या कयाइ महत्थं जाव पाहुडं सज्जेइ २ ता चित्तं सारहिं सदा-
वेइ सदाविता एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! सेयवियं नगरिं पएसिस्स रत्तो इमं महत्थं
जाव पाहुडं उवणेहि, मम पाउगं च णं जहाभणियं अवितहमसंदिद्धं वयणं विन्नवेहितिकट्टु वि-
सज्जिए । तए णं से चित्ते सारही जियसत्तुणा रत्ता विसज्जिए समाणे तं महत्थं जाव गिण्हइ
जाव जियसत्तुस्स रण्णो अंतियाआ पडिनिक्खमइ २ ता सावत्थीनगरीए मज्झमज्जेणं निगच्छइ २
जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छति २ ता तं महत्थं जाव ठवइ, एहाए जाव
सरीरे सकोरंट० महया० पायचारविहारेण महया पुरिसवगुरायपरिक्खित्ते, रायमग्गमोगाढाओ
आवासाओ निगच्छइ २ ता सावत्थीनगरीए मज्झमज्जेणं निगच्छति २ ता जेणेव कोट्टए चेइए
जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छति २ केसिकुमारसमणस्स अन्तिए धम्मं सोच्चा जाव हट्ठं
उट्ठाए जाव एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! जियसत्तुणा रत्ता पएसिस्स रत्तो इमं महत्थं जाव
उवणेहितिकट्टु विसज्जिए, तं गच्छामि णं अहं भंते ! सेयवियं नगरिं, पासादीया णं भंते ! सेय-
विया णगरी, एवं दरिसणिज्जा णं भंते ! सेयविया णगरी, अभिरूवा णं भंते ! सेयविया नगरी,

પડિરૂવા નં બંતે ! સેતવિયા નગરી, સમોસરહ નં બંતે ! તુઝમે સેયવિય નગરિં, તળ નં સે કેસીકુ-
 મારસમળે ચિત્તેનં સારહિણા એવં તુત્તે સમાળે ચિત્તસ્સ સારહિસ્સ ઇયમંદ્રે નો આઢાહ નો પરિ-
 જાણાહ તુસિણીએ સંચિંદ્દહ, તળ નં સે ચિત્તે સારહી કેસીકુમારસમળં દોઝંપિ તઝંપિ એવં વયાસી-
 એવં લલ્લુ અહં બંતે ! જિયસત્તૂળા રત્તા પળસિસ્સ રળ્લો ઇમં મહન્થં જાવ વિસલ્લિએ તં ચેવ જાવ
 સમોસરહ નં બંતે ! તુઝમે સેયવિયં નગરિં, તળ નં કેસીકુમારસમળે ચિત્તેણ સારહિણા દોઝંપિ
 તઝંપિ એવં તુત્તે સમાળે ચિત્તં સારહિં એવં વયાસી-ચિત્તા ! સે જહાનામળ વળસંદે સિયા
 કિળ્હે કિળ્હોમાસે જાવ પડિરૂવે, સે જૂળં ચિત્તા ! સે વળસંદે ગહૂળા દુપ્પચડલ્લયમિયપસુપવલ્લો-
 સિરીસિવાળં અભિગમળિજ્જે ? હંતા અભિગમળિજ્જે, તેસિ ચ નં ચિત્તા ! વળસંડંસિ વહ્દે મિ-
 લુંગા નામ પાવસડળા પરિવહં, જે નં તેસિ વહૂળં દુપ્પચડલ્લયમિયપસુપવલ્લોસિરીસિવાળ
 ડિયાળં ચેવ મંસસોળિયં આઢા રંતિ, સે જૂળં ચિત્તા ! સે વળસંદે તેસિ નં વહૂળં દુપ્પ જાવ સિરિ-
 સિવાળં અભિગમળિજ્જે !, નો તિં, કમ્હા નં ? બંતે ! સોવસગે, પચામેય િત્તા ! તુઝંપિ સેવિ-
 યાળ નગરીં પપસીનામં રાયા પરિવસડ અહમિળ જાવ નો સમ્મં કરમરચિત્તિ પવત્તડ.તં કહં નં
 અહં ચિત્તા ! સેયવિયાળ નગરીં સમોસરિસ્સામિ ? તળ નં સે ચિત્તે સારહી કેસિ કુમારસમળં એવં
 વયાસી-કિં નં બંતે ! તુઝં પળસિણા રત્તા કાગધં ?, અત્થિ નં બંતે ! સેયવિયાળ નગરીં અન્ને

बहवे ईसरतलवरजाव सत्यवाहपभिहयो जे णं देवाणुप्पियं वंदिस्संति नमंसिस्संति जाव पज्जुवा-
 सिस्संति विउलं असणं पाणं लाइमं साइमं पडिलाभिस्संति, पडिहारिण पीढफलगसेज्जासंथा-
 रेणं उवनिमंतिस्संति, तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं यथासी-अवियाइ चित्ता !
 समोसरिस्सामो ॥ (सू० ५६) ॥ तए णं से चित्ते सारही केसिक्कुमारसमणं वंदइ नमंसइ २ केसि-
 स्स कुमारसमणस्स अंतियाओ कोट्टयाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ २ जेणेव सायत्थी णगरी जेणेव
 रायमगमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ २ ता कोट्टुंविघपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वया-
 सी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउघटं आसरहं जुत्तान्नेव उवट्टवेइ जहा सेयवियाए नंगरीए
 निगच्छइ तहेव जाव वसमाणे २ कुणालाजणवयस्स मज्झमज्जेणं जेणेव केइयअद्धे जेणेव सेय-
 विया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ २ उज्जाणपालए सदावेइ २ ता एवं वया-
 सी-जया णं देवाणुप्पिया ! पासावच्चिजे केसीनामकुमारसमणे पुद्याणुपुविं चरमाणे गामाणुगामं दू-
 इज्जमाणे इहमागच्छिज्जा तथा णं तुज्जे देवाणुप्पिया ! केसिक्कुमारसमणं वंदिज्जाह नमंसिज्जाह
 वंदित्ता नमंसित्ता अहापडिरुवं उग्गहं अणुजाणेज्जाह पडिहारिणं पीढफल ग जाव उवनिमंति-
 ज्जाह, एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणेज्जाह, तए णं ते उज्जाणपालगा चित्तेणं सारहिणा एवं
 जुत्ता समाणा हट्टुट्ट जाव हियया करयलपरिगहियं जाव एवं वयासी-तहत्ति, आणाए विणएणं

વયનં પડિસુનંતિ ॥ (સૂ. ૫૭) ॥ તણ નં ચિત્તે સારહી જેણેવ સેયવિયા નગરી તેણેવ ઉવાગચ્છહ
 ૨ ત્તા સેયવિયં નગરિં મજ્ઞંમજ્ઞેણં અણુપવિસહ ૨ ત્તા જેણેવ પપ્પસિસ રણ્ણો ગિહે જેણેવ બાહિ-
 રિયા ઉવદ્ધાણસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા તુરણ્ણ ગિગિણહહ ૨ રહં ઠવેહ ૨ ત્તા રહાઓ પચોરુહહ ૨
 ત્તા તં મહત્થં જાવ મેણહહ ૨ જેણેવ પપ્પસી રાયા તેણેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા પપ્પસિ રાયં કરયલ જાવ
 વહ્વા : ત્તા તં મહત્થં જાવ ઉવણેહ ૧ તણ નં સે પપ્પસી રાયા ચિત્તસ સારહિસસ તં મહત્થં જાવ પડિ-
 ચ્છહ ૨ ત્તા ચિત્તં મારહિં સક્કારેહ ૨ ત્તા સમ્માણેહ ૨ પડિવિસજ્જેહ ૧ તણ નં સે ચિત્તે સારહી પપ્પ-
 સિણા રણ્ણા વિસજ્જિણ્ણ સમાણે હદ્ધ જાવ દ્વિયણ્ણ પપ્પસિસ રત્તો અંતિયાઓ પડિનિસ્સલમહ ૨ ત્તા
 જેણેવ ચાઉઘંટે આસરહે તેણેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ચાઉઘંટં આસરહં દુરુહહ ૨ ત્તા સેયવિયં નગરિં મજ્ઞં-
 મજ્ઞેણં જેણેવ સણ ગિહે તેણેવ ઉવાગચ્છહ ૨ ત્તા તુરણ્ણ ગિગિણહહ ૨ રહં ઠવેહ ૨ રહાઓ પચોરુહહ ૨
 પહ્પહહ જાવ ઉલ્પિ પાસાયવરણ્ણ ફુદ્ધમાણેહિં મુદ્ધંમત્થણ્ણિં ચત્તીસહવહ્ણણિં નાહણિં વરતરુણી-
 સંપલ્લેહિં ઉવણચ્ચિજ્જમાણે ૨ ઉવગાહજ્જમાણે ૨ ઉવલાલિજ્જમાણે ૨ હદ્ધે સહફરિસ જાવ વિહરહ
 ॥ (સૂ. ૫૮) ॥ તણ નં કેસીકુમારસમાણે અણ્ણયા કયાહ પાહિહારિયં પીઠફલગસેજ્જાસંથારણં
 પત્તચ્ચિણ્ણહ ૨ સાવત્થીઓ નગરીઓ કોટ્ટાઓ નેહ્યાઓ પડિનિસ્સલમહ ૨ પંચહિં અણગારસણિં
 જાવ વિહરમાણે જેણેવ કેયહઅક્કે જણવણ જેણેવ સેયવિયા નગરી જેણેવ મિયવણે ઉજ્જાણે તેણેવ

उवागच्छइ २ ता अहापडिख्वं उगहं उगिगिहत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे चिहरति ।
 तए णं सेयवियाए नगरीए । सघाडग महया जणसदेइ वा० परिसा णिगच्छइ, तए णं ते उज्जा-
 णपालगा इमीसे कहाए लद्धा समाणा हट्ठुट्ट जावहियया जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवा-
 गच्छन्ति २ ता केसि कुमारसमणं वंदंति नमंसंति २ ता अहापडिख्वं उगहं अणुजाणंति पाडि-
 हारिएणं जाव संधारएणं उवनिमंतंति णामं गोयं पुच्छंति २ ता ओधारेंति २ ता एगंतं अवक्कमंति
 अन्नमन्नं एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिता ! चित्ते सारही दंसणं कंखइ दंसणं पत्थेइ दंसणं
 पीहेइ दंसणं अभिलसइ जस्स णं णामगोयस्सवि सवणयाए हट्ठुट्ट जाव हियए भवति से णं
 एस केसीकुमारसमणे पुवाणुपुविं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समो-
 सडे इहेव सेयवियाए नगरीए बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिख्वं जाव चिहरइ, तं गच्छामी
 णं देवाणुप्पिया ! चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं पियं निवेएमा पियं से भवउ, अणमणस्स अंतिए
 एयमट्ठं पडिसुणेंति २ जेणेव सेयविया नगरी जेणेव चित्तस्स सारहिस्स गिहे जेणेव चित्तसारही
 तेणेव उवागच्छंति २ ता चित्तं सारहिं करयल जाव वद्धावेंति २ ता एवं वयासी- जस्स णं देवाणु-
 प्पिया ! दंसणं कंखंति जाव अभिलसंति जस्स णं णामगोयस्सवि सवणयाए हट्ठजाव भवह से णं
 अयं केसी कुमारसमणे पुवाणुपुविं चरमाणे समोसडे जाव चिहरइ । तए णं से चित्ते सारही तेसि

उज्जाणपालगणं अंति एयमं सोच्चा णिसम्म हट्ठु जाव आसणाओ अब्भुदेति पायपीढाओ पच्चोरुहइ
 २ ता पाडयाओ ओमुयइ २ ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, अंजलिमउल्लिगहत्थे केसिकुमारसमणाभिमुहे
 सत्तट्ठ पयाइ अणुगच्छइ २ ता करयलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वयासी-नमोत्थु ण अ-
 रहंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं केसियस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवदेसगस्स वंदामि
 णं भगवत्तं तत्थगयं इहगए पासउ मे त्तिक वदइ नमसइ, ते उज्जाणपालए विउलेणं वत्थंगंमल्लालंकारेणं
 सक्कारेइ सम्माणेइ विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ २ ता पडिविसज्जेइ २ कोडुवियपुरिसे सहावेइ ३ एवं
 वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया चाउघटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते
 कोडुवियपुरिसा जाव खिप्पामेव सच्छत्तं सज्झयं जाव उवट्ठवित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते
 सारही कोडुवियपुरिसाणं अंति एयमं सोच्चा निसम्म हट्ठु जावहियए पहाए कयवलिकम्भे जाव सरी-
 रे जेणेव चाउघटं जाव दुरुहित्ता सकोरंटं० महया भडचडगरेणं तं चेव जाव पज्जुवासइ धम्मकहाए
 जाव ॥ (सू० ५९) ॥ तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंति ए धम्मं सोच्चा निसम्म
 हट्ठु उट्ठाए तहेव एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अम्हं पप्पी राया अधम्मि ए जाव सयस्सवि णं
 जणवयस्स नो सम्मं करभरविच्चि पवत्तेइ, तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जा
 बहुगुणतरं खलु होज्जा पएसिस्स रण्णो तेसिं च चह्णं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसवाणं,

तेसिं च बहूणं समणमाहणभिक्षुयाणं, तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स बहुगुणतरं होज्जा
 सयस्सवि य णं जणवयस्स ॥ (सू० ६०) ॥ तए णं केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-
 एवं खलु चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, तं०-आरामगयं
 वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा णो अभिगच्छइ णो वंदइ णो णमंसइ णो सक्कारेइ णो
 सम्भाणेइ णो कल्लाणं भंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासइ नो अट्ठाइ हेऊइ पसिणाइ कारणाइ वांगरणाइ
 पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए ? उवस्सयगयं सम-
 णं वा तं चेय जाव एतेणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभन्ति सवणयाए २. गो-
 यरगगयं समणं वा माहणं वा जाव नो पज्जुवासइ, णो विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडि-
 लाभइ० णो अट्ठाइ जाव पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! केवलपत्तत्तं० नो लभइ सवणयाए ३. जत्थवि णं
 समणेण वा माहणेण वा सद्धिं अभिसमागच्छइ तत्थवि णं हत्थेण वा वत्थेण वा छत्तेण वा
 अप्पाणं आवरित्ता चिट्ठइ, नो अट्ठाइ जाव पुच्छइ, एएणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं
 णो लभइ सवणयाए ४, एएहिं च णं चित्ता ! चउहिं ठाणेहिं जीवे णो लभइ केवलपन्नत्तं धम्मं सव-
 णयाए । चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए, तं०-आरामगयं वा
 उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा वंदइ नमंसइ जाव पज्जुवासइ अट्ठाइ जाव पुच्छइ, एएणवि

जाव लभइ सवणयाए, एवं उवस्सयगयं गोयरगंगयं समणं वा जाव पज्जुवासइ चिउलेणं जाव पडि-
 लाभेइ अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एणणदि०, जत्थवि य णं समणेण वा अभिस्समागच्छइ तत्थवि य णं णो
 हत्थेण वा जाव आवरेत्ताणं चिट्ठइ, एणणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सव-
 णयाए, तुज्झं च णं चित्ता ! पणसी राया आरामगयं वा तं चेव मयं भाणिययं आइल्लएणं गमएणं जाव
 अप्पाणं आवरेत्ता चिट्ठइ, तं कटं णं चित्ता ! पणस्सिस्स रत्तो धम्ममाइत्थिस्ससामो ? , नए णं से चित्ते
 सारही केसिकुमारसमणं एवं वयासी-एवं खल्ल भंते ! अण्णया कयाइं कंचोणं चित्ता चित्ता आसा
 उवणयं उवणीया ते मए पणस्सिस्स रण्णो अत्तया चेव उवणीया, तं एणं सल्ल भंते ! कारणेणं
 अहं पणसिं रायं देवाणुप्पियाणं अंतिए ददमाणेस्ससामो, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुज्झे पणस्सिस्स
 रत्तो ॥ २२ ॥ इत्थयाणा गिलाणज्जाह, अगिलाए णं भंते ! तुज्झे पणस्सिस्स रण्णो धम्ममाइत्थेज्जाह,
 छेदणं भंते ! तुज्झे पणस्सिस्स रण्णो धम्ममाइत्थेज्जाह, तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं
 एवं वयासी-अधियाइं चित्ता ! जाणिस्ससामो ! तए णं से चित्ते सारही केसिं कुसारममणं वंदइ
 नमंसइ २ जेणेव चाउगंठे आसरहे तेणेव उवागच्छइ रत्ता चाउगंठं आसरहे तुज्झइ जामेव दिमिं
 पाउज्झए तामेव दिसिं पडिगए ॥ (सू० ३१) ॥

‘ जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छिता केमीकुमारसमणं पंचदिहेणं अभिगेणं अभिगच्छइ, तं जहा--सच्चित्तानां

द्रव्यानां पुष्पताम्बूलादीनां 'विउसरण्याए' इति व्यवसरणेन--व्युत्सर्जनेन, अचित्तानां द्रव्याणाम्--अलङ्कारवस्त्रा-
 दीनामव्यवसरणेन--अव्युत्सर्गेण, क्वचित् 'विउसरण्याए' इति पाठः, तत्र अचित्तानां द्रव्याणां--छत्रादीनां व्युत्सर्जनेन-
 परिहारेण, उक्तं च--'अवणेइ पंच ककुहाणि रायवरविंधभूयाणि । छत्तं खगो वाणह मउडं तह चामराओ य ॥ १ ॥' इति,
 एका शाटिका यरिमन् तत्तथा तच्च तत् उत्तरासंगकरणं च--उत्तरीयस्य न्यासविशेषरूपं तेन, चक्षुस्पर्शे--दर्शने 'अंजलिपग-
 हेण' हस्तजोद्यनेन, मनस एकलीकरणेन--एकत्वविधानेन, 'पाडिहारिण पीठफलगसेज्जासंधारेणं निमतेहिंति' प्राति-
 हारिकेण--पुनः समर्पणीयेन । 'अवियाइं वित्ता ! जाणिस्सामो' इति 'अवियाइं' इति अपि च चित्ते परिभावयामो 'लग्गा'
 इति भावः, क्वचित्पाठः 'आवियाइं वित्ता ! समोसरिस्सामो' इति, तत्र अपि च--एतदपि च परिभाव्य समवसरिण्यामो
 वर्त्तमानयोगेन, 'फुट्टमाणेहिं सुइंगमत्थएहिं'ति स्फुटद्धिरतिरगसास्फालनात् मर्दलमुखपुटेः द्वात्रिंशद्विधैः द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्ध-
 नाटकैर्वतरणयुक्तैरुपनृत्यमानः तदभिनयपुरस्सरं नर्त्तनात् उपगीयमानः तद्गुणानां गानात् । 'दंसणं कंखेइ' इत्यादि, का-
 ल्पति प्रार्थयते स्पृहते अभिलषति चत्वारोऽप्येकार्थः । 'चउहिं ठाणेहिं' इति आरामादिगतं श्रमणादिकं नाभिगच्छनीत्या-
 दिकं प्रथमं कारणं, उपाश्रयगतं नाभिगच्छतीत्यादि द्वितीयं, प्रातिहारिकेण पीठफलकादिना नामन्त्रयतीत्यादि तृतीयं, गो-
 चरगतं नाशनादिना प्रतिलाभयतीत्यादि चतुर्थं, एतैरेव चतुर्भिः स्थानैः केवलप्रज्ञप्तं धर्मं लभते श्रवणतया--श्रवणेनेति
 भावः, 'अत्थवियण'मित्यादि, यत्रापि श्रमणः--साधुः माहनः--परमगीतार्थः श्रावकोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राञ्चलेन
 छत्रेण वाऽऽत्मानमावृत्य न तिष्ठति इदं प्रथमं कारणं, एवं शेषाप्यपि कारणानि प्रत्येकमेवं भावनीयानि, 'तुज्झं च णं चित्ता !

पणसी राया आरामगयं वा तं चेव सद्यं भाणियं' 'आइछगमणं' ति प्रथमगमेनेन, तद्यथा-युष्माकं प्रदेशी राजा हे चित्र ! आरामादिगतं न वन्दते, यत्रापि च श्रमणोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तादिनाऽऽत्मानमावृत्य तिष्ठति, 'तं कहन्ने चित्ता !' इत्यादि सुगमं ॥ (सू० ५६-५७-५८-५९-६०-६१) ॥

तए नं से चित्ते सारही कळं पाउपभायाए रयणीए फुल्लुपलकमलकोमलुम्मिलियंमि अ-
हापंदुरे पभाए कयनियमावस्सए सहस्सरस्सिंमि दिणयरे तेयसा जलंते साओ गिहाओ णिग-
च्छइ २ ता जेणेव पणसिस्स रत्तो गिहे जेणेव पणसी राया तेणेव उवागच्छइ २ ता पणसिं रायं कर-
यल जाव तिकट्टुजणं विजणं वहावेइ, २ ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं कंचोएहि चत्तारि
आसा उवणयं उवणीया ते य मए देवाणुप्पियाणं अणया नेव विणइया तं एह नं सामी ! ते आसे
चिट्ठं पासह, तए नं से पणसी राया चित्तं सारहि एवं वयासी-गच्छाहि नं तुमं चित्ता ! तेहि
चेव चउहि आसेहि आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेहि २ ता जाव पच्चप्पिणाहि, तए नं से चित्ते सा-
रही पणसिणा रत्ता एवं बुत्ते समाणे दट्टुट्ट जाव हियए उवट्टवेइ २ ता एगमाणत्तियं पच्चप्पिणइ ।
तए नं से पणसी राया चित्तस्स सारहिस्स अंतिए एयमट्टं सांचा णिसम्म दट्टुट्ट जाव अप्पमह-
ग्वाभरणालंक्रियसरीरे साओ गिहाओ निगगच्छइ २ ता जेणामेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवा-
गच्छइ २ चाउग्घंटे आसरहं दुरूहइ, सेयवियाए नगरीए मत्तंमज्जेणं णिगगच्छइ, तए नं से चित्ते

सारही तं रहं पेगाइं जोयणाई उब्भामेइ, तए णं से पएसी राया उण्हेण य तण्हाए य रहवाएणं
 परिकिलंते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! परिकिलंते मे सरीरे परावत्तेहि रहं, तए
 णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेइ, जेणेव मियवणे, उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ, पएसिं रायं एवं वया-
 सी-एस णं सामी ! मियवणे, उज्जाणे पत्थ णं आसाणं समं किलाम सम्मं पवीणे, मो, तए णं से
 पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वदासी-एवं होउ चित्ता !, तए ण से चित्तं सारही जेणेव मियवणे
 उज्जाणे, जेणेव केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते तेणेव उवागच्छइ २ तुरए णिगिण्हेइ २ रहं ठवेइ
 २ ता रहाओ पच्चोरुहइ २ ता तुरए मोएतिरत्ता पएसिं रायं एवं वयासी-एह णं सामी ! आसाणं
 समं किलामं पवीणे, मो, तए णं से पएसी राया रहाओ पच्चोरुहइ, चित्तेण सारहिणा सद्धि
 आसाणं समं किलामं सम्मं पवीणे, माणे पासइ जत्थ केसीकुमारसमणे, महइमहालियाए
 महच्चपरिसाए मञ्जुगये महया २ संदेणं धम्ममाइक्खमाणं, पासइत्ता इमेयाख्वे अज्झत्थिए
 जाव समुप्पज्जित्था-जहुा खलु भो जहुं पज्जुवासंति मुंडा खलु भो मुंडं पज्जुवासंति म्ढा
 खलु भो मूढं पज्जुवासंति अपंडिया खलु भो ! अपंडियं पज्जुवासंति निविण्णाणा खलु भो !
 निविण्णाणं पज्जुवासंति, से केस णं एस पुरिसे जहुं मुंडे मूढे अपंडिए निविण्णाणे सिरीए हिरीए
 उवगए उत्तप्पसरीरे, एस णं पुरिसे किमाहारमाहारेइ ? कि परिणामेइ ? कि खाइ किं पियइ किं

दलइ किं पयच्छइ जणं एमहालियाए मणुसपरिसाए मज्झगए महया २ सहेणं बुयाए ? एवं
 संपेहेइ २ ता चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! जहु खलु भो ! जहुं पज्जुवासंति जाव बुयाइ,
 साएवि य णं उज्जाण भूमीए नो संयाएमि सम्मं पकामं पवियरित्तए ? । तए णं से चित्ते सारही
 पएसीरायं एवं वयासी-एस णं सामी ! पासावच्चिल्ले केसीनामं कुमारसमणे जाइसंपणे जाव चउ-
 नाणोवगए आहोहिण अण्णजीवी । तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-आहोहिणं
 ण वदासि चित्ता ! अण्णजीवियत्तं णं वदासि चित्ता ? , हंता ! सामी ! आहोहिअणं
 वयामि०, अभिगमणिज्जे णं चित्ता ! अहं एस पुरिसे ? , हंता ! सामी ! अभिगमणिज्जे,
 अभिगच्छामो णं चित्ता ! अम्हे एयं पुरिसं ? , हंता सामी ! अभिगच्छामो ॥ (सू० ६२) ॥ तए णं
 से पएसी राया चित्तेण सारहिणा सद्धि जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ २ ता केसीस
 कुमारसमणस्स अदूरसामंते ठिवा एवं वयासी-तुब्भे णं भंते ! आहोहिआ अण्णजीविया ? , तए णं
 केसी कुमारसमणे पणसि रायं एवं वदासी-पएसी ! से जह्वाणामए अंकवाणियाइ वा संखवाणियाइ
 वा दंतवाणियाइ वा सुकं भंसिउंकामा णो सम्मं पंथं पुच्छइ, एवामेव पएसी तुब्भेवि विणयं भंसे-
 उकामो नो सम्मं पुच्छसि, से णूणं तव पएसी ममं पासित्ता अयमेयाख्वे अज्झत्थिए जाव समु-
 प्पजित्था-जहु खलु भो ! जहुं पज्जुवासंति, जाव पवियरित्तए, से णूणं पएसी अहे समत्थे ? ,

हंता ! अत्थि ॥ (सू० ६३) ॥ तए णं से पएसी राया केसि कुमारसमणं एवं वदासी-से केण-
 ड्ढेणं भंते ! तुज्झं नाणे वा दंसणे वा जेणं तुज्झे मम एयारूवं अज्झत्थियं जाव संकप्पं समुप्पणं
 जाणह पासह ? तए णं से केसीकुमारसमणे पएसि रायं एवं वयासी-एवं खलु पएसी अम्हं स-
 मणाणं निगंथाणं पंचविहे नाणे पणत्ते, तंजहा-आभिणिबोहियणाणे सुयनाणे ओहिणाणे मणप-
 ज्जवणाणे केवलणाणे, से किं तं आभिणिबोहियणाणे ? आभिणिबोहियणाणे चउविहे पणत्ते,
 तजहा-उगगहो ईहा अवाए धारणा । से किं तं उगगहे ? उगगहे दुविहे पणत्ते, जहा नंदीए जाव
 से तं धारणा, से तं आभिणिबोहियणाणे । से किं तं सुयनाणे ? सुयनाणे दुविहे पणत्ते, तंज-
 हा-अंगपविट्ठं च अंगवाहिरं च, सबं भाणियधं जाव दिट्ठिवाओ । ओहिणाणं भवपच्चइयं खओव-
 समियं जहा नंदीए । मणपज्जवनाणे दुविहे पणत्ते, तंजहा-उज्जुमई य चिउलमई य, तहेव
 केवलनाणं सबं भाणियधं, तत्थ णं जे से आभिणिबोहियणाणे से णं ममं अत्थि, तत्थ णं जे से
 सुयणाणे सेऽविय ममं अत्थि, तत्थ णं जे से ओहिणाणे सेवि य ममं अत्थि, तत्थ णं जे से मण-
 पज्जवनाणे सेऽविय ममं अत्थि, तत्थ णं जे से केवलनाणे से णं ममं नत्थि, से णं अरिहंताणं भ-
 गवंताणं, इच्चेएणं पएसी अहं तव चउविहेणं छउमत्थेणं णाणेणं इमेयारूवं अज्झत्थियं जाव समु-
 प्पणं जाणामि पासांमि ॥ (सू० ६४) ॥

‘आसाणं समं किलामं सम्भमवणेमो’ इति, अश्वानां समं-श्रमं खेदं वलमं-ग्लानिं सम्यक् अपनयामः-स्फोटयामः ‘जडा खलु जड’ मित्यादि, जडमूढअपण्डितनिर्विज्ञानशब्दा एकार्थिका मौख्यप्रकर्षप्रतिपादनार्थं चोक्ताः, ‘सिरिए हिरिए उवगए उत्तप्पसरीरे’ इति श्रिया-शोभया द्विया-लज्जया उवगतो-युक्तः, परमपरिषदादिशोभया गुप्त-शरीरचेष्टाकतया चोपलम्भात्, उत्तमशरीरे-देदीप्यमानशरीरः, अत्रैव कारणं विमृशति-एष किमाहारयति-किमाहारं गृह्णाति?, न खलु कदन्नभक्षणे एवंरूपायाः शरीरकान्तेरुपपत्तिः, कण्डूत्यादिसद्भावतो विच्छायत्वप्रसवतैः, तथा किं परिणामयति-कीदृशोऽस्य गृहीताहारपरिणामो?, न खलु शोभनाहाराभ्यवहारेऽपि मन्दग्नित्वे यथारूपा कान्तिर्भवति, एतदेव विशेषपमाचष्टे-‘किं खाइ किं पियइ’, तथा किं दलयति-ददाति, एतदेव व्याचष्टे-किं प्रयच्छति?, येनैतावान् लोकः पथुपास्ते, एतदेवाह-‘जन्नं एस एमहालियाए माणुसपरिसाए महयार सदेण वूया’ इति ब्रूते, यस्मिंश्चेत्थं चेष्टमाने ‘साएचिय ण’ मित्यादि स्वकीयायामपि उद्यानभूमौ न संचाणमौ न श्वनुमः सम्यक्-प्रकाशं स्वेच्छया प्रविचरितुं, एवं संप्रेक्षते-स्ववेतसि परिभावयति, संप्रेक्ष्य चित्रं सारथिवेवमवादीत्-‘चित्ता’ इत्यादि, ‘अधोवहिण’ इति अधोऽवधिकः-परमावधेयधोवस्यवधियुक्तः, ‘अन्नजीविए’ इति अन्नेन जीवितं-प्राणधारणं यस्यासावन्नजीवितः । ‘से जहानामए’ इत्यादि, ते यथा नाम इति वाक्यालङ्कारे ‘अंकवणिजो’ अङ्कतन्वणिजः शङ्खवणिजो मणिवणिजो वा शुल्कं-राजदेयं भागं भ्रंशयितुकामाः शङ्कातो न सम्यग् पन्थानं पृच्छन्ति, ‘एवमेव तुम’ मित्यादि, दाष्टीन्तिकयोजना सुगमा । ‘उगहे’ त्यादि, तत्राविवक्षिताशेषविशेषस्य सामान्यरूपस्यानिर्देश्यस्य रूपादेरवग्रहणमवग्रहः तदर्थगतासद्भूतविशेषालोचनमीहा प्रक्रान्तार्थविशेषनि-

श्रयोऽपायः अवगतार्थविशेषधारणं धारणा, 'से किं तं उगहे' इत्यादि, यथा नन्दौ ज्ञानप्रवृत्त्या कृता तथाऽत्रापि परिपूर्णा कर्तव्या, ग्रन्थगौरवभयाच्च न लिख्यते, केवलं तद्दीर्घावलोकीया, तस्यां सप्रपञ्चमस्माभिरभिधानात् ॥ (सू० ६२-६३-६४) ॥

तए नं से पएसीराया केसि कुमारसमणं एवं वयासी-अह नं भंते ! इहं उवविसामि ?, पएसी !

एसाए उज्जाणभूमीए तुमंसि चेव जाणए, तए नं से पएसी राया चित्तेणं सारहिणा सद्धि केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते उवविसइ, केसिकुमारसमणं एवं वदासी-तुभं नं भंते ! समणाणं णिगंगथाणं एसा सण्णा एसा पइण्णा एसा दिद्दी एसा रुई एस हेऊ एस उवएसे एस संकप्पे एसा तुला एस माणे एस पमाणे एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरंणो तं जीवो तं सरीरं ?, तए नं केसी कुमारसमणे पएसि रायं एवं 'वयासी-पएसी ! अम्हं समणाणं णिगंगथाणं एसा सण्णा जाव एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो णो तं सरीरं, तए नं से पएसी राया केसि कुमारसमणं एवं वयासी-जति नं भंते ! तुभं समणाणं णिगंगथाणं एसा सण्णा जाव समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, एवं खलुममं अज्जए होत्था, इहेव जंबूदीवे दीवे सेयविघाए णगरीए अधम्मिए जाव सगस्सविय नं जणवयस्स नो सम्मं करभर-विप्पिं पवत्तेति, से. नं तुभं वत्तथाए सुवट्ठं पावं कम्मं कलिकलुसं ससज्जिणिता कालमासे कालं किंचा अण्णयरेसु नरएसु णेरहयत्ताए उववण्णे, । तस्स नं अज्जस्स नं अहं णत्तए होत्था इहे कंते

पिए मणुणो थेजे वेसासिए संमए बहुमए अणुमए रयणकरंडगसमाणे जीविउस्सविए हिययणंदि-
 जणणे उंवारपुण्फपिव दुल्लभे सवणयाए, किमंग पुण पासणयाए ?, तं जति णं से अज्जए ममं आगंतुं
 वएज्जा-एवं खलु नत्तया ! अहं तव अज्जए होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिए जाव नो
 सम्मं करभरवित्ति पवत्तेमि, तए णं अहं सुवाहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता नरएसु
 उवचण्णे तं मा णं नत्तया ! तुमंपि भवाहि अधम्मिए जाव नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेहि, मा णं
 तुमंपि एवं चेव सुबहुं पावकम्मं जाव उववज्जिहिस्सि, तं जइ णं से अज्जए ममं आगंतुं वएज्जा
 तो णं अहं सदहेज्जा पत्तिएज्जा जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं,
 जम्हा णं से अज्जए ममं आगंतुं नो एवं वयासी तम्हा सुपइद्विया मम पइन्ना समणाउसी ! जहा
 तज्जीवो तं सरीरं । तए णं केसी कुमारसमणे पएसि रायं एवं वदासी-अत्थि णं पएसी ! तव
 सूरियकत्ताणामं देवी ?, हंता अत्थि, जइ णं तुमं पएसी तं सूरियकतं देविं एहायं कयवलिकम्मं कय-
 कोउधमंगलपायच्छिंसं सवालंकारविभूसियं केणइ पुरिसेणं एहाएणं जाव सवालंकारभूसिएणं सद्धि
 इहे सदफरिसरसस्वगंवे पंचविहे माणुस्सते कामभोगे पचणुवभवर्माणं पासिज्जसि तस्स णं तुमं
 पएसी ! पुरिस्सस्स कं डडं निवत्तेज्जासि ?, अहणं भंते ! तं पुरिसं हत्थच्छिण्णं वा सुलायगं वा
 सुलभिन्नं वा पायच्छिन्नं वा एगाहं कूडां हंच जीवियाओ वचरोवएज्जा, अहणं पएसी से

पुरिसे तुमं एवं वदेज्जा-मा ताव मे सामी ! मुहुत्तगं हृत्यच्छिण्णगं वा जाव जीवियाओ ववरो-
 वेहि जाव तावाहं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं एवं वयामि-एवं खलु देवाणुप्पिया !
 पावाहं कम्माहं समायेरेत्ता इमेयारूवे आवइ पाविज्जामि, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेवि केइ
 पावाहं कम्माहं समायरउ, मा णं सेऽवि एवं चेव आवइ पाविज्जिंहिइ जहा णं अहं, तस्स णं
 तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमइ पडिसुणेज्जासि ?, णो तिण्ठे समेहे, जम्हा णं भंते ! अ-
 वराही णं से पुरिसे, एवामेव पएसी ! तववि अज्जए होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए अधम्मिए
 जाव णो सम्मं करंभरवित्ति पवत्तेइ, से णं अम्ह वत्तपयाए सुवहुं जाव उववन्नो, तस्स णं अज्ज-
 गस्स तुमं णत्तुए होत्था इहे कंते जाव पासणयाए, से णं इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए, णो
 चेव णं संचाएति हवमागच्छित्तए, चउहि ठाणेहि पएसी अहुणोववणए नरएसु नेरइए इच्छेइ
 माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ अहुणोववन्नए नरए नेरइए, से णं तत्थ महब्भूयं
 वेयणं वेदेमाणे इच्छेज्जा माणुस्सं लोगं हवंणो चेव णं संचाएइ ?, अहुणोववन्नए नरए नेरइए नयर-
 पालेहि भुज्जो ?, समहिट्ठिज्जमाणे इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ ? अहु-
 णोववन्नए नरएसु नेरइए निरयवेयणिज्जंसि कम्मंसि अक्खवीणंसि अवेइयंसि अनिज्जिन्नंसि इच्छइ
 माणुसं लोगं नो चेव णं संचाएइ ?, एवं नेरइए निरयाज्यंसि कम्मंसि अक्खवीणंसि अवेइयंसि

अणिज्जिन्नंसि इच्छइ माणुसं लोगं० नो चेव णं संचाएइ हवमागच्छित्तए ४, इच्चएहिं चउहिं ठा-
 पेहिं पएसी अहुणोवचन्ते नरएसु नेरइए इच्छइ माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ०, तं सहहाहिं
 णं पएसी ! जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं ?, ॥ (सू० ६५) ॥ तए णं से
 पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एसा पण्णा उवमा, इमेण पुण कार-
 णेण नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! मम अज्जिया० होत्था इहेव सेयवियाए नगरीए धम्मिया
 जाव वित्तिं कप्पेमाणी समणोवासिया अभिगयजीवा० सबो वणओ जाव अप्पाणं भावेमाणी
 विहरइ, सा णं तुज्झं वत्तवयाए सुबहुं पुद्दोवचयं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किञ्चा अण्णयरेसु
 देवलोएसु देवत्ताए उववण्णा, तीसे णं अज्जियाए अहं नत्तुए होत्था इहे कंते जाव पासणयाए, तं
 जइ णं सा अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जिया होत्था,
 इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव वित्तिं कप्पेमाणी समणोवासिया जाव विहरामि । तए
 णं अहं सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणित्ता जाव देवलोएसु उववण्णा, तं तुमंप्पि णत्तुया ! भवाहिं
 धम्मिए जाव विहराहि, तए णं तुमंप्पि एयं चेव सुबहुं पुण्णोवचयं सम० जाव उववज्जिहिंसि, तं
 जइ णं अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा तो णं अहं सहहेज्जा पत्तिएज्जा रोइज्जा जहा अण्णो
 जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, जग्गहा सा अज्जिया मम आगंतुं णो एवं वदासी, तग्गहा

सुपइद्विया ने पइण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं । तए णं केसीकुमार-
 समणे पएसीरायं एवं वयासी-जति णं तुमं पएसी ! ण्हाय कयबलिकम्मं कयकोउयमंगलपाय-
 च्छित्तं उल्लपडसाडगं भिगारकडुच्छुयहतथगयं देवकुलमणुपविसमाणं केइ य पुरिसे वच्चघरंसि
 ठिच्चा एवं वदेज्जा-इ(ए)ह ताव सामी ! इह सुहुत्तगं आसयह वा चिद्वह वा निसीयह वा तुयइह वा,
 तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमहुं पडिसुणिज्जासि ?, णो ति०, कम्हा णं ?, भंते !
 असुइ २ सामंतो, एवामेव पएसी ! तववि अज्जिया होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए धमिया जाव
 विहरति, सा णं अम्हं वत्तवयाए सुबहुं जाव उववत्ता, तीसे णं अज्जियाए तुमं णत्तुए होत्था इहु०
 किमंग पुण पासणयाए ?, सा णं इच्छइ माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए, णो चेव णं संचाएइ हव-
 मागच्छित्तए, चउहिं ठाणेहिं पएसी अहुणीववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं० णो
 चेव णं संचाएइ० अहुणीववण्णे देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए गिडे गट्टिए
 अज्झोववण्णे से णं माणुसे भोगे नो आढाति नो परिजाणाति, से णं इच्छिज्ज माणुसं नो चेव
 णं संचाएति ?, अहुणीववण्णए देवे देवलोएसु ! दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोववण्णे,
 तस्स णं माणुस्से पेम्मे वोच्छिन्नए भवति दिव्वे पिम्मे संकंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुस०
 णो चेव णं संचाएइ २, अहुणीववण्णे देवे दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोववण्णे,

तस्मिन् एव भवद्-इत्यादि गच्छं सुहृत्तं गच्छं जाय इह अप्याउया णरा कालधम्मुणा संजुत्ता भवन्ति, से णं इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाएइ ३, अहुणोववणे देवे दिव्वेहिं जाव अज्झो-ववणे, तस्स माणुस्सए उराले दुग्गं पडिक्कले पडिलोमे भवह, उइहं पि य णं चत्तारि पंच जोयण-सयाहं असुभे माणुस्सए गंधे अभिसमागच्छइ, से णं इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाइज्जा ४, इच्चएहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववणे देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुस्सं० लोमं हहमागच्छत्तए णो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छत्तए, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अत्तो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं २ ॥ (सू० ६६) ॥

‘तुज्झ णं भंते ! समणां णिगंथाणं एसा सण्णा’ इत्यादि, संज्ञानं-संज्ञा सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः, एपा च प्रतिज्ञा-निश्चयरूपोऽभ्युपगमः एपा-दृष्टिः दर्शनं स्वतस्त्वमिति भावः, एपा रुचिः-परमश्रद्धानुगतोऽभिप्रायः, एप हेतुः समस्ताया अपि दर्शनयत्नव्यतायाः, एतन्मूलं युष्मद्दर्शनमिति भावः, एप सदैव भवतां तात्त्विकोऽध्यवसायः, एपा तुला यथा तुलायां तोलितं सम्यगित्यवधार्यते तथाऽनेनाप्यभ्युपगमेनाद्वीकृतेन च यद्विचार्यमाणं संगतिगुपेति तत् सम्यगित्यवधार्यते न शेषमिति, तुलेव तुला तथा, एवमेतन्मानमित्यपि भावनीयं, नवरं मानं-प्रस्थादि, ‘एसप्पमाणे’ इति एतत् प्रमाणं, यथा प्रमाणं प्रत्यक्षाद्यविसं-वादि एवमेपोऽप्यभ्युपगमोऽनिसंवादीति भावः, ‘एस समोसरणे’ इति, एतत् समवसरणं-बहूनामेकत्र मीलनं, सर्वेषामपि तत्त्वानामस्मिन्नभ्युपगमे संखलनमिति भावः । ‘इहे कंते पिए’ इत्यादि, इष्टः इच्छाविषयत्वात् कान्तः कमनीयतमत्वात्

प्रियः प्रेमनिबन्धनत्वात् मनोज्ञो मनसा सम्यगुपादेयतया ज्ञातत्वात् मनसा अम्यते-गम्यते इति मनोऽमः स्वर्यगुणयोगात्
 स्वर्यो विद्यासक्तो विद्यासंस्थानं संमतः कार्यकरणेन बहुमतो बहुत्वेन-अनल्पतया मतो बहुमतः कार्यविघातस्य पश्चादपि मतो
 बहु(अनु)मतः रत्नकरण्डसमानो, रत्नकरण्डकवदेकान्तेनोपादेय इति भावः, 'जीविउस्सविण्' इति जीवितस्योत्सव इव
 जीवितोत्सवः स एव जीवितोत्सविकः, हृदयनन्दिजननः, उदुम्बरपुष्पं ह्यलभ्यं भवति ततस्तेनोपमानं, 'सूलाइयं वा' इत्यादि
 सूलायामभिज्ञेन गतं सूलातिगं, एतदेव व्याचष्टे-सूलायां भिन्नः सूलाभिन्नः स एव सूलाभिन्नकस्तं, तथा 'एगाहहच्च'मिति
 एकं घातं, एतेन घातेनेति भावः, 'कूडाहच' मिति कूटाघातं, कूटपतितस्य मृगस्त्वं घातेनेति भावः । 'चउड्हि ठाणेहि'
 इत्यादि, तत्र सुमहद्भूतनरकवेदनावेदनमेकं कारणं द्वितीयं परमाधार्मिकैः कदर्थेन तृतीयं नरकवेदनीयकर्मशायत उद्विजनं
 चतुर्थं नरकासुकाशमत उद्विजनं । 'चउडाह ठाणेहि' अहृणोचवयगए देवे'इत्यादि सुगमं नवरं 'चत्तारि पंच वा जोअणसए
 असुभे गंधे हवइ' इति इह यद्यपि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां
 मन्दपरिणामभावात् घ्राणेन्द्रियस्य च तथाविधशक्त्यभावात्, तथापि ते अत्युत्कृष्टगंधपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये
 अन्यान् पुद्गलान् उत्कृष्टगन्धपरिणामेन परिणमयति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान् तेऽप्यन्यानि चत्वारि पञ्च वा
 योजनशतानि यावत् गन्धः, केवलमूर्ध्वमूर्ध्वं मन्दपरिणामो वेदितव्यः, तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतकलेवरादीनि
 तदा पञ्च योजनशतानि यावत् गन्धः शेषकालं चत्वारि तत उक्तं चत्वारि पञ्चेति ॥ (सू० ६५-६६) ॥

एवं च यासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा, इमेण

पुण मे कारणेणं णो उवागच्छति, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइं वाहिरियाए उवट्ठण-
 सालाए अणेगगणायकदंडणायगईसरतलवरमांडंविद्यकोडुंविद्यइब्भसेट्टिसेणावइसत्थवाहमंतिमहा-
 मंतिगणगदोवारियअमच्चवेडपीढमदनगरनिगमदूयसंधिवालेहिं सद्धिं सपरिबुद्धे विहरामि । तए णं
 मम नगरगुत्तिया ससक्खं सलोद्धं सगेवेज्जं अवउण (वाउड) बंधणबद्धं चोर उवणेंति, तए णं अहं तं पु-
 रिसं जीवंतं चेव अउकुंभीए पक्खिवावेमि अउमएणं पिहाणएणं पिहावेमि अएण य तउएण य आयावे-
 स्मि आयपच्चइयएह पुरिसेहिं रक्खावेमि, तए अहं अणया कयाइं जेणामेव सा अउकुंभी तेणामेव
 उवागच्छामि उवागच्छित्ता तं अउकुंभी उगलच्छावेमि उगलच्छाचित्ता तं पुरिसं सयमेव पासामि
 णो चेव णं नीसे अयकुंभीए केइ छिंदेइ वा विवरेइ वा अंतरेइ वा राई वा जओ णं से जीवे अंतोहितो
 बहिया जिगए, जइ णं भंते ! तीसे अउकुंभीए होज्जा केइ छिंदे वा जावराई वा जओ णं से जीवे अं-
 तोहितो बहिया जिगए, तो णं अहं सद्धेज्जा पचिएज्जा रोएज्जा जहा अत्तो जीवो अन्नं सरीरं नो तं
 जीवो तं सरीरं, जम्हा णं भंते ! तीसे अउकुंभीए णत्थि केइ छिंदे वा जाव निगए, तम्हा सुपत्तिट्ठिया
 मे पत्ता जहा तं जीवो तं सरीरं नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं । तए णं केसीकुमारसम्भणे पएसिं रायं
 एवं बयासी-पएसी ! से जहा नामए कूडागारसाला सिया दुद्धओलिता गुत्ता गुत्तदुवारा णिवाय-
 गंभीरा, अहणं केइ पुरिसे भेरिं च दंडं च गहाय कूडागारसालाए अंतो २ अणुप्पविसइ २ ता

तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिचियनिरंतरणिच्छिडाइं दुवारवयणाइं पिहेइ, तीसे
 कूडागारसालाए बहुमज्झदेसभाए ठिच्चा तं भेरिं दंडएणं महया २ सद्देणं तालेज्जा, से णूणं पएससी!
 से सद्दे णं अंतोहितो बहिया निगच्छइ, हंता जिगच्छइ, अत्थि णं पएससी ! तीसे कूडागारसालाए
 केइ छिड्डे वा जावराई वा जओ णं से सद्दे अंतोहितो बहिया णिगए ?, नो तिणंठु समंठे, एवा-
 मेव पएससी ! जीवेवि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भेच्चा पव्वयं भिच्चा अंतोहितो बहिया
 णिगच्छइ, तं सद्दहाहि णं तुमं पएससी ! अण्णो जीवो तं चेव ३। तए णं पएससी राया केसिकुमारसमणं
 एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा इमेण पुण कारणेणं णो उवागच्छइ, एवं खलु भंते !
 अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए जाव विहरामि, तए णं ममं णगरगुत्तिया ससक्खं
 जाव उवणंति, तए णं अहं (तं) पुरिसं जीवियाओ ववरोवेमि जीवियाओ ववरोवेत्ता अयोकुंभीए
 पक्खिवामि २ सा अउमएणं पिहावेमि जाव पच्चइएहिं पुरिसेहिं रक्खावेमि, तए णं अहं अन्नया
 कयाइं जेणेव सा कुंभी तेणेव उवागच्छइ २ सा तं अउकुंभि उगलच्छावेमि २ सा तं अउकुंभी
 किमिक्कुंभिपिव पासामि णो चेव णं तीसे अउकुंभीए केइ छिड्डे वा जावराई वा जताणं ते जीवा
 बहियाहितो अणुपविट्ठा, जति णं तीसे अउकुंभीए होज्ज केइ छिड्डे वा जाव अणुपविट्ठा तेणं
 अहं सद्देज्जा जहा अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं तीसे अउकुंभीए नत्थि कोइ छिड्डे वा जाव

अणुपविद्धा तम्हा सुपतिद्विआ मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव । तए णं केसीकुमारसम्मणे
अणुपविद्धा तम्हा सुपतिद्विआ मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव । तए णं केसीकुमारसम्मणे
अणुपविद्धा तम्हा सुपतिद्विआ मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव । तए णं केसीकुमारसम्मणे
अणुपविद्धा तम्हा सुपतिद्विआ मे पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव । तए णं केसीकुमारसम्मणे

रिह्त्तए ? , णो तिणमहे समहे, कम्हा णं ? , भंते ! तस्स पुरिसस्स अपज्जत्ताहं उवगरणे । एवमेव पएसी ! सो चेव पुरिसे वाले जाव मंदविन्नाणे अपज्जत्तोवगरणे, णो पभू पंचकंडयं नि-
 सिरिह्त्तए, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अब्बो जीवो तं चेव ५ ॥ (सू० ६८) ॥ तए णं पएसी
 राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णाउवमा इमेण पुण कारणे, णं नो
 उवागच्छइ, भंते ! से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगते पभू एगं महं अयभारं
 वा तउयभारं वा सीसगभारं वा परिवह्त्तए ? , हंता पभू, सो चेव णं भंते ! पुरिसे जुन्ने जरा-
 ज्जरियदेहे सिद्धिलवलितयाविणट्ठगत्ते दंडपरिगगहियगहत्थे पविरलपरिसडियदंतसेढी आवरे
 किस्सिए पिवास्सिए दुब्बले किलंते नो पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवह्त्तए, जति णं
 भंते ! सक्केव पुरिसे जुन्ने जराज्जरियदेहे जाव परिकिलंते पभू एगं महं अयभारं वा जाव परि-
 वह्त्तए तो णं सदहेज्जा ३ तहेव, जग्हा णं भंते ! से चेव पुरिसे जुन्ने जाव किलंते नो पभू एगं
 महं अयभारं वा जाव परिवह्त्तए तम्हा सुपतिट्ठिता मे पण्णा तहेव । तए णं केसीकुमारसमणे
 पएसिं रायं एवं वयासी-से जहाणामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए णधियाए विहंगियाए
 णवएहिं सिक्खएहिं णवएहिं पच्छियपिंडएहिं पइ एगं महं अयभारं जाव परिवह्त्तए ? , हंता पभू,
 पएसी ! से चेव णं पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए जुन्नियाए दुब्बलियाए धुणक्खइयाए विहंगियाए

जुण्णएहिं दुब्बलएहिं दुब्बलएहिं सिद्धिलतयापिण्णएहिं सिक्कएहिं जुण्णएहिं दुब्बलएहिं दुब्बलएहिं
 इएहिं पच्छिपिण्णएहिं पम्भू एगं महं अयभारं वा जाव परिचहिंत्तए ? , णो तिण०, कम्हा णं ? , भंते !
 तस्स पुरिसस्स जुत्ताइं उवगरणाइं भंति, पण्णी ! से चेव से पुरिसे जुन्ने जाव किलंते जुत्तोवगरणे
 तो पम्भू एगं महं अयभारं वा जावपरिचहिंत्तए, तं सदहाहिं णं तुमं पण्णी ! जहा अन्नो जीवो
 अन्नं सरीरं ६ ॥ (सू० ६९) ॥ तए णं से पण्णी केसिक्कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते !
 जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! जाव विहरामि, तए णं मम णगरगुत्तिया चोरं उवणंति,
 तए णं अहं तं पुरिसं जीवंतगं चेव तुलेमि तुलेत्ता छविच्छेयं अकुब्बमाणे जीवियाओ ववरोवेमि
 ? ता मयं तुलेमि णो चेव णं तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स वा सुयस्स वा तुलियस्स
 [णत्थि] केइ आणत्तं वा नाणत्तं वा ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा गुरयत्तं वा लह्णयत्तं वा, जति णं भंते !
 तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स केइ अन्नत्तं वा जाव लह्णयत्तं वा तो
 णं अहं सदहेज्जा तं चेव, जम्हा णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तु-
 लियस्स नत्थि केइ अन्नत्तं वा लह्णयत्तं वा० तम्हा सुपत्तिट्ठिया मे पत्ता जहा तं जीवो तं चेव । तए णं
 केसीकुमारसमणे पण्णि रायं एवं वयासी-अत्थि णं पण्णी ! तुमे कयाइ वत्थी भंतपुन्ने वा धम्मा-
 वियपुन्ने वा ? , हंता अत्थि, अत्थि णं पण्णी ! तस्स वत्थिस्स पुण्णस्स वा तुलियस्स आण-

वा तुलियस्स केइ अणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा ?, णो तिण्हे समहे, एवामेव पएसी ! जीवस्स अ-
 गुरुलुघुयत्तं पडुच्च जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ आणत्ते वा जाव लहुयत्ते
 वा, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! तं चेव ७। (सू. ७०) तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं
 वयासी-अत्थि णं भंते ! एसा जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया जाव चोरं उव-
 पेत्ति, तए णं अहं तं पुरिसं सब्वतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि,
 तए णं अहं तं पुरिसं दुहा फालियं करेमि २ त्ता सब्वतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ
 जीवं पासामि, एवं तिहा चउहा संखेज्ज फालियं करेमि णो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, जइ णं
 भंते ! अहं तं पुरिसं दुहा वा चउहा वा संखेज्जहा वा फालियं वा जीवं पासंतो तो
 णं अहं सदहेज्जा नो तं चेव, जम्हा णं भंते ! अहं तंसि दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखिज्जहा
 वा फालियं वा जीवं न पासामि तम्हा सुपत्तिद्विया से पण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।
 तए णं केसिकुमारसमणे पएसिं सायं एवं वयासे-मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छत-
 राओ, केणं भंते ! तुच्छतराए ?, पएसी ! 'से जहाणामए केइ पुरिसे वणत्थी' वणोवजीवी
 वणगवेसणयाए जोइं च जोइंभायणं च गहाय कट्ठाणं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं ते पुरिसा
 तीसे अगामियाए जाव किंचिदेसं अणुप्पत्ता समाणा एगं पुरिसं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणु-

॥
 प्पिया ! कट्टाणं अडविं पविसामो, एत्तो णं तुमं जोइभायणाओ जोइं गहाय अम्हं असणं साहे-
 ज्जासि, अहं तं जोइभायणे जोईं विज्झवेज्जा एत्तो णं तुमं कट्ठाओ जोइं गहाय अम्हं असणं
 साहेज्जासित्तिकट्टु कट्टाणं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं से पुरिसे तओ मुट्ठत्तन्तरस्स तेसिं पुरिसाणं
 असण साहेमित्तिकट्टु जेणेव जोतिभायणे तेणेव उवागच्छइ जोइभायणे जोइं विज्झायमेव पा-
 सति, तए णं से पुरिसे जेणेव से कट्टे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता तं कट्टे सब्बओ समंता
 समभिलोएति नो चेव णं तत्थ जोइं पासति, तए णं से पुरिसे परियरं बंधरं फरगुं गिण्हइ तं
 कट्टं दुहा फालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ णो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, एवं जाव
 संदेज्जफालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, तए णं से पुरिसे
 तंसि कट्सि दुहाफालिए वा जाव संदेज्जफालिए वा जोइं अपासमाणे सते तंते परिसंते निव्वि-
 ण्णे समाणे परसुं एगंते एदेइ २ परियरं सुयइ २ एवं वयासी-अहो ! माए तेसिं पुरिसाणं असणे
 नो साहिएत्तिकट्टु ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविट्ठे करयलपल्लत्थमुहं अट्टज्झाणोयगए
 भूमिगयदिट्ठिए झियाइ, तए णं ते पुरिसा कट्ठाइं छिंदति २ ता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवाग-
 च्छंतिरत्ता तं पुरिसं ओहयमणसंकप्पं जाव झियायमाणं पासति २ ता एवं वयासी-किन्नं तुमं
 देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पे जाव झियायसि ?, तए णं से पुरिसे एवं वयासी-तुज्जे णं

देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं अणुपविसमाणा ममं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अ-
 डविं जाव पविट्ठा, तए णं अहं तत्तो सुहृत्तंतरस्स तुज्झं असणं साहेमित्तिकट्ठु जेणेव जोई जाव
 झियाभि, तए णं तेसिं पुरिसाणं एगे पुरिसे छेदे दक्खे पत्तेहे जाव उवएसलद्धे ते पुरिसे एवं
 वयासी-गच्छह णं तुज्झे देवाणुप्पिया ! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव हव्वमागच्छेह जा णं अहं
 असणं साहेमित्तिकट्ठु परियरं बंधइ २ परसुं गिण्हइ २ ता सरं करेइ सरेण अराण महेइ जोई
 पाडेइ २ जोई संघुद्वेह तेसिं पुरिसाणं असणं सादेइ, तए णं ते पुरिसा ण्हाया कयबलिकम्मा
 जाव पायच्छित्ता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छंति, तए णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहास-
 णवरगयाणं तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवणेइ, तए णं ते पुरिसा तं विउलं असणं ४
 आसाएमाणा वीसाएमाणा जावविहरंति, जिमियभुत्तुरागयाविय णं समाणा आयंता चोक्खा
 परमसुइभूया तं पुरिसं एवं वयासी-अहो णं तुमं देवाणुप्पिया ! जहे सूहे अपंडिए णिविण्णाणे
 अणुवएसलद्धे जे णं तुमं इच्छसि कट्ठसि दुहाफालियंसि वा जोतिं पासित्तए, से एएणंठेणं पएसी !
 एवं बुच्चइ सूदतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ ८ ॥ (सू० ७१) ॥ तए णं पएसी राया
 केसिकुम्भारसमणं एवं वयासी-जुत्तए णं भंते ! तुब्भं इयंछेयाणं दक्खाणं बुद्धाणं कुसलाणं महा-
 मईणं विणीयाणं विण्णाणपत्ताण उवएसलद्धाणं अहं इमीसाए महालियाए महच्चपरिसाए मज्झे

उचावएहिं आउसेहिं आउसितए उचावयाहि उहंसितए एवं निम्नछणाहिं निम्नछो-
 डणाहिं०, तए णं केसीकुमारसमणे पएसि रायं एवं वयासी-जाणासि णं तुम पएसि ! कति
 परिसाओ पणत्ताओ ?, भंते ! जाणामि चत्तारि परिसाओ पणत्ता, तजहा-खत्तिपपरिसा गा-
 हावइपरिसा माहणपरिसा इसिपरिसा, जाणासि ण तुमं पएसि राया ! एसि चउह परिसाणं
 कसल का दडणीई पणत्ता !, हंता ! जाणामि जे ण खत्तिपपरिसाए अवरज्झइ से णं हत्थच्छिण-
 ए वा पायच्छिणए वा सीसच्छिणए वा सुलाइए वा एगाहचे कूडाहचे जीवियाओ ववरोवि-
 ज्झइ जे ण गाहावइपरिसाए अवरज्झइ से ण तएण वा वेहेण वा पलालेण वा वेढित्ता अगणिका-
 एण जामिज्झइ. जेणं माहणपरिसाए अवरज्झइ से ण अणिट्ठाहिं अकताहिं जाव अमणामाहिं
 वग्गुहि उवालमित्ता कुडियालंछण वा सुणगलंछण वा कीरइ निविसए वा आणविज्झइ. जे
 णं इसिपरिसाए अवरज्झइ से णं णाइअणिट्ठाहिं जाव णाइअमणामाहिं वग्गुहि उवालज्झइ,
 एवं च ताव पएसि ! तुमं जाणासि तहाधि ण तुमं ममं वाम वामेणं दड देणं पडिहलं पडिहलेणं
 पडि ोम पडिओमेणं विवचास विवचासेणं वट्ठसि तए णं पएसि राया केसि कुमारसमणं एवं व
 यासी-णं खलु अह देवाणुप्पिणहिं पढमिल्लएणं चेव वागएणं सलत्ते तए णं ममं इमेयारूवे
 अमत्थिए जाव संकप्पे ससुपजित्था, जहा जहा णं एसस पुरिसस्स वामं वामेणं जाव विवचासं

विवचासेणं वहिस्सामि तहा णं अहं नाणं च नाणोवलंभं च करणं च करणोवलंभं च
 दंसणं च दंसणोवलंभं च जीवं च जीवोवलंभं च उवलभिस्सामि, तं एणं अहं कारणेणं
 देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जाव विवचासेणं वहिस्सामि, तए णं केसीकुमारसमणे
 पएसीरायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कह ववहारगा पणत्ता ? , हंता जाणामि,
 चत्तारि ववहारगा पणत्ता-देइ नामेगे णो सण्णवेइ सन्नवेइ नामेगे नो देइ एगे देइवि सन्नवेइवि
 एगे णो देइ णो सण्णवेइ, जाणासि णं तुमं पएसी ! एएसि च्चण्हं पुरिसाणं के ववहारी के
 अववहारी ? , हंता जाणामि, तत्थ णं जे से पुरिसे देइ णो सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी, तत्थ
 णं जे से पुरिसे णो देइ सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी, तत्थ णं जे से पुरिसे देइवि सन्नवेइवि
 से पुरिसे ववहारी, तत्थ णं जे से पुरिसे णो देइ णो सन्नवेइ से णं अववहारी, एवामेव तुमं पि
 ववहारी, णो चेव णं तुमं पएसी अववहारी (सू० ७२) तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं
 एवं वयासी-तुज्जे णं भंते ! इयत्थेया दक्खा जाव उवएसलद्धा समत्था णं भंते ! ममं करयलंसि वा
 आमलयं जीवं सरीराओ अभिनिवहत्ताणं उवदंसित्तए, तेणं कालेणं तेणं समएणं पएसिस्स रण्णो
 अदूरसामंते वाउयाए संवुत्ते, तणवणरसइकाए एयइ वेयइ चलइ फंदइ घट्टइ उदीरइ तं तं भावं परि-
 णमइ, तए णं केसीकुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-पाससि ण तुमं पएसीराया ! एयं तणवण-

रसइं एयंतं जाव तं तं भावं परिणमंतं ?, हंता पासामि, जाणासि णं तुमं पएसी ! एयं तणवण-
 रसइकायं किं देवो चालेइ असुरो वा चालेइ णागो वा कित्तरो वा चालेइ किंपुरिसो वा चालेइ
 महोरगो वा चालेइ भंघवो वा चालेइ ?, हंता जाणामि, णा देवो चालेइ जाव णो गंधवो चालेइ
 वाउथाए चालेइ, पाससि णं तुमं पएसी ! एतस्स वाउकायस्स सरूचिस्स सकामस्स सरागस्स
 समोहस्स सर्वेयस्स सलेसस्स ससरीरस्स रुवं ?, णो तिण्हे^०, जह णं तुमं पएसीराया ! एयस्स वा-
 उकायस्स सरूचिस्स जाव ससरीरस्स रुवं न पाससि तं कहं णं पएसी ! तव करयलंसि वा आम-
 लगं जीवं उवदंसिस्सामि ?, एवं खलु पएसी ! दसद्वाणाइं छउमत्थे मणुस्से सबभावेणं न जाणइ
 न पासइ, तंजहा-धम्मत्थिकायं ? अधम्मत्थिकायं २ आगासत्थिकायं ३ जीवं असरोरवद्धं ४
 परमाणुपोगलं ५ सइं ६ गंधं ७ वायं ८ अयं जिणे भविस्सइ वा णो भविस्सइ ९ अयं सबहुक्खाणं
 अंतं करेस्सइ वा नो वा ?^०, एताणि चेव उप्पन्नानाणंदसणधरे अरहा जिणे केवली सबभावेणं जा-
 णइ पासइ, तं^०-धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सद्वहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अन्नो जीवो
 तं चेव ९ ॥ (सू० ७३) ॥ तएणं से पएसीराया केसि कुमारसमणं एवं वयासी-से नूणं भंते ! हत्थिस्स
 कुंथुस्स य समे चेव जीवे ?, हंता पएसी ! हत्थिस्स य कुंथुस्स य समे चेव जीवे, से णूणं भंते ! हत्थीउ
 कुंथू अप्पक्कमतएण चेव अप्पकिरियतरएण चेव अप्पासवतरएण चेव एवं आहारनीहारजस्सास-

नीसासइड्डीए महजुइअपतराए चेव, एवं च कुंथुओ हत्था महाकम्मतराए चेव महाकिरिय जाव?, हुंता
पएससी ! हत्थीओ कुंथू अप्पकम्मतराए चेव कुंथुओ वा हत्थी महाकम्मतराए चेव तं चेव, कम्हा णं भंते !
हत्थिस्स य कुंथुस्स य ससे चेव जीवे ?, पएससी ! से जहा णामए कूडागारसाला सिया जाव गंभीरा
अह णं केइ पुरिसे जोइं व दीवं व गहाय तं कूडागारसालं अंतो २ अणुपविसइ तीसे कूडागारसा-
लाए सदत्तो समंता घणनिचियनिरंतराणि णि छिड्डाईं दुवारवयणाईं पिहेत्ति २ तीसे कूडागारसालाए
बहुमज्झदेसभाए तं पईवं पलीवेज्जा, तए णं से पईवे तं कूडागारसालं अंतो २ ओभासइ उज्जीवेइ
तवत्ति पभासेइ, णो चेव णं बाहिं, अह णं से पुरिसे तं पईवं इड्डुरएणं पिहेज्जा, तए णं से पईवे
तं इड्डुरयं अंतो ओभासेइ, णो चेव णं इड्डुरगस्स बाहिं णो चेव णं कूएगारसालाए बाहिं, एवं
किलिंजेणं गंडमाणियाए पच्छिपिंडएणं आढतेणं अढ्ढाढतेणं पत्थएणं अद्धपत्थएणं अट्टभाइयाए
चाउब्भाइयाए सोलसियाए छत्तीसियाए चउसट्ठियाए दीवचंपएणं तए णं से पदीवे दीव-
चंपगस्स अंतो ओभासत्ति ४, नो चेव णं दीवचंपगस्स बाहिं, नो चेव णं चउसट्ठियाए बाहिं,
णो चेव णं कूडागारसालं णो चेव णं कूडागारसालाए बाहिं, एवामेव पएससी ! जीवेवि जं जारिसयं
पुवकम्मनिबद्धं वोदिं णिवत्तेइ तं असंखेजेहिं जीवपदेसेहिं सच्चित्तं करेइ खुड्डियं वा महालियं
वा, तं सद्वहाहिं णं तुमं पएससी ! जहा अण्णो जीवो तं चेव णं ॥ (सू० ७४) ॥

'अत्थि णं भन्ते ! एस पद्माउवसा' अस्ति भदन्त ! प्रज्ञानो-बुद्धिश्चोपादुपमा, 'अणेगगणनायगे' त्यादि,
 गणनायकाः-प्रकृतिमहत्तराः दण्डनायकाः-तन्त्रपाला राजेश्वरतलवरमाडम्विकौटुम्बिकेभ्यश्चेष्टिसेनापतिसार्थवाहमन्त्रि-
 महान्त्रिगणकदौवारिकाः प्रागुक्तस्वरूपाः अपात्या-राज्याधिष्ठायकाः चेष्टाः-पादमूलिकाः पीठमर्द्दाः-प्रागुक्ता नगरं-नगर-
 वारिप्रकृतयः निगमाः-कारणिकाः दूता-अन्येयां गत्वा राजादेशनिवेदकाः संधिपाला-राज्यमन्त्रिधरक्षकाः 'नगरगुप्तिया'
 इति नगररक्षाकारिणः 'ससक्खं' इति मसाक्षि सहोदं-सल्लोद्धं 'सगेउज्जं' ग्रीवानिवद्धकिंचिल्लोघ्रमित्यर्थः, 'अवा-
 लुडं' अप्रावृतवन्धनवद्धं चौरमिति । 'भेरिं दं-डं चे'ति भेरी-दृक्का दण्डो वादनदण्डः । 'वासं वामेण' मित्यादि, वामं
 वामेन एवं दंडं दंडेनेत्याद्यपि भावनीयं । 'देइ नामेगे नो सन्नवंइ' इति ददाति-दानं प्रयच्छति न संज्ञापयति-न सम्य-
 गालापेन मंतोपयति, चतुर्भङ्गी पाठमिद्धा, 'एवामेव पएसि ! तुमं पि वचहारी' इति यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां
 मंतोपयसि तथापि मम त्रिपये भञ्जिनहमानं च कर्त्तव्यं आद्यपूरुष इव व्यन्हायैव नाव्यवहारी, एतावता च 'सूहतराए तुमं
 पएसि ! तओ कट्टहारयाओ' इत्यनेन चत्तसा यत् कालुष्यमापादितं तदपनीत परमं च सतोपं प्रापित इति । 'हता
 पएसि हत्थिस्स ! कुंथुस्सय सस्मे चेव जीवं' इति प्रदेशानां तुल्यत्वात्. नैवल मकोचत्रिकोचधर्मत्वात् कन्थुगरीरे सं-
 कुचितो भवति, हस्तिगरीरे विस्तृतः उक्तञ्च-'भ्रामज्ज क्कंयुदेह तत्तिगमित्तो गयंमि गयमित्तो । न य गंजुज्जइ जीवो संकोय-
 विकोयओवंहि ॥ अत्र न संयुज्यते जीवः मकोचत्रिकोचदोषाभ्यामिति, नयोस्नस्य स्वभावतयाऽभ्युत्तममात्, तथा चात्र प्र-
 दी दृष्टान्तो वक्ष्यते, अथवा 'कम्ममतराए चेवे' त्यादि, 'कर्म' आधुक्कलक्षणं क्रिया-कायिक्यादि आश्रयः-प्राणाति

पातादिः आहारनीहारोच्छ्वासनिवासादि द्युतयः प्रतीतः, इतरेक-तद् विद्वत्, येन साक्षात् रसनी स्यात्, गोकुलि-
नाम यत्र गोभक्तं प्रक्षिप्यते, पच्छिन्नाभिद्वक्तं च प्रतीतिं, गङ्गादुहा मागिहा २ देशविशेषमसिद्धा, आढकान्विद्वक्तमसिद्धम-
स्थकुलवार्द्धकुलवा मगधदेशप्रसिद्धा धान्यपानविशेषः, चतुर्भोगिहाट्टमणिहाट्टाडिशिहाट्टात्रयः का मगधदेशमसिद्धा एव
रसमानविशेषाः, दीपचम्पको-दीपस्थानकं, 'एवमिमे' तदादि निगमनं कथं, उक्तं चैवदन्वयापि—“जह दीवो महद् घरे
पलीविओ तं घरे पगासेह । अप्पयारे तं तं एवं जीवो सदेहाहं ॥ १ ॥” इति ॥ (सू० ६७-६८-६९-७०-७१-
७२-७३-७४) ॥

तए नं पएसी राया केसि कुमारसमगं एवं ययासी-एवं खलु भंने ! मम अजगस्स एस सत्ता जाव
समोसरणे जहा तज्जीवो तं सरीरं नो अत्तो जीवो अत्तं सरीरं, तया नं च नं मत्तं विउगोऽवि एस
सण्णा तया नं तं ममवि एसा सग्गा जाव सत्तोसरं, तं ना खलु अहं बहुपुरिसरं परागं कुलनि-
स्सियं दिट्ठिं छंदेस्साभि, तए नं केसी कुत्रारसमगे पएसा रायं एवं ययासी-मा नं तुम पएसी ! पच्छा-
णुतावि ए भवेज्जासि जहा व से पुरिसे अयहारइ, के नं भंने ! से अयहारइ?, पएसी ! से जहाणामए
केइ पुरिस्सा अत्थत्थी अत्थगवेसी अत्थलुद्धा अत्थकंखिया अत्थपिवासिया अत्थगवेसगयाए वि-
उलं पणियभंडमायाए सुवहुं भ तपाणत्थयं गहाय एणं महं अक्कामियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं
अणुपविद्धा, तए नं ते पुरिस्सा तीसे अक्कामियाए अडवीए कंचि देसं अणुपत्ता समाणा एगमहं अया-

गरं पासंति, अएणं सदत्तो समंता आइणणं विच्छिण्णं सच्छडं उवच्छडं फुडं गाढं अवगाढं पासंति
 २ ता हट्ठुट्ठ जावहियगा अन्नमन्नं सदावेंति २ ता एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! अयभंढे
 इट्ठे कंते जाव मणामे, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं अयभारए वंधित्तएत्तिकहु अन्नमन्नस्स
 एयमहुं पडिसुणेंति २ ता अयभारं वंधंति २ अहाणुपुद्दीए संपत्थिया, तए णं ते पुरिसा अकामियाए
 जाव अडवीए किंत्वि देसं अणुपत्ता समाणा एगं महं तउआगरं पासंति, तउएणं आइणणं
 तं नेव जाव सदावेत्ता एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउयभंढे जाव मणामे, अप्पेणं नेव
 तउएणं सुबहुं अए लब्भति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अयभारए छहेत्ता तउयभारए वंधि-
 एत्तिकहु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमहुं पडिसुणेंति २ ता अयभारं छहेत्ति २ ता तउयभारं वंधंति,
 तए णं एगे पुरिसे णो संचाएइ अयभारं छहेत्तए तउयभारं वंधित्तए, तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं
 एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउयभंढे जाव सुबहुं अए लब्भति, तं छहेत्ति णं देवाणुप्पिया !
 अयभारगं, तउयभारगं वंधाहि, तए णं से पुरिसे एवं वदासी-दूराहडे मे देवाणुप्पिया ! अए
 चिराहडे मे देवाणुप्पिया ! अए अइगाढवंधणवद्धे मे देवाणुप्पिया ! अए असिलिट्ठवंधणवद्धे
 देवाणुप्पिया ! अए धणियवंधणवद्धे देवाणुप्पिया ! अए, णो संचाएमि अयभारगं छहेत्ता तउयभारगं
 वंधित्तए १ तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं जाहे णो संचायंति बह्वहिं आववणाहि य पन्नवणाहि य

आघचित्तए वा पएणचित्तए वा तथा अद्याणुपुवीए संपत्थिया, एवं तंवागरं रुप्पागरं सुवन्नागरं रय-
 णागरं वहारागरं, तए णं ते पुरिसा जेणेव सया जणवया जेणेव साइं २ नगराइं तेणेव उवागच्छन्ति
 २ ता वयरविक्खणयं करेति २ ता सुबहुदासीदासगोमहिसगवेलगं गिणहंति २ ता अट्टतल-
 मूसियवडंसगे कारावेलि गहाया कयबलिकस्मा उप्पि पासायवरगया फुट्टमाणेहिं सुइंगमत्थ-
 एहिं बत्तीसइनद्धएहिं नाडएहिं वरतरुणीसंपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणा उवलालिज्जमाणा इट्ठे सइ-
 फरिस जाव विहरंति । तए णं से पुरिसे अयभारेण जेणेव सए नगरे तेणेव उवागच्छइ अय-
 भारेणं गहाय अयविक्खिणणं करेति २ ता तंसि अप्पमोहंसि निहियंसि झीणपरिघए ते पुरिसे
 उप्पि पासायवरगए जाव विहरमाणे पासति २ ता एवं वयासी-अहो णं अहं अधन्नो अपुन्नो
 अकयत्थो अकयलवखणो हिरिसिखिज्जिए हीणपुण्णचाउइसे दुरंतपंतलवखणे, जति णं अहं
 भित्ताण वा णाईण वा नियमाण वा सुणेतओ तो णं अहंपि एवं चेव उप्पि पासायवरगए जाव
 विहरंतो, से तेणट्ठेणं पएसी एवं बुच्चइ-मा णं तुमं पएसी पच्छाणुताविए भविज्जासि, जहा व
 से पुरिसे अयभारिए ११ ॥ (सू० ७५) ॥ एत्थ णं से पएसी राया संबुद्धे केसिक्कुमारसभणं वंदइ
 जाव एवं वयासी-णो खलु भंते ! अहं पच्छाणुताविए भविस्सामि जहा व से पुरिसे अयभारिए,
 तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा

पडिबंधं, धम्मकहा जहा चित्तस, तेन निहिम्भं पडिभज्जः २ ता जेगेय सेवविना नगरी
 तेणेव पहरित्य गमगाण ॥ (सू० ७६) ॥ तरणं केपी कुमारसमगे पणसि रायं एवं चमासी-
 जाणासि तुमं पणसी ! कइ आयरिया पतता ? हुंन जागामि, तओ आयरिआ पगता, तेजहा-
 कलायरिण सिव्वायरिण धम्ममयरिण, जागासिणं तुमं पणसी ! तेस तिहं आयरियागं कःस ता
 चिणयपडिवत्ती पंजिमा !, हुंन जागामि, कशायरिवःस सिव्वायरिवस उवत्तेमं संम-
 ज्जणं वा करेज्जा पुरओ पुक्काणि वा आगयेज्जा मज्जेज्जा भेदवेज्जा भोगमिज्जा वा विउठं
 जीवितारिहं पीइदाणं दऊज्जा पुतापुतिं पितिं कःज्जा, जेगेय भन्नापरिं पासिजा
 तल्येव वंदेज्जा गंतैज्जा समारेज्जा सम्भागेज्जा कःमं मंगं डेमं जेहं पःहुमलेज्जा तामुःस-
 णिज्जेणं असगागवाइमसाइमेगं पडिभजेज्जा पाडिभारिणं पोइहकसिज्जा संयारणं उम-
 निमंतेज्जा, एवं च ताव तुमं पणसी ! एवं जःगामि नइमिणं तुमं मं वानं वामेणं जव वडिता
 मं पयमं अस्लामिता जेगेय सेवविना नगरी तेगेय पःरित्य गमगाण, तः नं से पणसी
 राया केमि कुमारसमगं एवं वदासी-एवं लळु नं ! मन्नणवालो अइल्लियः जव सुवुवज्जिज्जा-
 एवं लळु अहं देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जव वडिणं सेणं लळु मे कःणं पाउमं मायाणं रयणि-
 ए जाव तेवसा जंने अंतेअपरियाळ सारं तारिमुउस देवाणुप्पियं वंदिनः नवसिणं पयमः

सुज्जो २ सम्मं विणएणं खामित्तएत्तिकहुं जामेव दिंसि पाउऽधूते तामेव दिंसि पडिगए ॥
 तए णं से पएससीराया कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते हट्ठनुड जाव
 हियए जहेव कूणिए तहेव निग्गच्छइ अंतेउपरियाल सद्धिं संपरिवुडे पंचविहेणं अभिगसेगं
 वंदइ नमंसइ एयमंडं भुज्जो २ सम्मं विणएणं खामेइ ॥ (सू० ७७) तए णं केसी कुमारसमणे पए-
 सिस्स रण्णो सूरियकंतप्पमुहाणं देवीणं तीसे य महतिमहालियाए महच्चपरिसाए जाव धम्मं
 परिकहेइ । तए णं से पएससी राया धम्मं सोच्चा निसम्म उट्ठाए उट्ठेति २ केसिकुमारसमगं वंदइ नमं-
 सइ २ ता जेणेव सेयविया नगरी तेगेव पहरेत्य गमगाए । तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं
 एवं वदासी-मा णं तुमं पएससी ! पुविं रमणिज्जे भविता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि, जहा
 से वणसंडेइ वा णट्टसाला इ वा इक्खुवाडए इ वा खलुवाडए इ वा, कइं णं भंते !, वगसंडे पतिइ
 पुट्ठिए फलिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अतीव उवसोभमाणे २ चिट्ठइ, तया णं वगसंडे रम-
 णिज्जे भवति, जया णं वणसंडेनो पतिए नो पुट्ठिए ना फलिए ना हरियगरिज्जमाणे गो सिरीए
 अईव २ उवसोभमाणे चिट्ठइ तथा णं जुन्ने झडे परिसडियं दुपसे सुक्कहफवे इव मिळाप्पमाणे
 चिट्ठइ तथा तया णं वणे णो रमणिज्जे भवति, जया णं णट्टसाला विज्जइ वाइज्जइ नच्चिज्जइ हसि-
 ज्जइ रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला रमणिज्जा भवइ, जया णं नट्टसाला णो मिज्जइ जाव णो रमिज्जइ

तथा नं णहसाला अरमणिज्जा भवति, जया नं इवखुवाहे छिज्जइ भिज्जइ सिज्जइ पिज्जइ दिज्जइ
तथा नं इवखुवाहे रमणिज्जे भवइ, जया नं इवखुवाहे णो छिज्जइ जाव तथा इक्खुवाहे अरम-
णिज्जे भवइ, जया नं खलवाहे उच्छुब्भइ उल्लुब्भइ मल्लुब्भइ मुण्णिज्जइ खलज्जइ पिज्जइ दिज्जइ
तथा नं खलवाहे रमणिज्जे भवति, जया नं खलवाहे नो उच्छुब्भइ जाव अरमणिज्जे भवति, से
तेणट्ठेणं पएसी ! एवं बुद्धमा नं तुमं पएसी ! पुहिं रमणिज्जे भदिता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि
जहा वणसंहेइ वा, तए नं पएसी केसि कुमारसमणं एवं वयासी-णो खलु भते ! अहं पुहि रम-
णिज्जे भदिता पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि, जहा वणसंहेइ वा जाव खलवाहेइ वा, अहं नं सेय-
वियानगरीपसुवलाइं सत्त गामसहरसाइं चत्तारि भागे करिज्जासि, एगं भागं बलवाहणरस दल-
इज्जासि, एगं भागं कुट्टागारे लुभिरिज्जासि, एगं भागं अंतैररस दलदरसासि. एगेणं भागेणं महतिम-
हलयं कुट्टागारसालं करिज्जासि, तत्थ नं नहूहि पुरिसिहिं दिइ भइ भत्तदेयणेहिं चिडलं असणं० उवक्क-
खलावेत्ता बट्ठणं समएमाहणभिवखुवाणं पंधियपहियाणं परिभाएमाणे० २ बट्ठहिं सीलदयगुणवय-
देरमणपच्चवखाणपोसहोववासरस जाव बिहरिज्जासि. दि. कट्ठु जामेव दिज्जि पाउब्भूए तामेव दिज्जि
पडिगए ॥ (सु० ७८) ॥ तए नं से पएसी राया कलं जाव तेइसा जलंते सेयवियापामोवखाइं
सत्त गामसहरसाइं चत्तारि भाए कीरइ, एगं भागं बलवाहणरस दलइ जाव कुट्टागारसालं करेइ,

तत्थ णं बहूहिं पुरिसिंहि जाव उववखइत्ता बहूणं समण जाव परिभाएमाणे विहरइ ॥ (सू० ७९) ॥
तए णं से एसरीराया समणोवासए अभिगयजीवाजीवे० विहरइ, जप्पभिइं च णं पएसरीराया सम-
णोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च बलं च चाहणं च कोस च कोट्टागारं च पुरं च अंते-
उरं च जणदयं च अणाढायमाणे यावि विहरति । तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे
अडझत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जप्पभिइं च णं पएसरी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं च
णं रज्जं च रट्टं जाव अंतेउरं च ममं जणवयं च अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु मे पएसिं
रायं केणवि सत्थपओएण वा अग्गिपओएण वा मंतप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा उइवेत्ता सू-
रियकंतं कुमारं रज्जे ठवित्ता संयमेव रज्जस्सिरिं कारेमाणीए पालेमाणीए विहरित्तएत्तिकट्टु एवं
संपहेइ संपेहित्ता सूरियकंतं कुमारं सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-जप्पभिइं च णं पएसरी राया
समणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च जाव अंतेउरं च जणवयं च माणुस्सए च कामभोगे
अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु तव पुत्ता ! पएसिं रायं केणइ सत्थप्पयोगेण वा जाव उइवित्ता
संयमेव रज्जस्सिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए । तए णं सूरियकंते कुमारं सूरियकंताए देवीए
एवं बुत्ते समंणे सूरियकंताए देवीए एयमट्ठं णो आढाइ नो परियाणाइ तुसिणीए संचिइइ, तए
णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अडझत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-मा णं सूरियकंते कुमारं पए-

सिस्स रत्तो इमं रहस्सभेयं करिस्सइत्तिकहुपणसिस्स रण्णो छिद्वाणि य मम्मणि य रहस्साणि
य विचराणि य अंतराणि य पडिजागरमाणीर विहरइ । तण्णं सूरियकंना देवी अन्नया कयाइ
पणसिस्स रण्णो अंतरं जाणइ असणं जाव खाइमं सवत्थंगंमह्वालंकारं विसव्वजोगं पंडजइ,
पणसिस्स रण्णो पहायस्स जाव पायच्छित्तस्स सुहासणवरगयस्स तं विससंजुतं असणं वत्थं जाव
अलंकारं निसिरेइ यातइ । तण्णं तस्स पणसिस्स रण्णो तं विससंजुतं असणं ४ आहारमाणस्स
सरीरगंमि वेयणा पाउब्भूया उज्जलां चिपुला पगाडा कल्ला कटुदा चंडा तिआ इल्ला दुगा दु-
हियासा पित्तजरपरिगयसरीरे दाहवणंति यावि विहरइ ॥ (सू० ८०) ॥

'कञ्छं पाउप्पभायाण रयणीए जाव तेवसा जळंते' इति, अत्र यात्वरुगात् 'कुड्डना कृत्तल्लोम कु-
म्भिलियंमि अदापडुरे पभाए रत्तासोगकिंसुगमुग्घपापपुक्कणंदरागसरिते क्वकाजलदिनेनोडमोहर उठिमभि
मूरे सहस्तरस्सिमि दिणयेर' इति परिग्रहः, अस्यायमर्थः—स्त्वयिमिति श्रुः प्रादुः—नाहासो, ततः मत्तासमभातायां
रजन्यां कुल्लोलान्नकृत्तल्लोम कोन्मीळिजे कञ्छं—चिकित्सितं तच्च तत् उत्ताकं ता ल्पउप—दूरिगमितैः कुञ्जोत्प-
लकमल्ली तयोः कोमद्रूप—अस्तोरमुन्मीळिनं ययामंत्यं दधानां च नामयोगी यस्मात् गतया चक्षित्वा, अथ
रजनीविभातान्नरं पाडुरे—थुहे प्रभाते, 'रत्तालोगे'त्यादि, रत्तागोहारा गहनः स च किंपुक्तं च—यथाग-
पुष्पं थुकमुखं च गुआ—फलविद्योतो रक्तकृष्णस्वर्दनं च तानि तेषां सदृशे—आरकया समाने 'क्वत्तकानगरत्तलिगि-

सडबोहए' इति कमलाकराः-हृदास्तेषु नलिनीखण्डास्तेषां वोमकेः 'उत्थिते' उदयप्राप्ते 'सूरि' आदित्ये
 सहस्रशमोः 'दिनकरे' दिवसकरणशीले तेजसा ज्वलिते । 'रेरिजमाणे' इति हरिततया देदीप्यमाने 'सा णं
 तुमे पुवं रमणिज्जे भवित्ता पळ्ळा अरमणिज्जे भविज्जासि' इत्यादेशेन्यस्यायं भावार्थः-पूर्वमन्येषां दात्रा
 भूता सम्प्रति जैनधर्मप्रतिपत्त्या तेषामदात्रा न भवितव्यमस्माकंपतरायस्य जिनधर्मापभ्राजनस्य च प्रसक्तेः । 'वेयणा
 पाउब्भूया उज्जला' इत्यादि, उज्ज्वला दुःखरूपतया निर्मला सुखलेशेनाप्यकलङ्कितेति भावः विपुला-विस्तीर्णा सकल-
 शरीरव्यापनात् प्रगाढा-प्रकर्षेण मर्मप्रदेशिव्यापितया समवगाढा, कर्कश इव कर्कशा, किमुक्तं भवति ?-यथा कर्कशपापाणसंघः
 शरीरस्य खण्डानि त्रोटयति एवमात्मप्रदेशान् त्रोटयंतो या वेदनोपजायते सा कर्कशा, तथा कटुता पित्तप्रकोपपरिफुल्लितस्य
 रोहण्यादिकदुद्रव्यमिवोपप्लुज्यमानमतिशयेनाग्नीतिजनिकेति भावः, परुषा मनसोऽनोव रूक्षत्वजनिका, निष्ठुरा-अशक्तप्रपत्नी
 कारतया दुर्भेदास्त एव चण्डा-रुद्रा तोत्रा-अतिशायिनी दुःखा-दुःखरूपा दुर्लङ्घ्या पित्तज्वरपरिगतशरीरे व्युत्क्रान्त्या
 चापि-दाहोत्पत्त्या चापि विहरति-तिष्ठति ॥ (सू० ७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०) ॥

तए णं से पएसी राया सूरियकंताए देवीए अत्ताणं संपलद्धं जाणिता सूरियकंताए देवीए मग-
 सावि अप्पदुस्समाणे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छह २ ता पोसहसालं पमज्जह २ ता उच्चार-
 पासवणभूमिं पडिलेहेह २ ता दब्भसंधारणं संथरेह २ ता दब्भसंधारणं दुरुहह २ ता पुरत्थाभिमुहे
 संपलियंकनिसन्ने करयलपरिगगहियं सिरसावत्तं अंजलिं मत्थएत्तिकहु एवं वयासी-नमोऽस्तु

णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं । नमोऽस्तु णं केसिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवेदसगस्स धम्ममाय-
रियस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गण, पासउ मे भगवं तत्थ गण इह गयंतिकइ वंदइ
नमंराइ, पुत्तिपि णं सण केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिण थूलपाणाडवाण पक्कवाण जाव परिगहे,
तं इयाणिपि णं तस्सेव भगवतो अंतिण सद्य पाणाडवागं पक्कवामि जाव परिगहं सवं कोहं जाव
मिच्छादंसणसल्लं, अकरणिज्जं जोयं पक्कवामि, सगं असणं चउच्चियहं पि आहार जाव जीवाण पक्क-
वखामि, जं पि य मे सरीरं इहं जाव कुसंतुत्ति पयं पि य णं चरिमेहिं ऊसासनिस्सासेहिं वोसिरामि-
त्तिकहु आलोइयपडिक्कंते ममाहिपत्ते कालमासे कालं किञ्चा सोहम्मे ण्णे सूरियाभे विमाणे
उववायसभाण जाव वण्णे । तण णं से सूरियाभे देवे अहुणोयवत्ताण नेव समाणे पंचविहाण
पज्जत्तीण पज्जत्तिभावं गच्छन्ति, तं०-आहारपज्जत्तीण सरीरपज्जत्तीण इदिपपज्जत्तीण आगपाण-
पज्जत्तीण भासगणपज्जत्तीण, तं एवं खलु भो ! सूरियाभेणं देवेणं सा दिता देविदी दिदवा
देवजुत्ती दिद्वे देवानुभावे लद्धे पत्ते अभिसमत्ताण ॥ (सू० ८१) ॥ सूरियाभस्स णं भंने ! देव-
स्स केवतियं कालं छिन्नी पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पलिओवसाइं छिन्नी पणत्ता, से णं सूरियाभे
देवे ताओ लोगाओ आउक्खणं भवक्खणं छिन्न्वणं अणंतरं चइत्ता कहिं गमिहिं नि कहिं उव-
वत्तिहिंति ? गोयमा ! मत्ताविदेहे चासे जाणि इमाणि कुलाणि भवंति, तं०-अदृइं दित्ताइं विउ-

लाइं विच्छिण्णविपुलभवनसयणासणजाणवाहणाइं बहुधणबहुजातरुवरययाइं आओगपओ-
 गसंपउत्ताइं विच्छद्धियपउरभत्तपाणाइं बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूयाइं बहुजणस्स अप-
 रिभूताइं, तत्थ अन्नयरेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चाइस्सइ । तए णं तंसि दारगंसि गन्धगयंसि चैव
 समाणंसि अम्मापिऊणं धम्मे दढा पइण्णा भविससइ । तए णं तस्स दारयस्स नवण्हं सासाणं
 बहुपडिपुत्ताणं अद्धमाणा राइंदियाणं चित्तिक्कंताणं सुकुमालपाणिपायं अहीणा डिपुण्णपंचिदिय-
 सरीरं लक्खणवंजणगुणोक्खेयं माणुम्माणपमाणपडिपुत्तसुजायसङ्गसुंदरं ससिसोमाकारं कंते
 वियदंसणं सुखं दारयं पयाहिसि । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे ठिति-
 वडियं करेहिंति ततियदिवसे चंदसूरदंसणिगं करिस्संति छेद्वे दिवसे जागरिस्संति एक्का-
 रसमे दिवसे वीइक्कंते संपत्ते बारसाहे दिवसे णिवित्ते असुइ जायकम्मकरणे चोक्खे संमज्जिओ-
 वलित्ते विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेस्संति २ भित्तणाइणियगसयणसंबधि परिजणं
 आमंतेत्ता तओ पच्छा पहाया कयवलिकम्मा जाव अलंक्रिया भोयणमंडवंसि सुहासणवरगया ते
 भित्तणाइ जाव परिजणेण सद्धिं विउलं असणं ४ आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा
 परिभाएमाणा एवं चैव णं विहरिस्संति, जिमियभुत्ततरागयावि य णं समाणा आयंता चोक्खा प-
 रमसुइभूया तं भित्तणाइ जाव परिजणं विउलेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेस्संति सम्माणि-

रसंति २ ताः तस्सेव भित्त जाव परिजणस्स पुस्तो एवं वहस्संति-जम्हा णं देवाणुप्पिया ! इमंस्सि दारगंसि गब्भगयंसि चेक्क समाणंसि धम्मे दढा पइण्णा जाया तं ह्योक्क णं अम्हं एयस्स दारयस्स दढपइण्णे णामेणं । तए णं तस्स दढपइणस्स दारगस्स अम्माप्पियसो नामवेज्जं करिस्संति-दढपइ-
णत्ते य २, तए णं तस्स अम्माप्पियसो अणुपुवेणं छित्तिवडियं च चंदस्सुरियदरिसणं च धम्मजागरियं च नामधित्तकरणं च पजेमणं च पडिक्कडावणं च पचंक्रमणं च कन्नवेहणं च संवच्छरपडिलेह-
णं च चूलोवणं च अत्ताणि यः बहूणि गब्भाहाणजम्मणाइयाइं महुया इड्डीसक्कारस्समुदएणं करिस्संति ॥ (सू० ८२) ॥

“संपलियं कसन्निसेत्ते” इति पद्मासनसन्निविष्टः ‘सर्वं कोह’ मित्यादि क्रोधमानमायालोभाः प्रतीताः प्रेम-अभिष्टंगमार्त्तं द्वेषः-अप्रीतिमात्रः अभ्याख्यानम्-असह्योपारापणं पैशून्यं-पिशुनकर्मकं परिवादः-विप्रकीर्णपरिदोषकथा अरतिस्तो धर्म्माधर्म्मीद्वेषु मायामृषा-वेपान्तरकरणतो लोभविप्रतासं मिथ्यादर्शनं-मिथ्यात्वं तत् शत्रुपमिन् मिथ्यादर्शन-
शत्रुयं । ‘अङ्गाङ्कं’ इत्यादि, ‘आजोगपअोगसंपवत्ताइं’ इति, आयोगस्य-अर्थलाभस्य प्रयोगाः-उपायाः संप्रयुक्ता-व्या-
पारिता यैस्तानि आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तानि ‘विच्छिद्यपउरुभत्तपाणाइं’ इति विच्छिद्विते-त्यक्ते बहुजनबहुभोजन-
दानेनाभिबिष्टोच्छिष्टसंभवात् संज्ञातविच्छिद्यं वा-नानाभिधुभक्तिके भक्तपाने येषां तानि तथा, बहुदासोदासगोमहिषगवेलकाः प्रभृताः येषां तानि तथा । ‘पदमे दिवसे छिद्वपडियं करेत्ति’ इति स्थितौ-कुलमर्यादायां पतिता-अन्तर्भूता या प्रक्रिया पुत्र-

जन्मोत्सवसम्बन्धिनो सा स्थितिपतिता तां, तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्यदर्शनोत्सवं, षष्ठे दिवसे जागरिकां-रात्रिजागरणरूपं
, निवृत्ते असुहजन्मकम्मकरणे' इति निवृत्ते-अतिक्रान्ते अशुचोर्ना-जातिकर्मणां करणे 'आसाएमाणा' इति
परिभोजयति आस्वादयंतौ 'वीसाएमाणा' विविधखाद्यादि स्वादयंतौ 'परिभापमाणा' इति परिभाजयन्तौ-अन्योऽ-
न्यमपि पचछन्तौ मातापितराविति प्रक्रमः, 'जिमितौ' भुक्तवन्तौ 'भुत्तुत्तरे'ति भुक्तोत्तरकालं 'आगत' चि आगतौ
उपवेशनस्थाने इति गम्यते, 'आयन्ता' इति आचान्तौ शुद्धोदकयोगेन चीक्षौ लेपसिक्वाद्यपनयनेन अन एव परमशुचि
भूतौ । 'तए णं तस्स दढपइण्णस्स अम्ममापियरो आणुपुहेणं ठिइपडिय'मित्याद्युक्तमनुक्तं च संशेयत उपदर्शयति, सुगमं
चैव, नवरं प्रथमं-भक्तग्रहणं प्रचङ्क्रमणं-पदाभ्यां गमनं 'पजंपणग'मिति जलनं 'कण्णवेहणं' कर्णवेधनं 'वच्छरपडि-
लेहणं' संवत्सरप्रतिलेखनं प्रथमः संवत्सरोऽभूदित्येवं संवत्सरलेखनपूर्वं महोत्सवकरणं 'चूओवणयणं' चूओपनयनं मुण्डनं
अन्नाणि य बहूणि' इत्यादि, अन्यानि च बहूनि गर्भाधानजनमादीनि 'कौतुकाणि' उत्सवविशेषरूपाणि 'महया इडो-
सकारसमुदणं' ति महत्या ऋद्ध्या महता सत्कारेण-पूजया महता समुदयेन जनानामिति ॥ (सू० ८१-८२) ॥

तए णं दढपत्तिण्णे दारए पंचधार्हपरिकल्पत्ते खोरधार्हए मज्जणधार्हए मंडणधार्हए अंकधार्हए
किलावणधार्हए, अन्नाहि य बहूहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वड्ढाभियाहिं वज्जरहिं वज-
सियाहिं जोण्हियाहिं पण्णवियाहिं ईसिणियाहिं वारुणियाहिं लासियाहिं लाडसियाहिं दमि-
लीहिं सिंहलीहिं आरबीहिं पुल्लदीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं सुरंडीहिं पारसोहिं पाणादेसीचिदेस-

पुष्पानां मध्ये या अतिशयेन कुशलास्ता निपुणकुशलास्ताभिः, अत एव धिनीताभिः, 'चेडियाचक्रवाले' ति चेति श्राचक्रवा-
लेनाय स्वदेशसंभवेन वर्षधराणां—वर्द्धितक्रमयोगेण नपुंसकीकृतानामन्तःपुरमहल्लनानां कञ्चुकिनाम्—अन्तःपुरप्रयोजननिर्दे-
कानां प्रतिहाराणां वा महत्तरकाणां च—अन्तःपुरकार्यचिन्तकानां हृद्देन परिसिद्धिः, तथा हस्तनाड्य हस्त—हस्तान्तरं संहियमाणः
अङ्कादङ्कं परिभोज्यमानः परिगीयमानस्तथाविधवालोचितगीतविशेषैः उपरालयमानः क्रोडादिलालनया 'उचग्रहिज्जमाणे'
इति आङ्गिरस्यमानः 'अवयासेज्जमाणे' इति आलिङ्गनविशेषेण 'परिवेदिज्जमाणे' इति रतूयमानः 'परिचुं-
बिज्जमाणे' इति परिचुम्ब्यमानः 'गिरिकन्दरमञ्जीणे हव चंयगावरपायवे' इति गिरिकन्दरायां लोने इव चम्पक-
पादपः सुखसुखेन परिवर्द्धिष्यते, 'अर्धत' इति व्याख्यानतः करणतः—प्रयोगतः 'सेहावेहइ' सेषयिष्यति—निषाद-
यिष्यति शिक्षापयिष्यति—अभ्यासं कारयिष्यति ॥ (सू० ८३) ॥

तए णं से ददपत्तिणे दारए उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणयमिसे जेवणगमणुपत्ते वाचत्तरि-
कलापंङ्गि ए अट्टारसविहरेसिप्पगारभासाविसारए णवंगसुत्तपडिबोहए गीयरई गंधवणहकु-
सले सिंगारगारचारवेसे संगयगयहसियमणियचिद्वियविलाससंलघवनिजणजुतोवयारकुसले हय-
जोही गयजोही बाहुजोही बाहुप्पमही अलं भोगसमत्थे साहसीए वियालचारियावि भ-
विरसइ । तए णं तं ददपइणं दारगं अम्मायिपरौ उम्मुक्कवालभावं जाव वियालचारि च विया-
णिन्ता विजलेहि अन्नभोगोहि य पाणभोगोहि य लेणभोगोहि य वत्थभोगोहि य सयणभोगोहि य

उवनिमंतिहिंति । तए णं ददपइण्णे दारए तेह विउलेहिं अन्नभोएहिं जाव सयणभोगेहिं णो
 सज्जिहिंति णो गिज्झिहिंति णो सुच्छिहिंति णो अज्झोववज्जिहिंति, से जहा णामए पउसुप्प-
 लेति वा पउमेइ वा जाव सयंसहस्सपेति वा पंके जाते जले संबुद्धे णोवल्लिप्पइ पंकरएणं नो-
 वल्लिप्पइ जलरएणं, एवामेव ददपइण्णेवि दारए कामेहिं जासे भोगेहिं संबुद्धिए णोवल्लिप्पिहि-
 ति० मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं, से णं तथारूपाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बु-
 ज्झिहिंति केवलं बुद्धे भवित्ता अगाराभो अणगारियं पदइस्सत्ति, से णं अणगारे भवित्ता इरि-
 यासमिए जाव सुद्धयहुयासणो इव तेयसा जलंते । तस्स णं भगवतो अणुत्तरेणं णाणेणं एव
 दंसणेणं चरित्तेणं आलएणं विहारेणं अज्जवेणं मद्दवेणं लाघवेणं खन्तीए गुत्तीए सुत्तीए अणुत्तरेणं
 सबसंजमतवसुचरियफलणिवाणमग्गेण अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे कसिणे पडिपु-
 ण्णे णिरावरणे णिवाघाए केवलवरनाणदंसणे समुपज्झिहिंति । तए णं से भगवं अरहा जिणे के-
 वली भवित्ताइ सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स परियागं जाणहिंति॥ सं०-आगतिं गतिं ठितिं चवणं
 उववायं तर्कं कडं मणोमाणसियं खइयं धुत्तं पडिसेवियं आधीकम्मं अरहा अरहस्स-
 भागी तं तं मणवयकायजोगे वट्टमाणानं संबलोए सव्वजीवानं सव्वभावो जाणमाणे पासमाणे
 विहरित्ताइ । तए णं ददपइण्णे केवली एथारूवेणं विहारेणं विहरमाणे बट्टइं वासाइं केवलि-

परियागं पावणिता अप्पणी आउसेसं आभोएत्ता बहूइ भत्ताइ पचक्खाइस्सइ २ ता बहूइ
भत्ताइ अणसणाए छेइस्सइ २ ता जस्सट्ठाए कीरइ णग्गभावे केसलोचवंभेचेवासे अण्हाणगं अद-
तवणं अणुवहाणगं भूमिसेज्जाओ फलहसेज्जाओ परघरपवेसो लद्धावलद्धाइ माणावमाणाइ
परेसिं हीलणाओ लिखणाओ गरहणा उचावया विरूवा वावीसं परोसहोवसग्गा गाम्मकंटगा
अहियासिज्जति तमट्ठं आराहेइ २ ता चरिमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं सिञ्जिहिति मुच्चिहिति परिनि-
व्वाहिति सानुक्खाणसंतं करेहिति ॥ (सू० ८४) ॥ सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गीयसे
समणं भगवं महावीर चंदइ नमस्सइ वंदिता नमंसिता संजमेणं तवसा अप्पणं भावेमाणे
विहरति । णमो जिणाणं जियभयाणं । णमो सुयदेवयाए भगवतीए । णमो षण्णत्तीए भगवईए ।
णमो भगवओ अरहओ पासस्स पस्से सुपस्से पस्सवणा णमो ९ । रायप्पसेणीयं सम्मत्तं ॥
(सू० ८५) ॥ ग्रंथाग्रं सूत्र २१०० ।

‘ नवंगसुत्तपडिबोहिए ’ इति द्वे श्रोत्रं द्वे नयने द्वे नासिके एकां जिह्वा एका त्वक् एकं मन इति सुप्तानीय चाल्या-
दव्यक्तचेतनानि प्रतियोगिनानि-यौवनेन व्यक्तचेतनानि कृणानि यस्य स तथा, व्यक्ताभाष्ये ‘ सोत्ताइ नव सुत्ताइ ’
इत्यादि, ‘ अट्टारसविहसेप्पयारभाताविसारए ’ अष्टादशभेदांश देशीप्रकाराया-देशीस्वरूपाया भाषा-
या विशारदो-विचक्षणः, तथा गीतरतिः तथा गन्धर्व गीते नाट्ये च कुशलः ह्येन युध्यते इति हययोधो एवं गजयोधो रथयो-

धी बाहुयोधी तथा बाहुभ्यां प्रमृद्नातीति बाहुप्रमर्दी साहसिकत्वात् विकाले चरतीति विकालचारी 'सर्वसंजमतवसु-
चरियफलनिष्ठाणमग्गेण' चि सर्वसंयमः सर्वगानां मनोवाक्कायानां संयमनं तस्य सुचरितस्य च आशंसादिदोषरहितस्य
तपसो यत्फलं-निर्वाणं तन्मार्गेण, किमुक्तं भवति?—सर्वसंयमेन सुचरितेन च तपसा, निर्वाणग्रहणमनयोर्निर्वाणफलत्वरूपाप-
नार्थं, 'मणोमाणसियं'ति मनसि भवं मानसिकं तच्च कदाचिद्वचसापि प्रकटितं भवति तत उच्यते—मनसि व्यवस्थितं,
'खड्गं' ति क्षपितं क्षयं नीनमिति भावः, 'पडिसेविचं'ति प्रतिसेवितं स्यात् स्यादि अधःकर्म-भूमौ निखातं रहःकर्म-
गुप्तस्थानकृतं 'परेसिं हीलणाओ' इति हीलनानि सद्भूतहीनोत्पत्त्याद्युद्घटनानि निन्दनानि—परोक्षे जुगुप्सा आताप-
नानि खिसनानि 'धिग् मुह ते' इत्यादि वाक्यानि तर्जनानि अङ्गुल्या निक्षेपपुरस्सरं निर्भर्त्सनानि ताडनानि कशादिघाताः

॥ सू० ८४-८५ ॥

इतिमलयगिरिविचिता राजप्रज्ञोयोपाङ्गवृत्तिका समर्थिता ॥

प्रत्यक्षं गणनतो, ग्रन्थमानं विनिश्चितम् । सप्तत्रिंशच्छतान्यत्र, श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥ १ ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यवर्यविहितवृत्तियुतं

श्रीराजप्रश्नीयाख्यं द्वितीयमुपाङ्गं समाप्तम्

इयं पुस्तकं शा. वेणीचंद सुरचन्द इत्यनेन प्राप्ततत्त्विल
पर्यन्तं पुना 'आर्यभूषण' मुद्रणालये शोध च राजनगर
(अमदावाद) मध्ये श्रीबीरसमाजीय
श्री 'बीर-शासन' मुद्रणालये शा. विठ्ठलदास मोहनभाईद्वारा
मुद्रयित्वा प्रकाशितम्.

